

BROWN BOOK

TIGHT BINDING BOOK

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_204440

UNIVERSAL
LIBRARY

OUP—831—5-8-74 —15,000.

OSMANIA UNIVERSITY LIBRARY

Call No. T 83

Accession No. T 4476

Author

V 465 వాణిమల

Title

శ్రీవంశల వాణిమల వ్యవహారము.

This book should be returned on or before the date last marked below.

శ్యామల

శ్యామల

(చరిత్రాత్మక నవల)

రచన

కవిరాజహాన — కవికులాలంకార
శ్రీవేంకట పార్వతీశ్వర కవులు

ప్రకాశకులు

కాశహాస్తి తమ్మారావు అండ్ సన్స్
సంస్కృతాంధ్ర బుక్ డిపో (స్థా. 1882) రాజమండ్రి.

శ్రీ వర్ణ ద్రవ్యము
ముఖ్య విశ్రమము :: ::
శ్రీ వర్ణ ది పాప య్య
ము ద్రవ్య :: :: :: ::
రాజీ క్య రి ప్రె వ.
రాజీ క్య రి ప్రె వ.

శ్యామల

పరిణామము

భూతభవ్యభవద్భావ , బోధ్యమైన
కాలమున కించకయు మార్పు , గణగఁబోదు
గావి దావిగర్వంబులోఁ , గలసిపోవు
వివిధపరిణామసంతతుల్ , వేనవేలు.

రక్తవాహినిలోపల , రాజ్యలక్ష్మి
రాజ్యశాసనములలోన , రక్తవృష్టి
విమలరాగాంకురమున వి , ద్వేషరేఖ
ద్వేషతమసంబునను రాగ , దీపకళిక
అమృతవారాశిలోపల , హాలహలము
నీలమేఘంబులోపల , మేలిమెఱపు
పుట్టి పొడసూపుచుండుట , బురమె కావి
యేవియశిచేతఁ బుట్టునో , యెవ్వఁడెఱుఁగు ?

వెనుక నేమన్నదో కనుం , గొనఁగలేము
ఎదుట నేమి కానున్ననో , యెఱుఁగలేము
కార్యకారణ రూపనం , ఘటనములకు
మూలసూత్రంబు కనుఁగొనఁ , జాలఁగలమె ?

తలఁపుఁడరఁగలఁ దిరుగుర , త్నాలనొక
యల్దిగర్వంబులో భగ్ను , మైనయపుడు
మేలిసౌఖ్యగులఁదూఁగుము , త్యాలపేరు
ప్రాయ మెడలంగఁ ద్రుటితమై , పోయినపుడు
పూవుగుత్తుల విలసిల్లు , తీవచెఱవ
భూరిదావాగ్నిపాలయి , పోయినపుడు
గాంచి యొకసారి విభ్రాంతిఁ , గాంచుకంటె
వేఁడివిట్టార్పు నొకసారి , విడుచుకంటె
నూర్చి యొకసారి కంటిసీ , రోడ్డుకంటెఁ
జింతిలుటకంటె నెవరేమి , చేయఁగలదు ?

అనుక్రమణిక

ఎప్పుటి మాటయో యిప్పుడు చెప్పుచున్నాము. నాఁడు మార్గశిర బహుళాష్టమి. రాత్రి పదిగడియ లయ్యెను. భూనభోంతరము నిబిడాంధకారబంధురమై యుండెను. అజ్ఞాన హృదయంబున నాలోచనాంకురములవలె నీలాకాశమున, జుక్కలు మినుకుమినుకు మనుచుండెను. నిరవధికంబును నిశ్శబ్దంబు నగు నయ్యంధకార మధ్యంబునఁ బ్రవహించిపోవుచున్న గోదావరీ తరంగ కలకల స్వరముతక్క మఱి యెట్టికబ్బమును వినవచ్చుటలేదు. దూరము నందున్న చెల్లెసందులనుండి వ్రాలియున్న నక్షత్రములో మిఱుగురు వురువులో, మినుకుమినుకుమని మెఱయుచుండెను. కాళరాత్రి గభీ రాకారమును ధరియించియుండెను. అడుగుదాఁటి యవ్వల నేమున్నదియో గుర్తించుట కవకాశములేదు. ఆ తమస్సామ్రాజ్యమున నకుభసూచకంబు లగు నృగాలధ్వను లప్పుడప్పు డావిశాసిశ్శబ్ద భావమునకు భంగము గలిగించుచుఁ గ్రూరసత్వములకుఁ జారాకులు దెలుపుచున్నట్లుండెను. ఆ భయంకరధ్వనులు దూరమునఁ గ్రిక్కిరిసియున్న పాపికొండలలోఁ బ్రతిధ్వనితము లగుచుండెను. ఏది యెట్లయినను వెనుదిరిగి చూడకుండ స్వచ్ఛందవిహారిణి యగు గోదావరీ స్రవంతి యొక్కచే గతితో ముందఱికిఁ జారిపోవుచుండెను.

అప్పుడు జననంచార శూన్యంబగు నా సమీపవిపినాంతరాళము నుండి ప్రీకంతస్వరముతో " హా ! నాథా ! " అనునొక యార్తనాదము బయలువెడలి యా గభీరాంధకార సముద్రమును నిశ్శబ్ద తరంగితముగఁ జేసివైచెను. కరుణరస స్వరూపిణియగు గౌతమీమాత నిలువనీరై తరంగహస్తముల నెత్తి ప్రశ్నించినది—ఎవ్వరామె ? అనంతవ్యాపిని యగు నాకాశమూర్తి వికలహృదయయై తన కోటినయనములం దెఱచి పరికించినది—విపదంధకారమున మువిఁగియున్న యా యార్తమూర్తి యెవ్వరు ?—కరుణమయంబగు నయ్యార్తస్వరము వాయుతరంగ సం చాలనంబున దళదిశా వ్యాప్తమై కరుణాకరంబగు ప్రకృతియం దంతట నస్పష్టముగఁ బ్రతిధ్వనించుచునే యున్నది. కాని, తోధపడుటలేదు. ఆమె యెవ్వరు ?—

ఆ కబ్బ మంధకారమున విలీనమై పోయినది. మరల సంతయు వికృబ్దము. అసంతరము కొంతనేపటి కస్పృటము సతికరుణము నగు నొక శిశురోదనము వినవచ్చెను. అప్పుడు మహీరుహ పత్రములనుండి జాలువాలుమంచుబిందువుల నెపంబునఁ దమఃప్రకృతియగు రజసిరమణి కూడఁ గన్నీరు విడిచెను. ప్రకృతి కరుణామయ మైనదియే. కావి, పరమేశ్వరుఁడు మాత్రము నిశ్చలుఁడు!—ఆ భయంకర సమయమున— ఆ యర్ధరాత్రమున— అతికఠినహృదయఁబులనైన నీరుగాఁ జేయఁజాలు నా శిశురోదన మట్లే వినవచ్చుచుండెను. ఆ యంధకారమునం దేమియు నగపడుటలేదు.

క్రమముగాఁ జంద్రోదయ మయ్యెను. ఆ బయలంతయు సతి భయంకరముగ నుండెను. అచ్చట మహారణము జరగిపోయినది ఇంకను నెత్తుటితడి యాటనేలేదు. మృత్యుదేవత పదచిహ్నము లింకను గ్రొత్తగ నగపడుచునే యున్నవి. విరంతర మహారణవార్త శ్రవణమునఁ జాల కాలమునుండి హృదయములు చెదరిపోవుచున్న యీ సమయమున రణ క్షేత్రముం గూర్చి వర్ణించుట మా కిష్టములేదు.

ఆ రణక్షేత్రమున కసతి దూరమునఁగల వృషాంతరాళమున నొక్కచో నొక పురుషవ్యక్తియును, స్త్రీవ్యక్తియును బడియుండిరి. పురుషుఁడు యోధవేషముతో నుండెను. వేషభూషణములఁబట్టి మండ లాధి పతివలె నగపడుచుండెను. అతని దుస్తులన్నియును రక్తసిక్తములై యున్నవి. అతని సమీపమునం బడియున్న యువతియు రాజ్ఞీమణివలెఁ గానవచ్చుచుండెను. ఆయిరువురినడుమ నొకపసిబిడ్డ యేడ్చుచు నేడ్చుచు నప్పుడే యుదయించుచున్న చంద్రునిం గాంచి యింతుక యూఱడిల్లి వెన్నెల వెలుంగునఁ దల్లిమొగముం జూచి యవ్యక్తముగ నేమేమియో మాటలాడుచుఁ బ్రత్యక్షతరముం గానక మరల నేడువవారంభించెను.

పాపమేమియు నెఱుంగని యా పసిబిడ్డ తల్లిమొగముపై మొగ ముంచి తన చిన్నిచేతులతోఁ జందమామం జూపుచు; వక్షముపై వ్రాలి చేతులతోఁ దట్టి లేపుచు, అచ్చట నెట్టి ప్రతిక్రియయును లేకుండు టచే రోదనము చేయుచుఁ దండ్రియొద్దకు, బోయి యాతని వక్షముపైఁ

గూరుచుండి మొగముపై వ్రాలుచుండును ; చేతులుచాచి తల్లి వైపునకుఁ జూపుచుండును. ఆ యిరువురును గూడ మరణించిరనుమాట పాపమా పసిపాపకెట్లు తెలియును ? ఆ యర్థరాత్రమున దిక్కుమాలిన యవస్థలో విలపించుచున్న యా చిన్నబిడ్డ నూఱడించువా రెవ్వరున్నారు ? ఆ బిడ్డ రోదనమునందును జేష్టలయందు నేమేమి భావములు ప్రదర్శింపఁబడు చుండెనో యెవ్వరు గ్రహింపఁగలరు ? చంద్రుఁడు దన చల్లని కరములఁ జూచి యెన్నియో విధముల నూఱట కలిగింపఁజూచెను గాని లాభము లేకపోయెను.

ఇంతలో దేవదూతవలె నొక మహాపురుషుఁ డచ్చటికి వచ్చి యా భయంకర దృశ్యముం గాంచి స్తంభితుఁడైపోయెను. ఆ పురుషునిం జూచినతోడనే శిశువేడుపు మానివైచెను. ఒక్కొంతనేపటిలో నా పురు షుఁడు నిలుపునఁ గూలఁబడిపోయెను. అప్పుడా శిశువు మరల రోదనము చేయుచు నా పురుషునిపైఁ బడియెను. ఆ మృదుస్పర్శమున నాతనికి మరలఁ జైతన్యోదయ మయ్యెను. తోడనే యాతఁడు లేచి యా బిడ్డ నక్కునఁ జేర్చికొని గద్గదస్వరముతో “హా ! దైవమా ! తుదకు మిగిల్చిన దిదియా ! అంతయు వింతయైనదా ?” అని యొక్క వేడి విట్టార్పు విడిచెను. ఆతని నయనములు కుష్కములై పోయెను. మొగము కందిపోయెను. సర్వాంగములు కంపించిపోవుచుండెను. ఆ బిడ్డ వెళ్లిదావివలె నాతనివంకఁ దెల్లపోయి చూచుచుండెను. పురుషుఁడు మరి యేమియు మాటాడలేదు. ఆ శిశువు నెత్తికొని యా వృక్షాంతరాళమునం బడి పోయెను.

కొలఁదినేపటిలో నా నిశ్శబ్దార్థరాత్రమున నా యపరిస్పృట చంద్ర రోకమునఁ బ్రతివాయు తరంగమునుండియు నీ దివ్యగానము వెలువడి దిగంతముల విలీనమై పోవుచుండెను.

- ‘ త్వ మేవ కారణం కార్యం క్రియా జ్ఞానం త్వ మేవ చ ’
- ‘ త్వా మంబ ననినా కించి త్వయి సర్వం ప్రతిషితమ్ ’
- ‘ నమస్తుభ్యం జగద్ధాత్రి నమ స్తుభ్యం నమో నమః ’
- ‘ దర్మాధారే నమ స్తుభ్యం నమ స్సంపత్తివాయినీ ’

శ్యామల

మొదటి ప్రకరణము

గోదావరి తరంగిణికి వాయవ్యము నందున్న భద్రాచలమండలి ప్రశాంతస్థలంబున నొక చిన్న మందిరముండెను. శ్రీరామచంద్రుఁడు సీతలక్షణులతో నరణ్యా వాసము చేయుచున్న కాలమునాటికా మందిరము నిర్మింపఁబడి యుండలేదు. అది యెవ్వరిచే నెప్పుడు నిర్మింపఁబడినదో చెప్పుటకుఁ దగిన యాధారములు లేవు. కాని మన కథాకాలమునాటికా మందిర మొక మహాయోగి క్రాత్రయస్థానముగా నుండెను. ఆరణ్యకులు దానికి వనరాజ దుర్గమని పేరు పెట్టుకొనిరి.

ఇప్పటికి నాలుగువందల సంవత్సరములకుఁ బూర్వము వైశాఖ మాసమునం దొకనాఁడు రెండుయామములవేళ నొక యాశ్వికుఁడు పరిశ్రాంతుడై యలసిపోయిన తన గుఱ్ఱము నా మందిర సమ్మూఖమున నిలిపి లోపలఁ బూజాసన్నివిష్టుడై యున్న సన్యాసింజూచి "ఆర్యా, నాకు మిగుల దాహమగుచున్నది. దయయుంచి యిండుక జలమొసంగి నచో మహోపకారము చేసినవారగుదురు " అని కోరెను.

సన్యాసి యా యోధుని మాటలను వినియు విననట్లు యదా పూర్వకముగఁ బూజానియుక్తుడై యుండెను. అప్పుడా యోధుఁ డతిశీఘ్రముగ గుఱ్ఱమునుండి దిగి సమీపమందున్న వృక్షమునకా యశ్వమును గట్టివై చి క్రమముగ సోపానముల నధిరోహించి యా మందిరద్వారము నొద్దకుఁ బోయెను. కాని, యాతఁడు దాహముచే నెంతగఁ బీడింపఁ బడుచున్నను సాహసించి లోపలికిఁ బోఁజాలక గౌరవపూర్వకముగ

మరల నా సన్యాసింగూర్చి యించుక జలము నొసంగుమని ప్రార్థించెను. అప్పటికిని సన్యాసి యాతని మాటలను వినిపించుకొనలేడు. అప్పుడా యోధుఁడు విరక్తుఁడై సన్యాసి మూర్ఖుఁడుగా భావించి క్రోధాతిరేకంబున నాగ్రహము నలువంకలను బరీక్షించెను. సన్యాసియొద్దనున్న కమండలువు తక్క నాయంటి విఠ నెచ్చటను జలమున్నజాడ యగపడలేదు.

దాహముచే నోరెండిపోవుచున్నది. ప్రాణమే పోవుచున్నట్లుండెను. ఉదకదర్శనముచే నాతని దాహము వేయిరెట్లధిక మయ్యెను. ఆ యోధుఁ డిఠ సహింపఁజాలక యా సన్యాసియొద్దనున్న జలపాత్రమును దీసికొని యా జలమును బానము నేయుట కుద్యుక్తుఁడయ్యెను.

ఆ మందిరమున సన్యాసికెదురుగా గపాలమాలికాలంకృతయుఁ బ్రస్తరవినిర్మితయు నగునొక దేవీమూర్తి విరాజిల్లుచుండెను. ఆకస్మిక ముగ నా దేవీమూర్తినుండి యావిర్భవించినదియుం టోరెఁ బరమరూప లావణ్యమయి యగునొక బాలికామూర్తి వెలుపలికి వచ్చి యొక్క నిమిషములో నా యోధుని హస్తమును బట్టుకొనియెను. అంతమాత్ర మున నా యోధుఁడు భయపడలేదు—ఆతఁడు భయమును మాటకూడ నెఱుంగని యోధుఁడు. కాని, యా యువకుఁడు విస్మితుఁ డయ్యెను. నిమిషములో నా బాలికామూర్తి—ఆ దేవీమూర్తి—ఎచ్చటనుండి యెట్లు వచ్చి తన హస్తమును బట్టుకొనియెనో యాతనికి టోధపడలేదు. ఆతఁ డా ప్రాంతమునందలి యుదకమును ద్రాగుచుండఁగా నా బాలికామూర్తి యాతనిఁ ద్రాగినీయకుండ నడ్డగించినది, మొదటనే వలదనినచో నాతఁడా జలపాత్రమును విడిచిపోయి యుండును. కాని యాతఁడా జలమును గొంచెము ద్రాగిన పిమ్మటఁ దన దాహము పూర్ణముగ శాంతింపకుండ నెట్లు విడువఁగలఁడు?

నిశ్చబ్దముగ నా బాలిక యాతని జలపానమున కభ్యంతరము కల్పించుచుండుటం జూచి సన్యాసి యా బాలిక నచ్చటినుండి కదలి పొమ్మని సంజ్ఞచేసెను. సంజ్ఞామాత్రముననే బాలిక నిమిషములో నట నుండి యంతర్హితయై పోయెను, ఆమె యదృశ్యయైనంత మాత్రమున నా మందిర మంతయు గంభీరమాంధకారబంధురమై పోయెను. ఆ దేవీ

మూర్తికి సరిగ వెనుకభాగమునందొక చిన్న ద్వారముండెను. ఆ బాలికా మూర్తి యా ద్వారమునుండియే యావలికిఁ బోయి తలుపులను మూసి వైచెను. ఆ యువకుఁడు తానుగూడ నా బాలికననుసరించి పోవలయునని తలంచెనుగాని సాహసింపఁజాలక పోయెను. ఇఁక నచ్చట నూరక నిలిచి యుండుట మంచిది కాదని యాలోచించుకొని యా యువకుఁ డచ్చట నుండి వెడలిపోవుట కుద్యుక్తుఁ డయ్యెను.

అంతలో సన్యాసి యేదియో సంజ్ఞ చేసెను. తానచ్చట నిలిచి యుండుటకు సన్యాసి యాజ్ఞాపించెనని భావించి యా యోధుఁ డచ్చటనే నిశ్చలభావముతో నిలిచియుండి పూజచేయుచున్న యా తపస్విని తడేక దృష్టితోఁ దిలకించుచుండెను.

రెండవ ప్రకరణము

ఆయువకుఁడొక గడియనేపటివరకు నా మందిర మున నల్లై నిలిచియుండెను. అయినను సన్యాసి పూజాపీఠమునుండి యింకను లేవలేదు. ఆతఁడింకను యెంతనేపు కను పెట్టుకొని యుండవలయును? ఈ విధముగా నింకను నచ్చటనే వేచి యున్నందువలన లాభమేమున్నది? రెండుజాములు తిరిగిపోయెను. ఇంకను నాలస్యముచేసినచో నీ విజనారణ్యమధ్యమునందే యీ రాత్రి గడవవలసివచ్చును. కాని యిదివఱ కౌకస్మికముగఁ గన్నులఁబడి నిమిషములో మాయమైపోయిన యా బాలికామూర్తిని మరల నొకసారి చూడవలయునని యా యువకుని హృదయము వ్యాకులపడుచుండెను. సన్యాసి పూజనుండి లేచులోపలఁబోయి యాబాలికను జూచిరావలయునని యాతఁడు భావించుకొనియెను.

ఆతఁడా మందిరమునుండి వెలుపలికి వచ్చుట కుద్యుక్తుడయ్యెను. కాని యాతని పాదము లేకారణముననో గాని ముందఱికిఁ జాఁగలేదు. యవయవము లేవియు నెందుచేతనో యాతని యాజ్ఞను బాలించుటకు సంపూర్ణముగ నంగీకరింపకుండెను. ఇంతలో వెలుపలనున్న యాతని గుఱ్ఱము తృష్ణార్తిచే వికలస్వరముతో సకిలింపఁజొచ్చెను. మందిరమునఁ బ్రవేశించినప్పటినుండియు నా యువకుఁడు తన గుఱ్ఱముమాటయే మరచి

ఊండెను. ఇప్పటి యాహేషారవమువలన నాతని కాయశ్వముమాట జ్ఞప్తికి వచ్చెను. అప్పుడాతఁ డుచ్చస్వరముతో “ ఈ నమీపమునందెవ్వరైన నున్నచో దయయుంచి దాహపీడితంబగు నాయశ్వము కించుక జలప్రదానము చేయుఁడు ” అని కేకవైచెను.

ఆ మందిరమధ్యమునఁ దాతని గంభీరస్వర మతిగంభీరముగఁ బ్రతిధ్వనిత మయ్యెను. ఆ ప్రతిశబ్దము నాలకించి యాతఁడు విస్మితుఁడై నలుతంకలఁ దిలకించెను. సన్యాసికూడఁ జకితుఁడై నేత్రోస్మిలనముం గావించెను. కన్నులుదెఱచిన సన్యాసింగాంచి యువకుఁ డాతనితో సంభాషించుట కుద్యుక్తుఁడయ్యెను. కాని సన్యాసి హస్తసంజ్ఞచే మాటాడవలదని సూచించుచు “ ఓయీ! నీవు ధర్మవిరుద్ధముగ నిప్పుడిట్టి యసమ సాహసకార్యముం గావించితివి. ఇందువలన నీకు విశేషముగ విపత్తు కలుగఁగలదు. ఏమైన నేమి? నీ వొకప్పుడీ విశాలరాజ్యమున కధిపతి వయ్యెదవు. కాని నీవు నీ ప్రాణరక్షణ విషయంబున జాగరూకుఁడవై యుండవలయును — ఇక నింటికిఁ బొమ్ము! ఈ రాజ్యము నీదియే యగును—ఇది జగన్మాత యనుజ్ఞ—ఇచ్చాలీల — ” అనియెను. తరువాత నా సన్యాసి రెండుమూఁడు మాటలతో హస్తసంజ్ఞచేయుచు నాయువకుని మందిరమునుండి వెడలిపొమ్మని యాజ్ఞాపించెను. ఆ యువకుఁడు సన్యాసి నెన్నియో ప్రశ్నము లడుగవలయునని తలంచెను గాని యట్లు చేయఁజాలకపోయెను — ఎవ్వరో యాతని నా మందిరమునుండి త్రోసి వేయుచున్నట్లయ్యెను. ఆతఁడు మందిరమునుండి వెలుపలికి వచ్చెను. అప్పటికినిగూడ నాతని కర్ణములయందు “ ఆనుజ్ఞ, ఇచ్చ, లీల ” అను మాటలు మూఁడును ప్రతిధ్వనితము లగుచుండెను.

ఆతఁడిక నేమిచేయుటకుఁ దోషక సోపానములపై నిలిచియుండి యొక దీర్ఘనిశ్వాసమును విడిచి తన గుఱ్ఱమువంకఁ దిలకించెను. కాని, యదియేమి! అదిగో! అ పరమరూప లావణ్యమయియగు దేవీమూర్తి ఆజానులంబిత, వినీలకుటిల కుంతల విరాజితయు, విశాలతరళ నయన యుగళయు. మనోహరగైరికవసన సుశోభితయు, శృంగార చిత్ర ప్రతిమయునగు నా బాలికామూర్తి యదియే! ప్రయత్నపూర్వకముగఁ

దన యశ్వమునకు జలప్రదానముం జేయుచున్న యా దివ్యమూర్తి నాతఁడు కనుఁగొనియెను. ఆమెను జూచిః తోడనే యా యువకుని హృదయమున నానందోదయ మయ్యెను. అతఁడామె వింకొకసారి చూడవలయునని యిదివరకే తలంచుకొని యుండెను. కాని యశ్రుత పూర్వంబులగు సన్యాసి వచనములవలన నాతని హృదయంబున మఱి యొక యభినవభావోదయమైనది. సన్యాసి నింకను బ్రశ్నింపవలయునను నుద్దేశము కలిగియున్నను నాతఁడు మఱిమాటాడఁ జాలకపోయెను. కాని యిప్పు డాతఁడా బాలికంజూచి యామె మూలమున విశేషములం దెలిసికొనవచ్చునని భావించుకొనియెను.

అప్పుడాతఁ డతిత్వరితముగ నా బాలికయొద్దకుఁ బోయి సమీపమున నిలువఁబడి “ నీవెవ్వరు ? ఈ సన్యాసి యెవ్వరు ? మీ నివాస మెక్కడ ? ఈ మందిరమునం దెంతకాలముండెదరు ? మీవారింక నెవ్వరును లేరా ? మరల నీ సన్యాసిని సందర్శించుటకు సమయమెప్పుడు ? ” అని యీ విధముగా నాతఁ డొకదాని వెనుక నొకటిగ ననేకసంగతులం గూర్చి యాబాలిక నడిగెను. కాని యాబాలిక యాతని యొక్కప్రశ్న కై నఁ బ్రత్యుత్తర మీయలేదు. ఆమె యుదాసీనభావముతో నా యశ్వమునకు నీళ్లు పోయుచుండెను. జలప్రదానానంతరమున నామె తన జలపాత్రముం దీసికొని మందగమనముతోఁ దన యింటివైపునకు వెడలిపోయెను. అప్పు డాతని కామె నడ్డగించుటకుఁ దగిన సాహసము లేకపోయెను.

ఆ బాలిక యట్లే తన మందిరమునొద్దకుఁ బోయి యా యువకుని వంకఁ దిరిగిచూచి మెల్లమెల్లగఁ దన దక్షిణహస్తము నూఁచుచు నాతనిఁ దన దక్షిణాంగుళికి లక్ష్మముచేసి మిగుల మెల్లగ, మిగుల గంభీరముగ, మిగుల భయంకరముగు స్వరముతో “ ఓ యువకుఁడా ! జాగరూకుడవై యుండుము ? ఎప్పటికైన నేనే నిన్నుఁ జంపి తీరుదును ! ఇదియే జగన్మాత యనుజ్ఞ—ఇచ్చ—లీల ! ” అనియెను.

ఆ యువకుఁ డున్మత్తునివలె నా బాలికవైపునకుఁ బరుగెత్తుకొని పోయెను. కాని కేవల మామందిరప్రాచీర మాతని తలకుఁ దగులుట

మాత్రమైనది. ఒక్క-నిమిషములో నా బాలిక మందిరమునఁ బ్రవేశించి గుఱాలునఁ దలుపులను మూసివైచెను. ఇక నా యువకుఁడా బాలికను జూడఁజాలకపోయెను.

అప్పుడాతఁడు బలముగఁ దన చేతులతో నా తలుపులను గొట్టినారంభించెను. కాని యెవ్వరు నాతని కబ్బములకుఁ బ్రతివచనము నీయలేదు. ఆ యువకుఁ డప్పుడా ద్వారసోపానముల నవరోహించి క్రమముగ సన్యాసియుండు చోటికిఁ బోయెను. అప్పటికా ద్వారముకూడ మూయఁబడియే యుండెను. అచ్చటఁగూడ నాతఁడు తలుపులపై గరాఘాతములఁ గావించి చూచెను. కాని యెవ్వరు నెట్టి ప్రత్యుత్తరము నీయలేదు. ఏదియో యొక యట్టహాసధ్వనిమాత్ర మాతని కర్ణకుహరములఁ బ్రతిధ్వనిత మగుచుండెను. ఏ హృదయము భయమనుమాట నెఱుంగదో, యట్టి వీరపురుషుని పాషాణ హృదయమునఁ గూడ నాకస్మికముగ నిప్పుడేదో యొకవిధమగు భయము సహస్రమూర్తులం దాల్చి విజృంభింపఁ దొడంగెను. ఆతఁడు తడఁబడుచున్న యడుగులతోఁ, గొట్టుకొనుచున్న గుండెలతో మెల్లగఁ దన యశ్వమునొద్దకుఁ బోయి నిమిషములో నా గుఱము నధిరోహించి దారుణకళాఘాతముం గావించెను. ఆ దెబ్బతో నా యశ్వ మతిశీఘ్రముగ నా స్థానమును విడిచి యంతర్హిత మయ్యెను.

మూడవ ప్రకరణము

విజయరాయలు నిడుఁబ్రోలు మండలమునకు నేనానాయకుఁడు. ఆతని వయసు ముప్పది యైదు వత్సరములకు మించియుండదు. అప్పటి కాలఁడు మహావీరుడని దక్షిణహిందూస్థానమునం దంతటను బేరుమోచి యుండెను. ఆతని బాహు బలము మూలముననే నిడుఁబ్రోలు రాజ్యనామము సుప్రసిద్ధమై పరజన భయంకరమై యుండెను. ఆతని గౌరవము దక్షిణహిందూదేశ మంతటను వ్యాపించి యుండెను.

ఆ కాలమున మన్నెరాజుల విద్రోహములు ప్రబలి యుండుటచే వారియున్నతుల నడఁగించి రాజ్యమునకు సుఖముం గూర్చుభారము నుపారాజగు మాధవరాయనిపై నుండెను. మాధవరాయఁడు కడు

వృద్ధుఁడు. అంతియకాక యనేకకారణములచే నాతఁడు రోగశోకోప హతుఁడై యుండెను. నిడుఁబ్రోలుమండల విఖ్యాతిని నిలుపుటకును, క్షత్రియోచితగౌరవమును బ్రకాశింపఁజేయుటకును నాతని కింక సామర్థ్యము లేక యుండెను. కాని యంతమాత్రమున నిడుఁబ్రోలుమండల కీర్తిసౌరభము ప్రభావహీనము కాలేదు. రాజకుమారుఁ డగువిజయ రాయలు సర్వసేనానాయకుఁ డగుటయే యందులకుఁ గారణము.

మహారాజకుమారుఁడగు విజయరాయలు నిడుఁబ్రోలుమండలము నకు సర్వసేనానాయకుఁడు. అంతియకాని యువరాజు మాత్రమకాఁడు. అతఁడు తండ్రికి జ్యేష్ఠపుత్రుఁడు కాఁడు. అతని జ్యేష్ఠభ్రాతరుఁడు దేవ రాయలొక కుమారునింగని యకాలమున లోకాంతరగతుఁ డయ్యెను. ఆ కుమారునిపేరు రామరాయలు. అతఁడే యీ నిడుఁబ్రోలు మండలము నకు యువరాజు. అతఁడే మహారాజగు మాధవరాయని యనంతరమున నొకప్పుడు మహారాజు కాఁగలఁడు. రామరాయని కిరువది రెండేండ్ల వయసుండెను. కాని యాతఁడు వీరపురుషుఁడు కాఁడు, అతఁ డాయుధ విద్యను బాగుగ నభ్యసించెను. సుక్షత్రియ పరాక్రమమును, తేజమును గూడ నాతని ప్రతిరక్తనాళమునందును వ్యాపించియున్నమాట నిజమే. కాని యాతనికి యుద్ధమనిన సంతగాఁ త్రియములేదు.

రామరాయలు నిరంతరము నేకాకియైయుండుట కిష్టపడుచుండును. పుస్తకమును జదువుకొనుచున్నప్పు డాతఁడు సర్వకార్యములను మఱచి పోవుచుండును. అతఁ డెల్లప్పుడు నాలోచనా నిమగ్నుఁడై యుండును, ఎప్పుడును విషణ్ణహృదయుఁడై యుండును. కాని యాతని హృదయం మాత్రము మహోదారమైనది. దీనులదుఃఖములయం దాతని హృదయము వ్యాకులపడుచుండును. దుఃఖాత్ముల దుఃఖముల నివారించు విషయమున నాతఁ డెల్లప్పుడును బ్రయత్నించుచుండును. అతఁడు యువరాజే, కాని రాజభవనమునందలి వైభవాదంబరముల నాతఁడు ప్రేమించువాఁడు కాఁడు. అతనికి మనోహర యానాదులును, సర్వ్యాంగ సుందరంబులగు నశ్వంబులును, సర్వాభరణ భూషితంబులగు భద్రద్రగంబులు ననేకము లున్నవి. అతని మనోరంజనముకొఱ కెన్నియో యమూల్య పేషభూష

జములున్నవి. కాని యాతఁడు వాని నెన్నఁడు నుపయోగించుటలేదు. సామాన్యునివలె నాతఁ డొంటరిగా నా నగరమునం దిరుగుచు నవసరమైనప్పుడు దీనుల దుఃఖముల నివారించుటకుఁ దగినకార్యములం జేయుచుండును.

కుమార రామరాయలు తన పినతండ్రియగు విజయరాయల నెంతయో శౌరవించుచుండెను. అంతియకాక విశేషముగఁ బ్రేమించుచుండెను. అతఁడు పినతండ్రిని జనకునివలెఁ జూచుకొనుచుండెను. విజయరాయలు కూడఁ దన యన్నకుమారుడగు రామరాయలను గన్నకుమారునికంటె నెక్కుడుగఁ బ్రేమించుచుండెను. అంతటి ప్రేమయొచ్చటను లేదు. అంతటి వాత్సల్య మెచ్చటను లేదు. వృద్ధుఁడగు మాధవరాయనికిఁ జాలమంది బిడ్డలు వుట్టిరి. కాని వారందఱు నాతని సకాలముననే విడిచి లోకాంతరమున కేఁగిరి. కేవలము గనిష్ఠకుమారుఁడగు విజయరాయలు మాత్రము జీవించియుండెను. కావున మహారాజగు మాధవరాయలు తన చిన్నకుమారుఁడగు విజయరాయని దన ప్రాణముకంటె నధికముగఁ బ్రేమించుచుండెనని విశేషముగ, జెప్పనక్కఱలేదు. మొత్తముమీఁదఁ దన కుమారుఁడగు విజయరాయనికి మనుమఁడగు రామరాయనికిని గల పరస్పర ప్రేమభావముం గాంచి యా మాధవరాయలు తన వార్ధక్యమున సకలకష్టములను మఱచి సుఖియై యుండెను. ఆ కారణముచే రాజ్యప్రజలందఱుగూడ వృద్ధమహారాజు ననంతరము నీ రాజ్యవైభవమున కించుకంతయు లాఘవము కలుగఁబోదని తలంచుకొనుచు నానందింపఁ దొడంగిరి.

విజయరాయనివంటి సదాశయసంపన్నుఁడగు మహాపురుషుఁడారాజ్యమునందు మఱి యెవ్వఁడునులేడు. దురభిమాన మనునదియెట్టిదో యాతఁ డెన్నఁడు నెఱిఁగియుండలేదు. అతని హృదయమునం దెట్టి కోరికయును లేదు. అతని కేవిషయమునందు నెట్టియభావమును లేదు. యుద్ధమే యాతని జీవితమునందలి ప్రధానోద్దేశము. వీర్యశౌర్యములే యాతని మూలమంత్రములు. వీరుఁడనిపించు కొనుటయే యాతని జీవితమునకుఁ బరమావధి అపరాధులను శిక్షించుటయే కాని జమించుట

యాతని స్వభావము కాదు. నిల్లప్పుడు నెల్లవారిని సంతుష్టులుగా జేయుటయందే యాతఁడు సంతోషంతోఁ బ్రయత్నించు చుండును. సామాన్య నైనికుఁడు మొదలు నేనాపతివరకు నాతని దమ ప్రాణముల కంటె నెక్కుఁడుగాఁ బ్రేమించుచుండిరి. అందుచే వారెల్లరు నిర్భయముగ నాతని కొరకుఁ దమ ప్రాణములనైన నర్పించుటకు సిద్ధముగా నుండురు. కావుననే విజయరాయ లజేయుఁడని ప్రఖ్యాతినొందుటకు సమర్థుఁ డయ్యెను.

మన్నే రాజులందరును దుర్వృత్తులై ప్రజోపద్రవములం గల్పించు చుండుటచే నట్టివిద్రోహుల దుండగముల నడఁగించు భారమును విజయ రాయలు సహింపవలసి వచ్చెను. విజయరాయ లెన్నఁడును దన విధాయక కృత్యములయందు వెనుకంజ వేయువాఁడు కాఁడు. తండ్రిచే ననుజ్ఞాతుఁడై యాతఁడు పదివేల నైన్యముతో నుత్తరారణ్య రాజన్య దుర్గములపై దాడివెడలెను. ఆతఁడట్లు మహాసంరంభముతోఁ బోయి యా వనదుర్గములనెల్ల సాధించి స్వాధీనము చేసికొనియెను. ఆ ప్రాంత ములయందెల్ల విజయరాయుని విజయకీర్తులు విఖ్యాతము లయ్యెను. ఆరణ్యకదస్య పీడుతులగు ప్రజలెల్లరును నాతని దివ్యకీర్తి గానము చేయుచుండిరి. వనదుర్గముల యందలి మన్నెదొరల హృదయములయం దాతని వీరనామము భయంకరముగాఁ బ్రతిధ్వనించుచుండెను.

విజయరాయునిదాడికి వెఱచి పారిపోయిన వనదుర్గనాయకులలోఁ గొందఱు అప్పుడప్పుడు మరల విజృంభించుచుండుటచేఁ బ్రచ్ఛన్నముగ నట్టివారిని బట్టి దండించుటకై యాతఁ డొంటరిగ నరణ్యములం బ్రవేశించి తిరుగుచుండును. ఆతని ననుసరించి నైనికులుగూడఁ బ్రచ్ఛన్నముగ వచ్చుచుండురు. ఇట్టి ప్రయత్నమునందే తిరుగుచు నాతఁ డానాఁడు భద్రారణ్యమునందలి మందిరప్రాంతమునకు వచ్చియుండెను. అప్పుడేమేమి జరిగెనో యంతయు మా పాఠకులకుఁ దెలిసియేయున్నది.

నాల్గవ ప్రకరణము

అరణ్యమును దాటిపోవునంతవరకును విజయ రాయలు గుఱ్ఱమునుగొట్టి ప్రబలవేగమునఁ బరుగెత్తింపఁ దొడంగెను. అంతవరకుఁ దానేమి చేయుచుండెనో యేమేమి భావించుచుండెనో యెంతమాత్రము నాతనికిఁ దెలియుటలేదు. ఆ విశాలారణ్య మధ్యమునుండి పరుగెత్తి పోవుచున్న యాతని యక్కపడ శబ్దము దిగంతముల బ్రతిధ్వనించు చున్నకొలదిని, తీవ్రవేగమువలనం బొడమిన యెదురుగాలి యాతని తలను దిమ్మెత్తించుచున్న కొలది నాతఁడు మఱింత వేగముగ గుఱ్ఱమును బరుగెత్తింప నారంభించెను. అంతవఱకు నాతని హృదయమునం దెట్టి భావమును, మఱి యెట్టి కోరికయు నుదయింపలేదు. ఇప్పుడాతని కిష్టము లేకపోయినను నాతని హృదయమునందా యిచ్చయు, నా భావమును బ్రవేశించుటకు విశేష పరిశ్రమ నందెను. ఆతడా యక్కము నతివేగముగ బరుగెత్తించుచు నా తీవ్రవేగ సాహాయ్యమున దన హృదయమునుండి యట్టి భయంకర భావములను దొలగించివైచుటకై విశేషముగ బ్రయాసపడఁచుండెను. కాని యా ప్రయత్నము కొనసాగుట లేదు. అప్పుడాతడు హతాకుడై యక్కగమనవేగమును శాంతింపజేసి తనలో నేమేమియో భావించు కొనుచు మెల్లమెల్లగా నుత్తరారణ్యాభిముఖుడై పోవుచుండెను.

“నేను రాజునగుదునా? ఇదియెట్లు తటస్థించును? నా ప్రాణ మగు కుమారరాయ లకాలమునఁ గాలాభీనుడై పోవునా? ఏమో? ఎవ్వరు చెప్పగలుగుదురు? ఆతని కేమైన నాచిత్తు కలుగగూడదా? అతడు మరణించునేమో యెవ్వరెఱుంగుదురు? ఈ ప్రపంచమున జీవితముకంటె నశాశ్వతమగు వస్తువు మఱియొకటి యేమున్నది?” ఇట్టి యాలోచన ములతో నాతని హృదయము కొట్టుకొని పోవుచుండెను. అతడు సహజ ముగనే కుమారుని మిగుల ప్రేమించుచుండెను. కాని యప్పుడాతనికా దుఃఖసమయమున దెలియకుండగ నేదియో యానంద భావముకూడ నుచ్చిన్న మగుచుండెను. అతడు మహారాజగును— ఈ విశాల రాజ్యమున కంతరు నాతిదే ప్రభువగును—ఇది సత్యమే యగునా? రాజగుటవలన

నేమి సుఖము ? మానవుడు రాజు కావలయునని యంతగ బ్రయాస పడుట యెందుకో ? అందువలన నాతని కెంతమాత్రమును సుఖములేదే ? రాజ జీవనము సర్వదా చింతాకరమైనదనియు, దుఃఖావాసమైనదనియు ననుభవజ్ఞుల సిద్ధాంతమైయున్నది. ఇట్టిస్థితిలో విజయరాయని హృదయమున వట్టియానంద మెందుల కుదయించినది ? అయినను నాతని హృదయమునుండి విచారమెందులకు బోయినది కాదు ?

దుఃఖతరంగములును, సుఖతరంగములునుగూడ నాతని హృదయమును భేదించివైచు చుండెను. వీనితో గూడ భయ తరంగములును సమ్మిశ్రితము లగుచుండెను. కాని యిందేదిసత్యము ? ఆతడు నిజముగా జంపబడునా ? ఆతని కకాలమరణము తటస్థించునా ? ఇది జరగితీరవలసినదే యగునా ? ముఖసందర్శన మాత్రముననే సకలజీవుల మోహింప జేయజాలు పరమ రూపలావణ్యవతి యగు నా దేవీమూర్తి, ఆ బాలికామూర్తి—నిష్కరుణముగ నాతని విశాలవక్షమున నిశిత చంద్రాయుధమును బ్రయోగించునా ?

అట్లుకాదు. ఇది యంతయు నాతని మానసిక దౌర్బల్యము. ఆతనికి భయముకలిగించి మందిరమునుండి వెడలగొట్టుట కా సన్యాసి యిట్టి కృత్రిమ కల్పనమును గావించి యుండును. మానవజీవితమునందలి భవిష్యద్రంగమును దర్శింపజేయుటకు మనుష్యు డెప్పటికైన సమర్థుడు కాజాలునా ? కపటాత్ములగువారు మూర్ఖులను మోసము చేయుటకై యిట్లే జ్యోతిర్విద్య యను నెపంబున భవిష్యత్ఫలంబులను సూచించుచుండురు. విజయరాయుడు బాలుడు కాదు, మూర్ఖుడును గాడు. అట్టివాడింతలో నింత యవ్యక్తు డైపోయినాడేమి ? ఇంత యేల ? రక్తప్రవాహినియగు రణక్షేత్రమునగూడ నొక్కనిమిషమైన నెవ్వని హృదయము చలింపకుండెనో, యెవ్వని ఖడ్గబలంబున సమస్త శత్రుమండలమును బ్రకంపితమై పోవుచుండెనో యిట్టి ప్రతాపశాలియగు విజయరాయుని హృదయముకూడ నొక సామాన్య సన్యాసి వాక్యములవలనను, సంతకంబై నధిక మాయావినియగు నొక బాలిక పలుకుల వలనను నొక్కసారిగ నిప్పుడు ప్రచలితమై పోవుచున్నదేమి ? అయ్యో ! విజయరాయుడు నిమిషమున కిట్లధఃపతితుడై పోవుచున్నాడేమి ?

అతఁ డొక్కసారి బిగ్గరగ నవ్వెను. హృదయభావములను దూరీ
భూతములుగ జేయుటకై యట్లు నవ్వెను. తోడనే యాతడు తన యశ్వ
మును జబుకుతోగొట్టి యతివేగముగ బరుగెత్తించెను. ఎట్లో యొక విధ
ముగ నానాభావ సమ్మిశ్రితంబగు తన హృదయవిచారమును బోగొట్టుటకు
బ్రయత్నించెను. కాని యెంతమాత్రము నట్లు చేయజాలకపోయెను.

సంధ్యాకాలమునకు బూర్వమే యాతడు తన శిబిరమున బ్రవే
శించెను. అతని యాకారముం గాంచి నైనెనికు తెల్లరును విస్మితులైరి.
కాని యెవ్వరు నాతనింగూర్చి యా విషయమున బ్రశ్నించుటకు సాహ
సింపలేకపోయిరి. కాని యా రాత్రి నేనానాయకు లందఱు నచ్చటచ్చట
గలిసికొని విజయరాయని మనోవికారముం గూర్చి యాలోచించుకొనిరి.
ఆ రాత్రి విజయరాయు డెవ్వరితోడను మాటాడలేదు.

అయిదవ ప్రకరణము

మఱునాటి యుదయమున లేచినతోడనే నైనికు
లందఱకు విజయరాయలు నిడుబ్రోలు దుర్గము
నకు బ్రయాణము చేయుచున్నాడను సంగతి తెలియవచ్చెను. ఆత్మ
బంధుడును మంత్రికుమారుడును నగు విద్యాధరునకు సమస్త నైన్యము
నొప్పగించి యాతడు రాజధానికి బోవనెంచెను. ఇంతతొందరగా విజయ
రాయుఁడు రాజధానికేల పోవలసివచ్చెనో యెవ్వరికిని దెలియుటలేదు.
అందఱును విస్మితులగుచుండిరి. కాని యీ సంగతి విజయరాయని
నడుగుట కొక్కరికిని సాహసము కలుగలేదు.

మఱునాఁడు సమస్తనైనికుల నొక్కచోఁజేర్చి విజయరాయలు
“నేనొకవిశేషకారణముచే రాజధానికిఁ బోవుచున్నాను. నాప్రియబంధు
వగు విద్యాధరుని నాస్థానమునందు నిలపి పోవుచున్నాను. నేను
శ్రీఘ్నముగనే మరలి వచ్చెదను. అంతవఱకును మీరందఱు నీనూతన
నేనాధిపతిని నావలెనే భావించి గౌరవించుచుండవలయును. ఇదియే
నా కోరిక. నేను పోయెదను. నా గౌరవమును, నా కీర్తిని, నిడుబ్రోలు
రాజ్య గౌరవమును మీ చేతులయం దుంచి పోవుచున్నాఁడను. ఇటు

చూడుడు : నా గౌరవమును దక్కించి నిడుబ్రోలు రాజ్యవైభవోన్నతులను శతగుణాధికములుగ వర్ధిల్లజేయుడు " అని యాజ్ఞాపించెను. నైవికు లామాటలకు బ్రతుత్తరముగ జయజయధ్వనులను జేసిరి.

ఒకకుభముహూర్తమున నాటిమధ్యాహ్నమే విజయరాయలు రాజధానికి బ్రయాణమయ్యెను. ఇంతయాకస్మికముగ నిట్లు చేయుట కేమికారణము ? విజయరాయ లిప్పుడే రాజగుటకు గుతూహలపడుచుండెనాయేమి ? లేదు. అట్లు త్వరపడుట లేదు. ఆకొరిక యాతని హృదయమునం దొకనిమిషమైన నిలిచియుండలేదు. అట్లయినచో గుమారుని క్షేమనమాచారముం దెలిసికొనుట కాతడు వ్యాకులపడుచుండెనాయేమి ? లేదు. అట్లును దలంచుటలేదు. అట్టియుద్దేశమే యున్నయెడల నొకదూతను బంపి యనాయాసముగ నా సమాచారమును దెలిసికొనవచ్చునుగదా : ఇక నింతశీఘ్రముగ శిబిరమును విడిచి రాజధానికి బోవుటకు గారణ మేమైయుండును ? విజయరాయడు రాత్రి యొకనిమిషమైనను నిద్రింపజాలకపోయెను. ఒక్కనిమిషము మాత్రము కన్నుమూసెను. కాని యా నిమిషములోనే యాతఁ దొక భయంకర స్వప్నముం గాంచెను. ఆ బాలిక తన హృదయతలఁబున వాడికత్తితో బొడిచినట్లును, విశాల వక్షోభాగమంతయు రక్తసిక్తమై పోయినట్లును, మర్మభేదనంబగు బాణచే దాను దారుణవ్యధ నందుచున్నట్లును, నా వనసుందరి రాక్షసీమూర్తిందాల్చి తన వక్షముపైఁ గూరుచుండి వెచ్చనిరక్తమును బాసముచేయుచున్నట్లును నాతడు కలలో గనుగొనియెను.

అప్పుడాతనికి విద్రాభంగ మయ్యెను. తోడనే యా భయంకర స్వప్నముకూడ నంతర్హిత మైపోయెను. కాని యాతడేవిధముచే నైన నా చింతాశల్యమును దన హృదయమునుండి తీసివేయజాలక పోయెను. భయమన నెఱుంగని యాతని హృదయమప్పుడు భయప్రకంపితమై పోవుచుండెను. అతడు జాగ్రదవస్థలో గూడ నన్నివైపులను రక్తమయ శరీరిణియగు నా దేవీమూర్తినే చూడదొడంగెను. ఇచ్చట నున్నచో సత్యముగ దనకా బాలికచేతులలో మరణింపవలసి వచ్చునను భయ

మాతని హృదయమును గళవళపెట్ట దొడంగెను. ఏది మొట్టమొదట గేవల నందేహముగను ననుమానముగను మాత్రము తోచియుండెనో యదియో యిప్పుడు సత్యముగను విధాయకమైనదిగను బరివర్తిత మయ్యెను. భూతుకూలగు బాలికచేతులలోఁ దనకు మరణము తటస్థించు నని తాతని హృదయమున దృఢవిశ్వాసము కలిగెను. యుద్ధమునం దెవ్వఱు పరమానందముతో బ్రాణదానము చేయుటకు సిద్ధపడియుండునో యట్టివానికి భూతుకల చేతులలో బతువువలె హింసింపబడుట తటస్థించి నప్పు డించుక మమత్వము కలుగకమానదు. విజయరాయుడు సరిగ నట్లే యయ్యెను.

అతడు వచ్చుటకు సిద్ధపడియుండలేడు. ఇంకను నీ ప్రదేశము నందే యున్నచో నా సరభూతినికి సమీపమునందే యున్నట్లగును. ఇంకను నెన్నిసారులిట్టి భయంకర స్వప్నములు వచ్చినో యెవ్వరెఱుంగుదురు? ఏదేనొక సమయమున నేదేనొక మిషచే నా దారుణబాలిక యెప్పుడువచ్చి తన హృదయ రక్తము పానముచేయునో యెవ్వరు చెప్పగలరు? ఈయాలోచనా పరంపరలచే నాతడు సరాభూతుడైపోయెను. ఇట్టి భయముచేతనే యాతడొకసారి యప్రతివిభుడై యేమిచేయుటకుం దోపక యా యరణ్యమధ్యమునందలి దేవీమందిరమును బరిత్యజించి పలాయితుఁ డయ్యెను. మరల నిప్పుడిట్టి భయముచేతనే యాతడు శిబిరమును వదిలి పలాయితుఁ డగుచుండెను.

అతివ ప్రకరణము

విజయరాయలు రాజధానిని సమీపించి యాలోచించుకొనఁ జొచ్చెను—“నేను మహారాజు నొద్దకు బోయి యేమని చెప్పుదును? ఇంత యాకస్మికముగ శిబిరమును విడిచివచ్చినందుల కేమికారణమును జూపింతును! ఒక సామాన్య సర్వాసవాలికా భయమున నేనలను విడిచి రాజధానికిఁ బాటిపోయి వచ్చితి నని యేవిధముగనైన బయలుపడినచో నప్పుడు నా కెంత తల వ్రాపులుగ నుండును? ఎవ్వని భయముచే సమస్త శత్రుమండలమును బ్రకంపితమై పోవుచుండెనో యట్టి నేనొక బాలికకై భయపడుచుంటినా?

ఈ యవమానము ప్రచారితమగుటకు బూర్వమునందే నేను మరణించుట మేలుగనుండును " అని యాలోచించుకొనియెను.

రాజధాని సమీపమునకు వచ్చియు విజయరాయులు నగరమునఁ బ్రవేశించుటకు సాహసింపలేకపోయెను. అతడు మరల శిబిరమునొద్దకు బోవుటకు గుఱ్ఱమును మరలించెను. అతని పార్శ్వవర్తులాతని భావముం గాంచి విస్మయాక్రాంత హృదయులైరి. విజయరాయుని బుద్ధి చెదరి పోయినదని యందఱకును దెలిసిపోయెను. వారుకూడ నిశ్శబ్దముగఁ దమ గుఱ్ఱములను మరలించి నేనాపతివెనుకనే మెల్లగ నడపించుచుండిరి. కాని విజయరాయులు కొన్ని యడుగులుమాత్రముపోయి యతివేగముగ మరల నశ్వమునుద్రిప్పి చబుకుతో బలముగ గొట్టెను. మర్మయాతనచే నాతని యశ్వమతివేగముగ రాజధానివై వునకు బరుగెత్తుకొని పోయెను. పార్శ్వవర్తులు కొయ్యబొమ్మలవలె విజయరాయుని వెనువెంటనే బయలుదేరిరి.

విజయరాయు లొక్కసారిగ రాజప్రసాదమునం బ్రవేశించి మహారాజును దర్శించుటకై పోయెను. ఆకస్మికముగ నాతనిం గాంచి నగరివారందరు నాశ్చర్యమందిరి. అతని ముఖలక్షణములం గాంచి మఱియు నధికాశ్చర్య నిమగ్నహృదయు లైపోయిరి. కాని యెవ్వరు నాతని మాటాడించుటకు సాహసింప లేకపోయిరి. విజయరాయులు తండ్రిని దర్శించి యాతని పాదధూళిని శిరంబునం దాల్చి " తండ్రి! మీ యాశీర్వాద ప్రభావమువలన శత్రువుల నందఱను బాఱద్రోలి వచ్చితిని. ఇక నచ్చట మఱి యెట్టియావశ్య కార్యములును లేకుండుటచే నీ యానందవృత్తాంతమును మహారాజునకు స్వయముగా నివేదించుటకై నేనే బయలుదేలి వచ్చితిని. చాలదినములనుండి దేవర శ్రీపాటిదర్శనము లభింపకుండుటచే నా హృదయము మిగుల వ్యాకులపడుచున్నది." అని విన్నపముం గావించెను.

మహారాజు పరమానందముతో విజయరాయుని నాలి గనము చేసికొని యీతని మస్తకమును మూర్కొనియెను. అనంతర మా శుభ సమాచారము నగరమందంతటను వాద్యోత్సవములతోఁ బ్రచురింప

జేయుట కాజ్ఞ యొసంగెను. ఇంతమాత్రముచేతనే యా వృద్ధమహారాజు సంతృప్తుడై యూరకుండలేడ. అప్పుడే యొకపెద్ద సభచేయుటకు నిశ్చయించెను. పూజ్యులును, మాన్యులనగు సభ్యులు సభకు వచ్చునంతవరకును మహారాజు కుమారునివలన యుద్ధ సమాచారములను వినుచుండెను.

రెండుగంటలు వాటకుండగనే పెద్దసభ కూడెను. ఆ సభామధ్యమున సర్వజనసమక్షమునందును, మహారాజగు మాధవరాయలు తన పుత్రుడగు విజయరాయుని రాజబిరుదముచే నలంకృతినిం గావించెను. నై నికులు జయజయధ్వనులం గావించిరి. దుర్గమునండు విజయభేరులు మ్రోగింపబడియెను. ప్రతిముఖద్వారమునను వాద్యోత్సవములు గావించబడియెను. నగరమంతయు నానందోత్సవములతో నిండిపోయెను.

అప్పుడు సభామధ్యమున యువరాజగు కుమారరాయలు నిలువబడి పినతండ్రియగు విజయరాయల నుద్దేశించి “మీ వలన నీ వీరక్షత్రియ వంశము గౌరవాస్వితమైనది. అందులకుఁ బ్రతిఫలముగఁ బూజ్యుడగు పితామహుఁడు రాజబిరుదముచే మిమ్ముల నలంకరించి యున్నాడు. క్షత్రియవీరులును, నై నికులును మీ విజయమును గొని యాడి మీయొద్దఁ దమ కృతజ్ఞతను వెల్లడించుకొని యున్నారు. ప్రజలందఱు నానందోత్సవములతో నగరమంతయు నలంకరించి మిమ్ము సన్మానించుచున్నారు. ఇప్పటి నా హృదయములోని యానందమును నేనేమూలముగా దెలియజేయ గలుగుదును? నాకుఁగల సర్వస్వమును నేవిప్పుడు మీకు సమర్పించుచున్నాడను. ఇది మొదలుగ మీరే యీ విడుద్రోలు రాజ్యమునకు యువరాజులును భావి మహారాజులును. ఏమనిన—మీరే యీ రాజ్యసింహాసనము నధిరోహించుట కర్హులై యున్నారు” అనియెను.

సభవారందఱును లేచి నిలువబడి “యువరాజునకు జయమగు గాక!” అని కీర్తింప నారంభించిరి. వృద్ధమహారాజానందభాష్యముల నావుకొనఁజాలకపోయెను. రామరాయని యాచార్యముచే విజయరాయని హృదయ మానందరసప్రవాహమున దేలిపోయెను. ఆతడు సాదరంబుగ

సన్నేహముగఁ జూచుచు నాలింగనము చేసికొని " వత్సా! విజముగ నీవే మహారాజు వగుటకుఁ దగిన గుణవిధివి, ఇట్టి యుదారహృదయునకు, విట్టి మధురస్వభావునకు దాసానుదాసుఁడనై యీ జీవయాత్రనిర్వహణము చేయఁగలిగినచో నేను ధన్యుఁడ నగుదును " అనియెను.

మహానందముతో నానాఁటి రాజసభ ముగిసింది. యువరాజగు రామరాయనిం గూర్చియు, సర్వనేనాపతియగు విజయరాయనిం గూర్చియుఁ గావింపబడుచున్న జయజయ ధ్వనులచే నగరమంతయు నాంధోశితమయ్యెను; గగనభాగము వివీర్ణము కాఁజొచ్చెను. ఆ యానందోత్సవమునందు విజయరాయలు తనయుత్తరారణ్య వృత్తాంతము, ధర్మారణ్య మధ్యస్థంబగు దేవీమందిరవృత్తాంతము, సన్యాసివృత్తాంతము, బాలికావృత్తాంతము నంతయు నొక్కసారిగ మరచిపోయెను.

మనుష్యహృదయమువంటి రహస్యస్థాన మీ ప్రపంచమునం దేదియునులేదు. మనస్సునం దెప్పు డెట్టిభావముదయించునో, కొన్ని సామాన్యకారణములచే మనస్సునం దెప్పు డెట్టియభూతపూర్వ పరివర్తనము కలుగునో యా సంగతి పరీక్షించి యెవ్వరు చెప్పఁగలుగుదురు? విజయరాయ లెట్టి యభూతపూర్వహృదయ పరివర్తనముచే రాజధానికి మరలివచ్చెనో, యా మూలకారణము నాతని మనఃప్రపంచమునఁ గలిగిన యీ యానందపరివర్తనముచే నిమిషములో మఱచిపోయెను.

ఏడవ ప్రకరణము

రాజసభారంగమున మహారాజు కొలువుదీర్చి యున్న కాలమునకు సరిగ రాజప్రసాదమునకు వెనుకనున్న మందిరోద్యాన మధ్యమునందలి యొక విలాసమందిరమునం దిరువురు రమణీమణులు కూర్చుండి యాడుకొనుచుండిరి. వారి సమీపమునకు బార్వములందును మఱికొందఱు సుందరులు నివసించియుండిరి. ఆ యిరువురు రమణులలో నొక యువతి వయసిరువదియైదు వత్సరములు; రెండవకాంతకుఁ బదియైండ్ర స్రాయము. ఇరువురు నతిలోక సుందరులే. ఎట్టి సౌందర్యముండినఁ బరమరూపవతు లగుదురో యట్టి

సౌందర్యము వారిరువురకును గలిగియుండెను. కాని యాయురువురి యందమునకును విశేషభేదమున్నది.

అందొకయువతిపేరు మురళ. రెండవయామెపేరు సరళ. మురళ సర్వనైన్యాధిపతియగు విజయరాయని పత్ని. సరళ యువరాజగు కుమారరాయల యర్ధాంగలక్ష్మి. విడుబ్రోలు రాజ్యమునకు భావి మహారాజ్ఞి. మురళ ప్రధానమంత్రి తనయ. సరళ మంత్రికుమారుడగు విద్యాధరుని కుమార్తె. మహారాజు తన మంత్రిని సంతోషపెట్టుటకై యాతనియింటి యాడుబిడ్డల నిరువురను దనయింటి కోడండ్రుగాఁ జేసికొనియెను. వృద్ధరాజు మిగుల దూరాలోచనము కలవాఁడు.

మురళ యందమునందు దీక్షభావమున్నది. ఆమెవంకఁ జూచినచోఁ గన్నులు మిఱుమిట్లు గొనును—హృదయము చెదరిపోవును—ప్రాణము చలించిపోవును. ఆమె సయనములు చంచలములు; పలుకులు భాష గర్భితములు; గమనములు కడునమందములు. ఆమెను జూచినచో భయమగును; మనఃప్రాణములు సురాపానము చేసినవియుం టోలె నవశములై పోవును.

కాని సరళరూప మెట్టిదికాదు కోమలస్వమునందలి పరిపూర్ణ వికాస మీ రూపమునందున్నది. ఆమెవంకఁ జూచినచో హృదయమునం దొకవిధమగు పవిత్రభావ ముదయించును; ఆమె స్వర్గమునుండి యవత రించిన దివ్యమూర్తి యేమోయని తోచును. ఆమెను జూచినచో భక్తి భావ ముదయించును; దేవతఁబోలెఁ బూజింపవలయునను కోరిక కలుగును. ఆమె కన్నులయందు దయయు. ముగ్ధభావమును, సరిశలయు నెట్లు ప్రకాశించుచుండెనో యామె వదనమండలమీన నల్లై లజ్జ విసయాము మాధుర్యము మొదలగు సద్భావములు సర్వలా పిరాజిల్లుచుండును.

ఆ యుభయులు నొకయింటి యాఁడుబిడ్డలు; మేనత్తయు మేన గోడలును—ఉభయులు బరస్పరము ప్రేమించుకొనుచుండిరి. అందు సరళ తన మేనత్తయగు మురళను దన ప్రాణముంబోలెఁ ప్రేమించు చుండెను. మురళయును సరళను మిగులఁ ప్రేమించుచుండెడిది. కాని యా సరళను రామరాయల పెండ్లియాడినది మొదలుగ నామెపై మురళ

ప్రేమభావము పూర్వమువలెలేదు. ఇప్పటి కాభావము క్రమముగ నామెపైఁ గోపముగా మాతీనది. సరళ హృదయ యగు సరళ మురళ విషయమున నెట్టి యపరాధమును జేసియుండలేదు. మీఁదు మిక్కిలి యామె మురళసన్నిధి నతి వినయభావముతో సంచరించుచు ననేకోపాయములచే నామెకు సంతోషముంగూర్చు కార్యములనే చేయుచుండెను. అందువలన మురళ తన కోపస్వభావమును గోపనము చేసికొనుచుండెను. ఇంతమాత్రమే కాని యామె సరళను శాంతభావముతోఁ దిలకించుటలేదు. యుపరాధను బెండ్లియాడుట యొక్కటియే సరళ యపరాధము. ఇంకను నామె యపరాధ మేమనినః—ఆమె సిడుఁబ్రోలు రాజ్యమునకు భావిమహారాజు కాలగుటయే. ఆమాట తలంచుకొని మురళ యప్పుడప్పు డున్నత ప్రాయ యగుచుండెను. ఆమె తన మనసునందు “ విషపానము చేసియైన సుఖముగ మరణింతునుగాని దీనిని మహారాజు యని పిలువఁజాలను, దీనినన్నిధిని జేతులుఱోడించుకొని నిలువఁజాలను ” అని యనుకొనుచుండును.

సరళస్వభావయు వినయవతియు భీతహృదయమునగు సరళను మురళ తనకంటె నికృష్టురాలుగాఁ దలంచి మనసునం దీసడించుకొనుచుండెను. “ ఇదియా రాణియగుటకుఁ దగినది? ఒక దెబ్బకొట్టిన మొట్టోయని యేడ్చు నీయల్పజీవి మహారాజు యగుటకు కర్ణురాలుకాదు. పరమేశ్వరుఁడు నాకే మహారాజు యగుటకుఁ దగిన గుణములను బ్రసాదించి యున్నాఁడు. నేనే రాణి నయ్యెదను ” అని యామె భావించుకొనుచుండును.

ఎనిమిదవ ప్రకరణము

ఉద్యానవనమునందలి పొదరింటిలోఁ గూర్చుండియున్న యాయీరువురు యువతులలోనను బ్రహ్మధమమున సభారంగమునందలి సైనికుల జయ జయ స్వనులు మురళకుఁ గర్ణగోచరములయ్యెను. సరళ యెప్పుడు నేపని చేయుచుండునో యా పనియందే నిమగ్నహృదయయై యుండును; బాలికవలె నాసనియందే తదేకధ్యానముతో బాహ్యజ్ఞాన కూన్యయై

యుండును. గర్వమతి యగు మురళ మాత్ర మట్లుగా నుండఁజాలడు. సర్వదా యామె చెవులు రిక్కించుకొని బాహ్యవ్రసంచమునందలి సామాన్యకణ్ణమును నైతము గ్రహించుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండును. ఆమె యొక కార్యమును జేయుచుండియు సహస్రకార్యములపై మనః ప్రాణములను బ్రసరింపఁజేయుచుండును. అందుచేతనే ముందుగా నానైవికుల జయధ్వను లామె కర్ణకుహరములఁ బ్రవేశించెను.

అప్పుడామె యాటలు మానివైచి " ఇట్టి సమయమున వెలుపల నా కలకలధ్వను లేమి ? " అని యనుకొనుచుఁ జెంతనున్న యొక చెలికత్తెం జూచి " వకుళా ! అవ్వల నా కలకలమేమి ? నైవికుల జయధ్వనులవలె బోధయగుచున్నది—కేవల ముత్తయేకాదు. నలుదెసలఁ దూర్యధ్వనులుకూడ వినబడుచున్నవి. వినచుంటివా ? " అనియెను. వకుళ సగౌరవముగ " దేవీ ! నేను వెలుపలకుఁబోయి యదియేమో తెలిసికొనివత్తునా ! " అనియెను. అప్పుడు సరళ చిఱునవ్వుతోఁ దెలిసికొనుట కేమున్నది ? చిన్నమామగా రేదియో యొక యుద్ధమున విజయముం గావించియుండురు. ఆ సమాచారమే వచ్చియుండును. అందుచే మహారా జిట్టి యానందోత్సవములను గావించుచున్నాఁడు. రమ్మ వకుళా ! కమ్మలా రమ్మ ! రావే విమలా ! మన మందరమును బోయి యాయుత్సవముం దర్శించి యానందోత్సవము రండు ! " అనియెను.

అనందముచే మురళ వదనమండలమున సుఖచంద్రికలు ప్రకాశించుచుండెను. కాని యామె తన హృదయభావమును మఱుఁగు పఱచి " ఆయన యెన్ని గొప్ప యుద్ధములను జయింపలేదు ! అప్పుడింతటి సమారోహ మేమియును లేదే ? " అనియెను సరళ నవ్వెను—ఆనవ్వునందెట్టి మర్మమును లేదు; ఎట్టి యహంకారమును లేదు; ఎట్టి యభిమానమును లేదు; ఎట్టి యంతర్భాసమును లేదు—కేవలసారక్యమును మాధుర్యమును మాత్రమే. అట్టి నవ్వు నవ్వుటకు సరళహృదయయగు సరళకే తెలియును. అట్టి మధురహాసము చేయుచు సరళ " అత్తా ! ఇప్పుడు బోధపడినది. చిన్నమామగారు మన్నెరాజుల నందఱను జయించి స్వయముగనే వచ్చియుండురు. ఇది నిశ్చయము లెమ్ము ! మన మందఱమును బోయి దర్శింపము " అనియెను.

మురళి “ సరళ కంఠమాత్రముననే యానందము ! నేనెట్లు భావించుటలేదు. వకుళా ! నీవు పోయి రాజసభలో నేమి జరుగుచున్నదో చూచిరమ్మ ! ” అనియెను. వకుళి వెడలిపోయెను. క్రమముగా నాటలు ముగింపబడియెను. మురళి యాలోచనానిమగ్నయై యాడుసింగమువలె నాస్థలమునిండిటునిటుఁ దిరుగుచుండెను. సరళ యిరువురు ముగ్గురు సఖులతోఁ బూవులనుఁగోయుటకుఁ బోవుచు “ అత్తా ! మామగారు లోపలికి వచ్చినతోడనే యిక్కడనుండి యాయన యుత్తమాంగమునఁ బుష్పాంజలి విడువవలయును ” అనియెను. కొండనీపటిలో వకుళివచ్చి “ విజయ రాములు వచ్చియుండెను. అతివి విజయమునకు సంతసించి మహారాజుఁ బిఁ రాజదిరుదు నొసంగి యుండెను. యుడరాజగు కుమారరాయలు సభారంగమునఁ దన పితరతండ్రికిఁ దన యుపరాజుపదమును సమర్పించి యున్నాఁడు. కాని విజయరాయలు కుమారు నాలింగనము చేసికొని నీవే భావిమహాబాజుగా నుండఁ దగినవాఁడవని యాశీర్వదించెను. ఇప్పుడే వారిరువురును గణసి యంతఃపురమునకు వచ్చుచున్నారు ” అని చెప్పెను.

అమాటలనువినిన సరళి “ అత్తా ! వింటివా ? నేను చెప్పినమాట సత్యమేగదా ! చిన్నమామగారు వచ్చుచున్నారు. రమ్మ వకుళా ! మనము పూవులను గోయుదుము ” అనియెను. సఖులందఱును మురళిను రాణి యని పిలుచుచుఁ దమదము యానందములను బ్రకటించుచుండిరి. అప్పుడు సరళయుఁ దనహృదయాసందమును బట్టఁజాలకపోయెను. ఆమె యెట్లు తన యానందమును సూచింపవలయునో ఏకస్వయంపఁజాలక మురళి నలంకరించుచు “ రావే వకుళా ! కమలా ! రమ్మ ! మాయత్త యిప్పుడు మహారాజ్ఞియైనది రండు ! ఈమె నిప్పుడు రాణివలె నలంకరింతుము ” అనియెను.

అనందము విశ్వవాస్తవమై యుండెను. నలువంకల నానంద రసతరంగములు ద్వేలితములగుచుండి నెవ్వరు నీరానందులై యుండఁ గలుగుదురు ? కాని యిప్పుడు మురళిహృదయముని మాత్ర మానందోదయము కాలేను. అందఱి యానంద ప్రవాహములయందును నామె

నిరానందభావము తేలిపోవుచుండెను. అప్పుడామె తనలో " ఏమైననేమి ? ఆయన మహా రాజగుఁగాక ! నేనెట్లు మహారాజ్ఞిని గుఱుదును ? నేను రాణిని గాఁజాలను ? రాణివంటివానినై తిని " అని మాటిమాటికిఁ దలపోయఁ దొడంగెను. తుద కామురళహృదయమున నట్టి విచారభావము బలవంతముగఁ బ్రచలింపఁగుచుండెను. ఇఁక నామె యాభావమును మఱుఁగు పఱుపఁజాలకపోయెను. ఇంకను నచ్చటనే యున్నచోఁ దన హృదయము వెల్లడి యగునను నుద్దేశముతో నామె యతి వేగమున నాస్థలమును విడిచి పోవఁదొడంగెను. అమెఁ జూచి సఖులు చిలు నొకరిమొగమొకరు చూచుకొన నారంభించిరి. అప్పుడు సరళ " అత్తా ! ఇది నేమి ? రమ్మరమ్మ ! మన మందఱమును జిన్నమాను గారిని బహుకరించి వత్తము రమ్మ " అనియెను.

అందఱు నా యుర్యాసమునుండి బయలుదేటి రాజభవనము వైపునకుఁ బోవుచుండిరి. అందఱు నా నందిరసమున నోలలాడుదమని వేడుకపడుచుండిరి. సరళ ప్రయత్నము లన్నియు విఫలము లయ్యెను. మురళప్రవర్తనమువలన వారి హృదయము లన్నియును జెదరిపోయినవి. వారియెదుట నిఁక నొక నిమిష మైఁకను నానందము నిలువఁజాలకపోయెను. సరళ యెంత ప్రయత్నించినను మరల వారికట్టి యుత్సాహమును గల్పింపఁ జాలకపోయెను. తుదకు వారి యానందహృదయములయందు విషాద చ్ఛాయ లావరించుకొనియెను—సరళమనసు కూడఁ జెదరిపోయినది.

వెలుపట నంతట నానందోత్సవములు—లోపల నట్టి వేచియును లేవు. ఇతరజనులందఱు నానందము నుపభోగించుచున్నారు. స్వజనులకు మాత్ర మట్టి భోగభాగ్యములేదు. తలఁచుకొన్నది యొకటి—జరిగినది మఱియొకటి ! విజయరాయలును గుమారరాయలును గూడ నంతః పురమునకు వచ్చిరి. వారిని సన్మానించుటకుఁ దగిన యుపకరణము లన్నియును సమకూర్చఁబడియే యున్నవి. కాని వానిలో జీవకళలేదు— ఉత్సాహకళ లేదు—ఆనందకళ లేదు.

తొమ్మిదవ ప్రకరణము

అలంకరింపఁబడిన శయనమందిరమున

దుగ్ధఫేసనిభం బగు పర్యంకముపై
 మురళ చింతానిచున్నమానసయై పరుండి యుండెను. ఆమె హృద
 యమునం దిప్పు డిచ్చుకంతయును శాలలేదు భర్త యిప్పుడు
 రాజయ్యెను; ఇప్పుడామె రాణియై యిది. సిద్ధుడొక రాజ్యమునందలి
 ప్రతిగృహమునందు నామె భర్తనామము ప్రతిచ్చించుచుండెను.
 ఇంతటి యానందదినము మఱియొకటి యుండనా? కాని యామెకు
 నుభయములేదు. ఆమె హృదయమున మాత్ర మానందములేదు. సమీప
 మున కింకానుగుణవస్తువు వినవయ్యెను. స్వామిగిచ్చేయుచుండెనని
 భావించి మురళ శుభిక్షుముగ లేచి కూర్చుండెను ఇట్టి యానంద
 దినమున స్వామిసమ్మఖమునఁ దాను విషణ్ణభావముతో నుండుట సిగ్గుల
 చేటని భావించి యతికష్టముచే నామె తన హృదయమునం దానందమును
 బ్రవేశపెట్టుటకుఁ బ్రయత్నించెను. ఆమె తన విచారావృత వదన
 మండలమున హాసచంద్రికల నుద్దీపింపఁజేయుట కెంతయో శ్రమ
 పడియెను. ఎల్లరు నెంతయో యానందమున మగ్నులై యున్నారు.
 ఆమెయు నట్లే యానందనిమగ్న హృదయయై యుండుటకు వేడుక
 పడియెను కాని యామె ప్రయత్నములన్నియు విఫలములై పోయెను.
 హృదయభావనూ దాఁగియుండుట యెట్లు ?

విజయతాయ అమె వదనమును దిలకించి యులికిపడియెను.
 ఆతఁ డా ముఖమునం దేమిచూచెనోకాని యా చూపు మూలముననే
 యాతని హృదయమునం దేమియో భావముదయించి మంచు గ్రమ్మి
 నట్లయిపోయెను. కాని యాభావ మొక్క సమీక్షమాత్రమే యుండెను.
 ఉత్తరక్షణముననే మరల నాతఁడు మురళవదనమును దిలకించెను.
 అప్పటి కది హాసవిలసింపయై యుండెను. — ఆనందోద్దీపితమై యుండెను.
 అచ్చట దుఃఖనిహ్న మైనను లేకుండఁబోయెను.

చాలదినములకైన సమ్మేళనము : ఆమె తన భర్తను బ్రాణముల
 కంటె నధికముగఁ ప్రేమించుచుండెను. చిరకాలము నకు స్వామిదర్శన

మగుటచే నామె తన హృదయమునే మఱచిపోయెను. ఎదుటనున్న నాదునిం జూచుటతోడనే యప్పుడామె హృదయమునఁ బ్రేమప్రవాహము కూలంకషముగఁ బొంగిపొరల నారంభించెను. ఆ ప్రవాహమునందు హృదయమునందిలి యితరభావము లన్నియును నిమిషములోఁ గొట్టుకొని పోయెను. అప్పుడు మురళ సుఖసంభాషణమువలన దుఃఖభావముల నన్నిటిని మఱచిపోయెను.

విజయరాయలు తన విజయయాత్రలలోఁ దానేమి కార్యములం గావించినదియు వరుసగాఁ దన ప్రियురాలగు మురళకుఁ జెప్ప నారంభించెను; కాని భద్రారణ్యదేవీ మందిరివృత్తాంతమువఱకుఁ జెప్పి యాకస్మికముగ సంభాషణము నాపివైచెను. ఆనేక కారణములచే నాతఁ డా వృత్తాంతమును బ్రకటింపుట కిష్టములేని వాడయ్యెను. ఇంతియకాదు. ఆతఁ డా వృత్తాంతమును మఱచిపోయి యుండెను. తన ప్రయాణ సందర్భముం గూర్చి చెప్పుటకుఁ బ్రారంభింపకయే యుండిన యెడల నాతని కావృత్తాంతము జ్ఞప్తికి రాకపోయియే యుండెను. ఇప్పు డాకస్మికముగ నా సంగతి స్మృతికి వచ్చుటచే నాచని హృదయమున నేదియో ప్రదిలాఘాత మై నట్లయ్యెను. అతఁ డామాటను దాచి మఱియొక విషయముం గూర్చి మాటాడ సాగెను. కాని కుశాగ్రబుద్ధియగు మురళను మఱపించుట మాత్రము సామాన్యమైన పనికాదు. విజయరాయలు మాటాడుచు మాటాడుచు నా ప్రసంగము నాపివైచెను. మురళ యా సంగతి సంతలోనే గ్రహించి “ మీరు నా కంతయును జెప్పుటలేదు. ఏల చెప్పరు ? నేను మీ సహధర్మిణిని గానా ? ” అనియెను.

విజయరాయ లింక సుపాయాంతరముం గానక “ అంతయు నీకుఁ జెప్పియే యుంటిని ” అనియెను.

ముర—లేదు. అంతయుఁ జెప్పలేదు. మీరు చెప్పఁదలంచుకొన నప్పుడు నేనేమి చేయుదును ? నేను మీ పాదదాసినిగాదా ?

విజ—ఒక సంగతి మాత్రము నీతోఁ జెప్పలేదు. కాని యామాట నీవు విన్నచో నవ్వుదువు.

ముర—నవ్వుట యెందులకు ; మీ కిష్టములేనిచోఁ జెప్పవలదు.

విజయరాయ లింక మాటుమాట చెప్పఁజాలక దేవీమందిర వృత్తాంత మంతయు మురళ కెఱింగించెను. మురళ విశ్వలముగ నంతయును వినియెను; ఏమియును మాటాడలేదు; విజయరాయని మాటలు ముగిసినతరువాతఁగూడ నామె యేమియును మాటాడలేదు. ఆతఁడు కొంత నేపటివఱకు నామె ముఖమువంకఁ జూచుచు పిమ్మట “ నీ లింకను నవ్వవేమి ? ” అనియెను. అప్పుడు మురళ “ నవ్వు వచ్చినప్పుడు నవ్వెదను ? ” అనియెను.

పదియవ ప్రకరణము

సరళయును దనస్వామి వక్షోభాగమున నర్థశాయినియై యుండి భర్తృముఖ మండళమును విశాల నయనములతోఁ దదేకదృష్టిం జూచుచు నాతనివలన రాజసభావృత్తాంతముల నాలకించుచుండెను. ఆమెకోరిక యా సంగతులను దెలిసికొనవలయునని కాదు. రాజ్యముపోయి దరిదుఁదైవచ్చి రామ రాయలు తన వృత్తాంతమును జెప్పుచున్నను సరళహృదయయగు సరళ యాతని మొగముం గాంచుచు నాతని యమృతమయంబులగు పలుకుల నానందముతోడనే యాలకించుచుండును. ఆమె సభావృత్తాంతములను వినుటలేదు. భర్తృముఖోద్ధితంబులగు మధురవదనములవలనఁ గర్ణానందముఁ గావించుకొనుచుండెను. ఆమె రామరాయలం జూచినతోడనే తాన్నుఁదాను మఱచిపోవును ఆమె కేవల మాతవి వదనమండలమును సందర్శించి హృదయమునం దవ్యక్తమహదానందము ననుభవించుచుండెను.

రామరాయలు తన యువరాజపదమును బరిత్యజించిన వృత్తాంతముం జెప్పుచు “ సరళా! విజముగా నాకు రాజుగానుండవలయు నను కోరికలేదు. పినతండ్రి యందుల క్రంగీకరించినచో నేను కృతార్థుఁడనగుదును. విజనస్థలంబునకుఁ బోయి నీవును నేనును బరమానందముతో వివసించి సుఖజీవనము చేయఁగలుగుదుము ” అనియెను. సరళ సంతోషముతో “ మంచిది అట్లే యగుఁగాక! దానికేమి ? ” అనియెను.

రామ—సరళా! మనుజునికోరిక అన్నియును ఫలించునా? మనకుఁ గోరిక యున్నదిగాని యది మనలను విడుచుట యెట్లు? నేనుగదా? యీ నిడువ్రోలుసామ్రాజ్యమున కుత్తరాధికారిని:

సర—అవును. మీరు మహారాజు అయ్యెదరు. మీకు మహారాజు కావలయునను కోరికలేదా?

రామ—నేను మహారాజు నైనచో నీవు మహారాజ్ఞిని కావా?

ఇట్లు చెప్పి రామరాయలు సాదరంబుగను సప్రేమంబుగను సరళ ముఖమండలమును దిలకించెను. సరళ లేచి “ ఒకమాట చెప్పెదను, నవ్వరుగదా!” అనిమెను.

రామరాయలు నవ్వుచు “ నవ్వుట యెందులకు?” అనియెను.

సర—అయినచో వినుఁడు—నేను మహారాజ్ఞిని గాఁజాలను.

రామ—అది యేమి?

సర—నేను కలఁగంటిని—ఆమాట చెప్పిన మీరు నవ్వెదరు.

ఈ సంగతి నేను మీ కిదివరకే చెప్పియుంటిని.

రామ—నవ్వను—సరళా! ఇక నవ్వను! ఏమికల గంటివో చెప్పుము.

సర—నవ్వరుగదా?

రామ—నవ్వను.

సర—నా యొడలు జల్లు మనుచున్నది!

రామ—నివంటిముగ్గు నెప్పుడును చూచియుండలేదు. ఇంత సందేహమేల? నవ్వను; నవ్వను; ముమ్మాటికి నవ్వను. చెప్పుము.

సర—ఇకఁ జెప్పెదను. నాకు తఱచుగఁ గలలు వచ్చుచుండును—కలఁగో నావంటి యువతియొకతె నాకగనడి నాచేయపట్టుకొని నన్నద రించుచు “ సరళా! నీవు మహారాజ్ఞిని కాఁజాలవు. నేనే రాణి నయ్యెదను ” అని చెప్పినది.

రామరాయలకు నవ్వెట్లువచ్చును? అతఁడు భయపడియెసో విస్మయఁ జయ్యెనో యీ విషయముంగూర్చి స్థిరముగఁ జెప్పజాలము అతఁడు కొంత నేసటిసఱకు నిరుత్తరుడై యుండి “ ఆ యువతి యెవ్వరు? నీ వెప్పుడైన నామెను జూచితివా? ” అనియెను.

సర—లేదు. ఆమె యీదేశ స్త్రీ కాదు.

రామ—ఆ సంగతి నీకెట్లు తెలిసినది ?

సర—ఆమె దుస్తులు మనదేశ స్త్రీల దుస్తులవంటివి కావు.

రామరాయ లాలోచనానిమగ్నుఁ డయ్యెను; అంతలోనే మరలఁ దెలిసి తెచ్చుకొని యిట్లాలోచించుచున్నచో సరళ భయపడునని భావించు కొని “సరళా! స్వప్నవృత్తాంతము లెన్నఁడైన సత్యములగునా? నీవు నా యాదరపాత్రురాలవు; ప్రాణప్రియవు; అర్ధాంగలక్ష్మివి. సరళా! నీవే యీ విడుద్రోణ రాజ్యమునకు మహారాజ్ఞి వయ్యెదవు” అనియెను. సరళ మెల్లఁ గఁ దలఁచుఁతెను; ఏమియు మాటాడలేదు. కొంతనేపటి కిరువురును విడిచిరి.

విశేషానందముతో విజయరాయలు తనపత్నిని జూడఁజొందెను. అంతకంటెను ఐరమానందముతో రామరాయలు సరళ నాదరింపవలయునని సుతూహలపడియెను—కాని యెట్లో యెచ్చటినుండియో వచ్చి యా యిరువురి యానందములమీఁదను విషాదచ్ఛాయ అలముకొనియెను.

పదునొకండవ ప్రకరణము

నిడుత్రోలు మండలమునకుఁ గేవల ముత్తర భాగమున మహారణ్యము కలదు. అందుఁ గ్రూరులగు కోయలు నివసించుచుండిరి. కొన్ని పల్లెల కొక నాయకుఁ డుండి యా యరణ్యకులను శాసించుచుండును, అట్టి నాయకుని దైవముగ జూచుకొనుచుఁ గోయలందఱు నాతని వశవర్తులగుచుండిరి. ఆ నాయకులకుఁ గొంతలే దుర్గములు. ఆ యరణ్యరాజ్య మంతయుఁ జాలయేండ్ల వఱకు నట్టి నాయకులచేతనే పరిపాలింపఁ బడుచుండెను. ఆ నాయకులలోఁ గూడఁ బరస్పర కలహములు తటస్థించినప్పుడు బలవంతులగువారు బలహీనులను నిగ్రహించి కొన్ని పల్లెలను దమరాజ్యమునందుఁ గలుపు కొనుచుండిరి.

ఆ కోయజాతికి భక్తిపిశ్వాసములే ప్రధానములు. గ్రూరులగుటచే నొక గుంపువారు రెండవగుంపువారిని జేరదీయురు. కొంత కాలమునకు శూరనేనుండను నొకరాజు తన బుద్ధిబలంబునను భాహుబలంబుననుగూడ

నా కోయనాయకుల నందఱను గైవసము చేసికొని క్రమముగ వారలకును నా వసరాజ్యమున కంతకును నధీశ్వరుండయ్యెను. అంతకుఁ బూర్వము యరణ్యరాజ్యమునందలి కొంతభాగము నిడుట్రోలు రాజ్యమునకు లోఁబడియుండెడిది. శూరనేనుఁడు ప్రభువైనప్పటినుండియు నాభాగము మరల నరణ్యరాజ్యమునకే చేరిపోయెను. ఆ రాజ్యమునకు రాజధాని గిరిదుర్గము. గిరిదుర్గమునకును నిడుట్రోలు రాజ్యమునకును బైవిధముగఁ బరస్పర వైరకారణ మేర్పడియెను. శాంతిప్రియుఁడగు మాధవరాయలు రాజ్యలోభముచే శూరనేనునిపైఁ గత్తికట్టి మహారణ్యమంతయు రణక్షేత్రముగఁ జేసి గౌతమీపుణ్యజలంబుల రక్షస్రోత కలుషితములుగఁ జేయుట కిష్టపడలేదు. అంతియకాక యాతని శీవితమునఁ జాలభాగము కష్టములతోనే నిండియుండుటచే యుద్ధములు చేయుట కావనికీఁ దీరికయే తేకపోయెను.

అసహాయ శూరుండును, మహారణ్యప్రియుండునగు విజయరాయలు తన యిరువది రెండవయేటనే పూర్వవైర్యమును బురస్కరించుకొని మహాసంరంభముతో గిరిదుర్గముపై దాడివెడలి శూరనేనునితో నిరువది దినములు యుద్ధముచేసి తుదకా శూరనేనుని సమీపభాంధవ్యముగ నాశనము చేసివైచెను; ఆ మహావిజయాసంతరముననే మాధవరాయలు పరమానందంతోఁ దన కుమారుని సర్వసేనానాయక పదంబున కభిషిక్తునిం గావించెను.

విజయరాయలు గిరిదుర్గమును జయించెనేగాని యరణ్యరాజ్య మాతని కిప్పటికిని స్వాధీనము కాలేదు. తమరాజునే దైవముగఁ జూచు కొనుచుండు స్వామిభక్తిపరాయణులగు నా కోయ లిప్పటికే నప్పుడప్పుడు గుంపులు గుంపులై నిడుట్రోలు మండలముపైఁబడి దోఁదికొని పోవుచుండిరి. విజయరాయలు గిరిదుర్గమును జయించిన తరువాత మరలఁ బూర్వరీతినే వనదుర్గములు బయలుదేరెను. అత్యురాజ్యమున కధికసంతాపకరంబు లగునట్టి వనదుర్గములను రూపుమాపుటయందే యాతఁడు నిమగ్నుడై సమయము వచ్చినప్పుడెల్ల వాని నొక్కటొక్కటిగ నాశనము గావించుచుండెను. కాని యా గభీరవిశాలారణ్య మధ్యమునం దెచ్చట నేమి జరుగుచున్నదో యెవ్వరికిఁ దెలియును ?

పండ్లెండవ ప్రకరణము

ఎంతటి ప్రపంచక జ్ఞానహీనులకైనను,

నెంతటి మూఢులకైనను, భారతవర్షమున

జన్మించినంత మాత్రమున దేవుడనియు, దేవతయనియు, గురువనియు, బ్రభువనియు భక్తివిశ్వాసములుండుట సహజము. తమకు సర్వ స్వరూపుడగు భూరనేనుడు గతించిన తరువాత నా యారణ్యకులు చూడఁజుట్టమును, మ్రొక్కడైనమును లేక యష్టకష్టముల పాలైపోయిరి.

అప్పుడు వారందఱును దమ్ము పాలించు ప్రభువునుగోరి కనఁబడిన ఖాళ్యకన్నిటికిని గైమొడ్చు లర్పించిరి; చెంఱున్న చెట్లకన్నిటికిని జేతులెత్తి మ్రొక్కిరి; నదుల మునింగిరి; నగములఁ బూజించిరి; కులదేవతలఁ గొలిచిరి; కోలఁ బరిభ్రమించిరి, పరమేశ్వరుఁడు వారలఁ గరుణించి యొక ప్రభువును ప్రసాదించెను.

అయ్యారణ్యకుల ప్రభు వొక బాలకుఁడు. ఆ బాలకుని వయసు పదియాతేండ్లకు మించియుండదు. అయినను నాకడే సమస్తారణ్యము లకును బ్రభువయ్యెను; వృద్ధులు, బాలకులు, స్రబలులు, దుర్బలులు వేయేల! కోయలందఱును నాతని యధికారము నంగీకరించిరి. ఆ మహారణ్యమున గిరిగహ్వరములయందును, దరుషందములయందును, నశీ తరంగములయందును, దోఁబలయందును, బాటలయందును, బల్లెలయందును, ప్రాంతమలయందును నెల్లయెడల బాలరాజగు 'వనరాజు' పవిత్రనామము ప్రతిధ్వనితమగుచుండెను. అతనియాజ్ఞ వేదవాక్యముగఁ బ్రతిపాలింపఁ బడుచుండెను.

పూర్వమువలె నిప్పు డంతఃకలహములులేవు. కోయనాయకులతో నెప్పుడైన నించుక పరస్పరాభిప్రాయభేదములు కలిగినప్పుడు వనరాజు నకు విన్నవించుకొని యాతని యాసతి ననుసరించి ప్రవర్తించుచుండిరి. ఆ జాతి యెట్టిదియో యంతులకుఁ దగిన రాజుకూడ లభించెను; వనరాజు రాజకుమారుఁడు గాఁడు అతఁడు నాయకుఁడవలెగాని, ప్రభువు వలెగాని ప్రవర్తించుటలేదు. అతనికి రాజభవనములేదు; దుర్గములేదు; మంత్రలేదు; సభ్యులులేరు; అంగరక్షకులులేరు; నైసికులులేరు;

గుఱ్ఱములు ఏనుగులు మొదలగు వాహనాడంబరము లేవియులేవు. సమస్తారణ్య రాజ్యపాలకుడగు నా వనరాజున కేమియునులేవు. అరణ్యకులే యాతనికి సర్వస్వమునై యుండిరి.

చంచల పూదయులును, సరిశస్యభావులును, సాహసికులును, భ్రమణశీలులును, పిలాసప్రియులును, ననువగలదైతవాడంబరులునగు కోయలకు సరిగ నట్టి ప్రభువే లభియించెను. వనరాజు సర్విదా సర్వ ప్రదేశములను సంవర్తించుచుండును. ఆతఁ డెచ్చిటనున్న సదియే రాజధాని; ఆక్కడి నాయకులే మంత్రులు; అచ్చటి ప్రజలే నైసికులు; కాని యాతఁడు నిరంతరము నారణ్యకులతోఁ గలసి యుండుటలేమి ఒక్కొక్కప్పు డాతఁ డెవ్వరికి నగపడఁజుడ సంపర్ధానుఁడగుచుండును. ఆతని స్థిరనివాసమేమో యెవ్వరికిని దెలియదు. ఆతఁ డెచ్చిడెచ్చటనుండునో యెవ్వరికిని దెలియదు. కాని యా యరణ్యకుల రాజక్యకమైనప్పుడు వారు వెదకుకొనకుండఁగనే యాతఁ డచ్చటవారికి సాక్షాత్కరించుచుండును.

వనరాజు కోయలవలె నల్లనివాఁడుకాఁడు; అట్టి మోటుఁదనము కలవాఁడునుగాఁడు. కాని యాతనిఁ జూచినచో విశేషనాగరకత సంధిన జాతులలోఁ గూడ నిట్టివాఁడు జన్మించి యుండఁడని బోధయగుచుండును. ఆతని సర్వారణములును మాంసలములు, బలిష్ఠములు, సుందరములనై యుండెను. చిన్నతనము నుండియు వ్యాయామూదులవలన రాతఁడు తన శరీరమును బలిష్ఠముగఁ జేసికొనియున్నట్లాతని రూపమునుబట్టి బోధయగుచుండును. ఆతఁడు పదియాదేళ్ల బాలుఁడనుమాట నిజమే. కాని యాయుధవిద్యా వ్యాపారమునం దాతనితో సమానులగు వీరులేవ్వరును లేరు. ఆతని యుద్ధవిద్యానైపుణ్యముం దిలకించినచో నా నిషయమునం దాతఁడు విశేష శిక్షలాభమును బొందియున్నట్లగపడును. ఆతని సాహస మసమానమైనది; శౌర్యవీర్యము లనుపమానములైనవి ఇంతియకాదు. ఆతఁడు జగన్మోహనమూర్తి :

ఆతని వదనసౌందర్యమున ననిర్వచనీయంబగు లావణ్యము కలదు. ఆ మోహనమూర్తి నెంతనేపు తిలకించినను దనివితీరదు. ఆతని జూచినతోడనే నేత్రముల కమృతస్నానము చేసినట్లగును. ఆతని

శ్రేణింపకుండ నెవ్వరు నుండజాలరు. అంతటి వీలకొంగరమూర్తి నెవ్వరు నెచ్చటను జూచియుండలేదు. అతని వేషమును నుందరమైశదియే ఆతఁ డాజానులంబితలగు తనవీల కేకదామడును జేర్చి నడుదలపై సిగవైచుకొని దానిపై మఱిమయలంబగు సునర్హకలంకము నలంకరించు కొని యుండును. అపలయమద్య ధాగమున ర్పణిడిన ప్రదీప్త వజ్రమణిబంగారునకు నిరంగ నుపరిటా ముని యర్పణ నుందరమయార వింఛ మింద్రధనుకాంక్షలను బ్రసరిం జేయుచుండును.

అతని పరిరానము పీశాంబరము—అతని వెనుకభాగమున నుందరంబగు కృష్ణాక్షి ము నీలాక్షులుండను దానిపై ధనుస్తూణీరములు విరాజిల్లుచుండును. ఆ వాఝ్యమున నతిమనోహరంబుగ నొక చిన్నవీణ విలసిల్లుచుండును. పాఝ్యమున ప్రేలాడుచున్న విశితకృపాణమును. గటిసటంబునఁ గూర్పబడిన శాణితచ్యురికయు నాచెంతనే నిలుపబడిన మోహనమురళియు నాతని యందమునకు వింతచందముం గూర్చుచుండును. అతఁ డెల్లప్పుడును స్పటిక రుద్రాక్షమాలికాలంకృతుడై యుండును. అని పాలితల మొకప్పుడు సింధూరతిలక విలసితమై యుండును; మఱియొకప్పుడు రక్తనందనచర్చితమై యుండును. అతఁ డొకప్పుడును వాహుముల నుపయోగించుటలేదు. పాదచారిత్రై తిరుగు చుండును అట్లయును దలంపిన మాత్రముననే యెల్లయెడల నాతని దర్శనము లభించుచుండెను. అతనినలననే గోవగోపికాబృందము గోపాలబాలకృష్ణులందోతెఱ గోయలనులు నా బాలకృష్ణుని—ఆ వీర బాలుని—ఆ వనరాజును పరమేశ్వరునిగ భావించి నేమించుచుండిరి.

పదమూడవ ప్రకరణము

వనరా జెవ్వరు? పరమహంసపరివ్రాజక శ్రీ శారదానంద సూర్యపాదుల ప్రియశిష్యుడు. అట్లే కాకున్నచో నొక సామాన్య బాలకుఁడు నమస్తారణ్య గాఢ్యమునకును ప్రభువగుటకు నమర్థుఁ డెట్లుగును? శారదానందుఁ డి పోయినచోటికెల్ల నాతని వెంటనే యాబాలకుఁ డాతని పూజాద్రవ్యమును మోసికొనుచుఁ

బోవుచుండును. వనరాజు తన యైదేండ్ల ప్రాయమునుండియు శారదా నందుని శ్రీసాదములను నేవించుచు నాతని ప్రయశిష్యుడై యుండెను. స్వామి యతి ప్రయత్నముతో నతివాత్సల్యముతో నాతని కెల్లవిద్యలను బ్రసాదించెను.

వనరాజు వీణావాదనమునం దద్వితీయుఁడు; అతని వీణావాదన నైపుణ్య మవర్ణనీయమైనది. అతని మధురమోహనగానముచేఁ గఠిన పర్వతములుకూడఁ గరఁగిపోవుచుండును. విశేషపరిశ్రమ చేయించి శారదానందస్వామి తన ప్రయశిష్యుని సంగీతవిద్యాపారంగతుని గావించెను. అతని ప్రేమామృతగానములకు—వీణామధురగానమునకు— మురళీమోహనగానమునకు—వననత్వములుకూడ వశీకృతములై పోవు చున్నప్పుడు కోయలాతని భక్తితోఁ గొలుచుచుండిరని చెప్పుటలో వింతయేమున్నది ?

ఇంతియొకాడు. స్వామి యా బాలుని శరీరబలప్రవర్ధనకరంబులగు వ్యాయామములయందును, వివిధాయుధప్రయోగోప సంహారముల యందును, సమప్తసమర ధర్మములయందును నద్వితీయుని గావించెను. ఆయుధశిక్షనందర్శమున నాచార్యుఁడగు ద్రోణుఁడు కూడ నర్జునుని కింతటివాత్సల్యముతో విద్యనేర్పియుండలేదు. ఇంతయేల ? శారదానంద స్వామి యాతనికి రాజరాజేశ్వరుఁడగుటకుఁ దగిన విద్యాశిక్షణముం గావించెను. రాజలక్షణలక్షితంబగు నాతని యాకారముంగాంచి శారదానందస్వామి యాతని నెట్లయిన మహారాజుం జేయవలయునని తలంచుకొనియెను. ధర్మసంరక్షణార్థముగఁ బరమేశ్వరుఁడుకూడ నిట్లే సంకల్పించుచుండును.

శారదానందుఁడు నిరంతరవనవాస సంచారియగుటచే నాతనికిఁ గోయలందఱును బరిచితులై యుండిరి. శాంతమూర్తియుఁ బ్రేమార్థ్ర హృదయుఁడును, దసోవిధియు, భూతదయాపరుండును, మధురప్రియ భాషియునగు నా స్వామిని గోయలందరును గురువుగను ప్రత్యక్ష దైవముగను భావించుచుండిరి. నిరంతరము నా స్వామిననుసరించియే తిరుగుచు సకలజననయనానందకరుండై యలరారుచున్న యా బాలకునిం గూడ నెల్లరును బరమాదరముతోఁ బ్రేమింప నారంభించిరి.

అట్టి మనోహర చూపమును నట్టి మధురస్వభావమును నట్టి సుందర విలాసమును నట్టి పవిత్రవర్తకమును గల బాలుని వారిదివఱ కెన్నఁడును జూచియుండలేదు. కావుననే వారందఱు నాతని ప్రేమింపఁదొడంగిరి. మఱియు నాతని మోహనసంగీతమును, విజ్ఞానమును, బుద్ధిసూక్ష్మతయు బలపరాక్రమములును, సాహసమును, యుద్ధనైపుణ్యమును గూడఁ క్రమక్రమముగ వారల హృదయములయందలి ప్రేమభావమును వర్ధిల్లఁ జేయుచుండెను. చురకాప్రేమయే యా బాలునకుఁ బరియోజ్యము నిందియు నిండకమును పేయూ మహారణ్య రాజ్యమున కాతఁడు ప్రభువగుటకుఁ గరణమయ్యెను. భగవత్స్వరూపుఁడగు శారదానందస్వామి కోయల ప్రార్థనము సంగీకరించి యా బాలుని వారికి రాజుగాఁ బ్రసాదించెను.

గురుదేవుఁడగు శారదానందస్వామి యీ విధముగాఁ గోయల ననుగ్రహించి పిమ్మట నా యరణ్య రాజ్యమునుండి యంతర్హితుఁడై పోయెను. ఇప్పుడు వనబాలుఁడు వనరాజయ్యెను. అంతటినుండి వనరాజునకు స్వామి నేపాభాగ్యము దూరమయ్యెను. అతఁ డిప్పు డొకటిగ నరణ్యరాజ్యమున బరిభ్రమించుచుండెను. అతఁ డెప్పుడైన నొక్కచోఁ గోయలనందఱు సమావేశము చేయఁదలచినప్పుడు మురళీ గానము చేయుచుండును. ఆ మధురగానము నాలకించినతోడనే యా యరణ్యరాజ్యమునందీమూలనుండి యామూల కెల్లతావులకును వంశీ ధ్వనుల మూలమున సమాచారము లందిపోవుచుండును. ఇట్టి వంశీధ్వను లందినతోడనే యెల్ల పల్లెలయందలి కోయలును రణవేషాలంకృతులై బాణబాణాసన ధారులై శీఘ్రముగాఁ బ్రభురన్నిదానమునకు వచ్చి చేరుచుండురు. ఏదైన విశేషకార్యములేచిన వనరాజు తమ్మారక యాహ్వానము చేయఁడని వారెల్లరును బాగుగ నెఱుంగుదురు. అతఁడు రాజైన పిమ్మట సగుస్తారణ్యకుల నొక్కచో సమావేశము గావించిన దిప్పటి కొక్కసారిమాత్రమే.

పదునాలుగవ ప్రకరణము

బ్రహ్మరణ్యమునం దొకచిన్న దేవీమందిరమున్నది. ప్రప్రథమమునఁ జూచినవారి కదియొక సామాన్యమందిరముగా నగపడును. కాని యది యారణ్యకజనులకండఱకును బ్రధానతీర్థస్థానమును బ్రధానదేవతామందిరమునై యున్నది. ఆ యారణ్యకు లప్పుడప్పుడీ మందిరమునకువచ్చి దేవీపూజాది కములం గావించి పోవుచుండురు. కోయలందఱు నావశ్యకమైనప్పు డొక్కచోఁ గలిసికొనుస్థానముగూడ నీ మందిరమే. మహారణ్యము నందలి కోయలందఱును వనరాజు వేణువును బూరించినప్పుడీ మందిరము నొద్దకే గుంపులు గుంపులుగఁ జేరుకొనుచుండురు. ఇప్పటికి వారందఱు నొక్కసారిమాత్రమే యీ మందిరమునఁ గలిసికొనియుండిరి. ఈ మందిరమునం దెప్పుడు నెవ్వరును వివసించియుండరు. దేవీపూజార్థ మచ్చట నర్చకులెవ్వరునులేరు. దేవీపూజ ప్రతిదినము జరుగుటయును లేదు. కోయలపూజల కర్చకులతో విమిత్తములేడు. కోయ లప్పుడప్పుడు తమ శక్త్యానుసారముగఁ కోళ్ళు గొట్టెలు మేకలు నెనుబోతులు మొదలగు వానిని దీసికొనివచ్చి దేవికి బలిప్రదానముం గావించి మ్రొక్కులఁ జెల్లించుకొని పోవుచుండురు; సురాపానము కావించి యానంద సామ్రాజ్యమున కధీశ్వరులై తల్లియగు నాదేవీమూర్తికి నలువంకల నానంద తాండవములఁ జేయుచుండురు. ఆ నృత్యములతోఁబాటు సంగీతములను వాద్యధ్వనులునుగూడ దెసలఁ బ్రకంపితములుగఁ జేయుచుండును. రాత్రినేళయందు వారు కోలలఁ బ్రజ్వలించఁజేసి వినోదక్రీడలఁ గావించుచుండురు. కోయలువచ్చి యా దేవీమందిరమునఁ బూజలఁ గావించుచున్నప్పుడు వారి యానంద ధ్వనులచే నయ్యరణ్యమంతయు మాణు మ్రొగుచుండును.

ఆ మందిరమునం దొక్కరును లేకుండుట యెన్నఁడునులేదు. ఆ మందిరమునం దప్పుడప్పు దొక యున్నాడిని యగపడుచుండును. ఆమె రూప మతిలోక సామాన్యమైనది. ఉన్నాడగ్రస్తంబగు నా యమ రూపము జలదమాలికా వృతంబగు చంద్రరేఖఁబోలె శోభాయమాన

మగుచుండును. తైలవిరహితంబులగు నామె దీర్ఘకుంతలములు విడివడి యాజానులంబితములై వెన్నునను వక్షమునను జీరాదుచుండును. ఆమె యతి మలినంబగు జీర్ణవననమును ధరించియుండును. పూసలపేరులు, పగడాలదండలు, స్ఫటికమాలికలు, రుద్రాక్షతావళములు, పుష్పహారములు మొదలగు నానావిధమాలికల లామె కంఠసీమ నలంకరింపఁబడియుండును. కుండపెంకులకోవలును జింతగింజలచేరులను గూడ నామె ధరించును. ఆమె నిరంతరము కపోలభాగమునం దంతట నడ్డముగఁ గుంకుమబొట్టు పెట్టుకొనుచుండును ఇఁక నామె కెట్టి యలంకారములును లేవు. కాని యా యున్మాదిని యనేకములగు నరణ్యవస్తువులను దన కలంకారములుగ సవరించుకొనుచుండును. సాధారణముగఁ బిచ్చివాండ్రం జూచినచోఁ జాల భయమగుచుండును. కాని యామెం జూచినప్పుడు భయము కలుగ కుండుటయేకాక మరలఁ మరలఁజూడవలయుననియే వేడుక యగుచుండును ఆమెతో మాటాడవలయుననియే కోరిక కలుగుచుండును. ఇంతియకాక యా యున్మాదిపియం దింకొక విశేషమున్నది. ఆమె గానము చేయు చుండును. అంతటి మధుర సంగీతమును సచరాచరంబగు నీ ప్రపంచ మునం దెవ్వరు నెన్నఁడును వినియుండలేదు. ఆమె సంగీతజ్ఞానము సహజమైనది; సర్వజ్ఞానము స్వభావసుందరమైనది; మాధుర్యమును స్వతంత్రతా విలాసితమైనదియే. ఆ యున్మాదిని కేవలము గీతములఁ బాడుచుండును. అవియు స్వభావమధురములైనవియే — అట్టి మనోహర గీతములిక నెచ్చటనులేవు. ఆ గీతములయం దామెహృదయమే లీనమై పోవునో యామె హృదయమునందా గీతములే లీనములైపోవునో యెవ్వరికిని బోధపడుటలేదు. ఆమె సంగీతముచేఁ భాషాణహృదయములు గూడఁ బ్రేమతరంగ ఫేలితములై పోవుచుండును. ఆ గానామృత శ్రవణములచే హరిణిహరిణములును, మయూరీమయూరములు కూడ నానందస్మత్యములు చేయుచుండును. క్రూరసత్వములుకూడ సాధు జంతువులై పోవుచుండును.

ఆరణ్యకు లా మందిరమునకుఁ బూజార్థము వచ్చినప్పుడెల్ల ముందుగ నా శ్యామలను వెదుకుచుందురు. శ్యామల లేకున్నచో వారి పూజలు సరిగా సాగవు. శ్యామల పాటలు వినఁబడకున్నచో వారి

యానందము సంపూర్ణము కాజాలదు. యెల్లప్పుడను వారి కామె దర్శనము లభింపదు. ఆ యున్నాదిని యొక్కొక్కప్పు డా మందిరమునం దుండదు. ఎక్కడకుఁ బోవునో యెవ్వరికిని దెలియదు. చాలమంది కోయ లొక్కచోఁ జేరినప్పుడు తఱచుగ శ్యామల యంతర్నితయై పోవుచుండును. ఆమెకు శ్యామల పేరెవ్వఁడు పెట్టిరో తెలియదు. కాని యెవ్వరైన నామెను బేరడిగినచో నా యున్నాదిని నవ్వుచు నవ్వుచుఁ దల యూఁచును; నృత్యము చేయును; జీర్ణవిసనాంచలముచే మొగము గప్పకొవి కిలకిల నవ్వుచు—మరల నవ్వుచు నవ్వుచుఁ గరతాళములు వైచుచు “నాపేరు—శ్యామల—శ్యామల నుండరిని—సామగాయని—సోమపాదుని—ప్రేమమోహిని” అని నవ్వుచు నవ్వుచు నాడుచుఁ బాడుచు నంతర్నితయై పోవుచుండును.

పదునైదవ ప్రకరణము

విజయరాయలు విడిచివచ్చిన తరువాత మహారణ్యమునందలి పర్వతపంక్తులలోఁ గొన్ని దినములనుండి వేణుధ్వనులు వినఁబడుచున్నవి. కొండలనుండి కొంత లకును, బల్లెలనుండి పల్లెలకును, గ్రామములనుండి గ్రామములకు నా వంశీధ్వనులు పరివ్యాప్తము లగుచుండెను. క్రమముగ నా ధ్వను లచ్చటినుండి నిన్నటి యుదయమునఁ జూడూరమువఱకు వ్యాపించినవి. మహారణ్యములోని పల్లెలయందంతటను వంశీధ్వనులు నిండిపోయెను. సమస్త పర్వతపంక్తులను, సర్వాంగ భాగములయందును నభినవ చైతన్యోదయ మయ్యెను. ఆహార విహారముల నుజ్జగించి కోయలందరును రణవేషాలంకృతు లగుచుండిరి. గుంపులు గుంపులై వారందఱును మందిరాభిముఖులై వచ్చుచుండిరి వకరునొకరు పిలుచు కొనుచు వనరాజదర్శనమునకుఁ దొందరపడుచుండిరి. చెల్లెలన్ననలంక రించుచుండెను; భార్య భర్త నలంకరించుచుండెను. తనయ తండ్రి నలంకరించుచుండె. ఆకోయ లందఱు నలంకృతులై యొక్కడకుఁ బోవుదురు ?

గుంపులు గుంపులుగ వారందఱును దేవీమందిరమునొద్దకువచ్చి విడియుచుండిరి. అందఱును వనరాజ దర్శనమున కువ్వీళ్ళూరుచుండిరి. ఉదయమునకు జనశూన్యమైయున్న యామందిర మిప్పుడు వేలకొలది కోయల గమనాగమనములచే నంకులమైయుండెను. ఇప్పుడచ్చట నలుదెసలఁ గోలాహలముగ నుండెను—ఎచ్చటఁ జూచిన హాస్య ధ్వనులే—ఎచ్చటఁ జూచిన నామోదధ్వనులే—ఎచ్చటఁ జూచిన విజయధ్వనులే.

కాని వనరా జితవఱకును వచ్చియుండలేదు. కొన్ని దినముల నుండి యాతనిజాడ యగపడుటలేదు—ఎప్పటినుండి కోయరాజ్యమున వేణుధ్వను లారంభములయ్యెనో యప్పటినుండియు నాతఁ డెవ్వరికి నగపడుటలేదు. కేవల మాతని మురళీగానమామాత్రమే వినఁబడు చుండెను. ఇప్పుడా వేణువు నొకమూల విడిచి వనరా జెచ్చట నంతర్హి తుఁడై యున్నాఁడు?—అన్ని పల్లెలయందును బర్యటనముచేసి యాతని మురళి యాతని హస్తము నలంకరించువఱకు నాతఁడెవ్వరికి నగపడఁడు!

ఇదివఱకుఁ జాలమంది యరణ్యకులం జూచినప్పుడు శ్యామల సాతీపోవుచుండెడిది. కాని నేఁడుమాత్ర మట్లు చేయలేదు. ఒక్కచోఁ జేరియున్న కోయల నందిఱ నొకసారి చూడవలయునని యామెకుఁ గోరిక వుట్టినదికాఁటోలును ! అందుచేతనే కావచ్చును నేఁడామె వారందఱి యెదుటను దిరుగుచున్నది. ఆ యున్నాదిని యొకప్పుడు నెస్వచుండును—అతిలోనే యేడ్చుచుఁ బోవుచుండును—ఒకచోఁ గోయలొసంగిన ఫలాదుల నారగించుచుండెను ఒక్కచోఁ బరిచారువదిమంది కోయలఁ జుట్టును జేచ్చుకొని వారికి సంగీతమును వినిపించుచుండెను. ఆమె నందఱును భక్తిభావ హృదయములతోఁ జూచుచుండిరి. చాలమంది యామెను దేవీమూర్తిగ భావించి పూజించుచుండిరి. ఆనేకు లామెను దను ప్రాణములకంటె నెక్కుడుగఁ ప్రేమించుచుండిరి కొందఱు వస్త్రములను గొందఱులంకారములను గొందఱాహారపదార్థములను నామెకుఁ బ్రియపూర్వకముగ సర్పించుచుండిరి వారందఱునుగూడ దేవీమందిరమునందలి దేవీమూర్తిని బూజించుటకుఁ దమశక్తికొలందిగఁ బూజాద్రవ్యములనుదెచ్చి యుండిరి. అట్లే వారు శ్యామలకును మంచి మంచి వస్తువులనుదెచ్చి సమర్పించుచుండిరి.

శ్యామలను గోయలందఱును బాగుగ నెరుంగుదురు. వారికిఁ బ్రత్యేకజాతీయాదర్శము లిఁక నెట్టివియునులేవు అప్పటి యాయరణ్య కుల కందరకు నొక్కటే పరమావధిగానుండెను. వారి దేవీమూర్తి— వారి శ్యామలామూర్తి—వారి వనరాజమూర్తి—ఈ మూఁడుమూర్తుల యందే యెల్లప్పుడును వారి మనఃప్రాణములు విలీనములై యుండును; వారి సర్వస్వము నర్పింపఁబడుచుండును. ఇప్పుడు వారందరు నొక్కచోఁ జేరి వారి శ్యామలామూర్తిని వారి దేవీమూర్తిని దర్శించి యానందించు చున్నారు.—ఇఁక వారికి వనరాజమూర్తి సాక్షాత్కరింపవలసియుండెను. అందుకొఱకే యందరు నుత్కంఠలై ప్రతీక్షించుచుండిరి

పదునాఱవ ప్రకరణము

“ వేణుగానరవంబు , వినవచ్చె నేమొ
 యమునలో నప్పుడే , యమృత ముప్పొంగె;
 ప్రీయనఖీ ! చెప్పవే , ప్రేంలైనంది
 బయలుదేఱినఁటమ్మ , బాలకృష్ణుండు ?
 శివీపంచకాంతులు , చెలరేగేమొ
 తరుబత్రములలోనఁ , దిశదశల్పుటై;
 ప్రేయసీ ! యిప్పుడే , బృందావనమునఁ
 గొలుపుదీర్చునఁటమ్మ , గోపాలమూర్తి !
 గిరిమల్లికలతావి , గిరికొన్న దేమొ
 యాభీరమండలం , బవళమైపోయె;
 కల్యాణీ ! చూడవే ! , కన్నులఁగప్పి
 మోసగించునొ యేమొ , మోహనమూర్తి ? ”

శ్యామల యిట్లుపాడుచు నంతలో గీతము నాపివైచి కరతాళముల వైచుచు అనంతర మట్లే నవ్వుచులేచి విలువఁబడియెను. అనంతర మట్లే నవ్వుచు నవ్వుచుఁ బయగెత్తఁసాగెను. ఆమె మధురసఁగీతమునకు ముగ్ధులై కోయలందఱు నామె చుట్టును మూఁగనారంభించిరి. ఆమె యతివేగముగ దేవీమూర్తిరమువై పునఁ బోవుచుండుటగాంచి వారందఱును దత్తరమతో నామెకుఁ ద్రోవయిచ్చిరి శ్యామల యొక్క

పరుగునఁబోయి యా మందిరమునఁ బ్రవేశించి ద్వారమును మూసి వైచెను. తలుపులువైచినకట్టి మా యరణ్యమునం దతిదూరమునఁ బ్రతి ధ్వనించెను. అప్పుడయ్యారణ్యకు లందఱును దమతమ కార్యముల యందు నియుక్తులై యుండిరి.

ఆకస్మికముగ నాయరణ్యకజనసమాజమునందంతటను గలకలము బయలుదేఱెను అప్పుడు వారందరు నొక్కసారిగ యోధవేషాలంకృతులు కాఁజొచ్చిరి. ఆ కోయమండల మంతట నాజ్ఞాకట్టములు నంగీకార ధ్వనులు నొక్కసారిగ వెలువడియెను. వారందఱును దమతమ నాయకుల ననుసరించి వరుసలుతీరి నిలిచియుండిరి.

దూరమునం దేడియైన శక్తునై న్య మగపడుచుండెనాయేమి ? — తేదు సర్వప్రభుండగు వనరాజు మధురమురళీగానము వినఁబడుచున్నది; శ్రీఘముగనే వనరాజు వారికి సాక్షాత్కరింపనై యుండెను. అందుచేతనే వారందఱు నీవిధమాగ నుక్తులై యెదురుచూచుచుండిరి. అదియే యా మోహనవేణుగానామృతము ! — అంతటి మధురవేణుగానామృత మును గోయలెట్లు మఱవఁగలుగుదురు ? ఆ మహారణ్యమందంతట నమృతమును వర్షింపఁజేయుచు నా మధురమోహనగాన ముద్దీపిత మగుచుండెను. ఏమురళి యింతవఱకు నెల్లయారణ్యకుల హస్తముల యందును జిందులుద్రొక్కుచుండెనో యా ముద్దులమురళి యదియే చిరపరిచితంబగు నా మధురస్వర ముదీయే ! ఇప్పటికా మురళి స్వామి హస్తముల నలంకరించినది ఆ వేణువు నందుకొవి గానము చేయు చున్నాఁడు ! ఇక నాతఁడు ప్రత్యక్షము కాఁగఁడు.

మొట్టమొదట నా కోయలందఱు నాగాన మెచ్చటనుండి వినఁబడు చుండెనో తెలిసికొనఁజాలకపోయిరి. ఇప్పుడు తెలిసినది. ఆ చెంతనున్న గిరిశిఖరమునుండి పాడుచు నా వనరాజు దిగి వచ్చుచుండెను. అదియే యా మురళి. ఆ మనోహరశిఖింప మళ్లే యాతని శిఖాశిఖరమునఁ జిందులుద్రొక్కుచుండెను. ధనుస్రాణీరములు కృపాణము, చురిక, వీణ, కృష్ణాజినోత్తరీయము—అన్నియు నట్లేయున్నవి. ఆతఁడు పీఠాం బరమునే ధరియించియుండెను. గళమున స్పటికరుద్రాక్షమాలికలు

యదాపూర్వముగనే విలసిల్లుచున్నవి. పాలభాగమున సిందూరతిలక మెప్పటివలెనే మెఱయుచుండెను. ఆమూర్తియే వనమూర్తి.

ఆకస్మికముగ నందఱకు నాదివ్యమూర్తి ప్రత్యక్షమయ్యెను. కోయలందఱ హృదయములను బరవశములై పోయెను. ఆతఱు విజముగ దేవతాస్వరూపుడని యిదివరకే వారు నమ్మియుండిరి. ఆదివ్య మందిరమునందలి దేవీమూర్తియే—నరకపాల మూలికాలంకృతదివ్య శక్తియే స్వయముగఁ దమ్ముఁ బరిపాలించుటకై వనరాజమూర్తిందాల్చి సాక్షాత్కరించుచున్నట్లు వారికిఁ దోచెను. అప్పుడా యారణ్యకులందఱు నాతనిం దర్శించి వత్తిలిశ్యానములతో నొక్కపెట్టున జయజయద్వినుల జేయసాగిరి. వారి జయధ్వనులు దిగంతములఁ బ్రతిధ్వనించుచు నయ్యనంతారణ్యమున ననుంపాయు శరంగములందీఁది యనంతాకాశ మున పిలీనములై పోవుచుండెను.

అప్పుడు వనరాజు కోయలను సమీపించి ప్రసన్నవదనముతో దక్షిణహస్తమునెత్తి మంత్రగంభీర మధురస్వరంబున "ఓ దేవీదాసు లారా! సోదరులారా! వరాధయదాయవి యగు వనదేవి—జగన్మాత మనలను సర్వదా కాపాడుచున్నది. ఆభువనమాత యాజ్ఞగా నేను మీకందఱకు నాజ్ఞాపించుచున్నాఁడను. నిరంతరరణజీవనుడగు నిడుఁ బ్రోలు నేనాపతి విజయరాయఁల చిరకాలమునుండి మిమ్ములను బీడించు చున్నాఁడు. తనబిడ్డల రక్తవాహినులంగాంచి లిల్లియగు వనదేవత కన్నుల నీరుపెట్టుకొనుచునే యున్నది. తాని ప్రతీకారమున కిప్పుడు సమయముకాదు. అమరప్రేమింఁడగు నాతఁడు సనైన్యముగ మరల విచ్చటికి వచ్చుట కుద్ధించుకే. మీరెలగు వెనుకటివలెనే యాతని కంఠఁ బడకుడఁ దిస్పించుకొని యుండుఁడు! పూర్వవైరములం దలంచుకొని యాతనితోఁ గలహింసవలదు. ఆతని రాజ్యమునం దెవ్వరు నెట్టి కల్లోలమును గల్పింపవలదు. అమృతమూర్తియగు దేవీయనుగ్రహ ముచే మన కెట్టిలోలమునులేదు నిర్ణయుఁడై మనలను గ్రూరసత్వ ములవలె భావించుచు హింసించుచున్న విజయరాయల చిరకాలములోనే తన పాపఫలము ననుభవంపఁగలడు. శాంతజీవనులమగు మనకు శాశ్రవముతో పమి త్తములేదు. ఇదియే దేవి యుద్దేశము—తిల్లియాజ్ఞ—

అజగన్మాతయనుజ్ఞను బరిపాలించుటయే మనకుఁ గర్తవ్యము—జయ మహామాతకు జయమగుఁగాక !” అనియెను.

మఱియొకసారి యామహారణ్యమంతయు జయజయధ్వనులతో నిండిపోయెను. దశదిశల నానందకోలాహలధ్వనులు చెలరేఁగెను. అప్పుడు వనరాజు కోయలతోఁ గలసిమెలసి క్రీడింపనారంభించెను. ఇప్పు డతనికి గంభీరభావములేదు ; రాజభావములేదు. ఇప్పు డాతఁడు సామాన్యునిఁబోలి కోయలతోఁ గలసిపోయెను; వారితోఁగలసి యానంద విమగ్నుడై పోయెను. అతని మధురసంగీతమున మధురమోహనమురళీ గానమును బరమానందముతో నాలకించుచు నారణ్యకులందఱు నచ్చటనే యా దినము నత్యానందకోలాహలముతోఁ గడపివైచిరి.

మఱువఁడు వారందఱును దమతమ యిండ్లకు బయలుదేఱి పోయిరి. అప్పుడు మరల నెప్పటివలె నాప్రదేశము విర్జనారణ్యమే యైపోయెను. ఎప్పటివలె నాదేవీసుందిరముకూడ జనరూన్యమైపోయెను. కేవల మా విజనకాసనమున దూరమునుండి శ్యామలా మధురగానము మాత్రము నలువంకలఁ బ్రతిధ్వనిత మగుచుండెను. ఏకాకిని యగు శ్యామల వనవిహంగమువలెఁ దన మనఃప్రాణముల నేకీభవింపఁజేసి యిచ్చవచ్చిన తీరున గానము చేయుచుండెను.

“కాళీయఫణిఁజూచి , కాఠ్విచ్చుఁ జూడ
వెట్టిగోపకులార ? , వెఱచెద రేల ?
కొదవులన్నియుఁ దీర్చు , గోపాలమూర్తి
మీపాలనుండఁగా , మీకేమి భయము ?
* * * * *
గోపాలకుల వీడి , గోవుల వీడి
పాడుచు నాతోడఁ , బరుగెత్తివచ్చి
బాలకృష్ణుఁడు చాల , బడలినాఁడమ్మ
విరజాజివెల్లెలా : , వినరవేమమ్మ !

పదునేడవ ప్రకరణము

మొరక మునుపటి మురకకాదు. ఆమె గర్వము రాజీయైన తరువాత శతగుణము లధికమయ్యెను. ఆమె నిగూఢహృదయ మిప్పుడు మఱింత నిగూఢమైనది. ఇప్పుడు మురక నఖులతో నానందముగను జనవుగను దఱచు మెలంగుటలేదు. సరకకుమాత్ర మెప్పుడో యొకప్పు డామెదర్శన మగుచుండెను. కాని మునుపటి యాటపాటలును వినోద విలాసములును మాత్రములేవు. ఆమె తన మందిరాంతరమునఁ దనయాలోచనములలోనే యెల్లప్పుడు మునిగి తేలుచుండెను. ఆమె మనసులో నేమున్నదియో యామెకేగాని మఱి యెవ్వరికిని దెలియుటలేదు. ఇంతమాత్రముచే వితరుల కెవ్వరికిని లాభముగాని నష్టముగాని లేదు; కాని యామె హృదయపరివర్తనముచే నంతఃపురమునందలి సుఖశాంతి కలను వినోదవిలాసములకును మాత్రము లోపము వాటిలెను.

కాని తుదకామె కేకాంతసుఖమార్గము దొరికినది. కొలది దినముల లోనే మురక రాజాంతఃపురమును విడిచెను. మహారాజగు మాధవ తాయలు కుమారుడగు విజయరాయనికిఁ గేవలము రాజబిరుదము నొసంగుటతోడనే తృప్తివహించి యుండలేదు. అతనికొక జాగీరును గూడ నొసంగి యొక మహారాజప్రసాదమును గట్టించి యిచ్చెను; మఱియు నచ్చటికిఁబోయి యామందిరమునఁ బ్రభువువలె స్వేచ్ఛగ నుండుట కనుజ్ఞనొసంగెను. విజయరాయలు మురకతోఁగూడ నా ప్రాసాదమున వివసించియుండెను. మురక మహారాజాంతఃపురమును వదలి నప్పటినుండియు నెప్పటివలె నచ్చట నానందకిరణములును, సుఖకిరణములును బ్రసరించుట కారంభించెను.

విజయరాయ లిప్పుడు రాజయ్యెను.—అతనికొక పెద్ద జాగీరు కూడ నున్నది. ఇట్టిస్థితికి వచ్చినప్పు డేదైన నొక మహోత్సవము గావింపకుండుట బాగు నుండదు అందువలననే విజయరాయలు నూతన ప్రాసాదమునఁ బ్రవేశించి యొక మహోత్సవము జేయుటకు మహా సారంభంతోఁ బ్రయత్నించఁబడఁగెను. దేశమునందలి పేరుమోసిన

పెద్దలందఱకును కుభవార్త లంపఁబడియెను. మహారాజును యువరాజును గూడ విజయరాయని ప్రాసాదమునకువచ్చి యా మహోత్సవమును సందర్శింపవలయును. విజయరాయ లీమహోత్సవమునకై విశేష ద్రవ్యమును దృఢప్రాయముగ వ్యయము చేయుచుండెను. ఏవిషయమునఁగూడ నెట్టి లోపమున గలుగఁగూడదని యాతని ముఖ్యోద్దేశము. కేవలము రాజబంధులను, సభికారులను మాననీయులను మాత్రము పిలుచుటయేకాదు. దేశమునందలి ధనవంతులగు వర్తకులను, సామాన్య ప్రజలకుఁగూడ నాహ్వానము లంపఁబడియెను. దరిద్రులకును భిక్షులకులకును నన్నవస్త్రధనదానములం గావించుటకుఁ దగిన యేర్పాటులు చేయఁబడియెను. ఈ మహోత్సవ వృత్తాంతము దేశవిదేశములయందుఁ గూడ వ్యాప్తమయ్యెను. ఎల్లచోటులనుండియుఁ జాలమంది ప్రజల యుత్సవమునకు విచ్చేసియుండిరి.

అమహోత్సవమునకుఁ బూర్వరాత్రి మురళ తన స్వామియెడలఁ బరమాదరమును, బరమప్రేమమును, బరమోత్సాహమును బ్రకటింప సాగెను. అంతటి యాదరమును, నంతటిప్రేమమును, నంతటి యుత్సాహమును విజయరాయ లిదివఱ కెన్నఁడును జూచియుండలేదు. అప్పుడాతఁడు పత్నివ్యామోహముచే ముగ్ధుడైపోయెను. ఆ సమయమున మురళ యాకస్మికముగ “నాథా ! మీరు మహారాజు లయ్యెదరా ? !” అనియెను. అమాటకు విజయరాయఁ డులికిపడి “మురళా ! నీవెన్నఁడు నిక విట్టిమాట చెప్పకుము ! అందువలన నా హృదయము దహించుకొని పోవును. నా ప్రాణములు చలించిపోవును. నామనసున మహారాజును గావలయునను కోరిక లేనేలేదు. కాని యా దేవీమందిరమున నామాయావిని భయంకర వాక్యములు వినకుండ నున్నంతవఱకు మాత్రము నా హృదయమునం దట్టి యుద్దేశము కనంతతానే లీలామాత్రముగఁ దలనూపినది. ఎంత ప్రయత్నించినయు దానిని హృదయమునుండి మరలించుకొనఁ జాలనైతిని—మురళా ! నీవెన్నఁడు నిక నామాట చెప్పకుము !” అనియెను.

నాధునిమాటకు మురళ హృదయమునం దభూతపూర్వానందముదయించెను. అప్పుడామె యా భావమును మఱుఁగుపఱచి “ఆ సన్యాసి

రూపమున జగన్మాత పలికిన పలుకులు నత్యములు, ఆ విధముగఁ దప్పగ జరగితీరును ” అనియెను.

విజయరాయ లాకస్మికముగ లేచికూర్చుండి మెల్లమెల్లగ “ ఏమి : నేను మహారాజు నయ్యెదనా ?—ఎట్లు ?—రామరాయలు జీవించియుండఁగనే ! ” అనియెను.

మొరళ—చచ్చుట యెంత నేపు ?

ఆమాట యాతని హృదయమున మెఱపువలెఁ బ్రవేశించెను. ఆతఁడు మొరళను దదేకదృష్టితోఁ జూచుచు “ నీయొద్ద విజము చెప్పకుండుటేల ? నేనీ జాగీరును రాజభవనమును బడసినప్పటినుండియు నవిర్యచనీయానందము ననుభవించుచు వింతమాత్రమునకే యింతటి సుఖము కలుగుచుండఁగా మహారాజువై నచో నెంతటిసుఖము కలుగునో గదా యని యనుకొనుచున్నాఁడను ” అనియెను.

మొర—మీకా సంగతి తెలియదు. చాలదినముల క్రిందటనే నేను దాని నెఱుఁగుదును.

విజ—మొరళ ! ఇప్పుడు నన్నేమి చేయమనియెదవు ?

మొర—నామాట విందురా యేమి ? వినినచోఁ జెప్పెదను.

విజ—నీమాట వినక యీ ప్రపంచమునం దింతెవ్వరిమాట విందును ?

మొర—చెప్పెదను వినుఁడు :

అత్యాదరముతో నతిప్రేమముతో మొరళ తనస్వామి మస్తకమును వక్షమునం దుంచుకొని మధురస్వరముతో “ నాథా ! మీరే మహారాజులయ్యెదరు; కుమారరాయలు మూర్ఖుఁడు—దుర్బలుఁడు—భీరుఁడు—రణవిద్యావిహీనుఁడు—మహారాజుగుట కాతని కెట్టి గుణసంపత్తియును లేదు. మీరే నానస్వస్యమును—మీరే నిడుఁబ్రోలు మహారాజ్యమునకుఁ బ్రభువులగుట కుపయుక్త సత్వసంపన్నులు—మహారాజునకుఁ దగిన గుణములన్నియు మీయొద్దనే యున్నవి—ఇదియే భగవతి యనుజ్ఞ—ఇచ్చ—లీల—మీరిందుల కిచ్చయింపనిచో నుత్తమంబగు నీ నిడుఁ బ్రోలు రాజ్యసింహాసనమునం దొక యనమర్థుఁడు ప్రవేశించుటయు.

జగన్మాత యుద్దేశము విఫలమగుటయుఁ దటస్థించును. కావున మీరు మహారాజులు కాఁగోరకుండుట దోషమగును ” అనియెను.

విజయరాయలు కొంత నేపటివఱకు మాటాడలేదు. పిమ్మట మురళం జూచి “ కుమారరాయలు జీవించియుండఁగా నేనెట్లు మహారాజు నగుదును ? ” అనియెను.

ముర—ఆతఁడు మరణించుట యెంత నేపు ?

విజ—జీవిత మనిశ్చితమైన దనుమాట విజయ—కాని రామ రాయ లింతశ్రీఘ్నముగ మరణించునని యాశ యెక్కడనున్నది ?

మురళ యాఁడుసింగమువలె లేచికూర్చుండి “ నాదా ! నేను మీరు మహావీరులని యెఱుంగుదును. పథపరిష్కారము గావించుకొని మీ యభీష్టసిద్ధిం బడయఁగలరనికూడ నెఱుంగుదును. కావి మీరిప్పుడు కేవలము నిష్ప్రియోజకులై యున్నారు ” అనియెను.

విజయరాయలు చాలనేపటివఱకు మాటాడఁజాలక పిమ్మట “ తలఁచుకొనినచోఁ బ్రాణములు తల్లడిల్లిపోవుచున్నవి. మురళా ! ప్రియా ! ప్రాణేశ్వరీ !—నీవిప్పుడు నన్నుఁ బ్రతిభవముద్రమున ముంచి వేయకుము. ఏమిచేసిన నేమగునో యెవ్వరికిఁ దెలియును ? ” అనియెను.

ముర—హృదయేశ్వరా ! భయమెందులకు ? మీమూలమున భయమనకుఁ బ్రతిష్ఠకలుగునా యేమి ? మీరు మహారాజు లయ్యెదరు. ఇది దేవత సంకల్పము. ఇట్టిచో మీరీషయమున నించుక ప్రయత్నించుట మీకుఁ గర్తవ్యముకాదా ? ప్రాణప్రియా ! నన్ను మీరు ప్రేమించియున్నారు—నేను మహారాజుని గావలయునని మీకించుకంత యైనఁ గోరికలేదా ? ఇంతటిలోనిదా మీప్రేమ ?

విజయరాయలు రెండుచేతులతోడను మొగము మూసికొని యేడ్చుచు “ మురళా—మురళా ! ఇంకను నన్నుఁ బ్రతిభునిగాఁ జేయఁజూడకుము ! ” అనియెను.

ముర—ఉపయోగ మేమైన నుండినచో నేను—నేను నా యొడిలో నుండి నాపాలంద్రావుచున్న నా కన్న బిడ్డనైన విశ్వలముగ నేలపై ద్రోసివైచి యా శిశువు స్తకమును జూరీభూతముగఁ జేయఁ గలుగుదును !

ఆవశ్యకమైనచో నేను నాతండ్రి వక్షముసంగూడ విశితకరవాలముం బ్రయోగింపఁ గలుగుదును ; నేనెఱుంగుదును—నీవు వీరపురుషుఁడవు !

ఇట్లు చెప్పుచు నసహ్యభావముతో రోషావేగముతో మురళ నాధునిచెంతనుండి లేచిపోవుచుండెను. భీతశిశున్యాయమున విజయరాయ లామె చేలాంచలమును బట్టుకొనియెను. అప్పుడు మురళ “వదలుఁడు ! మీప్రేమయేమో తెలిసిపోయినది !” అనియెను. అప్పుడు విజయరాయలు లేచి నిలువఁబడి గంభీరభావముతో “మురళా ! నీవు సరిగఁజెప్పితివి—నేనసమర్థుఁ లో నధమాధముఁడను-నిన్నింత దానిగాఁజేసిన మూర్ఖుఁడను” అనియెను.

ముర — ఇదియో విజయరాయని సత్యవాక్యము :

విజ — నన్నేమి చేయుమందువు ?

ముర — నామాట విందురా ? — నేఁ జెప్పినట్లు చేయుదురా ? నాకెందులకు ?

విజ — నీవుచెప్పినట్లు చేయక మఱియెవ్వరు చెప్పినట్లు చేయుదును?

ముర — కుమారరాయలు మనయింటికి వచ్చును—అప్పు డనాయాసముగ మీమార్గము నిష్కలంకముగఁ జేసికొనవచ్చును.

విజ — మురళా ! నీహృదయ మతితీవ్రమైనది. దావించినంతనే ప్రాణములు చలించిపోవుచున్నవి.

ముర — మీహృదయ మింత దుష్టమైనదే యైఁయెడల మీరీ కార్యమునందే ప్రవేశింపవలదు. నేనే నామనినుకు బుద్ధిచెప్పుకొనియెదను—దుర్బలహృదయుఁడగు నాతఁడు విడుఁద్రోలు సింహాసనమున కర్చుఁడు కాఁడని-నేనే బుద్ధిచెప్పుకొందును.

విజ — అయ్యో ! ఎంతటి మహోత్సవదినము ? కుమారుఁడు—నాయింటి యతిథి—

ముర — ఇట్టి కార్యములయందు న్యాయాన్యాయములు లేవు—యుద్ధసమయములయందు, దుర్గభేదసమయములయందు, రాజ్యోపార్జన సమయములయందు—మీవంటి వీరులు న్యాయము నన్యాయమును గూడ భావింతురేమి ?

విజ—సరిగఁ జెప్పితివి. నేనీ కార్యమును జేసితీటుదును ఇక భయములేదు. ఇంతటినుండి నేను రాక్షసుండను.

మొర.—కాదుకాదు—ప్రాణప్రియా! నీవిక నిడుఁబ్రోలు రాజసింహాననా దీశ్వరుఁడవు. మహారాజవు!

పదునెనిమిదవ ప్రకరణము

కొంతవఱ కూలుడుండెను. కొంతవఱకుఁ బ్రబోధించెను. కాని సరళ యించుకంఁగయును దేలుకొనలేదు. ఆమె యువరాజు వక్షమునందు మొగమువార్చి వెక్కి వెక్కి యేడువసాగెను. “ ఏడువకుము! ఇక నేడువకుము!” అని మెల్లగఁ బఱచుచు రామరాయలు సరళ మొగ మించుకపైకెత్తి ముద్దు పెట్టుకొనియెను. అయినను నామె కన్నీరాఁగలేదు? ఏడుపు మానలేదు— రామరాయలు మరల మరల జాలవఱకు బోధించెను.

నిడుఁబ్రోలు ప్రజలందఱు నిప్పుకు పరమానంద విమగ్నులై యుండిరి. విజయరాయని సూతనప్రాసాదముల మహోత్సవములా జరగుచున్నవి. మహారాజంగరక్షిణలముతోఁ గుమారుని భవనముకుఁ బ్రయాణము చేయుచుండెను. ఆయనతోఁ గలసి రామరాయలుకూడఁ బోవలసియుండెను. కాని యాతఁ డట్లు పోవఁజాలకుండెను. సరళ యాతని బోనిచ్చుటలేదు. కేవల మేడ్చుచుండుటయేగాని యామె యేమియు మాటాడలేదు. స్వామికంఠమును బట్టుకొని వ్యాకుల హృదయముతో “ మీరిచ్చటనుండి యిప్పుడు పోవలదు ” అని యేడ్చుచుండెను ఆమె భావమును గ్రహింపఁజాలక యతికోమలహృదయఁడగు కుమార రామరాయలుకూడఁ గన్నీటి నావుకొని సరళహృదయయగు సరళ నూఱిడించెను.

సరళ యిట్లే వెక్కివెక్కి యేడ్చుచు నేడ్చుచుఁ గొంతసేపటికి హృదయేశ్వరు వక్షముమీఁదనే కలయుంచి విద్రపోయెను. రామరాయ లా యుత్సవమునకుఁ బోకుండుట మంచిసనికాదు. ఆతఁడు పోనియెడలఁ బ్రజలనేకులఁ లనేకవిధములుగఁ జెప్పుకొందురు. అపవాదము నెత్తిపై

బడును. తాతగారుమాత్ర మేమనుకొందురు? రామరాయలు జాగరూక తతో మెల్లగఁ దనవక్షముమీఁదనున్న సరళ యుత్తమాంగమును బర్యంకమువైఁజేర్చి సంకోచభావముతో నాశయనమందిరమునుండి వెలుపలకు వచ్చెను; ఆమెలేచి మరల దన్నద్దగించునేమోయను భయముచే నాతఁడు వెనుకకై నఁ దిరిగి చూడలేదు. వాద్యములు మొరయుచుండెను. తోరణస్వారముకడ భేరీవ్వనులు దిగంతముల భేదించుచుండెను. రాజగు విజయరాయని విశాలరాజభవనము నానాలంకార భూషితమైయుండెను. వాద్యోత్సవములను వారాంగనానృత్య గీతములను మఱియు ననేక వినోదములను దర్శింపవలయునని వేలకొలఁది జనులు మూఁగి యుండిరి. ఆ జనసంఘమునం దొక్కపెట్టున గగనతలవిభేదనంబులగు జయధ్వనులు బయలు వెడలెను. ఉభయపార్శ్వములందును జను లోసరిల్లి యెవ్వరికొఱకో మార్గమును విడుచుచుండిరి. నలు దెసలను గోలాహలము వుట్టెను— యువరాజగు రామరాయలు వచ్చుచుండెను.

నై నికులును నేనానాయకులును బరివేష్టించియుండఁ గుమార రామరాయ లశ్వారోహియై ముఁగి తమునఁ బ్రవేశించుచుండెను. అంతలో నెవ్వరోవచ్చి యాతని యశ్వసమ్ముఖమున నిలువఁబడిరి. అంగరక్షకు లాస్య క్తిని చూచుముగఁ దొలఁగించుటకై ప్రయాసపడుచుండిరి—కాని యుమె పిచ్చిది—ప్రహరీగణ మామెను బట్టుకొనుటకుఁ బ్రయత్నించు చుండుటం గాఁచి రామరాయలు వారిని వారించెను. ఆమె యున్నాదిని యే కాని యామెం జూచినచో హృదయము కరఁగిపోవుచుండెను. ఆమె మొగమువంకఁ జూచుచు తోడనే కుమార రామరాయని హృదయమున ననిర్వచనీయంబగు నొక యభినవభావోదయ మయ్యెను.

అప్పు డాతఁడు గుఱ్ఱమునుండిదిగి మెల్లమెల్లగ నా పిచ్చిదాని యొద్దకుఁబోయి యామె చేయిపట్టుకొని “నీవు నాతోఁగూడ రమ్ము! నీకేమియును భయములేదు. పిచ్చిదానివని నిన్నెవ్వరు విఁకఁ ద్రోసివేయఁ జాలరు” అనియెను. అప్పుడా యున్నాదిని పకపక నవ్వుసాగెను. ఆనవ్వు చూచి కుమారరాయలు లజ్జితుఁడై పార్శ్వవర్తులం జూచి “ఈమెను దీసికొనిపోయి భోజనము పెట్టింపుడు!” అనియెను. ఈసారి

యున్నాదిని నవ్వలేదు—అతిగంభీరభావముతో నహంకారపూర్వకముగఁ దలయెత్తి “నేనెవ్వరో యెఱుగుదువా ?” అనియెను. రామరాయలు మాటాడుటకు ముందుగనే జనమండలమునుండి యెవ్వరో ‘నీవెవ్వరవు!’ అని ప్రశ్నించిరి. అప్పు డా యున్నాదిని “నేనీ నిడుఁబ్రోచ రాజ్యము నకు మహారాజ్యమణిని !” అని ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. ఈ మాటకు జనమండలమంతటను హాసధ్వనులు బయలువెడలెను. రామరాయలు విజముగా విప్పుడు లజ్జాన్వితవదనుఁ డయ్యెను. ఇక నీ పిచ్చిదానితోఁ బిచ్చిచేష్టలు చేయుట యనుచితమని భావించి యాతఁడు సత్వరముగ రాజప్రసాదమునఁ బ్రవేశించెను.

ఉన్నాదిని యేడువదొడంగెను—ఆమె రోదనధ్వని విశితాయు ధముంటోలి రామరాయల హృదయమున నాఁటుకొనియెను. అప్పు డాతఁడు చకితుఁడై వెనుకకుఁ దిరిగెను. ఉన్నాదిని యాతవివంకకుఁ జేయెత్తి “పోవలదు—పోవలదు—” అని పలుకుచు నున్నాదనృత్యములం జేయుచు జనసంఘమునఁ బ్రవేశించెను. ఆమె భయంకర తాండవముం గాంచి ప్రజలు భయముతో నామెకుఁ ద్రోవయిచ్చిరి. “ఎంతనవ్వో యంత యేడుపు” అని కేకలువైచుచు నా యున్నాదిని యతివేగముగఁ బరుగెత్తనారంభించెను. ఆ వికృతధ్వనులు వాద్యధ్వనులు కాఁజొచ్చెను. ప్రాసాదద్వారమునొద్దఁ గుమారరాయల కర్ణకుహరమునఁగూడ నీశబ్దములు ప్రతిధ్వనించెను. ఆతఁడు వజ్రాహతునింటోలి నిలువఁబడిపోయెను. అందఱు నా వెట్టిదానిమాటలు చెప్పుకొనుచు నవ్వుకొనుచుండిరి. కాని కుమారరాయని హృదయమున మాత్ర మెన్నఁడు నెఱుంగవి భయభావ ముదయించెను. అప్పు డాతఁడు తనలో “నేఁడు విశ్చయముగ నేదియో దారుణకృత్యము జరుగఁగలదు. కానిచో సరళ యంతగా నెందుల తేడ్చును ?” అని యనుకొనియెను.

రెండడుగులు ముందఱికివైచి వెనుకకుఁదిరిగి యువరాజుంగ రక్షణలం గాంచి “ఆ పిచ్చిది యెవ్వరు ? ఆమెను మీరెప్పుడైనఁ జూచితిరా ?” అని ప్రశ్నించెను. అప్పుడు వారిలో నొకఁడు “ప్రభూ ! ఈమె కోయల శ్యామల !” అని ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను.

పందొమ్మిదవ ప్రకరణము

“కోయల శ్యామలయా ?” అని రామ రాయలు నిలువబడి పోయెను. అప్పటికప్పుడే యాతఁడు సభారంగమును సమీపించియుండెను. అయిన నచ్చటనే నిలువబడి వారింజూచి “కోయల శ్యామల యెవ్వరు ?” అని మరలఁ బ్రశ్నించెను. ఆ శ్యామలపేరు చెప్పినయాతఁ డిదివఱకుఁ గొన్నాళ్ళు భద్రారణ్యప్రాంతమునందుఁ గొన్నిదినములుండెను. అందుచేతనే యాతఁడు కోయలపూజాస్థానమగు దేవీమందిరమును జూచియుండెను. అప్పుడాతఁడు శ్యామలనుగూడఁ జూచెను. శ్యామలనుగూర్చి తనకుఁ దెలిసిన విషయమంతయు నాతడా యువరాజునకు నివేదించెను. ఆ మాటల నాలకించి యువరా జించుక యాలోచించి “యున్నాదివిని మఱియొకసారి చూడవలయును. మీరెవ్వరైనఁబోయి యామె నొకసారి వెదకి తీసుకొని రండు !” అనియెను.

ఆమెను వెదకవలసిన యావశ్యకము లేకపోయెను. అంతలో శ్యామలయే యొక్కడనుండియోవచ్చి ప్రాసాదమునఁ బ్రవేశించెను. ఆమెయొక్క యుదుటున సభారంగమునఁ బ్రవేశింప నుద్యుక్తురాలయ్యెను. వినోదోత్సవ సందర్భమున రాజసభారంగమునకు జీర్ణవసన యగు నున్నత్ర యువతిని బోవిచ్చుట యనుచితమని యెంచి ద్వార పాలకు లామె నడ్డగించుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండిరి. ఇరువది ముప్పది మంది యామె వెనువెంటనే రాఁదొడంగిరి. కాని యొక్కడైన నామెను బట్టుకొనుటకుఁ బ్రయత్నింపఁజాలకపోయెను. పిచ్చిదానికి బలమెక్కువగ నుండును. ఆమె పట్టుకొనవచ్చినవారినెల్లఁ ద్రోసివైచుచు నెవ్వరికివి దొరకక ముండఱికి వచ్చుచుండెను. పదిమందివచ్చి పట్టుకొన్నను వారల నామె నునాయాసముగ విడిపించుకొనుచుండెను. అందువలన నచ్చట మిగుల భయంకరకోలాహలము కఱివొచ్చెను. అప్పుడు కుమార రామరాయని హృదయము భయప్రచలితమయ్యెను. అతడు నిజముగ నా కోలాహలమును గ్రహింపఁజాలక సత్వరముగ సభామధ్యమునఁ

బ్రవేశించెను. మహారాజాతనిం జూచి “ కుమారా : వెలుపలఁ గోలాహల మేమి ? ” అని యడిగెను. కుమారరాయల కా సంగతి యేమియుఁ దెలియకుండుటచే “ ఆ సంగతి తెలిసికొనివచ్చుటకు భటుని బంపి యుంటిని ” అని బ్రతుకత్తరమిచ్చెను. అంతలో నతివేగముగ ద్వార పాలకులను దప్పించుకొని శ్యామల సభామధ్యమునఁ బ్రవేశించెను.

ఆమె యతిశ్రీఘ్రముగ మహారాజ సింహాసనమునొద్దకుంబోయి కరతాళములతో నృత్యముచేయుచు “ తప్పుకొనుఁడు : తప్పుకొనుఁడు : నేను విడుఁబ్రోలు రాజ్యమునకు మహారాజ్ఞీమణిని ! ” అని కేకలు వైవసాగెను. ఆకస్మికముగ మార్గమధ్యమునఁ గాలనర్పముం గాంచి నప్పుడు పదికుఁ దెట్లదరిపడునో-ఆకస్మికముగ నెట్లయెదుట నశనిపాతమై నప్పుడు మనుష్యుఁ దెట్లు విశ్చేష్టుఁడై పోవునో—ఆకస్మికముగ నగపడ కుండవచ్చి యొక బాణము హృదయమున గ్రుచ్చుకొన్నప్పు దెట్టి క్షేణానుభవ మగునో—ఆ యున్నాదినిం జూచినతోడనే విజయరాయల హృదయ మా విధముగఁ దల్లడిల్లిపోయెను. కూర్చున్న యాతఁ డొక్కసారిగ గుభాలునలేచి విలువఁబడియెను. అప్పుడాతఁ డక్షిణహస్తము తనంతన తానే పార్శ్వమున వ్రేలాడుచున్న కృపాణముమీదికిఁ బోయెను. ఆతఁడొఱనుండి చంద్రాయుధమును సగమువఱకుఁ బైకి లాగెను. దేవీమందిరమునందే బాలికామూర్తి తన్నుఁ జంపెదనని బెదరించినదో యామెయే యిప్పుడు కృపాణపాణియై తన్నుఁ బోడుచుటకై వచ్చుచున్నట్లు భావించుకొనియెను. నిమిషములో నాతని యాత్మజ్ఞానము నశించిపోయెను. ఒకనాడాతఁడా యారణ్యశిబిరమున నిద్రావస్థయం దెట్టి భయంకరస్వప్నముం గాంచియుండెనో యిప్పుడు జాగ్రదవస్థయందుఁ గూడ నట్టి స్వప్నమునే గనుఁగొనియెను. ఏబాలికాచ్ఛాయా మాత్ర దర్శనమున భయముచేఁ బిఱికిపందయై యాతఁ డరణ్యశిబిరమును విడిచి పలాయితుఁడయ్యెనో యా బాలికయే నేటిమహోత్సవదినమునం దన ప్రాసాదమందిరమునఁ దనసమ్ముఖమునఁ బ్రత్యక్షమైయున్నట్లొకవి కగపడియెను. ఆమె యిప్పుడట్టి వేషములో లేదేమి ?—ఆతఁడీ యహ జీవనమునం దిక నెప్పటికైన నా ముఖమును మఱచిపోఁగఁగదా ?—

ఇరువదియవ ప్రకరణము

విజయరాయని కొడలు తెలియకుండబోయెను.

నిమిషములో నాతఁడు తన కరవాలము నొక

నుండి పెటికి యా పిచ్చిదావివై బ్రయోగింప సంసిద్ధుడయ్యెను. సభా ముఖమున ప్రీహత్యజరుగనై యుండుటంగాంచి వభ్యులలోఁ గోలాహలము వుదైను. అందఱును భయవిస్మితులై స్తంభితులైపోయిరి. వృద్ధమహారాజు " ఇది యేమి యన్యాయము ? " అని కేకలువైచుచు లేచెను. ఎల్లెడలను మహాకోలాహలముగ నుండెను.

కాని విజయరాయని కరవాలము పిచ్చిదావి మెడపైఁ బడలేదు. ఆకరవాలమువై వింకొక విశితకరవాలముపడి యా ఖడ్గసంఘర్షణముల వలన నగ్నిస్ఫులింగములు బయలువెడలెను—నిమిషములో రామరాయలు తన కృపాణముచే విజయరాయల కరవాలము నడ్డగించివైచెను. ఎవ్వరి హృదయములు పరస్పరానురాగపూరితములై యుండెనో, కొలంది దినములక్రిందటనే యెవ్వరు మహాజనసభారంగమున ననురాగ పూరిత హృదయముతో నాలింగనమును గావించుకొని యుండిరో—అట్టి యా యుభయులు విప్పుడు సభామధ్యమున—వృద్ధమహారాజు సన్నిధానము—అతని సింహాసనసార్వమున—పరస్పరము యుద్ధము చేయుటకు సంసిద్ధులైయుండిరి—ఇరువురును గోళోస్మృక్త కృపాణ సాజులై నిలిచియుండిరి. శ్యామల యతి శీఘ్రముగవచ్చి రామరాయని వక్షమునం దనమొగ మానుకొని వెక్కివెక్కి యేడువసాగెను. రామరాయలు వామహస్తముతో శ్యామలను గౌఁగిలింతుకొని దక్షిణ హస్తముతోఁ గరవాలము నెత్తిపట్టుకొని యుద్ధమునకు సర్వసన్నద్ధుడై యుండెను.

అట్టి మహోత్సవ సమయమున వారిరువురు నిట్లుండుటంజూచి సభానదు లందరును నిశ్చేష్టులైపోయిరి. సభయంతయు నిశ్శబ్దమైపోయెను. ఎవ్వరు వేమియు మాటాడుటలేదు. తుదకుఁ గుమారరామరాయలు " తండ్రీ ! నేనీమె కభయప్రధానమును గావించియుంటివి. ఆదియును గాక యీమె యున్మాదివి—దిక్కుమాలినది. దీనురాలు—ఇట్టి యాడు

దానిపై మీవంటివారి కింతటిక్రోధ మెందులకు ? ఇట్టి మహాత్మన నందర్పమున విడి యీ సభలోఁ బ్రవేశించి యుత్సాహ భంగము కాలించు చుండెనని మీకుఁదోచినచో దీనిని మఱియొక చోటికిఁ బంపివేయ వచ్చును. ఇది ఏచ్చిది—ఇట్టిదానికి మంచిచెడ్డ లెట్లుతెలియును ? ” అనియెను.

వృద్ధమహారాజు కూడ విస్మితుడై “ కుమారా ! నీవింతటి జ్ఞానశూన్యుఁడవై యుండుట నేనెన్నఁడును జూడలేదు. నీవిప్పుడీ స్త్రీ హత్యను గావింపఁదలంచి విడుఁబ్రోలురాజ్య పవిత్ర సింహాసనమునకుఁ గళంకము నారోపింపఁ జూచుచుంటివి.” అనియెను. విజయరాయని వదనము లజ్జావనతమయ్యెను. ఆతఁడు మెల్లమెల్లగఁ గరవాళము వఱలోనుంచి “ తండ్రీ ! నేను మీ సమ్ముఖమున కమాప్రార్థనముం జేసి కొనుచున్నాఁడను. ఇప్పుడు నేనేమిచేయుచుంటినో నాకుఁ దెలియలేదు. ఇక నీసభలో నా మొగము చూపుటకు సిగ్గుగుచున్నది ” అని ప్రార్థించుచు సభాసదులవైపునకుఁ దిరిగి “ సభాసదులు నన్ను క్షమియింతురుగాక ” అనియెను.

అప్పటికి నా యున్నాదిని రామరాయల వక్షమునందే మొగము నానుకొని యేడ్చుచునే యుండెను. అప్పుడు కుమారరాయలు మహారాజు నుద్దేశించి “ మహారాజా ! అనుజ్ఞయైనచో నేనీ యున్నాదిని మఱియొక చోటికిఁ దీసికొనిపోయెదను. ఇక్కడ నున్నచో నుత్సాహభంగము కాలగలదు ” అనియెను. వృద్ధమహారాజు తనలో “ ఇటనుండి రామ రాయలు వెడలిపోయినచోఁడప్పక యుత్సవభంగమగును సభ్యులందఱు నీతనికిని విజయరాయలకును బూర్వానురాగము చెడినట్లు భావింపఁ గలరు. కావున నేనే స్వయముగ నీఏచ్చిదాని నూఱడించి యానందోత్సవములకు భంగము కలుగకుండఁజేసెదను ” అని భావించి ప్రకాశముగ నవ్వుచు ఈ యున్నాదిని చెప్పినమాట విజయమే—ఈమెయే యీవిడుఁ బ్రోలు రాజ్యమునకు మహారాజ్ఞి—విడుఁబ్రోలుమహారాజ్ఞి విడుఁబ్రోలు రాజసింహాసనముననే కూర్చుండుఁగాక ! రమ్ము మహారాజ్ఞి ! నీవు నా పార్శ్వమునం గూర్చుండి యీ యానందోత్సవముల నాలోకించు

చుండుము : అవియెను. వృద్ధమహారాజుచిత్రజ్ఞుడు—అందువలననే యాతఁడు నవ్వురాకపోయినను నవ్వుచుండెను. మహారాజు సంభాషణమునకు సభాసదులందఱు నవ్వు నాపుకొనలేకపోయిరి.

శ్యామల మెల్లమెల్లఁగ రామరాయని వక్షమునుండి మొగమెత్తి మెల్లమెల్లఁగ మొగముమరల్చి మహారాజువంకఁజూచుచు మంద్రమంద గమనములతో సింహాసనము నొద్దకుఁబోయి మహారాజు పార్శ్వమునఁ గూర్చుండెను. అప్పుడు వృద్ధమహారాజాదరబూర్వకముగ నామెం జూచుచు “రమ్ము : నీవు నా పార్శ్వమునఁ గూర్చుండుము :—కాని యల్లరి చేయకుము : అల్లరి చేసినచో విన్నందఱును విందింతురు :” అని బోధించుచు నాతఁడు శ్యామల చుబుకమును బట్టుకొని ముఖ చాలనముం జేయుచు “నీ వెవ్వరవు ?” అనియెను. అప్పుడు శ్యామల “నీవు నన్ను గ్రహింపలేదా ? నేనే యీ నిడుఁద్రోలు రాజ్యమునకు మహారాజ్ఞీమణిని : అనియెను. అపిచ్చిదాని మాటల కందఱును నవ్విరి. అప్పుడు మహారాజుకూడ లజ్జితుడై ‘నీ పేరేమి ?’ అని ప్రశ్నించెను. అంత నా యున్మాదిని ‘కోయల శ్యామల !’ అనియెను. అనంతర మామె యీ విధముగఁ బాదనారంభించెను.

“కోమలజాతీ ని , కుంజాంతరమున
 నొరులెఱుంగకయుండ , నొంటిగానుండి
 యస్ఫుటస్వరముతో , సతినిగూఢముగ
 విదియేమె ప్రియసఖీ : , యేడ్చుచున్నావు ?
 మనసు ద్రిప్పఁగలేక , మాటాడలేక
 మాఱునేయఁగలేక , మఱులోపలేక
 వేడివిట్టూర్పులు , విడుచుచున్నావు
 తలఁప నెంతటివెట్టి , దానవే తల్లి :—
 తులసికావనములోఁ , దూఁగుటుయ్యెలలఁ
 దూఁగుచు నీమాట , దోచిన నులికి
 ప్రియుఁడు వేణువునూఁది , పిలుచుచున్నాఁడు
 లేవమ్మచెల్లెలా : , లేచి రావమ్మ !”

ఇరువదియొకటవ ప్రకరణము

కౌరబద్ధుఁడగువానికిఁ గారాగరమునఁ గల సర్ప దర్శనమైనప్పు డెంతటి హృదయాం దోళన మగునో యున్నాదిని దర్శనముచే విజయరాయలకట్టి హృదయాం దోళన మగుచుండెను. ఆతఁ డటువిటు బెదరి బెదరి చూచుచుండెను. ఒక వంక సంగీతము నాలకించుచు మనఃపరివర్తనముం గావించుకొన వలయునని యాతఁడు ప్రయత్నించుచుండెను; అచ్చటి యానందోత్సవములయందుఁ దన మనసును బ్రవేశపెట్టవలయునని ప్రయాసపడు చుండెను. కాని యెట్లును నాతఁడు తన హృదయవేగము నడఁగించుకొనఁ జాలక పోయెను.

ఏదినమున విజయరాయలు తాను మహారాజు కావలయునను నుద్దేశముతోఁ గార్యసాధనమునకు దృఢసంకల్పుఁడై యుండెనో యా దినమునకే సరిగ నాతని భవిష్యత్ఫలమును బ్రత్యక్షముగ దర్శింపఁ జేయుట కీయున్నాదిని యగు శ్యామల యాతని యెదుట సాక్షాత్కరించినదా యేమి?—ఆ మందిరమునం జూచిన బాలికామూర్తి యీ శ్యామలవలె లేదే!—ఈ యున్నాదిని యా బాలిక కాదని యాతని మననే పరిపరివిధములఁ జెప్పుచున్నది. ఆతఁడు కేవల కల్పనాయ దృష్టలతో నెల్లయెల్లడల నా బాలికామూర్తినే చూచుచుండెను. ఆమె యంతదూరమునుండి యీ నగరమున కెట్లువచ్చును?—ఒకవేళ వచ్చినను నామె యీపిచ్చిది యెట్లగును? కాదు—ఆమె యీ యున్నాదివికాదు—ఈవిధముగ భావించుకొని విజయరాయలు శ్యామలను బాగుగఁ బరీక్షింపవలయునని యనుకొనియెను. కాని యెట్లు చేయఁజాలకపోయెను.

క్రమముగ నాతని కచ్చటనుండుట దుస్సహముగ నుండెను— ఆతని హృదయతాప మనహనీయ మగుచుండెను. మనశ్చాంచల్యముచేఁ గలిగిన భయమువంటి భయము మఱియొకటిలేదు—ఆతఁ డాకస్మికముగ లేచి మహారాజుంగాంచి “ మహారాజా! అనుజ్ఞయైనచో నీ నేవకుఁడు నెలవు గైకొనుచున్నాఁడు. నాకిప్పుడు మిగుల నస్వస్థతగా నున్నది. నేనిక గూర్చుండఁజాలను ” అనియెను. కుమారుని చంచలభావముం గాంచి మహారాజుకూడ భయభ్రాంతుడై “ అతి పరిశ్రమచే విజయ

రాయఁ దలసియున్నాఁడు ఇంచుక విశ్రమించినచో నాయాసము శాంతింపఁగలదు " అవి భావించుకొని " కుమారా ! పొమ్ము !—బాల దినములనుండి శ్రమపడుచున్నాఁడవు—ఇంచుక విశ్రమింపుము " యని యనుజ్ఞ నొసంగెను. ఒక విమిషములో విజయరాయలు సభారంగము నుండి వెడలిపోయెను. నహజముగనే నడచిపోవుచుంటినని యాతఁ డనుకొనియెను. కావి యాతవి యూర్ధ్వశ్వాసములు సభాసదులకు గోచరము లగుచునే యుండెను. ఆతఁడు తన మనఃప్రపంచమున ననేక భయంకరదృశ్యములను గాంచుచునే యుండెను. ఆతఁడు సభను విడిచి పోవునంతలోనే యా యున్మాదివి యొక్క యుదుటున సింహాసనము నుండి క్రిందికుఱి కెను. ఇంతవఱకును గొయ్యబొమ్మవలె సింహాసనముపైఁ గూరుచుండిన యామె యిప్పుడు కేకలువైచుచు బాణవేగముతో సభారంగమును వదలిపోయెను. " ఏమియులేదు; ఎవరునులేదు " అవి కేకలు వైచుచు నామె పోవుచుండెను. ఆమె భయంకరదృశ్యులు రాజప్రాసాదచుందంతటను నలు దెసలనుగూడఁ బ్రతిధ్వనితము లగుచుండెను. గాయికలు పాడుచుఁ బాడుచు భయముచే గానమును మావివైచిరి. ఎల్లరును దమ తమ పనులనుమాని భయవిస్మయములచే స్తబ్ధులైపోయిరి. వినోద విలాసము లాకస్మికముగ నాగిపోవుటచే విక నామె భయంకరదృశ్యులు తక్కు మఱి యెట్టికల్పమును వినవచ్చుటలేదు.

అప్పుడు మహారాజు " ఇప్పుడు వినోదవిలాసక్రీడలఁ జాలించి విశ్రాంతిగైకొనుట మంచిది. ఇక సభ చాలింతము " అవియెను. అందఱ హృదయములందు విప్పుడొక యభూతిపూర్వోదయ మయ్యెను. ఎల్లరును దమతమ యింద్లకుఁ బోవుటకు నేగిరపడుచుండిరి. మహారాజాజ్ఞయైనతోడనే యందఱును సభాస్థలమును విడిచిపోయిరి.

ఇరువదిరెండవ ప్రకరణము

యౌవరాజును మహారాజునుగూడ నేటి రాత్రి యా నూతనప్రాసాదమునందే యుండవలయును. మరల నువయమున నెప్పటివలె వినోదవిహారక్రీడ లారంభ మగును. అందువలన మహారాజును యువరాజునుగూడ సభారంగమును

విడిచి తమవిద్విష్టకయన గృహాభిముఖులై పోవుచుండిరి. వారివెనుకనే కొందఱు అంగరక్షకులును, గొందఱు ప్రతీహారులునుగూడఁ బోవుచుండిరి.

ఇరువురును దమదమ యాలోచనములలోవిమగ్నులై యుండిరి. రామరాయల హృదయభావములు మన మెఱుంగుదుము. మహారాజు తనహృదయము నందలి భయవిచారముల నెంతగఁ బ్రయత్నించియుఁ ద్రోసివేయఁజాలకపోయెను. అతని హృదయమునఁగూడ సంతోషభావ మంతర్హితమై పోయినది. ఎవ్వరు నేమియును మాటాడుట లేదు— ఇరువురును విశ్వబ్లముగనే నడిచిపోవుచుండిరి. అప్పుడు యువరాజు సమీపవర్తులకైన వినఁబడకుండునంతటి మెల్లగ మృదుస్వరముతో “మహారాజా ! అనుజ్ఞ — అనుజ్ఞ యైనచో మరల నిచ్చటికిఁ దిరిగి వచ్చెదను ” అనియెను. మహారాజు యువరాజుంజూచి “ అదియేమి ? ” అని ప్రశ్నించెను.

యువ—మీ నన్నిధిని నాహృదయభావములను మఱుఁగువఱువఁ జాలను. నేటిరాత్రి యీ ప్రాసాదమునం దుండుటకు నాకుఁ జాల భయమగుచున్నది.

మహా—ఈమాట వినిన లోకులు నవ్వెదరు :

యువ—నేనెంత ప్రయత్నించినను మనసు కుదుటఁ బడకున్నది. కావున నాకు నెలవిచ్చి పంపుడు :

మహా—కుమారా ! నీయొద్ద దాచుట యెందులకు ? నా మనసు కూడ నంత బాగుగలేదు. కాని మనమిచ్చట నుండిపోయిన బాగుగ నుండదు. అందువలన లోకు లనేకవిధములఁ జెప్పుచుందురు. విశేషించి విజయరాయలు మనసునఁ జాలఁ బరితపించును. వత్సా ! మనము క్షీణియులము. మనహృదయమున భయమునకుఁ దావొసంగుట మిగుల లజ్జాకరమగు విషయము. విధివిధాన మెట్లున్నదియో యట్లే యగుఁగాక ! భయపడి యసమర్థతను బ్రకటించుట యేల ?

కుమారరామరాయ లిక నేమియు మాటాడఁజాలక వృద్ధ మహారాజు ననుసరించి పోవసాగెను. వారనేకద్వారములను నిశ్చలముగఁ నడచిపోయిరి పిమ్మట వారిరువురును బాగుగ నలంకరింపఁబడిన

శయనమందిరముల యొద్దకువచ్చి నిలువఁబడిరి. ఒక యంగరక్షకుఁ డప్పుడు వారియొద్దకు వచ్చిన సంభ్రమముగ “ మహారాజా ! ఈ మొదటి గది యువరాజుకొఱ కలంకరింపఁబడినది ” అనియెను. అప్పుడు మహారాజు మనుమనితో “ వత్సా ! పొమ్ము ! శయనింపుము ! సర్వమంగళ యగు జగన్నాథ నిన్ను రక్షించుఁగాక ! ” అనియెను. రామరాయలు మహారాజును సమీపించి యతి మృదుస్వరముతో “ మహారాజా ! నగరునకుఁ బోవుటకు నా కనుజ్జ యొసంగుము ” అనియెను.

మహా—ఇట్లు చేయుట తగదు.

యువ—కాని యీ యింట బరుండుటకు మాత్రము నన్ను నిర్బంధింపవలదు.

యువరాజు భీరుస్వభావుఁడనియు మృదులహృదయుఁడనియు మహారాజు బాగుగ నెఱుంగును. అతఁ డప్పుడు యువరాజు వీఁపుపైఁ తట్టుచు నత్యాదరముతో నవ్వచు “ నీకీ గృహమునఁ బరుండుటకే భయమైనయెడల నీవు నా గదిలో బరుండుము. ఆ గృహద్వారమునఁ బ్రతిహారులు కావలియుందురు. ఇతఁ నీవు భయపడ నక్కఱలేదు. నేను నీకొఱకేర్పఱుపఁబడిన యీ గదిలోఁ బరుండెదను ” అనియెను. అప్పుడు రామరాయలు లజ్జితుఁడై “ మహారాజా ! భయములేదు. నా హృదయమునుండి భయమును బాఱద్రోలితిని. నేనీ మందిరముననే పరుండెదను ” అనియెను. మహారాజు యువరాజు మాటకుఁ బ్రత్యుత్తర మీయకుండఁగనే వెనుకనున్న యంగరక్షకులం జూచి “ మీరిక విశ్రమింపుఁడు ! పొండు ! యువరాజుతో నాకిప్పుడు రాజకార్యములం గూర్చి మాటాడవలసియున్నది. నేను తరువాతఁ బరుండెదను. ఇతఁ మీరిక్కడ నుండనక్కఱలేదు ” అనియెను. అజ్ఞానుసారముగ సంగ రక్షకులు వెడలిపోయిరి. కేవల మిరువురు మాత్రము దూరముగనుండి రాజాజ్ఞానుసారముగఁ గావలిగాచుచుండిరి.

మహా—వత్సా ! లెమ్ము ! ఆ గృహమునకేఁగి పరుండుము ?

యువ—మహారాజా ! నేనీ గృహముననే పరుండెదను !

మహా—వలదు—అయింటనే నీవు శయనింపవలయును—ఇది మహారాజాజ్ఞ : నేనిప్పుడు నీ యింటఁ బరుండెదను.

రామరాయ లిఁక నేమియు మాటాడక నసంభ్రమముగ నవనత మస్తకుడై నిశ్శబ్దముగఁ బోయి యా గృహమునఁ బ్రవేశించెను. అప్పుడు మహారాజు దూరముననున్న ప్రతీహారుల విరువురను సమీపమునకుఁ బిలిచి “ మీరా ద్వారమునఁ గావలియుండుఁడు ; నా గృహ ద్వారమునం దుండనక్కఱలేదు ” అని యాజ్ఞాపించెను. వారును నిశ్శబ్దముగఁ దలలువంచి రాజాజ్ఞను నిర్వహింప నేఁగిరి.

మహారాజు మెల్లమెల్లగ నా శయనమందిరమునఁ బ్రవేశించి నలు దెసల జాగరూకతతోఁ బరీక్షించెను. గవాక్షములన్నియును మూయబడి యుండెను. ఇతరు లెవ్వరును లోపలఁ బ్రవేశించుట తెట్టి యవకాశమును లేదు. ఆగదికిఁ బార్శ్వమునందింకొక గుమ్మమున్నది. దాని తలుపులకు వెలువలనే గొల్లెము వేయఁబడియుండెను. ఏమైనేమి—ఆ గృహ మధ్యమునం దెట్టి భయకారణమును లేదని యూహించి వృద్ధమహారాజు మెల్లమెల్లఁగఁ దల్పముపై శయనించెను. అప్పు డాతఁడు తనలో “ భయకారణమేమియునులేదు—కాని భయమగుచున్నది ; ఇప్పుడేదియో యొక భయానకకృత్యము జరుగనై యున్నదని భయమగుచున్నది ; విధివిధాన మలింఘ్యము—దాని నెవ్వరర్థగింపఁగలరు ? ఒకవేళ మరణమే యైనచో నేను మరణించుట మంచిది—నేను వృద్ధుడనై యుంటివి—కుమారరాయలు మరణించినచో నిడుఁబ్రోజరాజ్యమే పేరులేకుండ నశించిపోవును—అయ్యో ; మరణవృత్తాంతము లేల తలంపునకు వచ్చుచున్నవి ; ఎవ్వరు చంపుదురు ? ఈ ప్రాసాద మధ్యమునకువచ్చి మఱ్ఱులను జంపుట కెవ్వరితరము ? ” అని యీ విధముగ భావించుకొనుచు మహారాజు నిద్రాముద్రతుడయ్యెను.

ఇరువదిమూడవ ప్రకరణము

వికలహృదయముతో నలువంకలఁ దిలకించుచు విజయరాయలు భయముతో శయనమందిరాభిముఖుడై పోవుచుండెను. అతని వెనువెంటనే యెవ్వరో యనుసరించి

వచ్చుచున్నట్లాతనికి బోధయగుచుండెను. ఆతనికర్ణములయం దడుగుల వప్పుడు వినవచ్చుచుండెను. కాని యిప్పుడు నిడుఁబ్రోలురాజ్య నేనాపతి భయముచే వెనుదిరిగిం చూచుటకు సాహసంపఁజాలకపోయెను. ఆతఁ డంధకారమునఁ గంపితుఁడై పోవుచుండెను—ఎట్లయెదుట మురళ— మురళ నాధునింజూచి “ ఇదియేమి ? మీరింత శీఘ్రముగ వచ్చినారేమి ? మహారాజును యువరాజు నెక్కడ నున్నారు ? ” అనియెను. విజయ రాయలు కంపితస్వరముతో మెల్లమెల్లఁగ “ మురళా ! ఈపని నావలన గాదు ! ” అనియెను. మురళ భర్తమాటవిని క్రోధోన్మత్తురాలయ్యెను. ఆమె కన్నులనుండి నిప్పులొలుకుచుండెను. కాని యామె యతికష్టముతో భావగోపనముం గావించుకొని ‘ ఏమి ? ’ అనియెను.

విజ—ఏమియా ? రామరాయలు నా యన్నకుమారుఁడు— ఆతఁడు నన్ను భక్తివిశ్వాసములతోఁ దండ్రివలెఁ జూచుకొనుచున్నాఁడు— ఆతివియెడ నొక్కదోషమును లేదు. సుగుణరాశి—ఆతఁడే నిడుఁబ్రోలు రాజ్యమునకు గౌరవస్వరూపుఁడు.

ముర—మీరు నిడుఁబ్రోలు రాజ్యమునకు నేనానాయకులుగా నుండుట కర్హులుకారు—రామరాయలు మహారాజయినచో మీరు నేవకులై యుండవలయును.

విజ—మురళా ! కోపమువలదు—బాగుగా నాలోచింపుము— ఆతఁ డిప్పుడు మనయింటి యతిథి—

ముర—మీవంటి యసమర్థుని మొగము నేపింకఁ జూడఁజాలను.

ఇట్లు చెప్పి క్రోధగర్విణియగు మురళ యటనుండి వెడలిపోవుట కుద్యుక్తురాలయ్యెను. అప్పుడు విజయరాయలు సత్స్వరముగ నామె హస్తమును బట్టుకొని “ మురళా ! కేవల మదియే కారణముకాదు—నేనే మందిరవృత్తాంతమువలన నిడుఁబ్రోలుంరాజ్యాధిపత్యమునకై యాసించి యుంటినో, యా మందిరమునందలి మఱియొక వృత్తాంతమే నన్నిట్టి కార్యమునుండి వివారించుచున్నది. మురళా ! ఆ బాలికామూర్తి యిక్కడకుఁగూడ వచ్చియున్నది—వేయిమాట లెందుకు ? ఆమె రాజ సభలో నాసమీపముకుఁ గూడ వచ్చియున్నది—ఆమె చేతులలోనే నాకు మరణమున్నది ” అనియెను.

ముర— “కోయళ్యామలయా? దానికొఱకీంతభయ మెందులకు” అని యట్టహాసము చేయదొడంగెను. ఆ నవ్వులో గూఢభావము నన్యాయ దేశము నసహ్యభావమును మిశ్రితములై యుండెను. ఆ నవ్వువలన విజయరాయని హృదయమునం దెట్టి భావోదయమైనదో మేము చెప్పఁ జాలము. అప్పుడాతఁడు “మురళా! నేనసమర్థుఁడనుగాన—చునుష్యుడేమి చేయుటకు నమర్థుఁడో యట్టివాని నన్నిటిని జేయుటకు నాకును సాహసమున్నది” అనియెను.

ముర—అవును. మీరెంతటి వీరులో నేనెఱుఁగకపోలేదు— ఒక సామాన్యోన్మాదిని భయమువలన నెల్లదిక్కులను భయంకర దృశ్యములనే కాంచుచుండు మీ వీరత్వమును నాకుఁ దెలియకపోలేదు.

విజ—ఆ యున్మాదిని చేతులలోనే నాకు మరణమున్నది.

ముర—చావనిన నెంతభయము! మీరెట్లిన్ని యుద్ధములలో విజయములను సంపాదించితిరో యిండుక నాకుఁ జెప్పఁగలరా?

విజ—మురళా! నీవు నన్నుఁ బిచ్చివాసిం జేసివై తువా?

ముర—ఏమి? నేనెవతెను—నామాటవలన మీకేమి నష్టమున్నది?

విజయరాయలు బంధింపఁబడిన గజముంటోలి విశ్వబ్ధముగా నా గదిలోఁ దిరుగసాగెను. మురళ దూరమున విలిచి ప్రజ్వలిత నయనములతో నాతని దదేకదృష్టితోఁ జూచుచుండెను.

కొంతనేసటి కామె మెల్లమెల్లఁగ నాతని యొద్దకువచ్చి “నాథా! మీకెంతమాత్రమును భయములేదు. మీరే నిడుఁద్రోలురాజ్యమునకు మహారాజులయ్యెదరు. ఇప్పుడించుక మనసు దృఢపఱచు కొన్నచో మన మార్గమును నిష్కంఠముగఁ జేసికొనవచ్చును. ఇది యెంతపని? మీరెంతమంది రక్తమును బ్రవహింపఁజేయలేదు!—ఇప్పుడు మీరు భయపడుచున్నారా? ఎన్నఁడును రక్తపాతమును గాంచియైన నెఱుంగని నేనుగూడ నీకార్యము ననాయాసముగఁ జేయఁగఁగుదునే!” అనియెను.

విజయరాయ లేమియును మాటాడలేదు. ఇటునటు నాయుంటఁ దిరుగసాగెను. అప్పుడు మరల మురళ పరమాదరముతో స్వామి హస్తమును బట్టుకొని “ఇంకను మీరాయున్మాదిని కొఱకు భయపడు

చుంటిరా యేమి ? ఆపిచ్చిది మన యంతఃపురమునకు గూడ వచ్చినది— నేనామెను సభీగణమున కొప్పగించితిని. ఇంకను మీకా భయము వదలకున్నచో నామెను విమిషములో జంపివైతును ” అనియెను. విజయరాయ లట్లే తిరుగుచు నాకస్మికముగ నిలువఁబడి మురళ మొగమువంక నిరీక్షించుచు “ ఏమంటివి ? ఆబాలిక నీసఖుల విర్బంధమునం దున్నదా ? ” అనియెను.

మురళ నవ్వుచు “ నాదా ! మీకుఁ గ్రమముగఁ జెవుడుకూడ వచ్చుచున్నదా ? ” అనియెను.

విజ— ఈరాత్రి యామె యెక్కడనే యుండునా ?

ముర— ఉండక యెక్కడకుఁ బోవును ?

విజ— ఇది మంచిపనియే— ఆమెను సహించినచో నా భయమంతయును దీటిపోవును, అప్పుడు నేను విరాపాయుడనై యుందును. ఇక నా సింహాసనమున కంతరాయముం గూర్చువా రెవ్వరు నుండరు ? యెవ్వరు ? మురళా :

ముర— ఔను.

విజ— నేనీకార్యమును జేయుదును. రెండుపనులు నీరాత్రియే పూర్తి కావలయును. ఇక నీవు పొమ్ము; ఆమె యెట్లును దప్పించుకొని పాటిపోకుండ జూచుకొనుచుండుము.

ముర— నాదా ! ఇక నామె యెక్కడకుఁ బోవును ?

విజ— అట్లయినచో నేను పోయెదను. జాగ్రత్తగ నుండుట మంచిది. నేను పోవుచుంటిని— ఈసరికి మహారాజును రామరాయలు గూడ నిదురించుచునే యుందురు

ముర— పొండు ! పరమేశ్వరుఁడు మీ హృదయమునకు ధైర్యమును బ్రసాదించుఁగాక !

విజ— ఈశ్వరుఁడెందులకు ? ఈశ్వరుడిక లేడు. ఏశాపములు వచ్చి యిప్పుడు నా హృదయమున నధిష్ఠించుగాక !

అవి చెప్పుచు విజయ లున్నట్లువివలె నాస్థలమును వదలి పోయెను. గర్వాంధయగు మురళ కొంతనేపటివఱక చచ్చుటనే నిలువఁబడి

యేడియో యాలోచించుకొని “ నాకు మీయెడల నమ్మకములేదు. కార్యము పూర్తియగు నంతవఱకును నేను మీ పాఠ్యమునందే యుండెదను. నేను దగ్గఱలేకున్నచో మీరు బాలకునికంటెను నధములగుదురు ” అని చెప్పి మరళయు నాయిల్లు విడిచి పోయెను.

ఇరువదినాలుగవ ప్రకరణము

రాత్రి విశీధసమయము—రాజప్రాసాదమున దంతఱను గంభీర విస్తర్ణభావము నెలకొని యుండెను. ఇంతకుఁబూర్వ మది యంతయు నానందకోలాహల ద్వనులతో విండియుండెను. ఇప్పుడట్టి వేమియును లేవు. ఎట్టి శబ్దమును లేదు. ఆ విస్తర్ణభావమునకు భంగకరముగా దూరమునందలి ప్రతీహారుల పదశబ్దములు మాత్రము వినవచ్చుచుండెను.

అంధకారమునందు విజయరాయలు జాగరూకుడై యొకగది నుండి మఱియొక గదిలోనికి బోవుచుండెను. ఆకలిగొన్న సింగము కన్నులంబోలి యా విజయరాయనికన్ను లా యంధకారమునఁ బ్రజ్వలించుచుండెను. ఆతని హస్తమున విశితకరవాలము విరాజిల్లుచుండెను. ఆతని మొగము దుర్నిరీక్షమై యుండెను. ప్రపంచమునందలి భయభావము లన్నియు నాతని వికృతవదనమున సమావేశితములై నట్లుండెను—ఆకస్మికముగ నాతఁడు స్తంభితుడై పోయెను. ఆతని నఖిఖపర్యంతమును సుడిగాలికిం దూలు రావియాకుల బోలి ప్రకంపితమై పోవుచుండెను. ఆతని యొడలంతయును గగుర్పొడిచెను. ఆతని కన్నులు ప్రజ్వలించిపోవుచుండెను; హృదయము దడదడఁ గొట్టుకొనిపోవుచుండెను.

అప్పు డాతఁడు కంపితస్వరముతోఁ దనలో “ ఇదియే యా కృపాణము—ఇక భయములేదు ! విజయరాయని హృదయమున భయమును మాటయేలేదు—మరల విడియేమి ? సరిగ నాకన్నులపైఁ గరవాలము నృత్యము వేయుచున్నదేమి ? రమ్ము ! రమ్ము. నీమూలముననే నా యభీష్టమును సిద్ధింపఁ జేసికొందును. ఏమిది ! పట్టుకొనఁ బోయిన దొరకకున్న

దేమి? ఇట్టి నేనూ గూడ ననమర్థవివలె—బాలకునివలె—శిశువువలె నలువంకలను భయదృశ్యములనే కాంచుచుంటి నేమి? ఇక నేనట్టి భయమునకు లోబడిపోను—ఇక నావిజయరాయలనుగాను—విజయరాయ లిప్పుడు రాక్షసుడైపోయినాడు—మహారాజగుట కీతర దీక రామరాయకతనహస్తముల నైనను విష్కరుణముగ హత్య గావింపఁ గలఁడు—” అని యనుకొనుచుఁ బిశాచమువలె ద్రుతపదవిక్షేపముతో నతిజాగ్రహకుడై రామరాయల శయనగృహాభి ముఖుడై పోవుచుండెను

ఎదుట ద్వారము—ఆద్వారము తెఱచినచో నావెనుకనే శయన మందిర ముండెను. అక్కడ రామరాయలు విశ్చింతుడై నిద్రించు చుండెను. పినకంఠి యింట నాతనికి భయమేమి యున్నది? ద్వార సమ్మతమున విలిచియున్న విజయరాయని కాతని విశ్వాసప్రశ్నాసములు వినవచ్చుచుండెను విజయరాయలు తలుపులను దెఱచి చూచెను. గదిలోవి దీపము మినుకుమినుకు మనుచుండెను—ఆ వెలుతురునం దంధకారము కూడ మిశ్రితమై విలక్షణచ్ఛాయామయమై యుండెను. అందువలన నచ్చటి వస్తువులన్నియు విలక్షణముగ గానవచ్చుచుండెను—పర్యంకముపై నాపాదము స్తకమును ముసుఁగువైచుకొని రామరాయలు నిద్రించుచున్నట్లాతడు కనుఁగొనియెను—విజయరాయలు నిలువఁబడి పిడికిటనున్న గృహాణమును మఱింతదృఢముగ బట్టుకొనియెను— ఆ యనస్తరో నాతని మనోబలము మెల్లమెల్లగ దిగజారిపోవ నారంభించెను—ఏమని హత్యగావింతును?—ఆతఁడు త్తమ క్షత్రియుడు!—వీరశేఖరుడు!—నిడుట్రోఁతరాజ్య నేనానాయకుడు!—అట్టివాడు ఘోరకాపురుషునింటోలి నిద్రించుచున్న తన సోదరపుత్రుని వక్షముపై దారుణ కృపాణము నెట్లు ప్రయోగింపఁగలుగును? ఎంతటి పరమనీచుడైనను మఱియెంతటి ఘాతుకుడైనను నిట్టి క్రూరకార్యమును జేయుటకు సంకయింపక మానఁడు—

ఇట్టి పాపకార్యము నాతఁ డేఘాతుకుని మూలముననైనఁ జేయింప వచ్చును; కాని యందువలన నెప్పటికైనను బాపము బయలుపడక మానడు—ఇట్టి మహోత్సవదినమున దానే స్వయముగ దన బ్రాత్యపుత్రుని-పుత్రనమాసుని విజయరాయుడు హత్యగావించునని యెవ్వరనుకొందురు?

ఒకవేళ నెట్లయిన నిది ఘాతుకులచే జేయింపబడి బయలుపడుటయే తటస్థించినయెడల రాజ్యమునందలి పిన్నపెద్ద లెవ్వరును విజయరాయని యధికారమున లోబడియుండుట కంగీకరింపజాలరు—అందువలన విజయ రాయనికి రాజసింహాసనము లభియించుట యసంభవమైపోవును. ఇక నిట్టి క్రూరకార్యమును విజయరాయలు స్వహస్తములతో జేయవలసినదే గాని యన్యోపాయ మేమియునులేదు.

విజయరాయలు కృపాణమును దృఢముగఁ బట్టుకొనియెను— అప్పుడే యీవినపులి యాకలిగొని తివివేయుటకుఁ దన పిల్లవైపు నోరు తెఱచుకొని యెట్లుచూచునో యట్లే విజయరాయలు శయనించియున్న కుమారునివంక విరీషింపసాగెను. అప్పటికిపి రామరాయలు గాఢనిద్రావస్థ యందున్నట్లు విజయరాయలు గ్రహించెను—విశ్వాస ప్రశ్వాసశబ్దము తక్కు నాతనికిక నేమియు వినబడుటలేదు. కాని యాతఁ డాగృహమున బ్రవేశించుటకు సాహసింపజాలకపోయెను. ఆకస్మికముగ నాతడు స్తంభితుడై తనలో “ నేను చేయఁజాలను—ఈ దారుణకృత్యము నేను చేయఁజాలను !—రాజసింహాసనముతో నాకుఁ బనిలేదు— ” అని యనుకొనుచు శీఘ్రముగ నటనుండి వెడలి పోయెను.

ఇరువదియైదవ ప్రకరణము

అట్లు పోవుచున్న విజయరాయని నడ్డగించి క్రోవలో నెవ్వరో యాతని హస్తమును బట్టు కొనిరి—అంతలో విజయరాయ లదరిపడి మెగమెత్తి చూచెను— పార్శ్వమున మురళః—కాలసర్పమువలె మురళహస్త మాతనిచేతికి జల్లగఁ దగిలెను—లావణ్యవాయియగు మురళఃగాంచి విజయరాయలు ఘోరరాక్షసిం గాంచినట్లదరిపడియెను—స్తంభితుడై పోయెను.

‘ కార్యసిద్ధి యైనదా ? ’ అని మురళ మెల్లగ నడిగెను. ఆ స్వరము కాలసర్పనిశ్వాసమువలె నాతనిచెవుల బడియెను. అప్పు డాతఁడదరిపడి కొన్ని యడుగులు వెనుకకువైచి నిలువబడియెను.

అప్పుడు మురళి "మాటాడలేమి ? చెప్పుడు : కార్యము పూర్తియైనదా ?" అనియెను. విజయరాయని కంఠమునుండి యెట్టికళ్ళమును వెలువడలేదు. ఆతని కంఠతాలుపులు కుప్పించిపోయెను. అతికష్టముతో నాతడు 'లేదు' అనియెను.

క్రోధవేగముతో మురళి భయంకరస్వరూపిణి యయ్యెను. ఆమె కన్నులనుండి యగ్నిస్ఫులింగములు వెడలుచుండెను. ఆమె సర్వాంగకములును నతికఠినములై పోయెను. అప్పుడామె విజయరాయని హస్తమునుండి కరవాలమును బలవంతముగ లాగికొని యున్నాదినివలె రామరాయల శయనమందిరాభిముఖియై బయలుదేరెను. ఆమె కేశపాశము విడివడి యంగకములపై నావరించుకొనియెను. ఆమె వైటజాటి నేలపై జీరాడుచుండెను. విస్ఫోరితనయనయు, విస్ఫోరితనానికయు, సమున్నతవక్షోభాగయునగు నామె యప్పుటి భయంకరరూపము వర్ణనాతీతముగా నుండెను.

పరుగెత్తుకొనిపోయి విజయరాయలు మురళిహస్తమును బట్టుకొని "మురళి ! నేను నిన్ను రాక్షసిగాఁ జేయజాలను; నీ హస్తములను శోణితరంజితములు గానీయను—లెమ్ము కత్తినిటు తెమ్ము ! మురళి ! ఇక భయములేదు" అనిచెప్పి మురళిహస్తమునందలి కృపాణమును దీసికొని మరల నా శయనమందిరమునకుఁ బోయెను. అతఁడిక నేవంక కును జూచుటలేదు. అతివేగముగ బర్యంకపార్శ్వమునకుఁబోయి విలువ బడియెను. కుమారరాయ లాపాదమస్తకమును ముసుగువైచుకొని విద్రించుచున్నాడని విశ్వయించి విజయరాయలు సరిగ నాతని వక్షమును గుఱిచేసి బలవంతముగ గరవాలముచే బొడిచెను. అప్పుడొక శబ్దమయ్యెను—మరల సంతట విశ్శబ్దమయ్యెను.

అప్పుడు విజయరాయలు పొడిచినకత్తిని బైకిలాగెను. దాని వెంటనే చిమ్మనగ్రోవినుండియుంబోలె బాణవేగమున రక్తము జిల్లనఁ బ్రవహించెను. ఆతని ముఖమును వక్షమును హస్తములును గూడ రక్తసిక్తములై పోయెను. అప్పుడాతడు నలువంకలను మహానలజ్వాలలఁ గనుగొనియెను—ఆ భయంకరాగ్ని జ్వాలాంతరాళమున నా బాలికామూర్తి

నృత్యముచేయుచు గృహపాణిపాణితయై తనపైకి నవ్వుచునవ్వుచువచ్చి పడుచున్నట్లుతనికిఁదోచెను. అప్పుడాతఁ డటనుండి ప్రాణభయముచే నొక్కపరుగున బాటిపోయెను.

వెలుపలి మురళ యాతనికొఱకు నిరీక్షించుచుండెను—తన పార్శ్వములనుండియే విజయరాయలు పాటిపోవుచుండటగాంచి యామె యాతని హస్తముంబట్టుకొని “ ఆఁగుడు; భయపడవలదు—పనియంతయు బూర్తియై నదిగద ? నేనొకసారి చూచివచ్చెదను ” అనియెను.

విజ—నలదు వలదు ! నీవు పోవలదు.

ముర—మీరాడుదానికంటె నన్యాయముగ నగపడుచున్నారేమి ?

అట్లనుచు మురళ మెల్లమెల్లగ నా గృహమధ్యమున బ్రవేశించి యతివేగముగ నా పర్యంకమునొద్దకు బోయెను. రామరాయలు మరణించి నదియు లేనిదియు జూడవలయునని యామె మెల్లమెల్లగ నాతనికలపై నున్న ముసుగును దొలగించి చూచెను. ఆకస్మిక శరాఘాతముచే నెగసిపడు హరిణాంగనంబోలి మురళ భయవికృతవదనయై తూలిపోయెను. అంతలో నొక్కయదుటున నా పర్యంకమునకు దూరముగబోయి నిలువ బడియెను. కొన్ని నిమిషములవఱకు నామెకుఁ జైతన్యమే లేదు. కాని కొఱది నేపటిలో నామె తెలివిదెచ్చుకొని సత్యరముగ నాగదిని విడిచి పోయెను. వెలుపలి విజయరాయలు కొయ్యబొమ్మవలె నిలువబడి యుండెను. ఒక యడుగైన నొంటిగ ముందఱకుఁ బోవుట కాతనికి సాహసము లేకుండబోయెను. మురళ యాతని సమీపించి “ రండు ! అనియెను. విశ్వబ్లముగ విజయరాయలు మురళ ననుసరించిపోయెను. ఇరువురును మెల్లమెల్లగ దమ శయనగృహమునఁ బ్రవేశించిరి. అప్పుడు మురళ యాతనింజూచి “ ఇంకను మనపనులన్నియు బూర్తికాలేదు ” అనియెను.

—ఔను ! నేను నదియే చూచుచున్నాను. ఆ పిచ్చిదానినిఁగూడ దుదముట్టింతమా ! ఆపనియు నిప్పుడే కావలయును.

ముర—అట్లుకాదు. మీరంతయును ధ్వంసముచేసి వచ్చితిరి. రామరాయలు మరణింపలేదు.

విజ—రామరాయలు మరణింపలేదా ?—ఏమది :

ముర—ఔను. ఆతడు చావలేదు—ఇక నిప్పు డాతనిఁ జంపవలయును. ఆతడు మరణించినచో నుదయమునకు మీరే మహారాజులగుదురు.

విజ—రామరాయలు మరణింపలేదా ? అట్లయినచో నేనెవ్వరిని జంపితిని :

ముర—మహారాజును—

“ ఎంతదారుణము ! పితృహత్యయా ! ” అనుమాట లస్పష్ట స్వరముతో విజయరాయని వదనమునుండి వెలువడియెను. తోడనే యాతడు మూర్ఛితుడై నిలువున గూలఁబడియెను. అప్పుడు మురళ స్వయముగ ఛరికాపాణియై “ అప్రయోజిక విగ్రహమా ! చూచుట కసహ్యమగుచున్నది-పోవిమ్ము-నేనే యా కార్యమును దుదముట్టింతును-నే నాఁడుదాననై తినేమి ? నేనే పురుషుఁడనైనచో నీ పిడుఁబ్రోలు రాజ్యమున కనాయాసముగ మహారాజును గాఁగలుగుదునే ! ” అని యనుకొనుచు నారాక్షసి యా మందిరమునుండి యవ్వలకుఁబోయెను.

ఇరువదియాఱవ ప్రకరణము

సరళ దుఃఖవ్యాకలిత హృదయయై నిదురించు చుండఁగా రామరాయలు మహోత్సవదర్శనమునకుఁ బోయియుండెను. కాని యా వెంటనే యామె భయముతోఁ గన్నులఁదెఱచిచూచెను. అప్పుడు తన ప్రక్కను రామరాయలు లేకుండుటచే భీతకరంగివలె సంభ్రమముతో స్వామిని వెదక నారంభించెను. కాని భర్త యగపడలేదు. సఖులువచ్చి యామె నూరడించుచుండిరి. ఆయినను సరళకన్నీ రాగుటలేదు. ఆమె నయనద్వయమునుండియు నవిరళాశ్రుధారలు ప్రవహించుచుండెను. ఆకన్నీటిచే నామె వక్షస్థల మంతయు దడిసిపోయెను.

ఎంత ప్రబోధించినను నెంత యూరడించినను సరళ తన హృదయ శోక తరంగముల నడఁగించుకొనఁ జాలకపోయెను. ఆమె వకుళ

కంఠమును బట్టుకొని యేడ్చుచు నేడ్చుచు “ సఖీ ! మాయత్త నన్నుఁ బిలిచినదికాదు :—అమె తన యానందోత్సవములలో నన్ను మఱచి పోయినది కాబోలును :—అందుకొఱకు నేనేడ్చుటలేదు : నేనెందుల కేడ్చుచుంటినో చెప్పజాలను. సఖీ ! సఖీ ! నాకేమి కానున్నదో ? ” అనియెను.

వకుళ పరమానందముతో సరళకన్నీటిని దుడుచుచు “ ఏమిచెలీ ! ఇంత యదైర్యపడియెదవు ? ఎందులకు దుఃఖించెదవు ?—యువరాజిప్పుడే రాఁగఁడు ” అనియెను. సరళ సఖీవక్షముపై వదనము నానుకొని “ వకుళా ! ఇక నేను నాస్వామిని జూడజాలనవి నా మనసులో నేమో కళవళమగునున్నది ! ఇట్లెందుల కగుచున్నదో తెలియుటలేదు ” అనియెను.

వకు — సఖీ ! ఆతఁడు నిన్ను విడిచి యెన్నిసారులు దూరప్రయాణములు చేయలేదు ! అప్పు డెన్నదైన నీవింతగా విచారించితివా !

సర — చెలీ ! ఏమోకాని నామన సెన్నఁడు వింతగ బరితపింపలేదు—ఇప్పుడాయన యచ్చటకుఁ బోకుండిన బాగుగ నుండును.

వకు—నీవు వ్యర్థముగ భయపడుచున్నావు. ఆతఁ డిప్పుడే వచ్చును.

ఆనమయమున నొకదాసి యచ్చటకువచ్చి “ రాజకుమారీ ! నీదర్శనమునకై యెవ్వరో యొకబాలిక వచ్చియున్నది ” అనియెను.

సరళ యాదాసిమాట బాగుగ గ్రహింపలేదు. వ్యాకుల నయనములతో నామెవంకఁ జూడసాగెను. అప్పుడు వకుళ దాసిం జూచి “ ఆ బాలిక యెవ్వరు ? ఇంతరాత్రివేళ రాజకుమారి నామె కేమిపని యున్నది ? ” అని యడిగెను.

దాసి—మేమామె నీమాటయే యడుగగా—ఆ విషయ మితరులతోఁ జెప్పరాదనిరకు. రాజకుమారి యెదుటనే చెప్పవలయునవియు జెప్పినది. అప్పుడు మేమామెతో నిప్పుడు రాజకుమారి యస్వస్థుగా నున్నదనియు నెవ్వరితోడను మాటాడదనియు నెట్టి మాటలను వినఁజాలదనియుఁ జెప్పితిమి.

సరళ వకుళంజూచి “ సఖీ ! ఆమె యెవ్వరు ? ” అనియెను.

వకు—అంత భయముతో నడుగుచున్నావేమి ? భయములేదు. ఆమె నిచ్చటకుఁ బిలిపింతునా ?

సర—పిలుపుము :

ఆమెను దీసికొని వచ్చుటకై దాని వెడలిపోయెను. ఆప్పుడు సరళ వకుళచురుకమును బట్టుకొని “ చెలీ ! ఇప్పుడేదో జరుగనై యున్నది. నా మనసు దిగులుపడుచున్నది. నేనిక సహింపఁజాలను ” అనియెను.

వకు—సఖీ ! ఇంచుక మనను కుదురుపఱచుకొనుము ; అన్యుల యెదుటగూడ నిట్లుండుట బాగుగనుండునా ? మీయత్తగారు వీకొఱకు వార్తనంపియుండలేదు—నీతో ననేకపర్యాయములు కలిపించియున్నది— అందువలననే నీమనసు పరిపరివిధముల బరితపించుచున్నది— నెమ్మది పడుము ! అదై ర్యపడవలసిన పనిలేదు. ఊరకుండుము ! అదిగో ! ఆబాలిక వచ్చుచున్నది.

అతికష్టముతో సరళ కన్నీటి నావుకొని చేలాంచలముచే గన్నులఁ దుడుచుకొనియెను. అంతలో నడుగులచప్పుడు నాలకించి యావంకఁ జూచెను. దానితోగూడ నొకబాలిక వచ్చుచుండెను. ఆమెరూప మపూర్వ మైనది; వేష మపరూపమైనది—ఆజానులంబిక కేశదామ మామె వెన్నున విడివడియుండెను. ఆమె గైరికవననదారిణియై యుండెను. గళమున రుద్రాక్షమాలయుఁ గపోలములఁ గుంకుమరేఖలును, వామహస్తమునఁ గమండలువును, దక్షిణహస్తమునఁ ద్రిశూలమును నామె ధరించి యుండెను. కైలాసవాహినియగు సర్వమంఃళాదేవి కైలాసమాను విడిచి భూలోకమున నవతరించినట్టామె యగపడుచుండెను. ఆకస్మికముగ నామెంజూచి సరళ కొయ్యయైపోయెను—ఆమె కన్నులు చలించుటలేదు— ఆమె సర్వాంగములు నవనన్నములైపోయెను. ఆమె యుద్వాసన నిశ్వాసము లాగిపోయెను. ఆమె విస్ఫూరిత నయనములతోఁ దడేకదృష్టి నా సన్యాసివంకనే చూచుచుండెను.

సన్యాసినియగు బాలిక మెల్లమెల్లగ సరళయొద్దకువచ్చి నిలిచెను. తోడనే యామె యేదియో చెప్పబోవుచుండగా సంతలో సరళ వకుళను గొఱిలించుకొని యామె హృదయమున మెగముంచి “ సఖీ ! నన్నుఁ బట్టుకొనుము ! సఖీ ! ఆస్వప్నము—నీకెన్నిసారులో చెప్పితిని—నేను మహారాజ్ఞినిగాను—ఈమెయే మహారాజ్ఞీమణి యగును—అదియే—యిది—” అని చెప్పుచు సరళ చటాలునలేచి సన్యాసిని పాదములపైఁ బడి కాతరస్వరముతో “ నీవే యగుము ! నిడుఁద్రోలు రాజ్యమునకు మహారాజ్ఞీమణివి నీవే యగుము ! రాణిని గవలయునని నేనెప్పుడు కోరుకొనుటలేదు. నా స్వామినిమాత్రము నాయొద్ద నుంచుము—తీసుకొని పోవలదు—తీసుకొని పోకుఁడు ! తీసుకొని పోయినచో నేనికే బ్రదుక జాలను ” అనియెను.

సన్యాసినియు వకుళయును సత్వరముగ సరళను లేవనెత్తిరి. కాని యామె మూర్ఖియై పోయెను.

ఇరువదియేడవ ప్రకరణము

అయిరువురును సరళను బట్టుకొని తీసుకొని పోయి పర్యంకముపై బరుండబెట్టిరి. వకుళ యుపచారములను జేయుచుండెను. అప్పుడు సన్యాసిని తన కమండలు జలంబుల నామె మొగమునఁ జల్లుచుండెను. వకుళ దాసదాసీజనంబులను సఖులను బిలువదొడంగెను. కాని సన్యాసిని యామెను వారింది “ మఠేమియును భయములేదు నీవు తొందరపడవలదు. నేనింతలో నీమెను నేదదేర్చెదను ” అనియెను.

అప్పుడు సరళ కన్నులువిచ్చి చకితదృష్టితో నలువంకలఁ గనుఁ గొనియెను. అంతట సన్యాసిని “ రాజకుమారీ ! నేను నీస్వామిని దీసికొని పోవుటకు రాలేదు. నీసౌత్తును నీకిచ్చుటకై వచ్చితిని—ఆతఁ డిప్పుడు చాల వివత్తులో నున్నాఁడు ! ఆతని ప్రాణములఁ దీయుటకై పాపాత్ములు కొందఱు సంకల్పించుకొని యున్నారు. ఏ యుపాయముచేనైన నెప్పు డాతని రక్షింపవలయును ” అనియెను.

అమాటలువిని సరళ వ్యాకులభావముతో సన్యాసిని రెండుచేతులను బట్టుకొని “ ఏమగుచున్నది ? పద ! నేనుగూడ వచ్చెదను ” అనియెను.

సన్యా—నీవు వచ్చి యాతని రక్షింపఁగలవా ?

సర—ఏమి చేయుదును ?

సన్యా—ఎట్లయిన నాతని విజయరాయని ప్రాసాదమునుండి యిప్పుడే తప్పింపవలయును.

సర—పద ! పద ! నేనాతని రమ్మని పిలిచెదను—ఆయన నిశ్చయముగ నా విన్నవమును మన్నించును.

సన్యా—అతఁడు క్షత్రియవీరుఁడు— నిడుఁబ్రోలు రాజ్యమునకు యువరాజు—మృత్యువును జూచియైనను భయపడి పలాయితఁడు కాఁజాలఁడు—ఆతఁడిట్టి విషయములలోఁ బరులమాటల నాలకించు వాఁడుకాఁడు—వచ్చి నీవేమి చేయఁగలవు ?

సరళ వక్షణను గొగిలించుకొని యేడ్చుచు నేడ్చుచు “ సఖీ ! ఇక జేయవలసిన దేమున్నది ? ” అనియెను.

సన్యా—నీవేదైన నానవాలిచ్చినచో బోయి యాతనికి జూపుదును. అప్పు డాతఁడు శీఘ్రముగ విజయరాయని ప్రాసాదమును విడిచి వచ్చును—నేనుదుకొఱకే నీయొద్దకు వచ్చితిని—ఆనవాలేదైన నిమ్ము :

సర—ఏమీయవలయును ? నీకేమి కావలయును ?

సన్యా—నీచేతి యాయుంగరమును నాకిమ్ము. అతఁడు దానివి బాగుగ గ్రహింపఁగలడు.

సరళ మాఱుమాటాడకుండ నతిత్వరితముగ సన్యాసికిఁ దన యుంగరమును నొసంగెను—ఆమెయు నాయుంగరమును దీసికొని యతివేగముగ నా ప్రాసాదమును విడిచిపోయెను. అప్పుడు రాజప్రాసాద మున కించుకదూరమునఁ ద్రోవప్రక్క నుంధకారములో నొకవ్యక్తి యెవ్వరికొఱకో ప్రతీక్షించుచు నిలువబడియుండెను. సన్యాసిని యావ్యక్తి యొద్దకువచ్చి నిలిచెను. అప్పు డావ్యక్తి ‘ అయినదా ? ’ అని ప్రశ్నించెను. “ అయినది ! ఇదిగో ! ” అని యా సన్యాసిని ప్రత్యుత్తర మొసంగెను.

వ్యక్తి—ఇప్పటికిఁ గార్యము పూర్తియైనట్లే—

సన్యా—తండ్రీ : నాకిక నిడుబ్రోలురాజ్యమునకు మహారాజ్ఞి నగుట కిచ్చలేదు.

వ్యక్తి—అదియేమి ?

సన్యా—రాజకుమారియగు సరళం జూచినతోడనే నాకాకోరిక వదలిపోయినది. నేనింతవఱకును మీ యాసతిని శిరసావహించుచుంటిని. ఈ విషయమునమాత్ర మట్లు చేయఁజాలను.

వ్యక్తి—పదునాలుగేండ్ల నా ప్రయత్నమంతయు నీవిధముగఁ బాడుచేయుదువా ? బిడ్డా : తుదకు నీవు చేయఁదలఁచుకొన్న దిదియా ?

సన్యా—మీ యాజ్ఞ లన్నియుఁ బ్రతిపాలించెదను — సరళ హృదయమునుండి స్వామిని విడదీయఁజాలను.

వ్యక్తి—సరముకొఱకు—దేశముకొఱకు—ప్రీతికారముకొఱకు— సుఖముకొఱకు—నాకొఱకు—అంతయుఁ జేసితిరవలయును.

సన్యా—తండ్రీ : నిరర్థకముగ నాకిట్టి ప్రలోభముం గల్పింప వలదు. ప్రేమసన్నిధానమున రాజ్యసుఖమును, ధర్మకర్మములను నెంతపాటివి ? మీయొద్ద దాచుట యెందులకు ?—మూఁడు సంవత్సరములక్రిందట నొకనాఁడు నాకు యుపరాజుంజూపి యీతఁడే విడుబ్రోలు రాజ్యమునకు భావిమహారాజు కాఁగలడని మీరు చెప్పియుంటిరికాదా ? ఆదిసమునుండియు నేనామూర్తిని నా హృదయములోని హృదయమున నిలుపుకొని యారాధించుచున్నదానను. నాకును గోరికయున్నది. ఆయినను దానినిప్పుడు త్రోసివైచితిని—నాకంటెను ప్రేమార్హపాత్రమును నిడుబ్రోలురాజ్యమునకు మహారాజ్ఞీమణిం జేయుటకై చేతనైనంత ప్రయత్నముచేసి చూచెదను.

ఆవ్యక్తి నిశ్శబ్దముగ విలువఁబడి యా సన్యాసిని భావోద్దీప్త వచనంబుల నాలకించుచుండెను. ఏమియు మాటాడలేదు. సన్యాసిని యిక నూరకుండుటంజూచి యప్పుడావ్యక్తి “ నీయిష్టమువచ్చినట్లు చేయుము. ఇప్పుడు రామరాయల ప్రాణరక్షణముం గావింపవలయును ” అనియెను.

సన్యా—అతని ప్రాణరక్షణముచేసెదనని రాజకుమారి కిప్పుడే మాటయిచ్చి వచ్చితిని.

వ్యక్తి—అట్లయినచో నిక నాలస్యము చేయవలదు.

ఆ సంభాషణాంతరమున నిరువురును విజయరాయల ప్రాసాదాభిముఖులై వెడలిపోయిరి.

ఇరువదియొనిమిదవ ప్రకరణము

మంత్రికుమారుడగు విద్యాధరుడు సరళ తండ్రి. అంతియకాక చిన్నతనమునుండియు రామరాయ లాతనిఁ బ్రాణములకంటె నెక్కుడుగఁ బ్రేమించుచుండెను. విజయరాయని ప్రాసాదమునం జరిగిన దారుణకృత్యము విద్యాధరుసకు ప్రధమముననే తెలియవచ్చెను. మురళ సఖియగు కమలయు మురళయు విద్యాధరుఁడును జిన్నతనమునుండియు నొకచోఁబెఱిగినవారు. విశేషించి కమలకు విద్యాధరుఁడన్న నెంతయో గౌరవము—ఎంతయో సోదర ప్రేమ ! విద్యాధరుఁడుకూడ నామెను దన సోదరికంటె నెక్కుడుగఁ బ్రేమించుచుండెను. మురళ పడకటింటి ప్రక్కగదిలోనే కమల శయనించుచుండును. మురళా విజయరాయల సంభాషణములవలన నారాత్రి యామెకు నిద్రాభంగమయ్యెను. ఇంతరాత్రివేళ వారేమి మాటాడుకొనుచున్నారో వినవలయునని యామె యా ద్వారమునొద్దకుఁ బోయి చెవులొగ్గి వినుచుండెను. అనూటలు విన్నతో యామె కొయ్యయై పోయెను—కాని యంతలో దెలివిదెచ్చుకొని విద్యాధరుని యింటికిఁబోయి యాతని శయనమందిరద్వారమునొద్ద నిలువబడియెను. ఆ గృహద్వారము లోపల బంధింపబడి యుండలేదు. అందుచే నామె యనాయాసముగ లోపలఁ బ్రవేశించెను. లోపల దీపము వెలుగుచుండెను. అప్పుడు కమల మెల్లగ నాతని సమీపించి చేతులతోఁదట్టిలేపెను. విద్యాధరుఁ డులికిపడి లేచి యట్టి యసమయమున దన పడకటింటికి వచ్చియున్న కమలం జూచి యదరిపడి “ ఏమి కమలా ! ఇంతరాత్రివేళ వచ్చితివి ? ” అని యడిగెను.

కమల గద్గదస్వరముతో “ అతి దారుణకృత్యము జరగిపోయినది : విజయరాయలు మహారాజును హత్య గావించినాడు—ఇక రామరాయలు కూడ నాతనిచేతులలోఁ బడిపోవును—నీవిప్పుడేపోయి రామరాయల నా ప్రాసాదమునుండి తప్పింపుము : రామరాయల ప్రాణముల నెట్లయిన కాపాడుటకై ప్రయత్నింపుము. ఇక నేనిచ్చట నుండగూడదు ” అని చెప్పి కమల సత్వరముగ వెడలిపోయెను. విద్యాధరుఁడు చటాణసలేచి దుస్తులను దొడిగికొని రామరాయలు శయనించియున్న గదియొద్దకుఁ బోయెను. అచ్చట ద్వారపాలకులులేరు. నలు దెసలను రక్తచిహ్నము లగపడుచుండెను. ఆతడు మందిరమున బ్రవేశించిచూచెను. ఆకస్మికముగ నప్పుడాతఁ డెట్లయ్యెనో వర్ణింపజాలము. అతఁ డాయింటినుండి వెడలి ప్రక్కగదిలోనికిఁబోయి చూచెను. రామరాయ లచ్చటనులేడు— ఆ గృహముకూడ రక్తచిహ్నైతమైయుండెను. ఆతడు వెనుకకుమరలెను; కాని ద్వారమునొద్ద స్తంభితుఁడైపోయెను. అప్పుడు విద్యాధరుఁడు తనలో “ నేనిప్పు డీయింటినుండి వచ్చుచున్న ధైవ్యరైన జూచినచో నేనే మహారాజును జంపినట్లు సందేహింపగలరు. కావున నేనిప్పుడి గవాక్షద్వారమునుండి యవ్వలకుఁ బోయెదను. రామరాయల కీవృత్తాంత మెట్లో తెలియుటచే నాతడు ముందుగనే యీ ప్రాసాదమును విడిచి తన మందిరమునకుఁ బోయినను బోయియుండవచ్చును. నేనిప్పుడే యాతని యొద్దకుఁబోయి యీ భయంకరవృత్తాంతమును దెలియజేసెదను—తన మందిరములోఁ దండ్రినే చంపుకొన్న విజయరాయలు రామరాయలను గూడ జంపఁదలచి యుండెనుటలో వింతయేమున్నది ! ” అని భావించు కొనియెను.

ఆతని మనసు మనసులోలేదు. ఈ ప్రపంచమంతయు దలక్రిందై పోవుచున్నట్లుండెను. “ ఎంతటి దారుణకృత్యము ! ఎంతసాహసము ! ఈ మహామారణతంత్రమున రామరాయలుకూడఁ బడిపోలేదుగద ! ఆ యిల్లంతయు—ఆ పర్యంకమంతయు రక్తసిక్తమై యున్నదే ! రామ రాయలు కూడ హత్యకావించబడినచో నాతని మృతకశేఠరము కూడ నచ్చట నుండదా ?—ఏమో ! ఆ నరసింహాచముల క్రూరకృత్యములయం

దెట్టి రహస్యములున్నవో? విడుద్రోలు రాజ్యసింహాసన మీ విధముగ నాశనమైపోయినదా? ఈ మహారాజ్యలక్ష్మి యీవిధముగ రక్తవాహినులలో నీదుకొని పోవుచున్నదా? చీచీ! విజయరాయా! మహావీరుడ వనిపించుకొన్న నీకు విదురించుచున్న తండ్రిని గుమారుని ఛరకాని హతులం జేయుటయే శూరకృత్యముగాఁ దోచినదా? అఁడుదాని మోహ జాలములం బడిపోయినవాని కింత వివేక మెక్కడిది?—పాపభీతి యెక్కడిది? ఏ విషయమునందును యువరాజు నీకడ్డములా లేదే! మహారాజు నీకింతటి గౌరవ మొసంగినందులకుఁ బితృఋణము టాగుగనే తీర్చుకొంటివి! ధర్మము విజితమైపోయినది—దైవము విపరీతమై పోయినది—విధివిధాన మిట్లే యున్నదికాఁబోలును—హా! ఇక సరళ నేమని యూరడింపగలను? ఒకవేళ రామరాయలు—కానిమ్ము! కడసారి యొకసారిపోయి చూచెదను—ఏమైన నేమి చేయఁగలను!” అని యీ విధముగ నాలోచనాపరంపర లాతని హృదయమునం దొక్క విమిషములో బరివర్తితములై పోయెను. అతఁ డదికావేగముతో గవాక్ష ద్వారమునుండి యవ్వలకుఁబోయి సత్వరముగ నొక గుఱ్ఱమునెక్కి వాయువేగముతో మహారాజు ప్రాసాదాభిముఖుడై పోయెను.

ఇరువదితొమ్మిదవ ప్రకరణము

రాత్రియంతయును సరళకు విద్రవట్టుటలేదు.

అమె యురిలోఁ దగులుకొన్న విహంగివలెఁ గొట్టుకొనుచుండెను. ఆకస్మికముగ నవ్వల నేదియో యడుగులచప్పుడు వినవచ్చుటచే నామె యావంకఁ దిలకించెను. తోడనే యామె యాదిక్కునకు బరుగెత్తెను. స్వామిపదశబ్దము నామె టాగుగ గుర్తింపగలదు. చటాలున నెదురుగఁబోయి సరళ భర్తను గొగిలించుకొనియెను; ఇక హృదయా వేగము నడఁగించుకొనజాలక వెక్కివెక్కి యేడువసాగెను. రామరాయ లామె నాలింగనముచేసికొని పరమాదరముతో “సరళా! నీకింత యధైర్య మెందులకు? ఇప్పుడు నాకు మహావిపత్తు కలుగనై యున్నమాట విజమే. కాని నేను నీమూలమున రక్షింపబడితిని. నీవు నీ యుంగరమునుబంపి

యామూలమున నన్ను హెచ్చరింపజేసితివి. సన్న్యాసిని నాకెల్ల సంగతుల నెఱిగించినది. కానిచో నాకేమియు దెలియకయే యుండును. ఇదిగో నీ యుంగరము” అనియెను.

సరళ సన్న్యాసిని వృత్తాంతమంతయు గ్రమమగ స్వామి కెఱిగించుచుండెను. ఇంతలో వెలుపల నేడియో శబ్దము వినవచ్చెను— రామరాయలు చెవియొగ్గి యాలకింపసాగెను—ఆశబ్ద మశ్వపద శబ్దమువలె నుండెను—అంతలో నొకదాసి “ యువరాజా ! మంత్రికుమారుడు వచ్చి యున్నాడు. ఆవశ్యకకార్యముం గూర్చి మీతో మాటాడవలయునని చెప్పుచున్నాడు ” అనియెను. అప్పుడు సరళ తనలో “ ఏదియో విషరీత మున్నది. కాకున్న వింతటిరాత్రివేళ మా జనకుఁ డెలవచ్చును ” అని యనుకొని దాసితో “ శీఘ్రముగ లోనికి రమ్మనుము ! ” అనియెను. దాసి వెడలిపోయెను.

కొలఁది నేపటిలో విద్యాధరుఁడు లోనికివచ్చి యెదురుగబోయి కంపితహస్తములతో రామరాయలను గొగిలించుకొని కంపితస్వరముతో “ ఇంతవఱకు దైవానుగ్రహముచే శుభమే జరగినది. మరల నొకరి నొకరు చూచుకొనఁ గలిగితిమి. పాపము—” అనియెను.

సరళ విశ్చేష్టయై నిలువఁబడిపోయెను. ఆమె సర్వాంగములును గంపించిపోవుచుండెను. అప్పుడు రామరాయలు “ మామా ! ఏమి జరగినది ? ” అనియెను.

విద్యా—వృద్ధమహారాజు హత్య గావింపఁబడియెను.

“ ఆ ! ఆ ! ఏమి యీ దారుణము ! ” అని సరళ నిలుపున గూలఁబడిపోయెను. వకుళ యామెను బర్యంకముపై జేర్చి యుపచారములఁ జేయుచుండెను. రామరాయ లామాటను విశ్వసించఁజాలక “ ఇది నిజమా ? నీవు పొరపాటు పడుచున్నావు ” అనియెను.

విద్యా—నేను కన్నులార జూచివచ్చితిని. పొరపాటు కాదు—కుమారా ! విడుద్రోలురాజ్యమునకు వినాశకాలము వచ్చినది.

రామరాయలు కన్నీటి నావుకొనఁ జాలకపోయెను. అతఁడు తన పితామహుని మిగుల భ్రేమించుచుండెను. అతఁడు దుఃఖించుచుండుటం

జూచి విద్యాధరుడు “ కుమారా ! ఇది దుఃఖమునకు సమయముకాదు. నీకొఱకుఁగాదు—ఈ సమస్త రాజ్యముకొఱకును నీప్రాణరక్షణ మావశ్యకమైయున్నది—” అనియెను.

రామ—ఇప్పుడు నేనేమిచేయవలయును ?

విద్యా—నీ వింకను విచ్చటనే యున్నచో నీప్రాణములను గాపాడుకొనుట మిగులఁ గష్టము—పితృహత్య గావించిన కఠిన హృదయుడు నిన్నుఁ జంపుటకుమాత్రము సందేహించునా ?

రామ—పిఠికివానివలెఁ బాటిపోవుటయా ?

విద్యా—నైన్యము లన్నియు నాతని యధీనమునందున్నవి. నీవిప్పుడు కొన్నిదినములవఱకు నెచ్చటనైన దాఁగియుండుట మంచిది.

ప్రజాభిప్రాయమును నైవికాభిప్రాయమును నీయెడల నెట్లుండునో గ్రహించి నీకు వార్తనంపెదను.

రామ—నేనెక్కడఁకఁ బోవుదును !—హా ! భద్రదారణ్యమునకుఁ బోయి దేవీమందిరమునం దుండెదను—నీవచ్చటకు నాకు వార్తనంపుము.

విద్యా—కుమారా ! ఇప్పటినుండి నీవు నిడుఁబ్రోలు రాజ్యమునకు మహారాజువు—నీవిచ్చట వేచిదినములలో నీరాజ్యపరిపాలన మెట్లు జరగును ? కావున నెవ్వరెవ్వరి నేయేయిద్యోగమునందు నియమింపవలయునో నియమించి పోవుట నీకు గర్తవ్యము.

రామ—మామా ! నీవు నీతనయయగు మహారాజుని రక్షించు కొనుచు బ్రధానమంత్రివై నాకుం బ్రతినిధివై యుండెదవుగాక ! నేనా నాయకులను బ్రధానోద్యోగులనంపఱను నామాటుగ నీవే నియమింపుము—ఆదియే నాయాజ్ఞగ బ్రకటింపుము.

విద్యా—ప్రాతఃకాలముననే నేను మీయాజ్ఞను బ్రకటించెదను.

రామ—నాకుఁ బ్రతిదినము వార్తలనంపుచుండుము. నైవికుఱను సరదార్లను రాజబంధువులును రాజోద్యోగులును నాయాజ్ఞ నతిక్రమింపరవితలంచెదను.

విద్యా—శక్తివంపనములేకుండ వారెల్లరు నీపక్షమునం దుండునట్లే చేయుటకు నేనెల్లవిధములఁ బ్రయత్నించెదను.

రామ—ఇక జెప్పవలసిన దేదియును లేదు. సరళ యున్నది—
అమాయకురాలు—ఏమియు నెఱుగదు—నీబిడ్డ—ఇక జెప్పవలసిన
దేమున్నది ?

విద్యా—కుమారా ! అది నా విధాయకకృత్యముకాదా. ఆవిషయమై
యంతగ జెప్పవలయునా ? నీవు విశ్చింతుడవై యుండుము.

రామ—అట్లయినచోఁ బోయెదను.

విద్యా—ఇక నాలసింపరాదు.

రామ—లేదు—ఆలస్యములేదు. ఒకసారి సరళతోమాటాడి—

విద్యా—గుఱ్ఱము సిద్ధముగనేయున్నది.

రామ—సరే—మిగుల జాగరూకతతోఁ గర్తవ్యకార్యముల
విర్వహింపుము. ఇక నిచ్చట నాలస్యమువలదు.

ముప్పదియవ ప్రకరణము

సరళ హృదయావస్థ పర్ణనాతీతమైయుండెను.

ఆమె కన్నులనుండి యశ్రుధారలు ప్రవహించు
చుండెను. హృదయము బ్రద్దలుచేసికొని యామె ప్రాణములు వెడలిపోఁ
జూచుచున్నట్లుండెను. కాని ప్రాణేశ్వరుని యాసన్నవిపత్సమయమునఁ
దానును గళవళపడుచుండుట యశుభసూచకముగా నామెకుఁ దోచెను.
అప్పుడు ప్రాణనాధునికొఱ కామె తన హృదయమునలేని బలమును
దెచ్చుకొనియెను—స్వామికొఱ కామె తన ప్రాణములనైన నర్పింపఁ
గలదు—ఆమె కన్నీటిని దుడుచుకొని నాధునింజూచి “నాధా ! ఇక
నాలస్యము చేయవలదు—ఇప్పుడే యీ పంచమహాపాతక పట్టణమును
వదలిపొండు : ”

సరళ మాటలకు రామరాయలు విస్మితుడయ్యెను—ఆమె యంతటి
దైర్యముతో నెలివిచ్చునని యాతఁడనుకొనలేదు—ఆమె యేడ్చుచు
వలదని యడ్డగించినచో నాతఁడేపనియును జేయఁజాలడు. ఆమె
దుఃఖమును జూచినచో నాతని గుండెలు పగిలిపోవును. అట్టిస్థితిలో
నామెను విడిచిపోవుట యాతని కళక్యమైయుండును. ఇప్పుడట్లేమియు

నభ్యంతరము కల్పింపక సరళయే యాతనిఁ బ్రయాణము చేయుటంజూచి రామరాయలు విస్మయపడయ్యెను.

రామ—ప్రేయసీ ! నేను శీఘ్రముగనే వచ్చెదను. నీవదైర్య పడకుము మన కష్టములన్నియు ద్వారలోనే తీరగలవు.

సర—నాధా ! నాకదైర్యములేదు.

రామ—నీవు సావధానవై యుండుము. నీతండ్రి విన్నెల్లవిధముల గాపాడుచుండును. ఈ సమస్త రాజ్యమునందును మన కాతనికంటె నాత్మబంధువు లేవ్వరున్నారు ?

సర—ఇక నాలస్యము చేయవలదు. అదియేమి ? యేదియో చప్పుడగుచున్నది ?

రామ—ఏమియునులేదు. భయముచే నీవట్లు భావించుచున్నావు. ఇక నేను పోయివత్తునా ?

సరళ యెంతో కష్టముతో నింతవఱకును దుఃఖము నాపుకొని యుండెను. ఇక నట్లు సహింపజాలకపోయెను. ఆమె కన్నీటివి మాత్ర మాపుకొన్నది, కాని నోటమాటవచ్చినదికాదు. కుమారరాయలంతయును గ్రహించెను. ఇక నాలస్యముచేయుట మంచిది కాదని యాలోచించి యాతఁ డాదరపూర్వకముగ నామెను గొగలించుకొని బహిర్గతుఁడయ్యెను. ఆతఁడు ద్వారమువరకును బోయెను అంతలో సరళ యుక్కాదినివలెఁ జటాటనబోయి యాతని హస్తమును బట్టుకొని “ప్రాణేశ్వరా ! ఒక్కమాట—నేనెఱుగుదును—ఇక నేను మిమ్ముఁ జూడజాలను—నేనెప్పటికిని మహారాజునిగూడఁ గాజాలను—మహారాజు క్షాదగినయామె యిచ్చటికి వచ్చియున్నది—ఆమెకే నేను యుంగరము నిచ్చితిని— అందుకొఱకు నా కంతగ విచారములేదు. కాని—కాని—కాని—నాధా !—” అనియెను.

రామరాయని నయనము లశ్రుజల పూరితములయ్యెను—ఆతని కంతము రుద్ధమైపోవఁజొచ్చెను—ఆతఁ డతికష్టముతో “ప్రియతమా ! సరళా ! చెప్పుము ! చెప్పుము ! నీకేమి చెప్పవలయునని యున్నదో చెప్పుము—నా రాజ్యము, నా సింహాసనము, నా గౌరవము, నా ప్రాణము కూడ నాకు నీకంటెను బ్రయమైనవికావు ” అనియెను.

అప్పుడు సరళ రుద్ధకంఠముతో గంపితస్వరముతో “ప్రాణేశ్వరా ! నీవెవ్వరిని మహారాజ్ఞిగా జేసినను నాకుఁ గష్టములేదు—కాని—నాభిద్ద—” అనియెను.

రామ—ప్రాణేశ్వరీ ! నీకేమని చెప్పుదును ? నీగర్భమునఁ గుమారుఁడే కానిమ్ము—కుమార్తెయే కానిమ్ము—ఈ విడుబ్రోలురాజ్య సింహాసనము నధిష్ఠించితీరును. పరమేశ్వరుని సన్నిధిని—ఆసన్న మృత్యు దేవతాసమ్మఖమున—నేనీ శపథముం జేయుచున్నాను— శతసహస్ర వివాహములైనను నాకు నీవే మహారాజ్ఞివి.

సర—త్వరపడుడు ! త్వరపడుడు ! నలువంకలఁ గలకలధ్వనులు వినవచ్చుచున్నవి. తెల్లవాఱు వచ్చుచున్నది.

రామ—తెల్లవాఱుటకు ముందుగనే నేను వెడలిపోవలయును. నేను ప్రతిదినము నీక్షేమమును దెలిసికొనుచుండెదను.

అని చెప్పి రామరాయ లొకసారి సరళను ముద్దుపెట్టుకొని సత్వరముగ నచ్చటినుండి వెడలిపోయెను. ద్వారమునొద్ద సిద్ధముగనున్న యశ్వము నధిరోహించి రామరాయ ఐత్తరాభిముఖుఁడై బయలుదేఱి పోయెను.

సరళ మూర్ఛితయై నిలిచినచోటనే పడిపోయెను. సఖులువచ్చి యామె కుపచారములు గావించిరి గాని యామెకుఁ దెలివి కలుగలేదు. అందఱు నామెను బరివేష్టించి దుఃఖింప నారంభించిరి. ఆమె యేమగునో యని యందఱును భయపడుచుండిరి. సఖులకండఱకు నామెయనినఁ బ్రాణము. ఇక వారెట్లు సహింపఁగలరు :

ముప్పదియొకటవ ప్రకరణము

యృషరాజు శయనమందిర ద్వారమునఁ గావలియున్న ద్వారపాలకుల కారాత్రి గడచుట లేదు. అంతటి భయంకరరాత్రిని వారెన్నడును జూచియుండలేదు. అంతట నంధకారబంధురముగ నుండెను. ఏమియు నగపడుటలేదు.

ఆ యంధకారము ఘనీభూతమై పిశాచరూపమును ధరించియుండెను. ప్రపంచమంతయు నంతర్హితమై పోయినప్పుడుకూడ నంతటి వికృతభావముండదని వారు భావించుకొనుచుండిరి. ఆ వికృతస్వభావమున నలువంకలనుండియు బిశాచములు కరతాళధ్వనులు చేయుచు నరకంకాళ గ్రాసార్థమై వచ్చుచున్నట్లుగ వారికి బోధయయ్యెను—నడుమనడుమ గ్రుడ్లగూబలు కూయుచుండెను; నక్కలు వికృతముగ నఱచుచుండెను.

యెల్లయెడల భయంకరముగ నుండెను. అంతట నేదియో యొక భయంకరచ్ఛాయ యావరించుకొనియెను. ద్వారపాలకులు మాటాడుటకు గూడ భయపడుచుండిరి—ఊపిరి విడుచుటకుగూడ వారికి భయముగ నుండెను—అప్పు డాయరువురును శిలావిగ్రహములవలె నిలువఁబడి యుండిరి. వ్యాకులనయనములతో నొకరినొకరు చూచుకొనుచుండిరి ఇరువురును మాటిమాటికి దూరుపుదిక్కునకుఁ జూచుచుండిరి. ఎంతకును దెల్లవాఱుటలేదు.

అప్పుడొక భయంకర పిశాచమూర్తి తమవంకనే వచ్చుచున్నట్లు వారికిఁ దోచెను. అంధకారములో నారూపము బాగుగ నగపడుటలేదు. కావి యా యంధకారములో నాపిశాచనయనములు నక్షత్రములవలె మెఱయుచుండెను. ఆ పిశాచవిశ్వాసోచ్ఛ్వాసములనుండి యగ్నిస్ఫులింగములు వెలువడుచుండెను; పదకట్లములచే రాజప్రాసాదమంతయుఁ బ్రకంపితమైపోవుచుండెను. వారావంకఁ జూడజాలకపోయిరి. వారు రాత్రియంతయు ననేక భయంకరదృశ్యములం గాంచుచునే యుండిరి; కావి యవియన్నియు ఛాయామాత్రములు—ఇప్పుడు వారా భయానకమూర్తిం గాంచి ప్రాణభయముచే నూర్ధ్వశ్వాసములు విడుచుచు నటనుండి పలాయితులైపోయిరి.

అది పిశాచముకాదు—మురళి :—పిశాచముకంటెను భయంకరస్వరూపిణియగు మురళి—రామరాయని రక్తమును బ్రవహింపఁ జేయుటకై మురళి యున్మత్తయై యాతని కయనమందిరమునొద్దకు

వచ్చుచుండెను. ఒకసారి నరశోణితముం జవిజూచిన క్రూరజంతువు మరల నట్టిరక్తముకొఱ కెట్లున్ను త్రమై తిరుగుచుండునో మురళకూడ నట్లే తిరుగుచుండెను—అప్పుడు మురళకు హితాహితజ్ఞానములేదు—మురళ యాడుసింగమువలె నుఱుకలు వైచుకొని వచ్చుచుండెను.

ద్వారపాలకులు పలాయితులైపోయిరి—ఇక నచ్చట నెవ్వరును లేరు. అప్పుడు మురళ ద్వారముపైఁ గరాఘాతము చేసినచెను; తలుపులు లోపలగొల్లెము వేయఁబడియుండెను. రామరాయలు నిదురించినప్పుడు లోపలగొల్లెము వైచుకొనియుండెను. ఆ గదిలోఁ బ్రవేశించుట కింకొక ద్వారముమాత్రమున్నది—ఆ ద్వారమార్గమున బ్రవేశింపవలసివచ్చినచో మహారాజు శయనించిన గదిమధ్యమునుండి పోవలసియుండును.

రక్తసిక్త శయ్యాభీకరంబగు మహారాజు శయనగృహమునఁ బ్రవేశించుటకు మురళహృదయముకూడఁ గంపించిపోవుచుండెను. అప్పు డామెకూడ నొక నిమిషమువఱకు నంతటను భయంకరదృశ్యములం గాంచెను. కాని యామె హృదయము వజ్రముకంటెను గఠినతరంబగు వస్తువుచే విరివింపఁబడినది.—అప్పుడు మురళ తన యధైర్యముంగూర్చి నవ్వుకొనుచు రాక్షసివలె నాయింటఁ బ్రవేశించెను. కాని ఆమె యా పర్యంకమువైపు చూచుటకు సాహసింపజాలకపోయెను. ఆమె యతి వేగముగ నాయింటిప్రక్కనేయున్న రామరాయల శయనమందిర ద్వారమును నిక్కబ్బముగఁ దెఱచి యా లోపలఁ బ్రవేశించెను.

కాని పక్షి యెగిరిపోయినది. ఆగృహమున యువరాజు లేకుండుటచే నొక్కసారిగ మురళ హృదయము విఘ్నార్థమానమైపోయెను. ఆమె కన్నులు చీకటులు గ్రమెఱును—అప్పటి యామె భయంకర వికృత వదనమును గాంచినచో నెంతవారలకైనను హృదయము చెదరిపోక మానదు. అప్పుడు మురళ సంపూర్ణముగ నున్నాదివియైపోయెను— అధికసురాపానముచేసిన ట్లవశయైపోయెను. కాని శీఘ్రముగనే యామె

తెలివిదెచ్చుకొని “ ఏమికావలయునో యట్లయినది. రామరాయ లీనంగతి నెట్లో తెలిసికొని పాటిపోయినాడు. విజముగ నాతడు భయముచే రాజ రావివిగూడ విడిచిపోగలడు—అతడు బాలకువికంటె నధముడు— అతడు విజముగ నీనగరమును విడిచిపోవును—ఇప్పుడునాయాసముగ నీ హత్యాపరాధమంతయు నాతనితలపై మోపవచ్చును. ఇదియే మంచి మార్గము—ఈతని శయ్యపై గూడ రక్తచిహ్నములంగాంచి యీ కృపాణము విచ్చట నుంచెదను. తెల్లవాటినపిమ్మట నందఱకు నాతని మీదనే యనుమానము కలుగును—అందువలన నా కార్యము కొనసాగును— అందువలననే నేను మహారాజ్ఞీమణిని గాగఱగుదును” అని భావించుకొని మురళ మరల మహారాజు శయనగృహమున బ్రవేశించెను. మహారాజు మృతదేహమునుండి రక్తము ప్రవహించుచుండెను. దుగ్ధఫేన విభంబగు పర్యంకమంతయు లోహిత రక్తరంజితమైపోయెను. ఆ దృశ్యముం గాంచినచో, బాషాణహృదయముకూడఁ గరగిపోవును—కావి మురళ హృదయము రాక్షసహృదయము. మెల్లమెల్లగ నామె యా శయ్యయొద్దకు వచ్చి తనపైటచెఱఁ గారక్తమునం దడిపి యచ్చటనుండి యువరాజు శయనమందిరమువఱకు నా రక్తమును జిమ్ముకొనుచుఁ బోయెను— రామరాయల శయ్యపై గూడ నట్లే రక్తమును జిమ్మి మెల్లమెల్లగ నటనుండి వెడలిపోయెను.

ముప్పదిరెండవ ప్రకరణము

మురళ తన శయనమందిరమునకు వచ్చి చూచునప్పటికి విజయరాయలు తనదేతులను గడుగుకొనుచుండెను. ఎన్నిసారులోఁ గడుగుకొనియెను—ఎంతజలమునో యుపయోగించెను—గంట నేపటినుండి యాతఁడట్లే చేయుచుండెను. కావి యా రక్తచిహ్నములు పోయినవికావు. ఆకస్మికముగ మురళ యచ్చటకు వచ్చుటంగాంచి యాతడు ఏకాచమేమో యని యదరిపడి గుఱాలునలేచి నిలువఁబడిపోయెను. అప్పుడు మురళ వికటహాసము చేయుచు “ ఇట్టి సాహసముతోడనా మీరిన్ని యుద్ధములం జయించినది? ” అనియెను.

విజయరాయ లామాటలను వినిపించుకొనకయే “ మురళా : దుస్తులను వదలివేయుము : చేతులను శుభ్రముగఁ గడిగికొనుము : నేను విన్నుఁ జూడఁజాలకున్నాను ” అనియెను.

ముర—నేనట్లు చేయఁజాలను— భయమైనచోఁ గన్నుల మూసి కొనుము :

విజ—చూచినకొలఁది నాకు మతిపోవుచున్నది.

ముర—మీహృదయమున సాహసము కలదని నేనెఱుంగుదును— ఏమైననేమి ? నేనిప్పుడే చేతులఁ గడిగికొనియెదను. అప్పుడైనను మీరు బాగుగ జూడఁగలరుగద : భయములేదుగద :

విజ—మురళా : బాగుగఁ బరిశీలింపుము : నాచేతులయందు రక్తచిహ్నము లేవియు లేవుగద :

ముర—ఏవియు లేవు.

విజ—ఇదిగో : ఇంకను స్పష్టముగ నగపడుచునే యున్నవి. ఎంతయోనేపు కడిగితివి. వదలలేదు. బాగుగ దీపము తెచ్చిచూడుము :

ముర—చాలుఁజాలు ? నాకుఁ గోపము వచ్చుచున్నది. పోయి శయనింపుడు : విద్రవట్టినచో నన్నియుఁ జక్కబడును.

ఇట్లుచెప్పి మురళ చేతులఁ గడుగుకొనఁబోయెను. చేతులను బాగుగఁ గడుకొని క్రొత్తదుస్తులను ధరియించెను; ఏమృత రక్తరంజితంబులగు దుస్తులను గాల్చివైచెను. అకస్మికముగ నాయంటిలో నగ్ని త్యాలు ప్రజ్వరిల్లటం జూచి విజయరాయ లదరిపడి గుఱాలునలేచి విలువబడియెను. అప్పుడు మురళ నవ్వుచు “ తెలిసిపోయినది— మీదైర్యము—చీమచిలుకుమన్నంతనే మూర్ఖులో మునిగిపోవునట్లగపడుచున్నది : మీరు యుద్ధముల నెట్లు చేసెతిరి ? ” అనియెను.

విజయరాయ లేమియును మాటాడలేదు. అప్పుడు మురళ యాతని పార్శ్వమునకువచ్చి కూరుచుండెను. విజయరాయ లింకను భయముచే దొలగుచుండుటం గాంచి మురళ కోపముచే ముకుపుటము లదరుచుండ “ చూడుఁడు : మూర్ఖమునుంగవలదు— ” అని యతి గంభీరభావముతో “ మీయవస్థం జూడగా మీకు మతిపోవుచున్నట్లు

బోధయగుచున్నది—మీమూలమున నాకుఁగూడ మతిపోవుచున్నది. ఇన్నాళ్ళు గడచిపోయినది ఇక మీరు మహారాజులగుట యెప్పుడు ? ” అనియెను.

విజయరాయలు మాటాడలేదు. మాటాడుట కాతనికి శక్తికూడ లేకుండఁబోయెను. అప్పుడు మురళి “ మహారాజిప్పుడు లేఁడు. యువరాజు పలాయితుఁడై పోయినాడు. అంతటి భీరుఁడు విశ్వయముగ నీరాత్రియే ఈనగరమునుగూడ విడిచిపోయియుండును. ఇక నావిషయమున మీరు నిశ్చింతులై యుండవచ్చును. నేనా కృపాణమును నాతని పర్యంకముపై నుంచి వచ్చితిని. ఆతని యింటను బర్యంకముననుగూడ రక్తమునుజిమ్మి వచ్చితిని. ఆతఁడే మహారాజును జంపి పలాయితుఁడై పోయినని తెల్లవాఱకుండగనే ప్రకటింపవలయును. అందఱు నట్లే విశ్వసించుదురు. అందువలననే రేపటి యుదయమునుండియు నిరాటంకముగా మీరు మహారాజు లగుదురు—నాధా ! అప్పుడు నేను మహారాజు నగుదును ” అనియెను.

విజ—మురళా ! నీవా కృపాణమును రామరాయల శయ్యపై నుంచి వచ్చితినిని చెప్పితివే ! ఆకత్తి యిదిగో !—

మురళి కోపముతో “ కత్తియెక్కడ ? మీరు కాపురుషునికంటె నధములై పోవుచున్నారేమి ? మీచేష్టలం జూచిన నాకును సిగ్గుచున్నది ” అనియెను.

విజ—కత్తికాదా ? నాపిడికిటఁ గత్తిలేదా ? మురళా ! నాచేతుల రక్తమింకను బోలేదు—ఇదిగో ! రక్తములేదా ?—రక్తచిహ్నములు ! జలములఁ దెమ్ము ! ఇంకను జేతులఁ బరిశుభ్రపఱుపవలయును.

ముర—మీరు. మీరు సకలకార్యములను ధ్వంసము చేయుదురు. అందఱ యెదుటగూడ విఠ్లే ప్రవర్తించినచో సమస్తవృత్తాంతమును బయలుపడిపోవును—అప్పుడేమగును ? అప్పుడిక నేమిచేయఁగలము ? ప్రధానోద్యోగులును, రాజబంధువులును, సరదారులు నేకమై మీశిరశ్చేదము గావింపకుండ నూరక విడిచెదరా ?

విజయరాయలు మౌనియై యిండుకనే పాలోచించుకొని పిమ్మట
 “ మురళా : ఆ యున్నాదివి మరణించినదికాదా ? ” అనియెను.

మురళ యా యున్నాదివి మాట మరచియేపోయెను. ఉన్నాదివి
 యింకను జీవించియున్నదని చెప్పినచో నాతఁడు మఱియును భయ
 భ్రాంతుడైపోవునని భావించి ప్రకాశముగా “ ఉన్నాదివి యిక లేడు.
 ఆమె మరణించినది ” అనియెను. విజయరాయ లుత్సాహముతో లేచి
 విలువబడి “ ఇక భయములేదు. ఉదయమున నాసామర్థ్యమంతయుఁ
 జూచెదవుగాక : నేనిక మునుపటి విజయరాయలునుగాను. ఇప్పటి
 నుండియు నేను మహారాజును ” అనియెను.

ముర—నాథా : నిన్ను నేనెఱుఁగుదును. నీవే యీ విడుఁబ్రోలు
 మహారాజ్యమునకు మహారాజుగా నుండుటకుఁ దగినవాఁడవు.

అప్పు డిరువురును విర్విచారముగ శయనించిరి. కావి నిద్రించుట
 లేదు. మహారాజును మహారాజ్ఞియు నై నతరువాత దా మేమేమి చేయ
 వలయునో యాలోచించుకొనుచుండిరి.

మనుష్యుడే రాక్షసుఁడు—భగవంతుడు స్వయముగ రాక్షసులను
 సృష్టించుటలేదు—ప్రవ ర్తనములే మానవుల దానవులఁగా మార్చివైచు
 చున్నవి :

ఇది ప్రథమఖండము.

శ్యామల

ద్వితీయ భండము

మొదటి ప్రకరణము

రాజరావి విన్నటిదినమున నెంతటి వరమానంద
విలాసములో మునిగి తేలుచుండెనో నేటి

యుదయమునం దంతటి దుఃఖపూరితమై యుండెను—ప్రజల వదనముల
యందు హాసవిహ్నమైనలేదు — మాటలేదు — నగరమం దంతటను
విషాదచ్ఛాయ యావరించుకొని యుండెను. రాజోద్యోగులు శోకసంతప్త
హృదయములతోఁ దత్తరమున విటునటు దిరుగుచుండిరి. అంగడు
లన్నియు మూసివేయఁబడియెను. నైవికులు దుర్గమునఁ దక్కడక్కడ
గుంపులు గుంపులుగజేరి యేమియో మాటాడుకొనుచుండిరి. ప్రజలందరును
భయవిస్మయాక్రాంత హృదయులై యుండిరి.

తెల్లవాఱకుండగనే నగరమందలి ప్రతిగృహమునందును మహా
రాజు మరణవార్త తెలిసిపోయెను. యువరాజు నగరమువిడిచి పలాయి
తుడై పోయినసంగతియు నందరకును దెలిసిపోయెను— ఈ దారుణ
కృత్యమును గావించినవా రెవ్వరో యెవ్వరికిని టోధపడుటలేదు. విజయ
రాయని ప్రజలందఱును బ్రేమించుచుండిరి—ఆతని సద్గుణముల కెల్లరును
ముగ్ధులైయుండిరి. ఆతనివలన నిట్టి కార్యము జరుగునని యెవ్వరు
తలంతురు ! ఇట్టి యనుమాన మెవ్వరిహృదయమునందును గలుగుటలేదు.
యువరాజు పలాయితుడై పోవుట యేమి ? అందువలననే విజయరాయలు
విరోధి యని టోధపడుచుండెను. కొలఁదిదినముల క్రిందటనే యాతఁడు
సభామధ్యమున రామరాయలను భావిమహారాజుని సంభాషించియుండెను.
ఇంతేకాక మహారాజు మరణించినచో యువరాజే మహారాజు కాగలడు.
కాని యిప్పుడాతఁ డెవ్వరికొఱకు భయపడి పాటిపోయెను ? నగరప్రజ
లావిషయముం గూర్చి యేమియు నిశ్చయింపఁజాలక యచ్చటచ్చట
గుంపులుగూడి యీ సంగతిగూర్చియే చెప్పుకొనుచుండిరి.

ప్రాతఃకాలమునుండియు నశ్వారోహకులగు రాజోద్యోగులు నగరమంతటను దిరుగుచుండిరి. కొందఱు విజయరాయని ప్రాసాదము నుండి దుర్గమువకు బోవుచుండిరి. కొందఱు రాజబంధువుల యిండ్లకుఁ బరుగులెత్తుచుండిరి. మహారాజు మరణానంతరమున యువరాజు కనఁబడ కుండుటచే రాజ్యవ్యవస్థ యెట్లు గావింపవలయునో యాలోచించుటకై విజయరాయలు సభగావించుట కేర్పాటుచేసి యందఱ నాహ్వానించు చుండెను. రెండురోజులైన పిమ్మట దేశమునందలి మాన్యులగువారందఱును సభకు వచ్చియుండిరి. సభారంగము పట్టణాలకుండెను. నగరమునందలి ప్రజలలో జాలనుంది యచ్చటకు వచ్చియుండిరి. సభకు నెదుటనున్న విశాలప్రదేశమున పదివేలమంది నైవికులు వరుసలుతీరి సాయుధులై నిలిచియుండిరి. అందఱును విషాదభయవిహ్వలులై యుండిరి.

ఆకస్మికముగ వెలుపల జయజయ ధ్వనులు బయలుదేఱెను. కొలువుహటమునకు రాజబిరుదాంకితుఁడగు విజయరాయలు వచ్చు చుండెనని యందఱకును దెలియవచ్చెను. విజయరాయ లంగరక్షక పరివేష్టితుఁడై యుత్తమాశ్వము నధిష్ఠించి రాజప్రాసాదమునకు వచ్చు చుండెను. ఆతని వదనమండలమున విషాదరేఖ యావరించియుండెను. ఒక్కరాత్రిలోఁ బదియేండ్లవయసు చెల్లిపోయినవానివలె నాతఁ డగపడు చుండెను. ప్రజలారని మొగమువకఁజూచి పితృమరణ దుఃఖముచే సహజముగనే యాతఁ డల్లయిపోయెనని భావించుకొనుచుండిరి. విజయ రాయలు మొట్టమొదట నేనాసమీపమునకువచ్చి విలువఁబడియెను. పిమ్మట నేనానాయకులతో సమాదరపూర్వకముగ సంభాషించెను. తరువాత నశ్వారోహియై నైవికపంక్తులనన్నిటిని దర్శించి వారలతో మధురసంభాషణముం గావించెను. అంతటి వినయభావమును, నంతటి సద్భావమును నైవికులెన్నఁడును జూచియుండలేదు — నైవికులందఱును విజయరాయని నెప్పుడును ప్రేమించుచుండిరి. కాని యిప్పటి విజయ రాయని చేష్టలవలన వారందఱును ముగ్ధులై మాటిమాటికి జయజయ ధ్వనులను జేయసాగిరి.

అప్పుడు విజయరాయలు గుఱ్ఱమునుండి దిగి సభామందిరమునఁ బ్రవేశించెను. కాని యచ్చటి సభ్యులెవ్వరును నైవికులవలె నాతని యెడల సమాదరభావముం జూపుటలేదు. కొందఱు కొందఱాతనిం గూర్చి జయధ్వనులం జేయుటకుఁ జాల బ్రయాసపడిరి. ఎల్లరు నేక గ్రీవముగ నంగీకరింపకుండుటచే గొందఱు జయధ్వను లర్ధోక్తులతోనే యాఁగిపోయెను. విజయరాయ లాసంగతి గ్రహించెను. అతని వదనమునం దప్పుడు విలక్షణచ్ఛాయ యావరించుకొనియెను. కాని యాతఁ డంతలోనే తన హృదయభావమును హృదయమునందే విలీనముచేసి మెల్లమెల్లగ సింహాసనపార్యమునకు వచ్చి నిలువఁబడియెను—అప్పుడాతఁ డేమి చెప్పనో వినవలయునని సభాసదులందఱును వ్యగ్రులై యుండిరి. మొట్టమొదట గలకలధ్వని నలుదెసలను బయలుదేఱెను. కాని విజయరాయ లేమియో మాటాడుట కుద్యుక్తుడై యుండుటచే సంతలో సభారంగ మంతయు నొక్కసారిగ విశ్వబ్లమైపోయెను.

రెండవ ప్రకరణము

అప్పుడు విజయరాయలు సభవంకఁ జూచి

“సభాసదులారా ! మీకొక భయంకర సమాచారముం దెలుపుటకై మిమ్ముల నిటకు రప్పించితిని. భగవంతుడు నాకిట్టికష్టముం గల్పించునని నేననుకొనలేదు ” అనునప్పటికి విజయరాయని కంఠము శోకరూఢమైపోయెను. అతనికన్ను లశ్రుధారాఘృతము లయ్యెను. అది యంతయుం గాంచి సభ్యులుకూడ గన్నీటి నాఁపుకొనఁ జాలకపోయిరి. గద్గదస్వరముతో విజయరాయలు మరలఁ జెప్పదొడగెను. “మీ మహారాజిఁక లేఁడు—మాతుకుల చేతులలో నాతడు మరణించినాఁడు — అనంద మహోత్సవదినముననే విడుఁబ్రోలురాజ్యమునకు నాశనము ఘటిల్లినది—ఏమని చెప్పుదును ? హృదయము బ్రద్దలై పోవుచున్నది. ఇంతటి విపరీతము జరుగుటకు ముందుగనే నేనేల మరణింపనైతిని ? ఇతరు లెవ్వరైన మహారాజును హత్యచేసినచో నేనట్టివారి కిరశ్చేదముం గావించియుండును. కాని—” విజయరాయ తిఁక మాటాడలేదు—మొగముపై వస్త్రమును గప్పుకొని యేడువసాగెను.

సభ్యులుకూడ దుఃఖించిరి. అప్పుడు విజయరాయలు మరల “రామ రాయలు చాల మంచివాఁడని మనమందరము నెఱుంగుదుము. ఆతఁడిట్టి తలంపుతో నున్నాఁడని నేను స్వప్నమునందైనఁ దలంచియుండలేదు— ఆతఁడే మహారాజగును. కావి యాతడు కాలవిలంబమును సహింపలేక పోయినాడు. ఈ హత్య గావించినవారెవ్వరో సభాసదు లందఱును జూచి తెలిసికొనుటకై నేను నా భవనమందిరద్వారముల నన్నిటిని దెఱచి యుంచితిని—రండు ! అందరును దిలకింపుడు—పామరుఁడగు రామ రాయలు వృద్ధమహారాజు నెట్లు చంపినదియు, నెట్లు భయముచే నగరమును విడిచిపోయినదియుఁ దెలిసికొందురుగాక !” అనియెను.

అమాట లాలకించి సభ్యులందఱును భయవిస్మితులై స్తంభితులై పోయిరి. ఎవ్వరు నేమియు మాటాడలేదు. అప్పుడు విజయరాయలు “మహారాజు కళేబర మిఁకను నశ్లేయున్నది. ఆ యింటనుండి రామ రాయల యింటివఱకు నెట్లు రక్తము చిందియున్నదో చూచెదరుగాక ! ఇంతేకాదు—ద్వారపాలకులను బంధించి రామరాయలు మా తండ్రివి జంపినసంగతికూడ వారివలనఁ దెలిసికొందురుగాక—ఇప్పుడు మీయభి ప్రాయ మేమియో చెప్పుడు ! నేను మీ కందఱకును జిరకాల నేవకుఁడను—మీయిష్టమును నెఱవేర్చగలిగినచో నేను చరితార్థుఁడ నగుదును” అనియెను.

కొన్ని విమిషములవఱకు నెవ్వరు నేమియు మాటాడలేదు. అప్పుడు సభలోనుండి మంత్రికుమారుఁడగు విద్యాధరుఁడు లేచినిలువఁ బడియెను. ఆతఁ డేమిచెప్పనో వినవలయునని యందరును విరీక్షించు చుండిరి. అప్పుడు విద్యాధరుఁడు “సభాసదులారా ! ఇట్టి ధర్మసంశయ సంవర్షమున విదమిద్ధమవి నిర్ణయింపగల ప్రధానమంత్రి యగు మా తండ్రి రోగశయ్యయందున్నాడు—అతనికిఁ బ్రతివిధిగ నేనొకటి రెండు మాటలను జెప్పవలసియుండెను. ఇంతేకాక యువరాజుని లేచి నమయమున నాతనిఁగూర్చి కూడ నొకటిరెండు మాటలు చెప్పుట యావశ్యకము—నేనాతనికి బంధువుఁడనని యందఱకును దెలిసిన విషయమే—ఆతని జీవితములో నాతఁడెన్నఁడు విట్టి దుష్కార్యమును

జేసియుండలేదు. ఈ దారుణవ్యాపార మాతనిమూలమున జరిగియుండలేదు—ఈ మహారాజ మరణవృత్తాంతమును నేనే యాతనికి మొదట వివేదించితిని. అప్పుడాతఁ డతికష్టముతో నాదురాత్ములు తన్నుఁగూడ జంపెదరేమో యను భయముచే నగరమును బరిత్యజింపవలసినవాఁడయ్యెను. ఇంతియ కాని యాతఁడీదారుణ కృత్యముఁగూర్చి యెంత మాత్రము నెఱుంగడు ” అనిచెప్పి యూరకుండెను.

అప్పుడు సభ్యులలోఁ గొందఱు “ ఈసంగతి మొట్టమొదట నీకెట్లు తెలిసినది ? నీవెట్లు యువరాజుతోఁ జెప్పితివి ? అప్పుడాతఁ డెట్టి యవస్థలో నెచ్చటనున్నాఁడు ? ” అని ప్రశ్నించిరి. కాని విద్యాధరుఁడు కమల కపాయమువచ్చునను నుద్దేశముతో “ నేనిప్పుడీ ప్రశ్నల కన్నిటికిని బ్రత్యుత్తరము చెప్పఁజాలను. కాని యాతఁ డీహత్య చేయలేదని మాత్రము ఘంటాపథముగఁ జెప్పగలను. విశేషించి యిప్పుడాతఁడు మహారాజైనాఁడు—రాజశాసన విషయంబున నాతఁడు తగిన యేర్పాటులనుగూడఁ గావించి బోయినాడు—అతడు పోవునప్పుడు ప్రధానమంత్రి యస్వస్థుఁడై యుండుటచే నన్నుఁ బ్రధానమంత్రిగను సర్వాధ్యక్షినిగను నియమించియున్నాడు ” అనియెను. అమాటల నాలకించి యందఱును బరిహసింప నారంభించిరి. అందువలన విద్యాధరునిపై నందఱకు నయిష్టము కలిగెను. అప్పుడు సభామధ్యమునఁ గోలాహలము పుట్టెను. ఒకరితో నొకరు మాటాడుకొనఁ జొచ్చిరి. స్పష్టముగ నేమాటలను వినవచ్చుటలేదు.

అనంతరము సభ్యులుపోయి రాజభవనమును దిలకించిరి. ద్వారపాలకులవలన నెల్లసంగతులను దెలిసికొనిరి. తుదకు యువరాజే దోషియని విధారణచేసిరి. అప్పుడు రాజబంధువులలో వృద్ధుఁడగు సదాశివరాయలు సభ్యులనుద్దేశించి “ యువరాజు దోషియై పలాయితుడై పోయినాఁడు—మహారాజ సింహాసన మిప్పుడు శూన్యమై యుండ గూడదు—ఇప్పుడు మహారాజ కుమారుఁడగు విజయరాయలే మహారాజగుఁగాక : ” అనియెను. సభ్యులందఱును జయజయ ధ్వనులను జేయసాగిరి.

ఆ సమయమున విద్యాధరుఁడు మరలలేచి మృదులస్వరముతో
 “ సభాసదులారా ! యువరాజు సింహాసనమును వీడిపోయినాఁడని మారు
 చెప్పవచ్చును—సత్యము బయలుపడువఱకు—ఆతఁడు దోషి యనియే
 మీరు పరిగణింపవచ్చును—కాని యాతఁడు లేనప్పు డాతని దేవియగు—
 ఆతనికిఁ బట్టమహిషియగు సరళ గర్భమునం జనించు శిశువున కీ రాజ్య
 సింహాసనము జెందవలసి యుండును—తండ్రిచేసిన దోష మాతని
 సంతానమునకు వర్తింపదు—ప్రసవించువఱకు సరళయే మహారాజ్ఞిగా
 నుండుట న్యాయము ” అనియెను.

ఆతని మాటలను బాటించువా రెవ్వరును లేరైరి. సభ్యులలోఁ
 గోలాహలధ్వనులు బయలుదేరెను. విజయరాయ లెవ్వరి యనుమతిని
 నిరీక్షింపక తనకుఁదానే సింహాసనము నధిష్టించెను. ప్రజలందరును జయ
 జయ ధ్వనులం గావించిరి. వెలుపల సైవికులు కూడ జయధ్వనులం
 జేయసాగిరి. అప్పుడు విజయరాయలు సభ్యుల సంబోధించి “ మహారాజ
 మరణశోక సూచకముగ నగరమునం దొక నెలవఱకు నుత్సవముల
 నాపివేయవలయును—అనంతరము పట్టాభిషేక మహోత్సవము జరుగఁ
 గలదు. నా దుఃఖముల నన్నిటిని మఱచి కర్తవ్యకార్యములం దేమఱి
 యుండక ప్రజల బిడ్డలంబోలెఁ బరిపాలింతునవి శపథము చేయుచున్నాను.
 మహారాజును హత్యగావించిన రామరాయలకు మరణ దండనము
 గావింపవలయును. ఆతనికి బట్టి యొప్పుగించినవారికి లక్ష నిష్కములను
 బహుమానముగ నొసంగుచున్నాను. విద్యాధరుఁడు రాజసభలో బహి
 రంగముగ రాజద్రోహమును బురికొల్పి యున్నాడు. కావున నాతనిని
 బట్టి కారాగారమునం దుంపవలయును. పిమ్మట నాతనిం గూర్చిన
 విచారణము జరుగఁగలదు. ఇక సభ చాలింతముగాక ! ” అనియెను.

జయజయ ధ్వనులతో సభ ముగిసెను. రాజభటులు విద్యాధరుని
 బంధించి తీసికొనిపోయిరి. అప్పు డున్నాడినియగు శ్యామల జనసంఘ
 మును ద్రోసికొనుచు వచ్చి సభారంగమున బ్రవేశించి కరతాళములు
 వైచుచు “ నేను నిడుఱ్రోలురాజ్య మహారాజ్ఞిమణిని-నేను-నన్నెరుఁగరా

యేమి ? ఎరుగరా ? నన్ను మఱచిపోయితిరేమి ? మఱచిపోయితిరేమి ? నన్ను మఱచిపోయితిరేమి ? ” అనియెను.

అకస్మికముగ నామెంజూచి విజయరాయలు భయకంపితుడై గద్గదస్వరముతో “ పట్టుకొనుడు : ఈ యున్నాదిని బట్టి బంధింపుడు ” అనియెను.

అప్పుడు శ్యామల వికటహాసము చేయుచు “ వలదు—వలదు—వలదు—రాక్షసుడా !—క్రూరరాక్షసుడా ! ” అని కేకలు వైచుచు నటనుడి యదృశ్యమై పోయెను—విజయరాయని గుండె గుభిల్లు మనిపోయెను.

మూఁడవ ప్రకరణము

మూఁడు మాసమాలు గడిచిపోయెను రామ రాయల సమాచార మేమియు దెలియుటలేదు. విద్యాధరుఁ డాతని కెట్టివార్తను బంపజాలకపోయెను. విజయరాయలు సింహాసనము నధిష్టించిన దినమునందే విద్యాధరుఁడు కారాగారమునం దుంపబడియెను. సర్వదా రాజభటుల కావలియం దుండవలసివచ్చుటచే నాతిసికి దప్పించికొని పోవుట కవకాశము కలుగుటలేదు—అట్టి యాశ యును లేదు. అందుచే రామరాయలకును విద్యాధరునకును బరస్పరము సమాచారములఁ దెలిసికొనుట బగాని కలుసుకొనుటకుగాని యవకాశము లేకపోయెను.

భర్తృవియోగముచే సరళ రేయుంబవలు కన్నీటిలో మునిగి తేలుచుండెను. రామరాయలు వెడలిపోవుచున్నప్పుడు తన క్షేమసమాచారములం దెలుపుచుండెదనని చెప్పియున్నాఁడు—కాని మూఁడు మాసములైనను నాతఁడెట్టిసమాచారమును దెలిపియుండలేదు. ఆమె దుఃఖమును విమిషమును వర్ణిల్లుచునే యుండెను. ఇంతకొక సరళ యిప్పుడు రాజధానియందుఁగూడ లేదు. ఆమె రాజధానియం దున్నచో బ్రజల కామెయం దభిమానము కలుగునను నుద్దేశముతో మురళ యాలోచనము ననుసరించి విజయరాయ లామెను దూరమునఁ గేతకీ

దుర్గమునం దుంచెను. అచ్చట సరళ కేవలము వకుళ మాత్రము సహాయముగ నతిదుఃఖము ననుభవించుచు వివసించి యుండెను. విడుబ్రోలు రాజ్యమునకు మహారాజ్ఞీమణియై సుఖింపవలసిన యామె యిప్పు డచ్చట దీనురాలింటోలి దుఃఖములపాలై యుండెను. అందుకొఱ కామె దుఃఖించుటలేదు. స్వామిపాదదర్శన మిఁక లభింపదేమో యనియే యామె దుఃఖము. సరళ యేకాంతముగ దన స్వామికొఱకు బిగ్గఱగ నేడ్చుచుండును. ఇట్టి దుఃఖసమయమునం దామె నందఱును విడిచి వైచిరి. కేవలము వకుళ యొక్కతెమాత్ర మామెతోఁ గష్టసుఖముల ననుభవించుచుండెను. వకుళ యామె నెన్నియోవిధముల నూరడించుచుండెను. కాని సరళ మాత్రము తేరుకొనుటలేదు.

నిర్జనంబగు నా కేతకీదుర్గమున సరళ యొక కుమారునిఁగనియెను— ఎవ్వని శుభోదయసమయమున రాజ్యమంతయు నానందోత్సవములతో దులదూగవలసి యుండునో యాతని జననమాచారమే యెవ్వరికిని దెలియకుండ బోయెను. తెలిసికొనుటకై న నెవ్వరును బ్రయత్నింపలేదు. సరళ తనచిన్నకుమారుని నొడియించుచుకొని పరమాదరముతో బదివేల ముద్దులు పెట్టుకొని యేడ్చుచుండెను— ఆమె కిఁకఁ దనజీవితముతో నెట్టి ప్రయోజనమును లేదు— ఆశయును లేదు— కోరికయును లేదు— ఆ శిశువు దక్క నామెకిక దిక్కేమియునులేదు. వకుళ యప్పుడామె చేతులను బట్టుకొని యశ్రుజలంబులఁ దుడుచుచు “ సఖీ ! కష్టములు కలకాలము నుండబోవు— అవశ్యముగ రామరాయలు తిరిగి రాఁగలడు— ఆతడే విడుబ్రోలురాజ్యమునకు మహారాజగును— ఎప్పటివలె నాతడు నిన్నుఁ బ్రేమించి యాదరించును ” అనియెను.

సరళ వకుళమాటల కెట్టి ప్రత్యుత్తరము నీయలేదు. కేవలమామె కన్నులమండి దుఃఖాశ్రుధారలు ప్రవహించుచుండెను. ఆమె యప్పుడు తలయూఁచుచు “ సఖీ ! వకుళా ! నాకీట్టిభాగ్య మికలేదు. ఇట్టి సందిగ్ధ సమయమున బ్రధానమంత్రియగు నా పితామహుఁడు మరణించినాఁడు—

నాతండ్రి కారాగారమున బద్ధుడై యున్నాడు—ప్రజలందఱు నుదాసీనులై యున్నారు—ఇక నాస్వామికి నహాయులెవ్వరు ? నాకెట్టి యాశలేదు ” అవియెను.

మురళ సుఖమునకుఁ బరిమితిలేదు. మురళ యాశ లన్నియును ఫలించినవి. మురళ యిప్పుడు మహారాజ్యమై నది. ఆమెకు దాసదాసీ జనులును సఖులును లెక్కలేకుండనుండిరి. ఆమె విలాసములు వర్ణనాతీతములై యుండెను. ఆమె సామర్థ్యమున కవధిలేదు. ఆమెయే యిప్పుడు మహారాజై యున్నది. విజయరాయ లామె చేతులలోని కీలుబొమ్మయై పోయెను. అధికసుఖానంద నిమగ్నయై మురళ దుఃఖినియగు సరళ మాటయే మఱచియుండెను. సరళ యనునామె యీ ప్రపంచమునం దున్న దను మాటయే యామెకుఁ దెలియకుండబోయెను. మురళ తన ప్రాసాదమున నిత్యోత్సవములతో గాలక్షేపము చేయుచుండెను. ఆ యుత్సవ తరంగములలో నొక విమిషమైన దుఃఖినియగు సరళకు స్థానములేకుండ బోయెను.

విజయరాయలు మహారాజైనపిమ్మట గ్రమక్రమముగఁ బ్రజలందఱును విక్రాంతిమూలకమైన తమ యకృత్యమునకు వగవసాగిరి. విజయరాయని రాజుగా జేసినప్పటియానంద మిప్పుడు వారికిలేదు. ప్రబలపరాక్రమములతో జండశాసనుడై మహారాజగు విజయరాయలు ప్రవర్తింపఁదొడఁగెను. ప్రజాపీడనము ప్రారంభమయ్యెను. విజయరాయలు తాను సింహాసనము నధిరోహించు కాలమున నెట్టి శపథములం గావించెనో యవి యన్నియు నిప్పుడు విపరీతములై పోయెను. విజయరాయని హృదయము నిరంతరము దారుణాగ్ని జ్వాలాధీనమై మండిపోవుచుండెను—కాని యా దానంగూర్చి చెప్పుకొనుటకుఁ దావులేదు—బిగ్గరగ నొక్కసారి యేడ్చుటకైన నవకాశములేదు—ఆ యగ్ని జ్వాలలఁ జల్లార్చుటకైన నుపాయములేదు — అసహనీయంబగునట్టి యాతని లోలోపల నాతఁడే యనుభవింపవలసి యుండెను. కాని యాతడు దాని నెట్లుసహింపఁగలడు ?

అందుకొక కాతడు సురాపానమునుజేయ నారంభించెను. ఇక రేయుంబవ లాతని కదేపని—నిరంతర మాతని ప్రాసాదము నృత్య గీతములతో మెరసిపోవుచుండెను. దేశదేశములనుండి యందగతైలగు వారాంగనలు నిత్యమును రావింపబడుచుండిరి—విజయరాయల కిప్పుడు రాజకార్యములపై మనసులేదు—రాజభండారమును రెండుచేతుల వ్యయ పెట్టుచుండెను.

ప్రధానమంత్రి యీవఱకే మరణించెను. పూర్వపు రాజో ద్యోగులలో నొక్కరు నిప్పుడులేరు. వారి స్థానములయందు నీచులును, ఉద్దతులును, ఆజ్ఞులును, విలాసప్రియులును నగవారు ప్రతిష్ఠింపబడిరి. దినదినమును భనము కావలసివచ్చుచుండెను. అందుకొకకు బన్నులు వృద్ధియయ్యెను. ప్రజలు దరిద్రులై పడరానిపాట్లం బడుచు రామ రాయలం దలించుకొని దుఃఖింప నారంభించిరి. ప్రధానపరిషత్పూర్వ లందఱును మహారాజగు విజయరాయనిచే నిరంతర మవమానింపఁ పడుచు దమ యజ్ఞానమునకై సిగ్గుపడుచు గ్రమముగ యువరాజుకొకకు శోకింప నారంభించిరి. కాని యిప్పు డేమియు నుపాయములేదు. దుర్దాంతుఁడును బరాక్రమవంతుఁడునగు విజయరాయని నెదురించుట కెవ్వరికి సామర్థ్యమున్నది ?

ఎంతటి వినోదములలో మునింగినను, ఎంత సురాపానము చేసినను విజయరాయని హృదయసంతాపము తీరుటలేదు. ఆతని హృదయ మెప్పుడును జ్వలించిపోవుచుండెను. ఇంతేకాక వృద్ధమహారాజు ప్రేత రూపమును ధరించి యాతని కన్నులయెదుటఁ దన రక్తాక్తహృదయముం జూపి యేమేమో శపియించుచున్నట్లాతనికి బోధకట్టుచుండెను. ఇట్టి భయంకరదృశ్య మెప్పుడు నాతని కన్నుల కగపడుచునే యుండెను. కాని రేయుంబవలు మురళ తన రాక్షసబలము నాతని హృదయమునం దావేశింపజేయుచుండెను. అట్లే కానిచో విశ్వయముగ నా విజయరాయ లీపాటికిఁ బిచ్చివాడై పోయియుండును.

ఇంతేకాక యరణ్యశిబిరమునఁదాతడు కాంచిన భయంకర స్వప్నము దినదినమును నాతని కగపడుచునే యుండెను—నిరంతరమును శ్యామల

కృపాణపాణీయై యాతని పార్వములం దిరుగుచున్నట్లే యాతనికి గోచరించుచుండెను—నిత్యమును విజయరాయని నయనోపరిభాగమున మృత్యుదేవత నాట్యము చేయుచున్నట్లుండెను—అతని యాజ్ఞచే దేశమునందలి పిచ్చివాండ్రందఱును గారాగరమునందుంచబడిరి— నిరపరాధినులగు దీనచాలికలు శ్యామల యను ననుమానముచే గారాగరమునం దుంపబడిరి—కొందఱు బాలికలు చంపబడిరి. రఘుణీమణుల రక్తవాహినులచే రాజధాని దూషితమైపోవుచుండెను—కాని శ్యామల మాత్రము మరణింపలేదు—ఆమె దొరకనులేదు—ఎవ్వరికి నామె యగపడనులేదు.

శ్యామలకొఱకు విజయరాయలు కోయల పల్లెయం దనేకములగు నత్యాచారములఁ జేయింపసాగెను. ఇంతచేసినను విజయరాయని హృదయమున శాంతి యుదయింపలేదు. ఆతఁ డప్పుడు దేవీమందిరమునం గాంచిన సన్న్యాసిని వెదకించుట కారంభించెను. రాజ్యమంతటను నా సన్న్యాసిని బట్టుకొనవలయునని యాజ్ఞ ప్రకటింపబడియెను. ఎక్కడ నేనన్న్యాసి దొరికినను బట్టుకొని రాజధానికిఁ దీసికొని వచ్చుచుండిరి. వారి ననేకవిధముల దండించి ముద్రలువైచి కారాగరములం ద్రోయుచుండిరి. మహారాజునకు వారిని విచారించుట కవకాశమే లేకయుండెను. దేశమునందంతటను నిట్టి దారుణకృత్యములవలన నశాంతి కలిగెను. పన్న్యాసులు, బ్రాహ్మణులు, ధర్మపరాయణులు మొదలగువారిని హింసించుటవలన రాజ్యప్రజలందఱును విజయరాయని యెడల నసంతృప్తులైపోయిరి—కాని యుపాయమేమియును లేదు—రామరాయలెచ్చట నుండెనో యెవ్వరికిని దెలియుటలేదు.

నాలుగవ ప్రకరణము

ఒకనాఁడు మంచి సమయమును గనుపెట్టి రాజోద్యోగి యొకఁడు విజయరాయని యొద్దకుఁబోయి “మహారాజా ! చాలమంది సన్న్యాసులు కారాగరమునం దుంపబడియున్నారు. ఒకసారి దయచేసి చూడవలయును. మీరు

చూచియే తెలిసికొనవలసియుండెను " అనియెను. అప్పు డాతఁడు కారా గారమునొద్దకుఁ బోయెను. అప్పుడు చాలామంది సన్యాసులు బంధింపబడి యుండిరి. మహారాజు వారినందఱను బరీక్షించెను. అందొక్కనిపై నాతనిదృష్టి పడియెను. అప్పుడు విజయరాయ లాతని గుఱుతుపట్టి చెంతనున్న యుద్యోగింజూచి " ఈ సన్న్యాసిందక్క దక్కిన యందఱను వదలివేయుము ! నే నెవ్వరికొఱకు నిరీక్షించుచుంటినో యాతఁడు దొరికినాఁడు. ఇత సన్యాసులను బట్టుకొన నక్కఱలేదు " అనియెను కొలఁదివేంటిలో దక్కిన సన్యాసుల కందరకును విడుదల కాఁబడియెను. అందఱను దమతమ నివాసములకు వెడలిపోయిరి.

మహారాజుచే నిరూపింపబడిన సన్న్యాసికూడ వారితోఁగలసి వెడలిపోఁజూచెను. కాని యొక ప్రతీహారి యాతనినడ్డగించి " అయ్యా ! నీవు పోవలదు—ఆగుము " అనియెను.

సన్న్యాసి — ఏమి ? ఎందుచేత ?

ప్రతీ—నిన్నుంచమవి మహారాజు నెలవైనది.

సన్న్యా—నేను బోగముదానను గానే !

ప్రతీ—బాగుగ మాటాడుము ! కానిచో బ్రాహ్మణుఁడవని యూరకుండను.

సన్న్యా—అవును—అట్లయినచో నూరకుండెదను.

అక్కిన సన్న్యాసు లందఱును వెడలిపోయిరి. తరువాత విజయ రాయ లా యుద్యోగిం జూచి " మీరందఱు నావల నాకొఱకు నిరీక్షించి యుండుడు ! ఈ సన్న్యాసితో నేను రహస్యముగ మాటాడవలయును " అనియెను. అందరు నటనుండి వెడలిపోయిరి. అప్పుకు విజయరాయలు సన్న్యాసియొద్దకుఁబోయి " మీరు నన్నెఱుఁగుదురా ? " అనియెను.

సన్న్యా — ఎఱుఁగుదును — మీరిప్పుడు నిడుఁబ్రోలురాజ్యమునకు మహారాజులు—

విజ—మీరు చెప్పినట్లే యైనది.

సన్న్యా—ఆవశ్య మట్లే కావలయును—జ్యోతిశ్శాస్త్ర మెన్నఁడును నసత్యముకాదు—

విజ—మీరెన్నాళ్ళనుండి యీ చెఱసాలయం దుంటిరి ?

సన్యా—ఎన్నాళ్లు నీభటులు నన్నిందుంచినో యన్నాళ్లునుంటివి.

విజ—సరే. ఇక మీరు కారాగారమున నుండనక్కఱలేదు. అతిగారవముతో మిమ్ము రాజనభయం దుంచెదను.

సన్యా—మీదయ.

విజ—మీమూలమున వింకను నెన్నియో సంగతులను దెలిసికొన దలచియుంటిని.

సన్యా—అడుగుము : శక్తికొలది చెప్పెదను

విజ—మీరు చెప్పినట్లు జరగినది.

సన్యా—అది యగపడుచునే యున్నది.

విజ—మీ మందిరమున నేనొక బాలికను జూచియుంటిని.

సన్యా—ఔను.

విజ—ఆమె మీ తనయా ?

సన్యా—కాదు.

విజ—ఆమె యెవ్వరు ?

సన్యా—ఎప్పుడై నవచ్చి యామె దేవీమందిరమున పూజ చేసికొను చుండును.

విజ—ఆమెకూడ నాకొక భవిష్యత్ఫలముఁ జెప్పియున్నది. అదికూడ ఫలించునా యేమి ?

సన్యా—ఆ సంగతి నేనెట్లు చెప్పఁగలను ?

విజ—మీరు నాకొక కించుక శ్రమపడవలయును. మీరు గ్రహ గణముచేసి నేను మహారాజునగుదునవి చెప్పితిరి—అట్లే యైతివి—నేనెట్లు మరణింతునోకూడ గుణించి చెప్పవలయును.

సన్యా—మహారాజా ! మేము మృత్యుగణము చేయఁబోము.

విజ—ఇది యొక్కటియు మాత్రము చూడవలయును.

సన్యా—చూడకున్నచో ?

విజ—మరణ పర్యంతము మీరీకారాగారమునం దుండవలసినదే.

సన్యా—సరే—ఉండుము : గుణించి చూచెదను.

అనిచెప్పి సన్యాసి నేలపై నొకపుల్లతోఁ గొన్నియంతెలనువైచి లెక్కించుచు గొంతనేపై నతరువాత “మహారాజా ! ఏస్త్రీచేతను మీరు చంపబడరు” అనియెను.

విజ—సరే : తరువాత ?

సన్యా—ఏవురుఘని హస్తమునందును నీకు జావులేదు.

విజ—కావచ్చును. ఇంకను జూడుడు :

సన్యా—ద్వంద్వయుద్ధమునం దక్క నిన్నెవ్వరును జంపజాలరు.

విజ—అట్లయినచో నాకేమియును భయము లేదనుకొనియెదను.

సన్యా—అవును.

విజ—నేనెన్నాళ్ళకు మరణింతును ?

సన్యా—ఒక సంవత్సరము లోపలఁ గావచ్చును—కానిచో బదు నొకందేండ్ల లోపలనైనఁ గానవచ్చును. ఇరువదియొకటవ వత్సరమునకు లోపలనైనను గానవచ్చును.

విజ—నేనాఁడుదాని చేతులలో మరణింపకుండుట స్థిరమేకద ?

సన్యా—ఔను—పురుషహస్తమునందుఁగూడ నీకు మరణములేదు. ఇదియును సత్యమే.

విజ—అట్లయినచో నా కెట్టిభయమును లేదు.

సన్యా—ఎంతమాత్రమును లేదు.

విజ—నేను యీ విషయమై చాల సంతసించితిని. మీకేమి కావలయునో కోరుఁడు :

సన్యా—మహారాజా ! సన్యాసిని నాకేమి కావలయును ?

విజ—మీకుఁ జాల శ్రమయిచ్చితివి. ఇక మీరు స్వేచ్ఛగ మీయాశ్రమమునకు దయచేయవచ్చును.

సన్యాసి వెడలిపోయెను. విజయరాయలు పరమానందముతోఁ నంతఃపురమునకుఁబోయి మురళకీ యానందసమాచారము నెఱింగించెను. ఇరువురును మహానందమున మునిగియుండిరి.

బదవ ప్రకరణము

వసురశీర్ష్యుని బయలు దేరుచున్నది. గిరిశృంగము నుండి గిరిశృంగమునకు వేణువు ప్రయాణము చేయుచున్నది; పల్లెలనుండి పల్లెలకుఁబోవుచున్నది. ఒక సంవత్సరము నకుఁ దరువాతమరల వనరాజు మురళి కోయల ప్రతిగృహమునకును బరుగులెత్తుచున్నది. మరల విప్పుడు కోయలలో గోలాహలధ్వనులు బయలుదేఱెను. అదరును దేవీమందిరాభిముఖులైరి. ఎల్లయెడల జయధ్వనులే— అంతటను గోలాహలమే.

కోయలందరును దేవీమందిరమునకు బ్రయాణమై గుంపులు గుంపులుగ నచ్చటకువచ్చి చేరుచుండిరి. ఈసారి తప్పక యుద్ధముగునని వారందఱును బరమోత్సాహముతో నొక్కచో గుమిగూడి యుండిరి. చిరకాలమునుండి వారికి యుద్ధమున కవకాశము కలుగుటలేదు. ఎవ్వరు నిరంతరము యుద్ధపీఠములో; ఎవ్వరు పరస్పరకలహములచే నిరంతరము రక్తపానములఁ గానించుచుండురో యట్టి కోయలకు వనరాజవతరించి నప్పటినుండియు యుద్ధవిగ్రహములు లేకుండఁబోయెను.

ఈసారి యుద్ధము కావచ్చును. ఈసారి యుద్ధముకొఱకే వనరాజు వారినందఱును నాహ్వానించుచేసియుండెను. కేవలము వారందఱు నీసారి తప్పక యుద్ధము కావలయునని తలంచుకొనుచు బరమోత్సాహముతో దేవీమందిరమునకు వచ్చుచుండిరి — ఈసారి కోయపల్లెలలో యుద్ధము చేయదగిన పీఠుఁడొక్కడైన లేకుండ నందఱును యుద్ధసన్నద్ధులై దేవీమందిరము నొద్దకు వచ్చుచుండిరి. ఈసారి తప్పక యుద్ధముజరగును.

కాని యెవ్వరితో నెచ్చట యుద్ధము జరగునో యాసంగతి వారి కెవ్వరికిని దెలియుటలేదు. కాని వనరాజు వారికిఁబ్రభువు — వనరాజే వారికి నేనానాయకుడు—వనరాజే వారికి రక్షకుడు—వనరాజే వారికి బ్రత్యక్ష దైవము :—అట్టి వనరాజు వారిని బిలిపించెను—అందువలననే వారందఱును వచ్చుచుండిరి. వనరాజు వారిని నరకాగ్నిజ్వాలలయందురుకుఁడని యాజ్ఞాపించినను బరమోత్సాహముతో వారంఱు నట్లు చేయగలరు.

ఇంకను గోయ లెవ్వరును దేవీమందిర సమీపమునకు వచ్చి యుండలేదు. ఇప్పుడా దేవీమందిర ప్రాంతము జనశూన్యముగనే యుండెను—ఎక్కడను మానవసంచారమేలేదు—అప్పు డా దేవీమందిర ద్వారమునం దొక బాలికామణి కూర్చుండి వీణవాయింపుకొనుచు నీవిధముగఁ బాడుకొనుచుండెను.

“ కోకిలం బూరకయ పాడు , కొనుచునుండె;
 పలుకు పలుకున సుస్వరం , బొలయుచుండె;
 స్వరలహరిలోన సమృతంబు , గురియుచుండె;
 అమృతరస మెంతో మాధుర్య , మగుచుండె;
 ఇట్టి సమ్మేళనం బగు , లెందుకొఱకు ?
 ప్రేమకొఱకుఁ బ్రేమకొఱకుఁ , ప్రేమకొఱకు—

* * * *

హృదయపథమున నెల యుద , యింపుతేమి ?
 కలశవారాళి మిన్నంది , తొలఁకు తేమి ?
 తలఁపుదరగలగమి దరి , దట్టు తేమి ?
 మెఱపుఁదీగెలు మిలమిల , మెఱయు తేమి ?
 ఇట్టిఘటనా పరంపర , లెందుకొఱకు ?
 ప్రేమకొఱకుఁ బ్రేమకొఱకుఁ , ప్రేమకొఱకు—

* * * *

రాసమండలములో , రాధికారమణి
 బాలకృష్ణుని లీల , ఛావించి సొగసి
 తన్మయత్వంబుచేఁ , దన్నుఁదా మఱచి
 సుఖియించుచుండఁగా , జూపోపలేక
 షట్పదస్వరముతో , రూంకరించెనవు
 మతిలేఁదితే నీకు , మల్లికా వల్లి ?

* * * *

మమత గ్రగమ్మినదమ్మ , మధురరూపమునఁ
 దెలివి దస్పినదమ్మ , దివ్యతేజమున

మధురమోహనునిపై . మనసు నిల్చుటయె
యపరాధ మౌనతే . యశినీమతల్లి ? ”—

అమె యీ విధముగా నేకాకియై పాడుకొనుచుండెను—అకస్మికముగఁ దన పాటలలోఁ దానే మగ్నయై తన్ను దానే మఱచిపోవుచుండెను. కొంతనేపటి కొక సన్యాసి మెల్లమెల్లగవచ్చి యా బాలిక వెనుకభాగమున నిలిచియుండెను. అట్టి యవస్థలో నామె నాతఁడు పిలుచుటకు సాహసింపజాలకపోయెను. అతడుకూడ నా మధురవీణాగానమునకు ముగ్గుడై కొంతనేపటివఱకు నిశ్శబ్దముగ నల్ల నే నిలువఁబడి యుండెను. అట్లు కొంతనేపైన తరువాత నా సన్యాసి “ అమ్మా ! ” అని పిలిచెను. బాలిక యులికిపడి సన్యాసి వంకఁదిరిగి చూచి “ మీరెప్పుడు వచ్చితిరి ? ” అనియెను.

సన్యా—ఇప్పుడే—నీవెప్పుడు మిగుల మధురముగ వీణానాదనము గావించుచుంటివి.

బాలి—నాకేమియు దోచనప్పుడు వీణవాయింపుకొనుచుందును— ఇక నేమిచేయుదును.

సన్యా—ఈమాటలకేమి ? నీతో మాటాడవలసిన పనియున్నది— నీకుఁ దోచినట్లే నీవు చేయుట మంచిదా ?

బాలి—మీకిదివఱకే చెప్పియుంటిని. నేనట్లు చేయజాలను.— సరళకు మాటయిచ్చితిని. విశేషించి నాకట్టికోరికయును లేదు.

సన్యా—రామరాయవి కొరకు — సరళ కొరకు—విడుఁబ్రోలు రాజ్యముకొరకు—ప్రతీకారము కొరకు—నీవీ కార్యమునుజేసి తీరవలయును— నీవు తోడుపడకుండినచో రామరాయలకు మరల రాజ్యము వచ్చునను నాశలేదు.

బాలి—నేను విడుఁబ్రోలు రాజ్యమునకు మహారాజ్ఞిని గావలయునా ?

సన్యా—ఇది పరమేశ్వరుని సంకల్పము !

బాలి—పరమేశ్వరుని సంకల్పమైన గావచ్చును—కాని నాకు మాత్ర మట్టిసంకల్పములేదు.

సన్యా—అట్లయిన నేమి చేయుదువు ?

బాలి—చిరకాల సన్యాసినినై యుట్లే యరణ్యములఁ దిరుగుచుండును.

సన్యా—నీవు రామరాయలను బ్రేమించుటలేదా ?

బాలి—ఆప్రేమ మీకెట్లు తెలియును ?

సన్యా—రామరాయలు దుర్లభుడని తోచినన్నాళ్ళు నాతనికొరకే పరితపించితివి. ఆతడు సులభుడై యున్నప్పుడు పరిగ్రహించుట సంకోచించెదవు ?

బాలి—అప్పటికి నేను సరళను జూచియుండలేదు—నావలె నింతగాఢముగ నాతని నింకొకరు ప్రేమించియే యున్నారని నాకప్పటికి దెలియదు—ఇంతయకాక యాతఁడు నన్ను బ్రేమించుచుండెనోలేదో నాకుఁ దెలియదు—తండ్రీ ! మీరు నేను దుర్బలహృదయనని భావించుచున్నారా ? మాటిమాటికి నా హృదయమును గలఁగించుచు నన్నుఁ బ్రబోధురాలిగా జేయవలదు.

సన్యా—నీవు సరళను బ్రేమించుచుంటివి—రామరాయలగూడఁ బ్రేమించుచుంటిని. ఆ యిరువురు యిప్పుడు కష్టములలో మునిగి యున్నారు. నీపించుక ప్రయత్నించినచో వారి కష్టములన్నియు వదలి పోఁగలవు—నీవింతమాత్రము చేయవలదా ?

బాలిక మఱియేమియు మాటాడలేదు. అప్పుడు సన్యాసి మరల “నీవు నిడుబ్రోలు మహారాజ్ఞివి కావలదు—యుద్ధానంతరమున నిక రామరాయలను జూడవలదు. నిర్మానుష్యుఁబగు నేగిరి గహ్వరమునకై ననుబోయి యోగాభ్యాసము చేసికొనుచుండుము !” అనియెను.

అప్పటికి బాలిక మాటాడలేదు. సన్యాసి మరలఁ దీవ్రముగ “సరే ! ఇప్పుడేమిచేయుటకు నిశ్చయి చుకొంటివి ?” అనియెను.

బాలి—మీరు నాకెప్పుడేమి చెప్పినను జేయుచునే యుంటిని. పిచ్చిదాననై నిడుబ్రోలు పోయితిని—పిచ్చిదాననై విజయరాయుని భయపెట్టి వచ్చితిని—ఎంతటి దుస్పహముగ నున్నను రామరాయలతోఁ

గలసి మెలంగుచుంటిని—తండ్రి : ఇక నేను నహింపజాలను. నేనండటి శ్రీలవంటిదాననుగాను—నా కంతటి మనోదార్థ్యములేదు. ఈ హృదయ తాపముచే నాలో నేనే మండిపోయెదను గాని యితరుల మనోధనము నపహరింపజాలను—మీరు శ్రీహృదయము నెఱుంగజాలరు. మీకెట్లు తెలియును ? శ్రీలై నచో దెలిసికొనగలుగుదురు ?—శ్రీలై మనసునిండ నెవ్వరినైన బ్రేమించినచో మీకప్పుడు తెలియును. ఇతర శ్రీలవంటి దాననేయైనయెడల నేనిట్టి భాగ్యమును వదలుకొని యుండను—వదలుకొన జాలకయే యుండును. ఇంత ప్రయత్నముచేసి—ఇంత యాయాసపడి—నాకు మీరింతటి విద్య నెందులకు నేర్పితిరి ?

అని యాబాలిక యేడ్చుచు నంతలోనే కన్నీటిని దుడుచుకొని “ ఇంత చేయదలచుకొన్నవారు నన్నా సరళయొద్ద కెందులకు బంపితిరి ? ఆమెను జూడకున్నచో నాకింతటి యాతనయే కలుగకుండ నుండును ” అనియెను.

సన్యా—అమ్మా ! విధివిధాన మట్లున్నది. ఇప్పుడు రామరాయల కొఱకు సరళకొఱకు నాయాజ్ఞను బాలించుట నీకు గర్తవ్యము.

బాలిక యేమియును మాటాడక యేడువసాగెను.

సన్యా—నీకును రామరాయలకును వివాహము కావలయును. ఆనంతరము నీవు రాణివి కాకున్నను సరియే—యుద్ధానంతరమున నీవెవ్వరికి నగపడకుండ నంతర్హిత వగుదువుగాక !

బాలి—అట్లెవ్వరు చేయగలరు ? హృదయమున కంతటిదైర్య మెక్కడ నున్నది ?

సన్యా—అట్లయినచో నా పరిశ్రమ యంతయు నిర్లక్ష్యముగఁ బోవలసినదే ?

బాలి—ఇప్పుడు—వివాహముతో నావశ్యక మేమున్నది ?

సన్యా—ఆవశ్యకమున్నది — కోయలు వనరాజునాజ్ఞను దమ ప్రాణములనైన వినియోగించి పరిపాలించుచున్నమాట సత్యమే—కాని సుశీతులగు విడువ్రోలు నై నికులు వారిపైబడి నుఱుమాడు చున్నప్పుడు వారు వెనుకంజవైవక మానరు. ఆకోయలందరును శ్యామలను గాళికావ

తారముగ భావించి వేవించుచున్నారు. శ్యామలా ! నీవు రామరాయలను బెండ్లియాడినచో నప్పుడు కోయలందఱును నీకొఱకు రామరాయలను దమవానిగా భావించి యాతని పక్షమునఁ దమ ప్రాణములనైన నర్పించి పోరాడుటకు సంసిద్ధులై యుండుదురు.

శ్యామల—తండ్రీ ! మీరు నన్నుఁ జిన్నపిల్లనుగా భావించుచున్నారా ? నన్ను నిడుద్రోలు రాజ్యమునకు మహారాజ్ఞిగా జేయకుండ విడువదలచుకొనలేవా ?

సన్యా—తల్లీ ! నేనేమి చేయుదును ? ఇది విధివిధానము !

శ్యామ—ఈసారి—కడసారి—దేవిసన్నిధివి ప్రతిజ్ఞచేసి చెప్పుచున్నాను. మీరిక నన్ను నిర్బంధింపవలదు.

సన్యా—సరే !

అప్పు డా యిరువురును మెల్లమెల్లగ దేవీమందిరమున బ్రవేశించి తలుపులను మూసికొనిరి.

అఱవ ప్రకరణము

ఆ దేవీమందిరమునకు వెనుకభాగమునం దనతి దూరమున నొక సరోవరముకలదు. ఆ సరోవర తీరమున రామరాయ లొక్కఁడును గూరుచుండి చింతించుచుండెను. ఒక సంవత్సరము గడచిపోయినది. ఆతనికి నరళ వృత్తాంతమేమియును దెలియుటలేదు. వేటకానికి భయపడి సంచరించుచున్న హరిణీవలె నాతడు సంవత్సరమునుండి ప్రాణభయముతో మహారణ్యమున బరిభ్రమించుచున్నాడు. ఆతనిఁ బట్టుకొనుటకై విజయరాయలు నలు దెసలకును నై నికులను బంపియుండెను. రామరాయలను జంపుటకై కొందరు ఘాతుకులు గుప్తవారులై తిరుగుచుండిరి. రామరాయల కొక్కచో స్థిరముగ నుండుట కవకాశము లేకుండబోయెను.

రామరాయలు రాజధానిని బరిత్యజించి పలాయితుండై తిరిగి తిరిగి భద్రారణ్యమును జేరిను. అప్పుడు దేవీమందిర సాన్నిధ్యమున నాతనికి వనరాజ దర్శనమయ్యెను. వనరా జాతని దుఃఖపరిత్రమము

నాలకించి కరుణాశుద్ధై యాతని కభయమొసంగెను. అది మొదలు వారిరువురు నాప్తమిత్రులై యుండిరి. వనరాజు రామరాయల సంరక్షణమునకై తగిన యేర్పాటుల నన్నిటిని గావించెను.

ఒక సంవత్సరము గడచిపోయినది. రామరాయలకు మరల రాజ్యము లభించుననునాశ యెంతమాత్రము నగపడుటలేదు. అతడు వనరాజును బాగుగ నెరుంగడు. అప్పుడప్పుడుగాని తఱచుగ నాతనికి వనరాజు దర్శన మగుటలేదు. వనరా జెక్కడకుఁ బోవునో యెప్పుడు వచ్చునో యాతనికి దెలియుటలేదు. వనరాజు రామరాయల నొకచోట నుండి మఱియొకచోటికి బంపించుచుండెను. అట్లెందులకుఁ జేయుచుండెనో రామరాయలకు దెలియుటలేదు; తన విమిత్తమైన వనరా జెట్టి ప్రయత్నములఁ జేయుచున్నదియును దెలియుటలేదు. రామరాయ లెప్పుడైనఁ దన వృత్తాంతముంగూర్చి చెప్పవలయునని ప్రయత్నించి నప్పుడు వనరాజు మురళీగానముచేయుచు నాతని మఱివించివైచుచుండెను. రామరాయ లాతని మధురగానమున ముగ్ధుడై పోవుచుండెను. ఆ మధుర సంగీతములో నాతడు తన రాజ్యమును, దన ప్రియురాలగు సరళను— తన యదృష్టమును సమస్తమును గూడ మఱచిపోవుచుండెను.

ఈ విధముగా నొక సంవత్సరము జరగిపోయినది. ఆతని కుపాయము తోచుటలేదు—నిరంతరము ప్రాణభయశంకితుడై యుండెను. ఇక నాతడేమి చేయగలడు? ఎక్కడకు పోగలడు? ఏమి చేయుటకును స్థిరపఱచుకొనజాలక యుండెను—అతని హృదయము సర్వదా సరళ కొఱకు బిరితపించుచుండెను. ఆతఁ డామెను ప్రాణములకంటె నెక్కుడుగ ప్రేమించుచుండెను—అట్టి సరళ—మగ్ధబాలికాసదృశయగు సరళ—శత్రు మధ్యమున నెట్టికష్టముల ననుభవించుచుండెనో యాతనికి దెలియుట లేదు. తండ్రియగు విద్యాధరుఁడామెను రక్షింప గలుగునా? అతడు తన కెట్టి సమాచారమును బంపుటలేదేమి? రామరాయ లెప్పుడైన వనరాజు నీవిషయములంగూర్చి ప్రశ్నించినప్పుడు వనరాజు “సరళ క్షేమముగ నున్నదను సమాచారము వచ్చినది” అని చెప్పుచుండును.—ఇంత మాత్రముచే నాతని హృదయమున కూఱట కలుగునా?

సరోవర తీరమున గూరుచుండి రామరాయ లనేక విధముల జింతించుచుండెను. అతని యాలోచనల కంతములేదు. అప్పు డాకస్మికముగ నాతని వెనుకభాగమున నెవ్వరోవచ్చి నిలువబడిరి. ఆనీడ సరోవర జలంబులఁ బ్రతిబింబించుచుండెను. రామరాయ ఇలికిపడి వెనుదిరిగి చూచెను—అతడు వనరాజు !

రామ—వనరాజా ! సరళ క్షేమవార్త లేమైన దెలిసినవా ?

వన—సరళాదేవి క్షేమముగ నున్నదని తెలియవచ్చినది.

రామ—ఈమాటనే యెన్నాళ్ళనుండియో వినుచుంటిని—ఇంత మాత్రముచే నాకు సంతోషములేదు.

వన—నీకొక కుమారుఁడు గలిగినాడు.

రామ—సరళ కెట్టికష్టమును గలుగలేదుగద ?

వన—లేదు—అట్టి దేమియునులేదు—కాని యామెకు సుఖము లేదు—ఆమె కేళకీదుర్గమున నిర్బంధింపబడి యున్నది.

రామరాయలు చాల నేపటివఱకు మాటాడజాలకపోయెను. కొంత నేపటి కాతఁడు “ వనరాజా ! ఈ ప్రపంచమున నీకంటె నాకెట్టి బంధువులునులేరు. నాకు రాజ్యముపై నెట్టి యాశయునులేదు. నాయొద్ద దానవలదు అశపెట్టుకొని కష్టపడుచుండుటకంటె హతాశుఁడనగుటయే మేలు.

వన—మహారాజా ! నేనుమాత్ర మూరకుంటినా యేమి ?

రామ—మిత్రమా ! కోపమువలదు — నా హృదయావస్థను గ్రహించినచో నీవిట్లు మాటాడవు.

అని పలుకుచు నాశఁడు వనరాజుకంతమును కౌగిలించుకొని దుఃఖించుచు “ ఈ ప్రపంచమున నాకు నీకంటె సహాయు లెవ్వరునులేరు. రాజ్యముతో నాకు పనిలేదు—సింహాసనముతో బ్రయోజనములేదు—సరళాదుఃఖ విమోచనముం గావించి నన్ను బ్రతికింపుము ! ఆమె నాకంటె పడునట్లు చేయుము ! మేమిరువురము నీ యరణ్యమునం దొక కుటీరమును వైచుకొని జీవింతుము ? ” అనియెను.

వనరాజునకును గన్నుల నీరు నిండిపోయెను. కాని యాతఁడు కన్నీటి నడఁగించుకొని “ ఆమెను దీసికొని వచ్చుటకు యుద్ధముకంటె వేఱొండుపాయ మేమియునులేదు. మహారాజా ! ఇక గొలదిదినములు

మాత్రమే యోపిక పట్టము. నేనంతయును సంసిద్ధము చేసితిని ఒకటి రెండు దినములలో ముప్పదివేలమంది కోయలు యుద్ధసన్నద్ధులై ఈ దేవీ మందిరము నొద్దకు వచ్చెదరు. వారందఱు నీకొరకు ప్రాణములనైన నర్పించుటకు సంసిద్ధులైయున్నారు—కాని—

రామ—అది యేమి? వేగముగ జెప్పుము!

వన—కోయల కొక పిచ్చిబాలిక యున్నది.

రామ—శ్యామలయా?

వన—బౌను. ఆమెను గోయలందఱును దమదేవతగ భావించు చుందురు—మీరా పిచ్చిదాసినీ బెండ్లియాడవలయును.

రామ—ఎందులకు?

వన—ఆమెను బెండ్లియాడినచో కోయలందఱు మీకొఱకు దమ ప్రాణముల నర్పింపగలరు.

రామ—ఆట్లు చేయక తప్పదా? పిచ్చిదాసితో వివాహమా? ఇది నామమాత్ర వివాహమే—అందులకు నేను సమ్మతించెదను—సరళకొఱ కేపని చేయమన్నను జేయుదును.

వన—మహారాజా! మీరు సరళాదేవి సంతగా ప్రేమించు చుంటిరా?

రామ—నీవెవ్వరినైన నెప్పుడైన ప్రేమించియున్నచో నాసంగతి నీకుఁ దెలియును!—నా హృదయమునందలి ప్రేమభావమును నీవెట్లు గ్రహింపగలవు?

ఆకస్మికముగ వనరాజునయనము లశ్రుహారితములయ్యెను— ఆతని నఖిఖపర్యంతమును సర్వాంగకములును గొప్పించిపోవుచుండెను; రామరాయ లాతనిం జూచి “ఇదియేమి? వనరాజా! నీవు దుఃఖించు చున్నావు?” అనియెను.

వన—లేదు—నా కన్నులలో నేదియో పడినది.

ఇట్లుచెప్పి వనరాజు రామరాయలతో మఱి మాటాడకుండ సత్యముగ నటనుండి వెడలిపోయెను. రామరాయలు విస్మితుడై చాలనేపటివఱకు నాతని వంకనే నిరీక్షించుచుండెను.

ఏడవ ప్రకరణము

ఇంచుమించుగ ముప్పదివేల కోయలు యుద్ధ
 వేషదారులైవచ్చి దేవీమందిరమునకు నలు
 వంకల శిఖరములతో విడిసియుండిరి. అప్పుడచ్చట నొక మహానగరము
 వచ్చి వాసము చేయుచున్నట్లుండెను. వారితో మూడునాలుగు వందల
 యేనుగులును, నైదాటువేల గుఱ్ఱములును వచ్చియుండెను. ఒకటిరెండు
 మాసములకు సరిపడిన యాహారపదార్థములకూడ వారియొద్ద నుండెను.
 అంతవఱకు నెట్టి విచారమును లేదు.

అప్పుడు వనరాజు స్వయముగవచ్చి కోయల శిఖరములఁ దిరుగుచు
 నెవ్వరెవ్వ రెట్టి పనులం గావింపవలయునో యాజ్ఞాపించుచుండెను.
 యుద్ధవిద్యాసభిజ్ఞులగు వారికి యుద్ధవిద్యల నేర్పుచుండెను. ఆస్త్రములు
 లేనివారి కస్త్రముల నొసంగుచుండెను మందిరమునకు వెనుకనున్న
 యంతర్భవనమునం దాతఁ డనేకాయుధముల నిక్షేపించియుండెను. ఇప్పు
 దాతఁడు వారలకు సర్వసేనాధ్యక్షుడై యుండెను.

అసభ్యులగు నయ్యారణ్యకు లింతకఁ బూర్వము యుద్ధవిద్య
 యన్న నేమియో యెఱుంగకయుండిరి. కాని వారు మిగుల సాహసులు—
 బలిష్ఠులు—పరాక్రమవంతుల — యుద్ధమసిన వారికి భయములేదు—
 వనరాజు సద్దీనమునందుండుటచే నిప్పటికి వారు పరాక్రమ వంతులును
 యుద్ధవిద్యాసభిజ్ఞులునై యుండిరి వారెన్నడు నింతమంది యొక్కచో
 జేరియుండలేదు. ఇన్ని యాయుధములకూడ వారియొద్ద నెన్నడునులేవు.
 వనరాజు శిక్షణమున, వనరాజు బోధనమున, వనరాజు పరిశ్రమమున
 వారిప్పటికీ బరమపరాక్రమ శిక్షణలురగు నైనికులుగఁ బరిణమించిరి.
 వనరా జెవ్వరి కేమికావలయునో యిచ్చుచుండెను—ఎవ్వరి కేమి
 సేర్పవలయునో నేర్పుచుండెను.

వారందఱు నిచ్చటకువచ్చి యేడుదినములైనది. కాని యొక్కడకు
 పోవలయునో యెవ్వరితో యుద్ధము చేయవలయునో యెందుకొఱకు
 యుద్ధయాత్ర చేయవలయునో యెవ్వరికిని దెలియదు. క్రమముగ

నందుఁ గొందఱు నిడుఁబ్రోలునై నికులతో యుద్ధము చేయవలయుననియు విజయరాయనిఁ బదచ్యుతునిం గాంచి రామరాయని నాస్థానమునందు నిలువవలయుననియు గ్రహించిరి అందువలన వారి యుత్సాహ మినుమడించెను. విజయరాయలు పరాక్రమవంతులగు నైనికులతోవచ్చి తమ పర్వత ప్రదేశములఁ బ్రవేశించి గ్రామముల దోచియు, గృహముల దగులబెట్టియు, దుర్బలబాలికాబాలక స్త్రీపురుష శిశుహత్యలం గావించి యుండెను—ఆతఁటి దారుణకృత్యములు దుస్సహములై యున్నను నింతవఱకు నపరిహార్యములై యుండెను. వారందఱు నిట్టి విపత్తుల నందుచుండియు వనరాజు నాజ్ఞ లేకుండుటచే నతి కష్టముతో నింతవఱకుఁ గాలము గడపుచుండిరి. ఇప్పటికి విజయరాయనికిఁ దగిన శిక్షచేయుట కవకాశము తటస్థించుటచే వారందఱును బరమోత్సాహము నందుచుండిరి.

దేవీమందిరమునుండి చిరపరిచితఁబగు మురళీధ్వని వినవచ్చుచుండెను. వనరాజు మురళి—యమునాతీంమున వేణుగోపాలకృష్ణుని మురళీమధురగానము నాలకించి వ్యాకులితహృదయులగు గోపాల బాలికలు తమతమ గృహములను వదలి యెట్లు పరుగెత్తుకొని వచ్చిరో యట్లే వనరాజు వేణువ్వుని నాలకించి కోయలందరు దమతమ కార్యములను బరిత్యజించి యతి త్వరితముగవచ్చి మందిరసమ్ముఖమున వరుసఱతీరి నిలుచుట కారంభించిరి—ఎఱి యపూర్వదృశ్యము ! అంతరాంతరమునను బంక్తి పంక్తిని గోయలు యుద్ధవేషాలంకృతులై నిలువఁబడి యుండిరి. వారు తమతమ నాయకుల పార్శ్వమున వీరదర్పముతో నిలువఁబడి యుండిరి. ఒక్కొక్కదఱ మొక్కొక్క విధముగ నుండెను. సైన్యమంతయు సమచతుష్కోణంబగు చతుర్భుజవ్యూహముగ గూర్చబడి యుండెను. దళమునకును దళమునకును యోధునకును యోధునకును నడుమ వ్యవధానముగపడుచుండెను.

ఈసమస్తసైన్యమునకు నుభయపార్శ్వముల నంతరాంతరములుగ నశ్వారోహిణులును, సైన్యమున కంతకును వెనుక నలంకృత గజయాధమును నిలువఁబడియుండెను. అందఱునుగూడ ననంతర కరణీయంబులఁ దెలిసికొనవలయునను నుత్సాహముతో వేగిరపడుచుండిరి.

మందిరద్వారము తెఱవబడియెను. అలంకృతులగు నిరువురు కోయ బాలకులు పతాకాహస్తులై పచ్చి యా నైన్యమున కగ్రస్థానమున నిలిచి యుండిరి. కోయలందరు నా వనరాజు విజయపతాకం గాంచి గగన విదారణంబులగు విజయస్వనులం జేయసాగిరి. వారి జయధ్వనులు కాననమునందలి నీకబ్బభావమును భంగపఱచుచు జాలదూరము వఱకును బ్రతిధ్వనించుచుండెను. అప్పుడు వనరాజు రామరాయల హస్తమును బట్టుకొని మెల్లమెల్లగ దేవీమందిరమునుండి యీవలకు వచ్చెను. కోయ లందఱు నొక్కపెట్టున నత్యుత్సాహముతో జయధ్వనులు నారంభించిరి.

ఎనిమిదవ ప్రకరణము

అప్పుడు వనరాజు దేవీమందిర సోపానములపై

నిలువఁబడి తన దక్షిణహస్తమునెత్తి “సోదరు

లారా ! మరల సంవత్సరమునకుఁ దరువాత మిమ్మిచ్చట సమావేశము గావించితిని—ఈసారి నిజముగ యుద్ధముకొఱకే—వెనుకటిసారి మీకే విషయముం గూర్చి బోధించితినో యందుకొఱకే మిమ్మందఱ నిప్పు డిచ్చటి కాహ్వనము గావించితిని—చెడుబ్రోలురాజ్య మిప్పుడు విపత్తులలో మునిఁగియున్నది. విజయరాయ లిప్పుడు తన తండ్రినిజంపి సింహాసనము నాక్రమించినాఁడు—అతడు మనకెట్టి యుపకారములను జేసియున్నాడో— చేయనున్నాడో మీకందరకును దెలిసిన విషయమే—ఇప్పుడు మీ సమ్ముఖమున మీ సాహాయ్యము నపేక్షించి నా పార్శ్వమున నిలువఁబడియున్న యీ మహాపురుషుడు న్యాయముగ—సత్యముగవిడుబ్రోలురాజ్యమునకు మహారాజు—”

“మహారాజునకు జయమగుగాక !” అని యందఱును జయ జయ ధ్వనులఁ గావించిరి. అప్పుడు వనరాజు మరల, “న్యాయముగ సింహాసనము నధిష్టించవలసిన యీ మహారాజు దీనుడనై దేశత్యాగియై తిరుగుచున్నాడు. ఈతఁ డిప్పుడు మీ సహాయ్యమును గోరుచున్నాడు— సోదరులారా ! ఈసమయమున మీరీతనికి సహాయ్యము చేయవలదా ?”

అనియెను. నలుదెనలనుండియు “ ప్రాణముల నర్పింతుము—మహారాజాజ్ఞితై ప్రాణముల నర్పింతుము—దురాత్ముడగు విజయరాయనిఁ బదభ్రష్టునిం గావింతుము ! ” అను ధ్వనులు బయలుదేలి యయ్యరణ్యము నంతను సమాందోళితముగఁ జేసివైచెను.

పిమ్మట వనరాజు “ నడువుడు ! మనమందఱమును బోయి యా పాపాత్ముని శిక్షించి నిడుబ్రోలు సింహాసనమున నీ ధర్మమూర్తిని విలుపుదము-అరణ్యరాజ్యమును నిష్కంఠముగ జేయుదము ” అనియెను.

“ మహారాజా ! నడువుము :—ఇంకను నాలస్య మెందులకు ? ఇప్పుడే బయలుదేలి పోవుదము ” అను సుత్సాహ పూరితధ్వనులు నేనలనుండి బయలువెడలెను.

మరల వనరాజు “ మఱియు నీ యువరాజు మనవాఁడగుటకు గురుదేవుడగు శారదానందస్వామి యాజ్ఞానుసారముగ మన శ్యామలను బెండ్లియాడుట కిష్టపడుచున్నాడు—నిడుబ్రోలు రాజ్యమునకును మనకును వింతవఱకు విజయరాయని మూలమున గర్భశత్రుత్వ మేర్పడినది— ఇప్పుడీ యువరాజు మూలమున నదియంతయును నిర్మూలమగుటయే కాక విశేషించి పరస్పరము శాశ్వతబంధుసంబంధ మేర్పడఁగలడు— అందుకొఱకే యీ యువరాజు మన శ్యామలను నివాహము చేసికొనుట కంగీకరించి యున్నాడు. ఇంతటినుండి మన శ్యామలయే నిడుబ్రోలు రాజ్యమునకు మహారాజ్ఞీమణి కాగలడు ” అనియెను.

“ శ్యామలాదేవికి జయ ! శ్యామలాదేవికి జయ ! ” అను ధ్వను లంతటను బ్రతిధ్వనింపసాగెను.

కోలాహలధ్వను లడఁగిన పిమ్మట వనరాజు “ ప్రాతఃకాలమున శ్రీ శారదానందస్వామివారు శ్యామలతోఁ గలసి యీ మందిరమున సాక్షాత్కరించెదరు. రేపు దేవీసమ్మృతమున మీ సమక్షమున శ్యామలా వివాహం జరుగును. కళ్యాణోత్సవానంతరమున మనమందఱమునుగలసి జగన్నాథ నారాధించు—తరువాతనే విజయయాత్ర-ఇక మీతో విశేషముగ జెప్పవలసిన దేమియునులేదు. ఇన్ని దినములనుండియు నేను మీ కుప దేశించిన యాయుధనిద్య సఫలమగునట్లుగ మీరు దురాచారుడగువిజయ

రాయని శిక్షించి పదభ్రష్టునిం జేయఁగలిగినచో నా సకలపరిశ్రమలును సార్థకములు కాగలవు. ఇది మొదలుగ మీకు నేను సర్వనేనాధ్యక్షుఁడను గాను—ఇప్పటినుండి యీ యువరాజే మీకందరకును సర్వనేనాధిపతి—మీకందఱకును మహారాజు-ఎల్లవిధముల నీతనియాజ్ఞల శిరసావహించుచు నందరును బ్రవర్తింపవలయును—నేనిప్పుడు రహస్యముగ నిడుద్రోలు నగరమునకుఁబోయి విజయరాయని గూఢతంత్రముల గ్రహించు చుండెదను. మీరందఱు నీ మహారాజు ననుసరించి రెండుదినములకుఁ దరువాత దండయాత్రకు బయలుదేరవలయునని నేను వేరుగఁ జెప్ప నక్కఱలేదు ” అనియెను.

అంతలో నా ముప్పదివేలమంది కోయలును దేవీమందిర సముఖమున మోకాళ్ళపై నిలువబడి చేతులనెత్తి యేకగ్రీవముగ “ ఓ జగన్నాథా ! మేమిప్పుడు నీసన్నిధిని శపథము చేయుచున్నాము— యుద్ధమున శత్రువుల జయింతుము—కాదేని మరణింతుము—కాని యుద్ధక్షేత్రమునుండి పిఠికిపందలమై చెనుదిరుగఁబోము ” అని బిగ్గఱగఁ బలికిరి. ఆనంతరము వారందఱునులేచి నిలువఁబడిరి.

అప్పుడు రామరాయలు “ సోదరులారా ! నేను చిరకాలము మీకు ఋణస్థుడనై యుండెదను—సమయమైనప్పుడు నా కృతజ్ఞతను వెల్లడించెదను ” అనియెను.

“ మహారాజునకు జయమగుగాక ! ” అను ధ్వనులు దశదిశల నిండిపోయెను. ఆనాటిరాత్రియే వనరాజా మందిరమును బరిత్యజించి నిడుద్రోలు పురాభిముఖుడై బయలుదేఱెను. పోవునప్పుడు రామరాయ లాతనిం జూచి “ మ్రితమా ! ముందుగ సరళ సమాచారమును దెలిసి కొనుము ” అనియెను. అప్పుడు వనరాజాతనింజూచి “ నాకీమాట చెప్పవలయునా ? ” అనియెను.

మఱునాటి యుదయమున శారదానందస్వామి శ్యామలతో దేవీమందిరమునఁ బ్రత్యక్షమయ్యెను. చిరకాలమునకు గురుదేవునిం దర్శించి కోయలందఱు నానందధ్వనులఁ జేయనారంభించిరి. ఆనాడే కోయలందఱు సమక్షమునను దేవీసముఖమున యువరాజునకును గోయల

శ్యామలకును వివాహమయ్యెను. ఏమోగావి పిచ్చిశ్యామల పెండ్లివేళ నేమియు మాటాడలేదు. వివాహమైనతరువాత నామె కోయలలోఁగలిసి యాడుచుఁ బాడుచు దిరుగనారంభించెను. ఈ వివాహమహోత్సవమున కోయ లనేకవిధముల నాడుచుఁ బాడుచుఁ నానందించిరి.

మఱునాడు శారదానందస్వామి మహాసమారోహముతో దేవీపూజ గావించెను. ఆ సమయమున గోయ లనేక బలిప్రదానములంగావించి జగన్మాతను బూజించిరి. అనంతర మందరును సురాపానముగావించి యానందోన్మత్తులై యా పగలును రాత్రియు నానందముతో గడిపివైచిరి. పరదినమునఁ బ్రాతఃకాలముననే వారందఱును శిఖరములవిడిచి ఏడఁ ప్రజ్ఞోలు దండయాత్రకు బయలుదేరిరి. శ్యామల మౌనముతో నొక్కచో నిలువబడి వారి ప్రయాణసంభరమును దిలకించుచుండెను.

ప్రయాణ సమయమున రామరాయలు శారదానందస్వామికి సమస్కరించుటకై వచ్చెను. అప్పుడు స్వామి యాతని నాశీర్వదించి "వత్సా! పౌమ్ము! యుద్ధమున విజయుఁడవగుము! శ్యామల యిచ్చటనే నాయొద్ద నుండును. ఈ పిచ్చిదానిని మహారాజ్ఞిగా జేయ వలయునని తోచినప్పుడు నీవీమెను దోడ్కొని పోవచ్చును" అనియెను. రామరాయలు మౌనముతో స్వామికి సమస్కరించి కోయనై న్యముతోఁ గూడ యుద్ధయాత్ర గావించెను.

తొమ్మిదవ ప్రకరణము

సన్యాసి చెప్పిన మాటలవలన మహారాజగు విజయరాయలు నిశ్చితుఁడై యుండెను.

ఆతని హృదయమునందున్న భయంకర బాలికామూర్తి యంతర్హితయై పోయెను. ఆ బాలిక హస్తములయందు మరణింతునేమో యను సందేహము వదలిపోయెను. ఇక నాతనికి భయంకర స్వప్నములు తోచుటలేదు. కాని పితృహంతకుని హృదయమున శాంతి యెట్లుండును? పితృహత్యా మహాపాపపూరితంబగు హృదయమున నెట్టి యగ్నిజ్వాల

ప్రజ్వరిల్లుచుండునో దానిని జల్లార్చుటకు సమర్థమగు జల మీ ప్రపంచమునం దెచ్చటనులేదు. విజయరాయ లానందప్రమోదములో ముసింగి యాయాతనను మఱచిపోవలయునని చూచుచుండెను. సురాపానాదుల వలన నొడలుమరచి యా దుస్సహ పరితాపమును మఱచిపోవలయునని ప్రయత్నించుచుండెను—కాని యా పరితాపమును మఱచిపోవుటయెట్లు ?

మహారాజ్ఞియై మురళ సకలదుఃఖముల నొక్కసారిగా మఱచిపోయెను.—విలాస సాగరతరంగముల నీడుచు నామె తన్నుఁ బానే మఱచియుండెను. ఈ ప్రపంచమున దుఃఖమనిగాని, కష్టమనిగాని యొకటి యున్నదను జ్ఞానమే యామెకు లేకుండఁబోయెను. పుట్టినది మొదలుగ నెట్టికోరిక నామెతన హృదయమునఁ గ్రమక్రమముగఁ బెంచిపోషించినదో యట్టికోరిక యిన్నాళ్ళకు సఫలమైనది. కేవల నామ మాత్రముచే నామె మహారాజ్ఞియై యుండలేదు. విజయరాయలు రాజ్యమును జూచుకొనుటలేదు—ఆకడు సిరంతరము నామోదవిలాస నిమగ్నఁడై యుండెను. అందుచే మురళయే యిప్పుడు మహారాజు— ఇతరులపై నధికారమును బ్రదర్శించుటయం దెట్టి సుఖమున్నదో కేవలము మురళ కొక్కతెకే తెలియును. ఆమె సుఖమునకుఁ బరిమితి లేదు—పోలికయును లేదు.

కాని సుఖము మిగులఁ జంచలమైనది—ఆకస్మికముగ మురళ సుఖకాళమున దుఃఖమేఘోదయ మయ్యెను. మురళ శాంతిపూర్ణ హృదయమున నశాంతి యావరించుకొనియెను. సరళ కుమారునిఁ గన్నదను సంగతి మురళ వినియెను. మురళకు సంతానములేదు. సరళ కట్టి భాగ్య మెందులకు ? తనకు లేనిది యితరులకు లభించినది—ఇక మురళ యెట్లు సహింపగలడు ? ఇతరులయినచోఁ గొందెము సహింపవచ్చును—కాని సరళ పుత్రవతియైనది ! పూరక దీనినెట్లు సహింపగలడు ?

ఆనందప్రవాహమున ముసింగి తేలుచున్న మురళ సరళ వృత్తాంతమునే మఱచిపోయినది—ఇప్పుడామెకుఁ బుత్రజనన మైనదని విన్న తోడనే మురళ కుత్సాహుభంగ మయ్యెను. అప్పుడామె తనలో “ అది యింకను బ్రదికి యున్నాదా ?—అట్లు బ్రతికియున్నంతవఱకు నా సుఖములేదు ” అనుకొనియెను.

ఏమి మురళా! సరళ నీమార్గమున కెన్నఁడును గంటకముగ నుండలేదే! ఇతరులను దుఃఖపెట్టుట యెట్లో యామెకుఁ దెలియనే తెలియదే! ఆమె మూలమున నెట్టి యల్పకీటకమునకైన నపకారము కలుగుట కవకాశములేదే! మురళా! అట్టి సరళస్వభావయగు సరళను మార్గకంటకముగను సుఖాంతరాయముగను భావించుచున్నావేమి?—

సరళ కుమారునిఁ గన్నదనుమాట విన్నప్పుడే మురళ హృదయానందమంతయు నంతర్నితమైపోయెను. ఏమూలనుండియో వచ్చి యామె హృదయాంతరాళమునం దొక మహానలజ్వాల యుదయించి ప్రజ్వలింపసాగెను. ఆ దుస్సహాగ్నిజ్వాలలచే నామె హృదయము మండుకొని పోవుచుండెను. అప్పుడామె “ ఎంతపని జరగినది? ఇంత కష్టపడి చేసిన ప్రయత్నమంతయుఁ దుదకు ధ్వంసమైపోయినది! ఈ విధముగా సరళయే మహారాజ్ఞియైనది—ఇంతేకాదు—మహారాజు మాతకూడ నైనది—నాకింకను నొక్క కుమారుఁడైన కలుగలేదేమి? సరళకే ముందుగఁ బుత్రోదయమయ్యెను—అతడు మహారాజగును. ఆమె కొడుకే మహారాజైనచో నేనప్పుడు దాసికంటె నధమురాలనై పోవుదును—సహింపజాలను—ప్రాణముతో నిక సహింపజాలను ” అని యనుకొనియెను.

మురళ మునుపటి మురళకాదు. ఒక సంవత్సరమునకుఁ బూర్వ మొకప్పుడామె యెట్టి దురాలోచనలలో మునిగియుండెనో యిప్పుడు మరల నట్టి యాలోచనములతో దినదినమును గ్రుంగిపోవుచుండెను. క్రమక్రమముగ నామె వదనమండలమునఁ గాలమేఘచ్ఛాయ యావరించు కొనుచుండెను. మరల నవ్వులును విలాసములును బోయినవి.

దాసదాసీజనులు భయముచే నామెయెదుట బడుట మానుకొనిరి. సఖులు చనవుతో మాటలాడుటకు వెఱచుచుండిరి. మురళ యెవ్వరితోడను మాటాడక తనలోదానే విచారించుచుండెను.

పదియవ ప్రకరణము

మురళ కిప్పుడు తఱచుగ మహారాజదర్శన మగుటలేదు. అతడు ప్రమోదోద్యానమున వారాంగనా సరివేష్టితుడై వారి యాటపాటలలోఁ బ్రొద్దులుపుచ్చుచుండెను. మురళ యాతనికి రెండు మూఁడు సారలు వార్తనంపెను. కాని యాతఁ డంతఃపురమునకు రాలేడు. అతనితో నాలోచింపకుండఁ బనిచేయుట చుంచెడికాదు—ఇతర కార్యముల నిషయమున మురళ స్వామియాలొచనకు నిరీక్షించుటలేదు కాని యిప్పుడు తన హృదయ తాపము నడఁగించుకొనుట కేమి చేయవలయునో యాతనితో నాలోచింపక తప్పినదికాదు—అందుచే మురళ విజయరాయని కనేక పర్యాయము లంతఃపురమునకు రమ్మని వార్తనంపెను. కాని విజయరాయలు విలాస నిమగ్నుడై యున్నాడు—మురళం జూచుట కాతని కవకాశము లేకుండెను.

అప్పుడు మురళ క్రోధపరవశ యయ్యెను. ఆమె భయభావము శతగుణాధిక మగుచుండెను. అందుచే నామెయే స్వయమగుఁ బ్రమోదోద్యానమునకుఁ బోవుట కుద్యుక్తురాలయ్యెను. ఆమె వచ్చుచున్నదని తెలిసి రాజపార్శ్వవర్తులు భయముతో నుద్యానమును విడిచిపోయిరి. నాట్యశ్రీలందఱును దాఁగుకొనిరి. పరిచారికలు భయప్రకంపితలై పోయిరి. ఈ ప్రపంచమున నెవ్వరికి నింతగ భయపడరు. మురళ యుద్యానమునకు వచ్చి చూచునప్పటి కందఱును దాగియుండిరి. మహారాజు మధ్యపాన మత్తతచే సగము చచ్చియుండెను. అతడు సంజ్ఞాహీనుడై పడియుండెననుట యత్యుక్తి కానేరదు.

ఇది యంతయును జూచి యనహ్యముతో నభిమానముతోఁ గ్రోధముతో గర్వముతో మురళకూడ నించుమించుగ నున్మత్తురాలై పోయెను. మురళ భర్తయొద్దకువచ్చి బలవంతముగ నాతనిని నిటునటు దొరలించి పిలిచెను. అప్పుడు విజయరాయ లతికష్టముతోఁ గన్నులను విప్పి కాదంబరీ : మధ్యపాత్రమును దెమ్ము” అని యస్పష్టముగ బలికెను. మురళ యిఁకఁ గోపము నడఁచుకొనజాలక “విజయరాయా ! నీనింతవఱ కధఃపతితుడవై పోయితివా ?” అనియెను.

మరళ వాక్యములు శీతలతమతుషారశీకరములం దోలి విజయ రాయని హృదయమున బ్రవేశించెను. భయముచే నాతని మైకము విమిషములో వదలిపోయెను. ఆతడు లేచి కూర్చుండి విస్ఫూరిత నయనములతో మరళవంకఁ జూడసాగెను.

మర—తండ్రినిజంపి సింహాసనము నధిష్టించుట యిందుకొరకా? భయముచే గడగడ వణకుచు విజయరాయలు “ ఊరకుండుము ! ఊరకుండుము ! ఎవ్వలైన విసిపోయెదరు ! ” అనియెను.

మర—ఇంకను ద్రాగుబోతవై పశువువలెఁ బడియుండుము ! అడియే మేలు ! — అట్లయినచో నీ నగరమునందలి ప్రతిగృహమునకును నేనే స్వయముగఁ బోయి పితృహత్యచేసి రాజ్యమును సంపాదించిన పాపాత్మున కేమైనదో, ఎట్టి యభోగతి సంప్రాప్తించినదో, యా పాపమున కెట్టి ప్రాయశ్చిత్తమైనదో—యందఱునువచ్చి చూడఁడని చెప్పుదును.

విజ—మరళా ! నీపాదములఁ బట్టుదును — ఊరకుండుము !

మర—ఎట్లూరకుండగలను ? నీవంటి బుద్ధిహీనున కిట్టి శిక్ష కాకయుండినచో జ్ఞానము కలుగదు.

విజ—నేనేమి చేయవలయునో చెప్పుము ?

మర—లెమ్ము ! ఇచ్చట నితరు లెవ్వరును లేకుండఁజూడుము.

అనిచెప్పి మరళ నలువంకలఁ దిలకించి యుద్వానద్వారమును బంధించివచ్చి యాతనింజూచి “ సరళకుఁ గుమారుడు కలిగెనట ! వినలేదా ? ” అనియెను.

విజ—ఎవరికి ?

మర—వినబడలేదా ? సరళకు—

విజ—చాల సంతోషము !

మర—చాల సంతోషమా ? నీవంటి గాడిద యీ ప్రపంచమునఁ బుట్టి యుండిదు.

విజ—ఏమి మరళా ! మరల నేనేమి తప్పు చేసితిని ?

మర—సరళ కుమారుడే నిడుబ్రోలు మహారాజగును — అప్పు డీక నేమున్నది ?

విజయరాయలు పార్శ్వమునందున్న మధ్యపాత్రమునకై చేయి చాచెను. అప్పుడు మురళి “ అంతటి దారుణకృత్యమునుజేసి సింహాసన మెక్కినను లాభము లేకపోయినది. నాకు సంతానమున్నను సరళ కుమారుడే రాజగును ” అనియెను.

విజయరాయలు సురాపాత్రమును బెదవులయొద్దనుంచుచుండుటను జూచి మురళి సత్వరముగ నాతని హస్తమును బట్టుకొని క్రోధముతో గర్జించుచు “ ఇంకను నీవిధముగ విషపానముం జేయుచుండుటయే పవిత్రము ? ” అనియెను.

విజ — ఇంచుక త్రాగనిమ్ము ! నా మనోబలము తగ్గిపోవుచున్నది.

ముర — ఇక బలముతోఁ బనిలేదు—కావలసినంత బలమున్నది.

విజ — పనియున్నది—నీవు చెప్పదలచుకున్న దేమోనేనెరుగుదును.

ముర — చెప్పుము ! చూతము !

విజ — సరళ కుమారుని జంపుమందువు.

ముర — నీకు సాహసము లేకపోయినను బుద్ధియున్నదని యిప్పటికిఁ దెలిసినది ! ఈపని చేసితీరవలయును.

విజ — నేనెందులకు ? నాతోఁ జెప్పట యెందులకు ? నీవే మహారాజువు ! నీవాజ్ఞాపించినంత మాత్రముననే పనిజరగిపోవును.

ముర — ఈపని చేయక తప్పదు.

విజ — నన్ను క్షమింపుము—మురళా ! నన్నుఁ బట్టుకొనుము— ఆ కరవాల మదిగో ! అదిగో—అదిగో—ఆ యున్నాదిని—ఎవరక్కడ ? నా కృపాణముం దెమ్ము !—చావలసియున్న చో ద్వంద్వయుద్ధముననే చచ్చెదను.

అసహ్యముతో మురళి విజయరాయని నోటిలో సురాపాత్రమును వంచెను—ఆ యుష్ణాసవ ముదరస్థమైనతోడనే విజయరాయనికి జ్ఞానోదయ మయ్యెను. అతఁ డప్పుడు నలుదెసల వ్యాకుల నయనములతోఁ జూడదొడంగెను. పిమ్మట నాతడు “ మురళా ! నీవా ! మరల నేనా స్వప్నమునే గాంచితిని ” అనియెను.

ముర — నీవలన నీక రాజకార్యములు నెఱవేఱునను నాకలేదు. నీవిచ్చటనే మధ్యపానముచేయుచు సదాపతితుడ వగుము. ఇక నీతోఁ

జెప్పిన నేమిప్రయోజనము; అనిచెప్పి మురళ యటనుండి వెడలిపోయెను. విజయరాయ లామెను మఱి పిలువలేదు. మహారాజ్ఞిపదకల్లము వాయు మండలమునఁ గలసిపోయిన తరువాత నాతడు తన సహచరులను విలిచెను. పిమ్మట మరల సురావాహిని ప్రవహించెను—నంగీతతరంగము లుప్పొంగెను—ఉత్సాహప్రభంజనము చెలరేగెను—కాని విజయరాయని హృదయమున నా యగ్నిజ్వాల చల్లారలేదు.

ఆయగ్ని చల్లారునదికాదు—ఎవ్వడు నిడుబ్రోలురాజ్య సర్వ నేనాధ్యక్షుడై యుండెనో, ఎవ్వని పరాక్రమముచే సమస్త క్రతుమండలమును భయప్రకంపిత మయ్యెనో, ఎవ్వని నామశ్రవణ మాత్రమున సకలారణ్యకసమూహమును బలాయితమయ్యెనో యాతఁ డిప్పుడు బాలువికంటె నధముఁడును, నాఁడదానిచేతి కీఱబొమ్మయు నైపోయెను. ఆ భయంకరాగ్నిచే నాతని హృదయమునందలి యా బలమును— ఆ తేజమును—ఆ సాహసమును—భస్మీభూతములై పోయినవి.

పదునొకండవ ప్రకరణము

మురళ రాజప్రాసాదమునకుఁ పోయి నగరాధ్యక్షుడగు నరసింహరాయలను విలిపించెను. అతడు వచ్చిన తరువాత దానదాసీజనమును సఖులనుగూడ నవ్వలకుఁ బంపివైచి యాతనితో “నీకార్యసామర్థ్యమునకు నేను మిగుల సంతసించితిని” అనియెను గౌరవపూర్వముగ నరసింహరాయలు “మహారాజ్ఞీమణి యనుగ్రహము!” అనియెను.

ముర—నీవు సర్వనేనాధ్యక్షుడ వగుటకు దగినవాడవు.

నర—ఏలికకృప!—

ముర—ఒక ఘనకార్యభారమును నీవైనుంచుటకు మే మిచ్చయించుచున్నాము. ఆ కార్యము సఫలము చేయగలిగినచో నప్పుడు మేము నీకు సర్వనేనాధిపత్యము నొసంగదలచితిమి.

నర—మహారాజ్ఞి యాజ్ఞయిచ్చినంత మాత్రమున నేనాకార్యమును విర్వహించెదను. ఇది యొకచేకాదు. మహారాజ్ఞి నెలవైనచో నెన్ని ఘనకార్యములనైనను జేయుటకు సిద్ధముగ నున్నాఁడను.

ముర—నేనెఱుంగుదును. నీవంటి సమర్థుఁ డీరాజ్యమునం దొక్కడును లేడు—

నర—అదియును మీ యనుగ్రహమే.

ముర—నరళ కొక కుమారుఁడు కలిగినాఁడు—

నర—ఎంతపని జరగినది ; ఆమెకుఁ గుమారుడా ?

ముర—ఏమైన నేమి—ఆ కుమారుడు బ్రదికియున్నచో సింహాసనమునకై దేశమున మరల విప్లవము ప్రారంభముగను. రాజ్యశాంతి కొఱకై యా శిశువును దుదముట్టింపవలయును.

నర—ఔను—బ్రదికియున్నచో నన్నియు ననర్థకములే.

ముర—గురుతరమైన యీ రాజకార్యము నీమూలముననే నిర్వహింపబడవలయును.

నరసింహరాయలు తలఁ దడవుకొనుచు ' ఈదాసున కేమియాజ్ఞ ? ' అనియెను

ముర—నీవిప్పుడే కేతకీదుర్గమునకు తొమ్ము ; తరువాత నేమి చేయవలయునో నీకు వేఱుగ జెప్పనిక్కఱలేదు.

నర—మహారాజ్ఞీ : నేను యుద్ధముచేయుట యెఱుంగుదును—కాని నేనెన్నడును ఘాతుకవిద్య నభ్యసించి యెఱుంగను.

నరసింహరాయని స్వరముంబట్టి మురళ మఱియొకలాగున భావించెను. ఆతని యాంతరికోద్దేశమును గ్రహింపవలయునని యామె యుద్దేశము. నరసింహరాయ లవనతమ స్త్రకుఁడై నిలువబడియుండెను. ఆప్పుడు మురళ " అట్లయినచో నీ మూలమున నీకార్యము నెఱవేఱునను నాశలేదా ? " అనియెను.

నర—దేవీ : ఎట్లు చేయవలయునో యుపదేశించినచో నట్లు చేసెదను.

ముర—నీ కుపదేశించుట యన నేమి ?

నర—నేనేవిధముగ నేకార్యమును జేయవలయునో యాజ్ఞాపింపుము—ఇప్పుడే బయలుదేఱి పోయెదను.

ముర—నీవు కేతకీదుర్గమునకు బోయి యా శిశువు నెట్లయినఁ దల్లినుండి యెడబాపి దూరముగ దీసికొనిపోయి కత్తితో బొడిచిగాని— మెదనులిపిగాని—

నర—ఇక విననక్కఱలేదు—నేనిప్పుడే బయలుదేలుచున్నాను.

అనిచెప్పి నరసింహరాయలు గౌరవసూచకముగఁ దలవంచి నెలపు గైకొని యటనుండి వెడలిపోయెను—ఆనమయమునం దెవ్వరో తనుఁ జూచిన ట్లాతఁ డనుకొనియెను. ఆతడు నిశ్చయముగ నచ్చట నేదియో భయంకర దృశ్యమును గాంచియే యుండెను.

నాఁడంతయు నరసింహరాయ లనేకవిధముల నాలోచించు కొనియెను. ఒక వైపున సర్వసేనాధిపత్యము—మఱియొక వైపున శిశుహత్య—ఇది చేయుటయెట్లు? రాక్షసుడు తక్క మనుష్యమాత్రుఁ డెవ్వడైన నిట్టి ఘోరకార్యమును జేయగలుగునా?—సేనాపతిత్వము లభించుననులోభ మిట్టి సందేహముల నుండనీయదు—కాని యందుకొఱ కిట్టి దారుణకార్యము చేయవచ్చునా? ఈ విధముగ నాతఁడనేకవిధముల నాలోచించుకొనియెను. కాని యేమియును స్థిరపఱచుకొనజాలకపోయెను. ఆతడు మహోన్నతుఁడు కావలయునను కోరికకలవాఁడు—అట్టి యాశ యాతనికిఁ జిరకాలమునుండి యున్నది. ఇప్పుడా యుద్దేశము క్రమ క్రమముగ బలపడసాగెను. తుదకాతడు “ఈకార్యము నామూలమునఁ గానేరదు—కాని ద్రవ్యము నొసఁగినచోఁ జాలమంది యిట్టి కార్యమును జేయుట కొడఁబడగలరు. అట్లేల చేయింపరాదు? సామాన్యమైన దయకును—మమత్వమునకును లోబడి సర్వసేనా పతిత్వలాభమును వదలు కొనుటయును మంచిదికాదు. కాని యిందువలనఁగూడ నొకకష్టమున్నది. ఎట్లయిన నీరహస్యము బయలుపడినచో లోకులయెదుట దలయేత్తుకొని తిరుగుట యెట్లు? ఇంతే కాదు—ఎట్లయిన నీ భయంకరకృత్యము వెల్లడి యైనచో రాజబంధు లందఱును మరణదండనము గావించురు—ఇప్పుడేమి చేయవలయును?—నాకు సేనాపతిత్వముతోఁ బనిలేదు” అనుకొనియెను.

నరసింహరాయలు రాత్రియంతయు నాలోచనా నిమగ్నుడై యుండియు నేమియును స్థిరపఱచుకొనలేక పోయెను. రాత్రి యాతఁ

దొక్కసారియైనను గన్నుమూయలేదు ఈ జీవితమునం దాతఁ డెన్నడు వింతగ నాలోచింపలేదు. నేనాపతి కావలయునను నాక సామాన్యమైనది కాదు. ఆయాశచే నాతఁ డాకర్షింపబడుచుండెను. మరల శిశుహత్య యనుమాట తోచినంతనే యాతని సర్వాంగకములును బ్రకంపితములై పోవుచుండెను-అతఁ డేమిచేయగలడు? తుదకు బిచ్చివాడై పోవునా యేమి?

మఱునాటి యుదయముననే లేచి నరసింహరాయ లొంటిగ నెచ్చటికో వెడలిపోయెను. ఇంత యాకస్మికముగ నాతడు నగరమును విడిచిపోవుట కంఠమును విస్మితులైరి. మేమెఱుఁగుదుము! అతడు కేతకీదుర్గమునకే బయలుదేఱిరాడు!—ఇప్పుడు పాపమునకును బుణ్యము నకును బ్రబల యుద్ధము జరిగినది—ప్రలోభమునకును నహింసకును మహారణము జరిగినది—తుదకు భావలోభములకే విజయము కలిగినది.

నరసింహరాయ లొంటరిగనే కేతకీదుర్గమునకు బోయెను. అతడు తనలో “ రణక్షేత్రమున నేనెన్నియో హత్యలఁ గావించితిని. ఆరణ్య క్షేత్రమునఁగూడ లెక్కలేనన్ని హత్యలఁ గావించితిని—ఒక్క శిశుహత్య గావింపజాలనా? విశేషించి యీ కార్యము రహస్యముగ నేనే చేసినచో నెవ్వరికిని దెలియబోదు ” అనుకొనెను.

పాపాత్ముడిట్టే తలంచుకొనును-కాని పాపముమాత్ర మెప్పటికైన బయలుపడక మానదు—చాలామంది పాపకార్యములఁ జేయుపట్టున నీ విధముగనే మనస్సును బ్రబోధించుకొనుచుందురు— అప్పుడు హృద యాంత రాశమునుండి యస్పష్టస్వరమున “ పాపము చేయవలదు ” అను మాటలు వినఁబడుచునే యుండును కాని కొందఱామాటలను వినిపించుకొనరు కొందఱా హితవచనములను గ్రహింపజాలరు— కొందఱా పవిత్రభావములను భావింపజాలరు.

పండ్లెండవ ప్రకరణము

నంసింహరాయలు కేతకీదుర్గమున బ్రవేశించెను.

కాని రాజకుమారియగు సరళాదేవిని దర్శించుట కాతడు సాహసింపజాలకపోయెను. అతడు మొట్టమొదట సరళ వృత్తాంత మంతయును దెలిసికొనియెను. సరళ తెట్టి వినోదములునులేవు. ఆమె

యెవ్వరితోడను మాటాడుటలేదు ఆమె ఎప్పుడోగాని శయ్యామండి రమును విడిచి వచ్చుటలేదు. భోజనమున కైవస పిలువగా బిలువగా నెప్పుడో యొకప్పుడు భుజియించును. ఆమె మొగముఁజూచిన గుండెలు బ్రద్దలైపోవును. ఆమె కన్నులనుండి యశ్రుధారలు విరంతరము ప్రవహించుచునే యుండును. దాసదాసీజన మామె సమ్ముఖమున నుండుట లేదు. కఠినహృదయులగు ప్రతీహారులకూడ నామె కష్టములకు దుఃఖించు చుండురు. పకుళకూడ నామెతో మాటాడుటకు సాహించుటలేదు. ఏమి మాటాడబోయినను నామెకేమి జ్ఞప్తికివచ్చునో యేమిచెప్పిన నామె హృదయ మెంత నొచ్చునో యవి పకుళకూడ నేమనుటకును శంకించుచుండెను. ఆమెకు జెప్పవలసిన మాటలుమాత్ర మేమన్నవి ? రామరాయనిమాట — సింహాసనముమాట — పాప మాశిశువుమాట — మాట యెత్తినంతనే యామె శోకము పొంగిపోవుచుండును—కన్నుల నీరు నిండిపోవుచుండును—ఇక నెవరేమి మాటాడగలరు ?

సరళ యేడ్చుటలేదు గట్టిగ యేడ్చినచో నామె హృదయమున నింతటి వేదనయే యుండకపోవును. ఆమె పైకి దుఃఖించుటలేదు; ఆ దుఃఖమునకు వికాసములేదు—స్ఫుటత్వములేదు; కేవల మాంతరికమై యుండెను—అందుచేతనే యామెను జూచిన గుండె పగిలిపోవును. — అందువలననే యామె దుఃఖము దుస్పృహమైయుండెను. ఆమె మొగము చూచినచో నెట్టి కఠినహృదయుల కైనను గన్నీరు రాకమానదు.

సరళ తన కుమారుని నొక నిమిషమైనను విడువక ఆనచెంతనే యుంచుకొనుచుండెను. తుదకు పకుళకైన విచ్చుటలేదు. ఈ ప్రపంచమున విశ్వసింపదగిన వారామె కెవ్వరునులేరు. మందభాగ్యురాలగు నామె రేయంబవలు కుమారుని నొడియించుచుకొని యేడ్చుచుండును. ఆమెకు బుత్రుడే జీవితాలంబనము—సరళ పుత్రుని నొక నిమిషమైనఁ జూడక యుండజాలదు—కుమారుని నెప్పుడు నెత్తుకొనియే యుండుటచే నామె శరీరమంతయు మలిసమైపోయెను. శిశుసంరక్షణమునందే విరంతరము విమగ్నయై యుండుటచే నామె శరీరస్వాస్థ్యము చెడిపోయెను. సరళకు

మునుపటి రూపములేదు—మునుపటి సౌందర్యములేదు—మునుపటి లావణ్యములేదు—ఒకప్పు డానందసుఖస్వరూపిణియైయున్న యామె యిప్పుడు దుఃఖస్వరూపిణియై యుండెను.

ఈ సంగతులన్నియును విని నరసింహరాయలు చాల విచారించెను. అప్పుడాతడు తనలో “ ప్రేమావతారమూర్తియగు విట్టితల్లి యొడిసుండి యా ముద్దుబిడ్డను నేనెట్లు వేటు నేయఁ గలుగుదును ? ఇట్టి మందభాగ్యురాలికి మఱియు నిట్టిపుత్రశోక దుఃఖమును నేనెట్లు కల్పింపగలుగుదును ? ఆమెకష్ట మీవరకే పరిపూర్తి సందియున్నది. ఆమె శోకము పరమావధి నందియున్నది—ఇక నామె యింఁచు కష్టమునైనను, వింఁచుక శోకము నైనను సహింపగలదా ? ఆమె నిశ్చయముగ మరణింపగలదు. అప్పుడు నన్ను శిశుహత్యాపాపమే కాక స్త్రీహత్యాపాపకము కూడఁ జుట్టిబెట్టుకొనును—నేనింతటి దారుణకృత్యమును జేయఁజాలను ” అని భావించుకొని యాతడు సరళను జూడకుండగనే మరలిపోవుట కుద్యక్తుడయ్యెను.

కాసి యాతఁ డట్లును జేయజాలకపోయెను. మరల దనలో “ నేనీకార్యమును సాధింపకుండ రాజధానికిఁ దిరిగిపోయినచో మురళ నాపై దారుణక్రోధమును వహింపఁగలదు. నిశ్చయముగ నామె యేదియూ మిషకల్పించి నా యుద్యోగము నూడఁబెఱికించును. నన్నుఁ గారా గారములో గూడ ప్రో ఆ మరణము నేను నిర్బంధితుడనై యుండవలసినదే. వాకీకార్యము చేయుటకంటె భావించుకొనియెను.

న్నియో విధముల నాలో నిశ్చయించుకొనియెను. టుకచోటికిఁ దీసుకొని కపోయినను బాధలేదు. ను జంపివచ్చితి నని సరళయొద్ద నుండి యా బిడ్డను తీసికొనఁ గుంహ రాయలు సరి.

దాసివచ్చి “రాజకుమారీ! రాజదానినుండి నగరాధ్యక్షుడగు నరసింహారాయలు వచ్చియున్నాడు. అవశ్యకంబగు రాజకార్య విషయమున మాటాడుటకై యాతడు మీదర్శనమును గోరుచున్నాడు” అని మనవిచేసెను. సరళ యా దాసిమాటలను బాగుగ దెలిసికొని, జాలక వ్యాకులిత నయనములతో నామెవంకఁ జూచుచుండెను. అప్పుడు దాసి మఱియేమియు మాటాడఁ జాలకపోయెను

అప్పుడు వకుళ సరళం జూచి “సఖీ! యింతుక దైర్యము వహింపుము. అదైర్యపడవలదు. ఈవిధముగ నున్న నిన్నుఁజూచి లోకు లేమనుకొందురు. యువరాజు రాజ్యమున లేనంతవఱకు నీవే నిడుబ్రోలు మహారాజ్ఞి వనుమాట మఱచి యుంటివా యేమి?” అనియెను “మహారాజ్ఞి” అనుమాట వినుటతోడనే సరళ మెల్లగఁ దలయాచి తన యంగీకారమును సూచించుచుండును. ఇప్పుడకూడ నామె యట్లే చేసెను. ఇంతేకాక యిప్పుడు తన పసిబిడ్డను వక్షమునం జేర్చుకొని దాచుకొనియెను—తన ముద్దుబిడ్డ నెవ్వరో యెత్తుకొనిపోవుటకు వచ్చి యుండిరని యామె మనసున బోధయగుచుండెను—అమె యేమియు మాటాడకుండుటం జూచి వకుళ “సఖీ! దర్శనమునకై నరసింహారాయని రమ్మని చెప్పవచ్చునా?” అనియెను.

ఇంతనేపటికి సరళ “నగరమునకు వెళ్ళుదురా?” అనియెను.

వకు—అతడు నగరమునకు వెళ్ళినప్పుడు రాజకార్యము కొఱకు వచ్చియున్నాడు.

సరళ కొంతనే మందభాగ్యురాలను. నే నేదా? నా ముద్దుబిడ్డను వచ్చియున్నారని నా వకుళ—సఖీ!

పోవునంతటి నగరమునకు వెళ్ళుట “రమ

పోయెను.

పదమూడవ ప్రకరణము

నరసింహరాయలు వచ్చెను. మూర్తీభవించిన శోకదేవతవలె నున్న నరణాదేవిం జూచిన తోడనే యాతవి హృదయము భగ్నమైపోయెను—ఆకస్మికముగ నాతవి తలపై విడుగుపడినట్లయ్యెను. ఆతవి హృదయకందరమునఁ దటాలున నొక భయంకరాగ్నిజ్వాల యుదయించి ప్రజ్వలించుచుండెను. ఆపాద మస్తకమును సర్వాంగకములును విద్యుత్ప్రవాహ పూరితములైనట్లుండెను. ఆతఁ డప్పుడు తాను భావించుకొన్న దావికంటె సరళ దుఃఖము శత గుణము లధికముగనే యున్నట్లు ప్రత్యక్షముగఁ దెలిసికొనియెను. ఇంత కంటె నధికదుఃఖములను నెవ్వరు నెన్నడు ననుభవించి యుండరని యాతడు భావించుకొనియెను. ఆతఁ డామెనుజూచి కొంత సేపటివఱకును గొయ్యవలె నిలువఁబడిపోయెను.

ఏమ్మట నాతఁడు “ నేనెంతటి పాషండుడను !—ఎంతటి నరాధ ముఁడను ! ఎంతటి క్రూరజంతువను ! ఈ మందభాగ్యురాలి యొడిలోవి పసిబిడ్డను—ఈమె ప్రాణముల కేకమాత్రావలంబి స్వరూపమైయున్న యీ చిన్నశిశువును—ఈమె హృదయసర్వస్వమైయున్న యీ పసిపాపను— ఈ చిన్నబిడ్డను విర్దయుడనై యపహరించుకొని పోవుటకై వచ్చితినే ! నాకు నేనాపతిత్వ మక్కఱలేదు—నిడుబ్రోలు రాజ్యమునందే కాదు— జగత్తునందలి సకల సామ్రాజ్యముల యందునుగల సకలైశ్వర్యములను నా కొనంగినను నేనిట్టి దారుణకృత్యమును జేయజాలను—చేయఁజాలను—” అవి యనుకొనియెను.

ఆతవి హృదయము దుఃఖముతో విండిపోయెను. ఇక నాతఁడు సహింపజాలక దిగ్గరగ నేడ్చుచు రాణియగు నరణాదేవి సమ్ముఖమున మోకాళ్లుపై వంగి “ మహారాజ్ఞీమణి ! నేవిప్పుడొక దారుణకృత్యమును గావించుటకై యిచ్చటకు వచ్చియుంటిని. ఆమాటలలో ఏకఁ బ్రయోజనములేదు. భగవంతుడు నన్నా భయంకరకూపమునం బడిపోవ కుండ గటాక్షించినాఁడు—దేవీ ! నేను మొదలు నరసింహరాయలు

నీదాసాను దాసుడు—ఇప్పుడే నేను యువరాజుతో గలియుటకై పోవుచున్నాడను—ఇక భయములేదు. ఆతడు శతసహస్రారణ్యనైవిక సమేతుడై రాజధానికి వచ్చుచున్నాడని నేను విశ్వాసపాత్రులగు వారి మూలమున వినియున్నాడను—ఆతఁ డచిరకాలముననేవచ్చి నీదుఃఖములను దొలఁగింప జేయగలడు ” అనియెను.

సరళావకుళ తిరువురును నరసింహరాయల చర్యలకు విస్మితలై పోయిరి. వారి కేమియును బోధపడలేదు; అట్లే యాతనివంకఁ దడక దృష్టితో జూచుచుండిరి. అప్పుడు నరసింహరాయలు “ మహారాజ్ఞీమణి ! ఆనుజ్ఞయైనచో నేవకుఁ డిప్పుడే నెలవు గైకొనుచున్నాడు—ఒకమాట— రాజకుమారుని జాగరూకతతోఁ గాపాడకొనవలయును—ఆ శిశువును నీయొడినుండి వేఱువేయుటకై యెన్నియో కుతంత్రములు జరుగుచున్నవి ” అనియెను.

సరళ భయముతో జిన్ని బిడ్డను వక్షమునం జేర్చి దాఁచుకొని కన్నీటితో వకుళంజూచుచు “ సఖీ ! వింటివా ! నా మనసు చెప్పుచున్నట్లే యైనది ” అనియెను. వకుళకూడఁ గన్నీరు పెట్టుకొనియెను. “ సఖీ ! నా ప్రాణములుండఁగా నెవ్వరినైన నింతపని చేయనిచ్చెదనా ! ” అనియెను.

అప్పుడు నరసింహరాయలు సన్మానపూర్వకముగ “ దేవీ ! నేవిప్పుడే యువరాజునొద్దకుఁ బోవుచున్నాను. ఏమైనఁ జెప్పవలసియున్నచో ననుజ్ఞ యియవలయును ” అనియెను.

సరళ చాలనేపటివఱకు మాటాడఁజాలక ఏమృట నీకాయన దర్శనమైనచో విట్లు చెప్పవలయును. “ సరళ యిక నెంతయోకాలము జీవింపదు—ఆమె మీతో జెప్పవలసిన దేమియునులేదు—మీరు సుఖముగా నున్నట్లు వినుటయే సరళకు సుఖము—కావి—నీ చిన్నకుమారుడు— ”

సరళ యిక మాటాడఁజాలక పోయెను. వకుళ కంఠమును గొగిలించుకొని యామె వక్షమున మొగమాసుకొని యేడువసాగెను. వకుళయును సరళను గొగిలించుకొని యేడ్చుచుండెను. ఆ దుఃఖమును జూడఁజాలక నరసింహరాయలు సత్వరముగ నటనుండి వెడలిపోయెను.

ఇట్లు జరగిన కొలదికాలమున కొక దినమునఁ బ్రాతఃకాలము నందు రాజధానీనగరమంతటను నొక ప్రవాదము బయలుదేఱెను— నగరాధ్యక్షుఁడగు నరసింహరాయ లైదువేల యశ్వనైన్యముతో నగరమును విడిచిపోయెనని యందఱును జెప్పుకొనుచుండిరి. యువరాజగు రామరాయనితోఁ గలయుటకే యాతఁ డట్లు పోయియుండునని యందఱును భావించిరి. ఈవార్త వాయుషిప్తంబగు నగ్నిజ్వాలవలె నొక గృహమునుండి యొక గృహమునకు నగరమంతటను వ్యాపించెను. చూచుచుండగనే యీ వార్త నగరమంతటను బ్రాకెను. నగరమంతయు నీవార్తతోడనే సంక్షోభించిపోవుచుండెను. అందఱును విజయరాయనిచేఁ బీడింపబడి కష్టముల నొందుచున్నవారే కాని యింతవరకు బహిరంగముగ నిట్లు శత్రుపక్షమున విర్భయముగఁ జేయుటకు సాహసించినవారొక్కరునులేదు. అందువలన నాతడే ప్రథమ విద్రోహిగా బరిగణింపబడియెను—అతడు సామాన్యుడు కాఁడు—నగరాధ్యక్షుఁడు; రాజనైవికులలో బ్రధానుఁడు—మహారాజునకు విశ్వాసపాత్రులగు నంగరక్షకులలో నొకఁడు—నరసింహరాయని యిట్టి సాహస పరివర్తనమున కందఱు నాశ్చర్యనిమగ్నులైరి.

ఈవార్త క్రమముగ మురళకు దెలియవచ్చెను. నరసింహరాయలు మురళ యాజ్ఞాప్రకారము చేయకుండుటయేగాక శత్రువులలోఁ గూడఁ చేరిపోయెనే; ఈ సంగతి వినినంతనే మురళ క్రోధ దుఃఖాభిమానములచే నున్మత్తప్రాయయైపోయెను.

ప్రమోదోద్యానమునందలి విజయరాయనికిఁ గూడ నీవార్తం దెలుపుటకై యొక ప్రధానోద్యోగివచ్చి "మహారాజా! నరసింహరాయలు పంచసహస్రాశ్వ నైవికులతో రామరాయని పక్షమున జేరుటకై పోయినాఁడు" అని చెప్పెను. అప్పుడు విజయరాయలు మదవి భ్రమముతోఁ దేలగన్నులవైచుచు 'విరిబోడి! పాడవెతోడి!' అనియెను.

పదునాలుగవ ప్రకరణము

ఎవ్వటినుండియో యొక గాయక వచ్చినది.

ఆ క్రోకిల కంఠస్వరమునకు సాటిలేదు. దేశమందంతటను నా గాయక నామము వ్యాప్తమైయుండెను. అపూర్వంబును నసాధారణంబును నగు నామె మధురసంగీతము నాలకించుటకై బాలురును వృద్ధులును, స్త్రీలును, బురుషులును సర్వజనులును వేడుకపగుచుండిరి. కాని సులభముగ నట్టి యదృష్టము లభించుట కుపాయములేదు ! ఆమె యింటింటను గానముచేయు గాయకగాడు. లక్షనిష్కముల విచ్చినఁ గాని యామె సభారంగమునఁ బ్రవేశింపదు !

ఆమెరూప మపరూపమైనది—అంతటి సుందరీమణి యా లోకము నందేలేదు—ఆమె వదనమండలము నొక్కసారి చూచినచో నా యతిలోక రామణీయకమున కెంతవారలైన నింతలో విముగ్ధహృదయులు కాక మానరు—ఆమె వదనమునుండి నిరంతరము నమృతము వర్షించుచుండును—ఆ సుందరవదన మండల సందర్శనముచే హృదయకమల మాళాతరంగ సంవలితమైపోవును. జనులందఱు నామెను జూచి యున్మత్తులై పోవుచుండిరి—ఆమె మధురమోహన సంగీతశ్రవణమునకై యువ్విళ్ళూరుచుండిరి—కాని యామె దర్శనమైన లభియించుటలేదు—ఆమె రాజ మార్గమున బయలుదేరుటలేదు—తన యింటి కెవ్వరును రానిచ్చుటలేదు—తానెవ్వరి యింటికిని బోవుటయులేదు.

ఆమె కీర్తియును గానకౌశలమును బ్రతిగృహమునందును బ్రతి ధ్వనించుచుండెను. కాని యింతవఱ కెవ్వరు నామెను జూచియుండలేదు—ఎవ్వరు నామె గానమును వినియుండలేదు—ఆమె యప్పుడప్పుడు తన యింట నొంటిగఁ గూరుచుండి పాడుచు వీణ వాయింబుచుండును—అందుచే నామె గానమును దూరమునం దుండియైనఁ గొందరు కొందరు వినఁగలిగిరి. ఆమె యప్పుడప్పుడు మందిరగవాక్షద్వారముకడ నిలువబడి

రాజమార్గమును దిలకించుచుండును. అందువలనఁ గొందరు కొంద రామెను జూడఁగలిగిరి. అట్లామె గనమును విన్నవారే యట్లామె రూపమును గన్నవారే తమతమ మిత్రులతోఁ బ్రళంపించుచుండిరి. ఈవిధముగా నానోటనానోట నామె ప్రతిభ దేశమందంతటను వ్యాపించెను.

విడుద్రోలు నగరమునకు మునుపటిదినములు పోయినవి. ఇప్పుడా యానందవిలాసములులేవు. పూర్వమువలె నిప్పుడింటింటను నృత్య గీతములులేవు. దేశమంతటను భయమే రాజ్యము చేయుచుండెను. మహారాజగు విజయరాయలు స్వయముగ రాజకార్యములఁ జూచుకొన కున్నను మరళ ప్రబలపరాక్రమముతో రాజ్యశాసనములఁ గావించు చుండెను. అంతఃపురమునందే యున్నను నామె తేజము దేశమంతటను వ్యాపించియుండెను. సకల రాజోద్యోగులు నామె పిడికిటిలోనుండిరి. సకల నై నికులు నామెకు దాసానుదాసులై యుండిరి. సకల సామంతులు నామెకు భయపడుచుండిరి. ఎల్లప్పుడు నామె గూఢచారులు దేశమంతటను దిరుగుచునే యుందురు. ఎవ్వరేమి యనుకొన్నను నిమిషములో నామె చెవిని బడుచుండెను. ఎవ్వఁ డెట్టి యపరాధముచేసినను, నెవ్వఁడెట్టి రాజద్రోహముచేసినను దత్తణమే మహారాజ్ఞి యట్టివారిని గతినముగ దండించుచుండెను. ఇతరులకుఁగూడ భయము కలుగుటకై యామె సూక్ష్మపరాధములకై నను గతినదండనములఁ గావించుచుండెను.

ఈవిధముగ గొందఱు రాజోద్యోగులు కారాగారమున బంధింప బడిరి. చాలమంది ప్రజలకు మరణదండన మయ్యెను. ఒకరిద్దఱు నేనానాయకులుకూడ నవమానింపబడి చంపబడిరి— ఏమని చెప్పదుము : ఒక సామంతప్రభునిగూడ బహిరంగముగ నామె శిరశ్చేదము గావింపఁ జేసెను. ఇంతేకాదు—అమెచే వియమింపబడిన ఘాతుకులు గుప్తచారులై తిరుగుచుండిరి. రాణి కోపమునకు గుఱియై రహస్యముగఁ గూడఁ జాలమంది యకాలమరణమువాతఁ బడిపోయిరి.

ఇన్నికార్యములవలన విడుద్రోలు రాజ్యమునం దెవ్వరి హృద యమునను నానందములేదు — ఉత్సాహములేదు — అందఱును భయ విహ్వలై కాలముగడపుచుండిరి. ఎప్పు డెవ్వరి స్రాణములఁ దీయించునో

యెప్పు డెవ్వరిని గారాగరమునఁ బెట్టించునో, యెప్పు డెవ్వరిని దేశము నుండి వెడలఁగొట్టించునో యెట్లు తెలియును : ఇద్ద ఱొక్కచోఁజేరి రాజ్యమును గూర్చిగాని రాజసింహాసనమును గూర్చిగాని మాటాడుటకు భయపడుచుండిరి. ఇట్టి దురాచారములు దుస్సహములై పోయెను—కాని వివారించుట కుపాయములేదు. ఈ దుష్టత్వములం దలఁచుకొన్నంతనే గుండెలు పగిలిపోవుచుండెను.

మురళ యీ విధముగ రాజ్యమును బరిపాలించుచుండెను. విడుఁబ్రోలు రాజ్య మిప్పుడింతటి కష్టస్థితిలో నున్నది. ఇక దేశమునందానందవిలాసము లెక్కడనుండును ? దేశ మిట్టి యవస్థలో నుండగా నాయపూర్వప్రతిభాశాలిని యగు గాయక రాజదానిం బ్రవేశించెను. కాని యెవ్వరి హృదయములయందును నిప్పు డుత్సాహములేదు. మహారాజు కూడ నిరంతరము సురాపానలోఁబడై ప్రమోదోద్యానమునఁ గాలము గడపుచుండెను. ఆతఁ డెప్పుడును వారవనితాగణసరివేష్టితుఁడై యుండెను. ఎట్లయిన నాతని కా గాయక సంగతి తెలిసినచోఁ దప్పక రప్పించుకొనుననియు నామె గానము నాలకించినచో మహారాజునకుఁ దమయెడల గౌరవము తగ్గిపోవుననియు నూహించి యా వారాంగన లామె మాటయే విజయరాయలకుఁ దెలియకుండజేసిరి. రమణీ మాయ జాలములం దగులుకొన్నవానికి వివేక మెక్కడనుండును :

గాయక వృత్తాంతము సమస్తజనులకును దెలిసెను. కాని మహారాజగు విజయరాయని కించుకంతయు దెలియలేదు. దేశమునందలి ధనికులగు వారందఱు నామె గానము నాలకింపవలయునని వేడుక పడుచుండిరి. కాని యెవ్వరును మురళ భయమువలన నామెను బిలిపించుటకు సాహసింపజాలకపోయిరి. తుదకు సామంతరాజగు నారాయణరాయ లామెను దనమందిరమునకు బిలిపించెను. నారాయణ రాయలు నవయౌవనుడు. ఆతని కింకను విరువదియేండ్లు విండలేదు. ఇప్పుడాతడు పితృమరణానంతరమున రాజ్యలాభమును బొందియుండెను. ఇంతవఱకు నాతడు రాణిభయముచే నెట్టి వినోదములను గావించుటలేదు. ఇక నట్లూరకుండఁ జాలకపోయెను. ఆతడు తనలో “నేను నా మందిరమున వినోదోత్సవములఁ జేసికొందును—అందువలన రాణికేమిన్వష్టము—

నేనొక గాయక గానము నాలకింతును—అందువలన రాజ్యమున కేమి నష్టము? ప్రజల కింతమాత్రము స్వాతంత్ర్యమైన రేవి రాజ్యమున నుండుటవలన నేమి ప్రయోజనము? ” అని భావించుకొనియెను.

ఆతడు గాయకను బిలుచుటకు న్యయముగనే యామె యింటికి బోయెను. నారాయణరాయ లామెను జూచి ముగ్ధుడై పోయెను. ఆమె రూపము జగన్మోహనకరమై యుండెను. ఆతఁ డప్పుడు “ నీవాకసారి మా మందిరమున గానము చేయవలయును. నీవు కోరిన ధనమిచ్చెదను ” అనియెను.

గాయి—అర్యా! గానమే నా వృత్తి!—నీ సభలో గానము చేయుట కేమి?

నారా—నీకేమి కావలయునో చెప్పుము!

గాయి—నేనెంతయో యాశతో నిచ్చుటకు వచ్చియుంటిని— ఎంతయోధనము సంపాదించవచ్చునని యనుకొంటిని—ఈ మాసము లోపల నొకసభయైన గాలేదు.

నారా—ఈ నగరమునకు మునుపటి దినములు పోయినవి. మునుపటివలెనే యున్నచో నీకెప్పుడును విశ్రాంతియే లేకుండును.

గాయి—అందువలననే నేనిక విట నుండగూడదని నిశ్చయించు కొంటిని.

నారా—కాని మాయింట నొకసభచేసి మఱిపోవలయును— ఈపాటి భాగ్యము నాకు గల్పింపగూడదా?

గాయి—ఈ దాసియెడల మీవంటివారి యనుగ్రహ ముండ వలయును. ఇట నింతమంది గొప్పవారున్నారు. కాని యెవ్వరు నీదాసి ననుగ్రహించినవారు లేకపోయిరి. కేవలము గుణగ్రహణ పారీణులు మీరొక్కరే యగపడుచున్నారు. అందుచే నేనొకనాఁడు మీ సభలో గానము చేయుదును అందు విమిత్తమై మీరు నాకేమియు నీయనక్కర లేదు. కాని యొక కోరికయున్నది.

నారా—అదియేమో చెప్పుము! ఆవశ్యకముగ నట్లే కావింతును.

గాయి—నేను గానముచేయు దినమున నా సభకు రాజధాని యందలి పెద్దమనుష్యుల నందఱు నాహ్వానము చేయవలయును. కేవలము పిలుచుటయే కాదు—తప్పక వారు వచ్చునట్లుకూడఁ జేయవలయును— ఇట్లు చేయకున్నచో నేనొక్క గీతమైనఁ బాడను—మీరు నాయెత్తుధనము పోసినను నేను గానము చేయఁబోను. *

నారా—నేనందఱు నాహ్వానము చేయుదును—వారు వచ్చెదరో రారో యిప్పు దెట్లు చెప్పఁగలను ?

గాయి— ఎట్లు వచ్చెదరో యట్టి ప్రయత్నమునే చేయవలయును—

నారాయణరాయ లింఛుక మాలోచించి “ అట్లే చేసెదను— ఎట్లయిన వారల నందఱును సమావేశము గావించెదను ” అనియెను.

పదునయిదవ ప్రకరణము

మహోత్సాహముతో నారాయణరాయల మందిరమున గొప్ప గానసభ జరగును. ఆతఁ డిందు కొఱకు విశేషప్రయత్నములను జేసియుండెను. నగరమునం దాతఁ డాహ్వానముచేయని గొప్పవారెవ్వరును మిగిలియుండలేదు. రాజబంధువులు మురళ భయముచే రాఁజాలమని ముందుగానే చెప్పివైచిరి. కావి నారాయణరాయ లందఱు యింద్లకును బోయి వారలతో “ ఇంతటి యస్యతంత్రుల మైనచో నీ రాజ్యమునం దుండుట యెందులకు ? ” అనియెను. ఈ మాట యందఱిహృదయములను నాఁచెను. అందువలన నెల్లరును రాణిభయము విడిచి యానందముతో నారాయణరాయల సభకుఁ బోయిరి. ఆనాఁడు మహానందముతో నభావినోదములు సంపూర్ణముగ జరగెను.

అందరును సభకువచ్చిరి. కావి యెవ్వరికిని మనస్తైర్యములేదు. రాణి యేమని తలంచునో, యిందరు నిచ్చటజేరి సభచేసిన సంగతి యామెకుఁ దెలిసిన నేమిచేయునో యెట్లు తెలియును ? గాన మారంభ మయ్యెను.

ఆ గానమున నామె యమృతమును గఱియించెను; ఆత్మవిస్మృతి యొదవించెను; ఆనందమును బ్రసాదించెను; కుసుమములఁ గ్రుమ్మరించెను; తావులఁ దరలించెను; వెన్నెలల వెలయించెను; మేఱపుల మేఱయించెను; ఆ మధురవీణాస్వరములం దామోహనకలకంఠస్వరములం బోయి యా భావగీతములలో నా సభ్యుల హృదయభావములు లీనములై పోయెను. అందఱు హృదయములును గానము చేయుచుండెను. ఆ మధుర నాదబ్రహ్మ మానందబ్రహ్మమున లీనములగుచుండెను. సభ్యులందఱును దదేకధ్యానమునం దుండిరి.

అప్పు డా సంగీతసరస్వతి యీ క్రిందివిధముగ గానముచేయ నారంభించెను.

“ దరణీధరమునెత్తి , దావాగ్నిమ్రింగి
 చెలువుగండక యుండఁ , జిన్నికృష్ణుండు
 రాసమండలములో , రమణులందఱు
 వివిపించుచున్నాఁడు , వేణుగానంబు
 కన్నులున్నఫలంబుఁ , గనుఁగొందమమ్మ ;
 కామినీమణులార ! , కలసిరారమ్మ !

* * * *

దెసలెల్లఁ దెలివందెఁ , దిమిరంబుడిందెఁ
 జలువతెమ్మొరవీచె , జాబ్బిల్లిదోచె
 మనసులోఁ గుందుచు , మానదర్పమున
 నెన్నాళ్ళులిటులున్న , నేమగునమ్మ ?
 జగదేక విభుఁడైన , శ్యామసుందరుని
 సుందరీమణులార ! , చూచిరారమ్మ !

ఇట్లు గానముచేయుచు నామె వృద్ధుఁడగు సదాశివరాయవి సమ్ముఖమున హస్తాభినయనముం గావించుచు నృత్యము చేయసాగెను. ఆ వృద్ధుని దృష్టి యామె కోమలహస్తముపై బ్రసరించెను. క్రమముగ నాదృష్టి యామె యమూల్యాంగుళీయకముపైఁ బడియెను. అప్పుడాతఁ డదరిపడి చటాలునలేచి నిలువబడియెను. అంతలో సిగ్గుపడి మెల్లమెల్లగ

నెప్పటియట్లు కూర్చుండెను. యువతి తన సమ్ముఖమున నృత్యము చేయుటచే నావృద్ధుఁ డట్లదరిపడియెనని భావించి యందఱును నవ్వసాగిరి. ఆ గాయక యట్లే యగ్రవర్తులగు మాన్యసభాసదుల యందఱ యొద్దకును బోయి నృత్యముచేయుచు నభినయింపసాగెను.

అప్పుడు సభ్యు లొకరిమొకరు మొకరు చూచుకొనఁదొడంగిరి. ఆందఱ హృదయములును జలించిపోవుచుండెను. అంతలో గానముకూడ నాఁగిపోయెను. అప్పుడు సదాశివరాయలు లేచి “ ఓ సంగీతవరస్వతీ ! నీ మోహగానములో ముగ్ధులమైయున్న మాకు శ్రీకృష్ణుఁడు గోప బాలికలతో గలసి మురళీగానము చేయుచు సాక్షాత్కరించి యున్నట్లు తోచుచున్నది— ఇది సత్యముగనే భావించుచున్నాము ” అనియెను.

అప్పుడా గాయక యవనతవదనయై “ రసగ్రహణపారీణులగు మీమూలమున నా పరిశ్రమ సఫలమైనది ” అని నెలవు దీసుకొని వెడలి పోయెను. క్రమముగ నందఱును వెడలిపోయిరి. కావి యేడియో మిష పెట్టుకొని రాజబంధువులుమాత్ర మచ్చటనే నిలిచియుండిరి. అప్పుడు వృద్ధుఁడగు సదాశివరాయలు స్వయముగఁ బోయి మందిరద్వారములను గవక్షములను మూసివచ్చెను అప్పుడు సదాశివరాయలు మిగిలిగ బంధువులం జూచి “ నిశ్చయముగ యువరాజు జీవించియున్నాడు ! మనము విన్నమాట సత్యమే. ఆతడే బుద్ధిమతియగు నీ గాయకను దనదూతగా మనయొద్దకు బంపి యున్నాడు. ఆతడు కోయలతోఁ గలసి వచ్చుచు మనకీ విధముగ వార్తనంపియున్నాడు. రామరాయ నామాఙ్గిత మగు గాయక యంగుళీయకముం బట్టియే యిది యంతయు సత్యమని మనము నిశ్చయింపవచ్చును మన మిదివఱకే చాల బొరపాటుపడి తగినఫలము ననుభవించుచున్నాము. ఇట్టి పాపమునకు బ్రతీకారముగ విప్పుడు మనమందఱము నేకీభవించి యే సుగుణరాశి కీ సింహాసనము న్యాయముగ లభింపవలసియుండెనో యాతని పక్షమునఁ బ్రాణములనైన విడిచి ప్రభుఋణమునుండి విముక్తులము కావలయును. ఈ విషయమున నా బంధువులగు మీయభిప్రాయ మేమియో వెల్లడింతురుగాక ” అనియెను.

అప్పు డందొకడు “ మీరు చెప్పినమాటలు బాగుగనే యున్నవి. కాని రామరాయలు మహారాజును హత్యగావించి పలాయితుడయ్యెను గాదా ? అట్టివాని పక్షమున మనము చేరుట న్యాయముగ నుండునా ? ” అనియెను.

నదా—వృద్ధమహారాజును రామరాయలు చంపెననుమాట యసత్యము :

ఒకడు—మఱియెవ్వడు చంపిరి ?

నదా—పిజయరాయలు—

ఒక—పిజయరాయలు తండ్రి నెందులకుఁ జంపుకొనును ? ఈమాట విశ్వాసార్హముగలేదు.

నదా—లోకమందఱు నిట్టి బుద్ధిహీనులను జేయవలయుననియే మురళ యీ యుత్తమును బన్నినది.

ఒక—మురళ యేమిచేసినది ?

నదా—పిజయరాయని గాడిదం జేసి యాతనిచేఁ దండ్రిని జంపించినది.

ఒక—ఈసంగతి మీకెట్లు తెలిసినది ?

నదా—వృద్ధమంత్రి తన మరణకాలమునందు నాకీసంగతి యంతయు జెప్పియున్నాడు.

ఒక—పాప మాతఁ డా విచారముచేతనే యా కస్మికముగ మరణించియుండును. అప్పుడు విద్యాధరుడుకూడ నీవిషయముం గూర్చి వాదించియున్నాడు. సభ్యుల ప్రశ్నములకు బదులుచెప్పక యూర కుండెనేమి ?

నదా—వీమని చెప్పును ? ప్రప్రథమమున మురళ చెలియగు కమల యాతనికి వృత్తాంతముం జెప్పినది. ఆమెపేరు బయటఁబెట్టినచో నామెకొంప మునుంగునని యెంచి స్వార్థత్యాగియగు విద్యాధరుఁడు కారాగారమునఁ దానే బంధింపబడినాఁడు. అందువలననే యాతని కట్టి కష్టమువచ్చినది—అందువలననే మనకిట్టి కష్టము వచ్చినది—

అందఱు నామాటల నాలకించి పశ్చాత్తప్తహృదయులును గోపోద్రిక్తమానసులు నైపోయిరి. అందఱును రామరాయల పక్షమునఁ జేరుట కేకగ్రీవముగ శపథములఁ జేసికొనిరి. మరల నొకసారి యా గాయకిం దర్శించి యువరాజ సమాచారములం దెలిసికొనుటకై సదాశివ రాయలు నియమింపబడియెను.

పదునాఱవ ప్రకరణము

మురళ యిప్పుడు క్రోధముచే రాక్షసియై పోయెను. ఆమెకు గౌరవపాత్రుడను, విశ్వాస నీయుఁడునగు నగరాధ్యక్షుడు నరసింహరాయలు శత్రువులలోఁ గలసి పోయెను. ఇంతేకాదు—ఆమె యనుమతిలేకుండ నారాయణరాయలు గానసభ గావించెను. రాజబంధువులందఱు నామె యజ్ఞలేకుండ నా సభకు బోయియుండిరి. ఇంతవఱ కెవ్వరు నామె యనుమతిలేకుండ దినకృత్యములను గూడ జేసికొనుటకు సాహసింపలేదు. అట్టివారిప్పు డామె నుపేక్షించి వినోదక్రీడల మెలంగుచుండిరి ఇంతేకాక సభానంత రమున రాజబంధువు లందఱును గలసి యేదియో యేకాంతాలోచనము గావించినట్లుకూడ నామెకుఁ దెలియవచ్చెను.

ఆఁడుసింగము వలలోఁ జిక్కి యితీక్రోధముతో దన శరీరము నెట్లు కొఱికి పారవైచుకొనునో యట్లే మురళయుఁ గ్రోధముచే నొడు గఱచుచు గాలచేతులఁ గొట్టుకొనుచు బండ్లు పటపటఁ గొఱుకసాగెను. ఎవ్వరు నామె యెదుటఁ బడుటలేదు. ఆమె భయంకరచేష్టలచేఁ బ్రాసాద మంతయు గంపించుపోవుచుండెను. ఇప్పు డేదియో మహాదారుణ కృత్యము జరుగనై యున్నదని యందరును భయపడసాగిరి

మురళ క్రోధఃపరవశయై పోయెను. ఏమి చేయవలయునో యామె కేమియు దోచుటలేదు. రాజధానియందలి సమస్త ప్రజలకును మరణ దండనము గావించినను నామె కోపము తీరునట్లగపడుటలేదు. అంత శక్తియే యున్నచో నిప్పుడామె నిడుబ్రోలు రాజ్యమంతయును భస్మీ భూతము చేసివేయును. ఆమె క్రోధమంతయు నరసింహరాయనిపై నున్నది—కాని యాతని దండ్రించుట కింక నుపాయములేదు—ఆమె

క్రోధమంతయు నారాయణరాయలపై నున్నది. తెల్లవారుటకు ముందే యామె నారాయణరాయలను బట్టి బంధింపవలయునని యాజ్ఞను బ్రకటించియుండెను—ఇంకను గోపము చల్లారలేదు—వృద్ధ నదాశివ రాయలు మొదలు రాజబంధుల నందఱు నేకకాలమునందే దండింప వలయునని యామె మండిపడుచుండెను—కాని యది యెట్లుసాధ్యమగును ? ఆమె క్రోధాగ్నిజ్వాల మంతయు మందఱాగ్గురాలగు సరళమీద—సరళ తల సరములతో నూడఁబెఱికించినను మురళ కోపము చల్లారదు— అన్నిటిని మించిన క్రోధ మామెకు తన భర్తమీదనే— విజయరాయలే మనుష్యుడైనచో నాతనియెదుట నిందఱు కిట్టి యాటలు సాగునా ? అట్లయినచో నారాయణరాయలు గానసభ గావింపఁగలఁడా ? అట్లయినచో రాజద్రోహులగు రాజబంధువులు రాత్రివేళ రహస్యాలోచనములం జేయుటకు వారితెన్నిగుండెలున్నవి? అట్లయినచో నగరాధ్యక్షుడగు సరసింహరాయ లింతపని చేయఁగలఁడా ?— మురళ కేమిచేయుటకును దోచుటలేదు. ఆమె హృదయంతరాళమునం దప్పుడెట్టి యగ్నిజ్వాలలు ప్రజ్వరిల్లు చున్నవో యెట్టి యుల్కాపాతము లగునున్నవో, యెట్టి ధూమకేతువులు విజృంభించుచున్నవో యెవ్వరు గ్రహింపగలరు ?

సంద్యాసహయమున మురళ కొలఁది పరివారముతోఁ గేతకీ దుర్గమునకుఁ బ్రయాణ మయ్యెను. సఖుల నెవ్వరిని దీసికొనిపోలేదు. పోవునప్పు డామె “ నామనసు చెదరిపోయినది. సరళను జూడవలయునని యున్నది. ఆమె నిచ్చటికిఁ దీసికొనివచ్చి కొన్నాళ్ళిరువురమును గలసి యుండవలయునని యున్నది ” అని చెలికత్తెలతోఁ జెప్పెను. సఖుల మాలలను విశ్వసించిరో లేదో మేము చెప్పజాలము—కాని వారేమియు మాటాడలేదు. మురళ కేతకీదుర్గమునకు పోయెను. పోవునప్పుడు నగర రక్షణమునకుఁ గఠినశాసనములఁ గావించి మఱిపోయెను.

చాలదినములకు మురళ తన చిన్నకోడలగు సరళను జూచుటకై బయలుదేఱిపోయెను. ఆమె బయలుదేఱినవేళకు సరిగ నక్కడ సరళ వకుళను గొఱిఁగించుకొని యేడ్చుచుండెను. వకుళ యామె నూఱడించు చుండెను. కాని సరళ హృదయము తేఱుకొనుటలేదు. సరళ యేడ్చుచు వకుళం జూచి “ సఖీ! నేనికే బ్రదుకను—నా స్వామి నిక నీకన్నులతో

జూడను—నా చిన్న బిడ్డను—” అని యిక మాటాడజాలకపోయెను. వకుళ కూడ నేడ్చుచు “సఖీ ! నేనెంతని చెప్పుదును ?” అనియెను.

సర—చెప్పవలసిన దేదియునులేదు నా ముద్దుబిడ్డ నెవ్వరు పెంచెదరు ?

వకు—ఇంత యధైర్య మెందులకు తల్లీ !

సర—ఇంత యధైర్య మెందులకా ?—ఇక నేను బ్రదుకను—సఖీ ! నా బిడ్డను జూచుకొనుచుండుము !

వకు—సఖీ !—సఖీ !—ధైర్యము తెచ్చుకొనుము !

సర—నేనీక బ్రదుకను—

సరళ బేలతనముం జూచి వకుళకూడఁ గళవళపడిపోయెను. సరళ యిక నేడువజాలకపోయెను అప్పుడప్పు డామెకు స్మృతి తప్పిపోవుచుండెను. కాని యా సమయములో గూడ నామె పుత్రుని వక్షమునఁ జేర్చి పట్టుకొనియే యుండెను. ఎంత ప్రయత్నించినను వకుళ యా శిశువు నామె చేతులలోనుండి తీసుకొనజాలకపోయెను శిశువుగూడ నేడువ సాగెను—ఆ శిశురోదనము చెవులఁబడినప్పుడు మాత్రము సరళ కించుక స్మృతి కలుగుచుండెను అప్పుడామె వ్యాకుల హృదయముతో నలు గెలంకులఁ జూచుచు బిడ్డ నూఱడించుచుండెను. సరళ దేహము కుష్కించిపోయెను. ఆమె శరీరము రక్తహీనమైపోయెను—చంపక కుసుమ సదృశ్యంబగు నామె శరీరకాంతి పాండురచ్ఛాయా పరిణతమై పోయెను. వకుళ చాల భయపడుచునే యుండెను. కాని యామె యేమి చేయగలదు ? ఎక్కడకుఁ బోవగలదు ? ఎవ్వరితోఁ జెప్పగలదు ?—

మఱునాటి యుదయమున వకుళా సరళ లిరువురును గూరుచుండి చిన్నకుమారుని బాలక్రీడలఁ గొంచుచుండిరి ఎవ్వరు నేమియు మాటాడుటలేదు. అప్పుడు సరళ యేడ్చుటలేదు. ఆమె బిడ్డనెత్తుకొని యాతనితో నాడుకొనుచుండెను. చిన్ని యానందరాయలు తల్లియొడిలో నవ్వుచు నవ్వుచు నాడుకొనుచుండెను పాపము ! తల్లి హృదయమునందలి దుఃఖ మాతని కేమి తెలియును ? ఆపసిపాపని యాటలఁజూచి వకుళకూడ బరమానందమునందెను. సరళ యిట్టి యానందభావమును వకుళ కొలఁది నేవుమాత్రమే చూడఁగలిగెను.

అకస్మికముగ వెనుక నేదియో పదికట్టము వినవచ్చెను. ఇరువురును జీకతులై వెనుకకుఁ దిరిగిచూచిరి. యెట్లయెదుట మురళ—నిమిషములో సరళ బిడ్డ నక్కుసం జేర్చుకొని భయముతో మేనత్తవైపు చూచి గడగడ వడఁకుచు నేడువసాగెను. అట్లే యేడ్చుచు నామెలేచి నిలువబడియెను. పిమ్మట సరళ తన ముద్దుబిడ్డను దన ముత్త యొడిలో నుంచుట కుద్యుక్తయై " అత్తా ! నేనెక బ్రతుకను—ఇక నాకెవ్వరున్నారు ? నా బిడ్డను దీసికొనుము ! ఈతని యపరాధమేమియును లేదు—ఇక—ఇక ఈ చిన్నిబిడ్డనే నాకు మాటుగఁ జూచుకొనుము ! ఈ ప్రపంచమున నీకుఁదక్క—ఇక నాబిడ్డ నెవ్వరి కొప్పగించి పోవుదును " అనియెను.

ఇన్నిమాట లొక్కసారిగా సరళ యెన్నడును జెప్పలేదు—ఇక నామె కంఠస్వరము రుద్దమైపోయెను. సరళ యిప్పుడు సంజ్ఞాహీనయై పడిపోయెను. అంతలో వకుళ చటాఱనలేచి సరళను శిశువును బట్టుకొనియెను. మురళ యాపాదమస్తకమును గంపించిపోవుచుండెను. ఆమె నిశ్చేష్టయు, నీరవయు స్తంభితయు నైపోయెను. ఒక్క నిమిషములో నామె ప్రాణము లెగిరిపోయినట్లయ్యెను. అకస్మికముగ నామె తలపై నేదియో పిడుగుపడినట్లయ్యెను. మురళ గోఱగోఱన నేడువసాగెను. ఆమె వదనమండలమున నొక భయంకరభావము ప్రతిఘాతమగుచుండెను.

మురళ బాలికవలె నేడ్చుచుండెను. అట్లేర్చుచు నున్నాదినివలె నటనుండి వెడలిపోయెను. ఆమె రోదనధ్వని సరళ చెవులఁబడియెను. అప్పుడు సరళ కన్నులఁదెఱచి వ్యాకులభావముతో ' సఖీ ! నా యానందము నా బిడ్డ—' అనియెను.

వకుళ సత్వరముగ నాశిశువును సరళ యొడియందుంచి " ఇదిగో జూడుము ! నీ చిన్ని యానందుఁడు ! " అనియెను.

సరళ భయముతో నలువంకలఁ దిలకింపసాగెను. పిమ్మట బిడ్డను వక్షమునం జేర్చుకొని పదివేల ముద్దులు పెట్టుకొనియెను. తరువాత నామె వకుళం జూచి " సఖీ ! నేను కలగఁటిని—అది భయంకర స్వప్నము ! అత్త నా బిడ్డను నా యొడినుండి లాగికొనిపోవుటకై

వచ్చినది ! సఖీ ! ఈ స్వప్నము సత్యమే యగునా ? ” అనియెను. సరళ మాటలకు వకుళ హృదయము దద్దరిల్లసాగెను. అప్పుడు వకుళ మరళ వచ్చినసంగతి సరళతోఁ జెప్పుటకు సాహసింపజాలక యేడ్చుచు నేడ్చుచు “ సఖీ ! స్వప్నము లెన్నఁడైనా సత్యములగునా ? ” అనియెను. సరళ మఱి మాటాడలేదు ? చాలనేవు వకుళవంకఁ జూచుచుండెను. అంతలో నామె కన్నులు నీరు విండుచుండెను. అప్పుడు సరళ వకుళను గొగిలించుకొని వెక్కివెక్కి యేడువసాగెను.

పదునేడవ ప్రకరణము

మృతసరళ తనజీవితకాలములో నెన్నఁడు నింతటి పరితాపము ననుభవించి యుండలేదు. ఆమె విజముగ సరళ హృదయరత్నమగు నానందుని నపహరింపవలెనని వచ్చియున్నది—పాప మా చిన్న యానందకుమారుఁ ఁ దనపొట్టఁబెట్టుకొని తానే యెన్నటికైన రాజమాత కావలయునని భావించియుండెను. కాని యామె విజముగ రాక్షసియైయెనను స్త్రీప్రకృతి—సరళ సరళత్వమును, వాత్సల్యమును, విశ్వాసమును, ప్రేమమును మురళ హృదయమునఁ దీవ్రముగ నాటుకొనియెను. అప్పుడామె హృదయము సహస్రసహస్ర విశితభల్లములచే విదారితమై పోవుచున్నట్లుండెను. అందుచే నామె వచ్చినపని చేయఁజాలకపోయెను—సరళనుగూడ విక జూడజాలకపోయెను. ఆమె యా విమిషములోనే కేతకీదుర్గమును విడిచిపోదలఁచెను.

కాని హృదయోద్దేశమును మాత్రము మార్చుకొనలేదు. కఠినాత్ములగు నిరువురు ప్రతీహారుల రహస్యముగఁబిలిచి “ మీరు సరళ కుమారు నెల్లయిన సంహరింపగలిగినచో నేను మీకున్నతోద్యోగముల నొసంగెదను మఱియు బహుమానముగ లక్ష నిష్కముల నొసంగెదను. ఇప్పుడు మీకీహారము నొసంగుచున్నాను ” అని చెప్పెను. అమూల్యంబగు నా రత్న హారమును బడసి ప్రతీహారులు పరమానందమును నందిరి. కార్య సిద్ధింగాంచినచో లక్షనిష్కములు—ఎన్ని జన్మములెత్తిన వారి కింత ధనము లభించును ? ఇంకను బెద్ద యుద్యోగము—ఇన్నాళ్ళకుఁ దమ యన్యష్టము ఫలించినదని భావించి వారు విశేషానందము నందిరి. ఇంతటి

సుఖమును, నింతటి యానందమును వారెన్నడు ననుభవించి యుండలేదు. మరణదండనమును విడిచి న్యాయాధిపతి యాస్థానమునుండి సత్వరముగ నెట్లు వెదలిపోవునో యట్లే మురళ యట్టి దారుణకృత్యమున కాణ్ణాపించి యంతటి భయంకరవ్యాపారమును జూడజాలక వేగముగ నాస్థానమును వదలిపోయెను.

అప్పుడు ప్రతిహారులు సురాపానమున కారంభించిరి. వారెంత కఠినాత్ములైనను మనుష్యులు—వారు సరళను జూచియుండిరి—అట్లు దుఃఖించుచున్న యామె యొడిలోని పసిబిడ్డను వారెట్లు లాగికొనఁ గలుగుదురు ? అందుచేతనే వారు సురాపానమును జేయుచుండిరి. ఒడలు తెలియకుండ నున్నప్పు డెట్టి దారుణకృత్యమునైనఁ జేయవచ్చునని వారి యుద్దేశము—కాని వారి సురాపానముతోఁగూడ హృదయ భావమును వర్తిల్లుచుండెను—ఇంచుకంతయు నావేశము కలుగుటలేదు—మరల మరల నట్లే యింకను వ్రాగుచుండిరి. కాని సాహసము కలుగుటలేదు.

అప్పు డందొకఁడు హతాశుడై “నావలనగాదు—ఈపని నావలన గాదు. నేనిట్లే దరిద్రుడనై యుండెదను—కాని యిట్టి దుష్కృత్యముచేసి దనికుఁడను గాఁజాలను” అనియెను.

రెండవ—అదేమిరా ! అట్లయినచో నిన్నండఱును బిరికివాఁ డనుకొనరా ?

ఒక—అనుకొననిమ్ము ! నాకేమీ నష్టము ?

రెండ—ఈపని చేయకున్నచో మహారాజ్ఞి మనలను బ్రదుక నిచ్చునా ? మన తల లూడిపోవును.

ఒక—ఔనురా ! అమాట నిజమే—

రెండ—ఇకఁ జింకుట యెందులకు ? చేసియే తీరవలయును.

ఒక—అయినచో గొంచము గంజాయికూడఁ వ్రాగుదము.

రెండ—సరిగఁ జెప్పితివి ! వహ్వో !

ఇరువురును గూర్చుండి తీవ్రముగ గంజాయిని గూడ నేవించిరి. పిమ్మట వారిరువురును రెండు వాడికత్తులను దీసికొని సరళ మందిరము నకుఁ బోవుచుండిరి. అట్లు పోవుచు నొకడు “ ఆ యిరువురు నొక్కచోటనే యుందురు. వారిరువురు మరల నడ్డగింతురేమో ” అనియెను.

రెండ—ఓరి గాడిదా : ఇరువురు నాడువాండ్రేగా ?

గంజాయిపొగ వారి తలల కెక్కిపోయెను. వారికన్నులు నెత్తురు ముద్దలవలె నుండెను; శరీరము బిగుసుకొనియుండెను. వారి మొగములపై వైశాచికచ్ఛాయలు తాండవమాడుచుండెను. వారిప్పుడు విఘూర్ణిత నయనులై తూలుచుఁ దూలుచు వక్రగమనములతో సరళ గదివై పునకుఁ బోవుచుండగా ముందుగ వకుళ వారికంటఁ బడియెను. అప్పుడామె సరళ కాహారమును దీసికొనిపోవుచుండెను. అప్పుడు వారిరువురును లేడింజూచిన బెబ్బులులవలె రాక్షసులవలె నొక్క యుదుటున వకుళపై బడిరి. ఒకఁ డామె గొంతునుబట్టుకొనియెను. రెండవవాఁ డామె హృదయమధ్యమునం దానిమిషముననే తీవ్రముగఁ గత్తితోఁ బొడిచెను. అప్పుడు వకుళ “ సభి ! ” యని యఅచి భూమిపై బడిపోయెను. ఆ భూతుకు లిరువురు నాకత్తిని లాగుకొని సత్వరముగ నటనుండి వెడలిపోయిరి. ఆ యిల్లంతయు రక్తసిక్తమైపోయెను

ఒకసారి సరళోజితము నొలికించినచో నిరంతరముఁ దలలో నదియే తాండవమాడుచుండును—ఒకసారి యొక హత్యను గావించినచో నింకను బదిహత్యలు గావింపవలయుననియే పిచ్చియెత్తుచుండును— ఆ సరళభూతుకు లిరువురును వకుళ రక్తసాతముం గావించి యింకను సరళోజితముం బ్రవహింపఁ జేయవలయునని యావేగ పడఁబొచ్చిరి వారిఁ బనిమిషమైన నాలస్యము చేయకుండ సత్వరముగ సరళ గది యొద్దకుఁ బరుగెత్తిరి

సరళ యొంటిగఁ గూరుచుండి యానందునితో నాడుకొను చుండెను. అబద్ధ యామె యొడిలో గిలగిల నవ్వుచు నాడుకొనుచుండెను.

అంతలో నడుగుల చప్పుడు వినవచ్చుటచే “నఖి ! ఇంత యాలస్యము చేసితివేమి ?” అని సరళ వెనుకకుఁ దిరిగిచూచెను—తిరిగిచూచినది— ఎదుట రక్తసిక్తాంగులగు విరువురు రాక్షసులు—అప్పుడామె మనసు మనసులోలేదు—ఆమె తన చిన్నబిడ్డను వక్షమున కానుకొని వారివంక భయముతో జూడసాగెను—క్రమముగ నామె కన్ను లశ్రుణుల పూరితములై పోయెను—కాని యామె నోటినుండి యొక్కమాటయైన వచ్చుటలేదు.

ప్రతిహారు లిరువురుచు నా విషాదవికల విగ్రహముంగాంచి స్తంభితులై పోయిరి—ఆకస్మికముగ నెవ్వరో వారిని తాతిబొమ్మలగు జేసివైచిరి—ఆకస్మికముగ నెవ్వరో వారి హృదయములం బ్రవేశించి ప్రబలాఘాతములం గావించుచుండిరి—వారిక నొక యడుగైనఁ గదలఁ జాలకపోయిరి కాని కొంత నేపటికి వారిఁ జైతన్యము కలిగినది—అప్పు డొకఁడు రెండవవానిని వెనుకకుఁ ద్రోసివైచి ముందటికి రాఁబోయెను. రెండవవాఁ డందులకుఁ గోపించి కఠినస్వరముతో ‘నీవు పోవలదు’ అని యదలించెను. మొదటివాడు మఱింత కోపముతో ‘నీవును బోవలదు’ అని ధిక్కరించెను. అప్పుడు రెండవవాడు “నీచేతఁ గాదా ? నేను నీవంటి యాఁడుదానను గాను !”

అని గర్జించుచు బోయి సరళ యొడిలోని శిశువును బట్టుకొనియెను. సరళ రనబిడ్డ నొడిలో దాచుకొనుచు బలవంతముగ నా రాక్షసు నడ్డగించి యాకాశము బ్రద్దలగునట్లు నొక వెట్టికేక వైచెను. అప్పటి యామె దుఃఖమయ భయంకరధ్వని యా దుర్గమునందలి ప్రతి గృహము నందును బ్రతిధ్వనించెను. ఆ దుఃఖస్వర ప్రతిధ్వని ప్రతివాయు తరంగమునను బ్రతిధ్వనించుచు బోయి ప్రసంచమునంతను శోకపూర్ణముగఁ జేసివైచెను.

అప్పుడు రెండవవాడు “నీవు రావా ! ఈమెను బట్టుకొనివా ? అట్లే యుండుము ! మహారాజ్ఞితో నీసంగతి మనవిచేయకుండ విడిచి పెట్టనులే !” అనుటయుఁ జేయునదిలేక మొదటివాఁడుకూడ బోయి

యా శిశువును బట్టుకొనియెను. అప్పుడా యిరువురును గలసి తల్లియొడిలోని బిడ్డను దీసికొనుటకై పెనఁగులాదిరి. కాని సరళ శిశువును గట్టిగఁ బట్టుకొని విడువక “సఖీ! సఖీ! వకుళా! నా బిడ్డను దీసికొని పోవుచున్నారు. నీవు వచ్చి రక్షింపుము! ఆవుటకు నాకిక శక్తిలేదు— రక్షింపుము! రక్షింపుము!” అని కేకలు వైవసాగెను—ఎవ్వరును బ్రత్యుత్తర మీయలేదు—ఆ కఠినాత్ములగు పాషండుల హృదయములును గరఁగలేదు—ఉన్మత్తప్రాయులై యున్న యా దురాత్ముల కామాటలు వినఁబడనేలేదు. వారింకను నట్లే పెనఁగులాడుచుండిరి. కాని సరళ తనకడుపున గన్న బిడ్డను జేతులార నెట్లు విడిచిపెట్టఁగలదు?—ఆమె శిశువును విడుచుటలేదు—

ఇక నామె యోపలేదు—ఆ దుష్టరాక్షసులతో నెంతనేపు పెనఁగులాడఁగలదు?—అయిన నామె విడువలేదు. అప్పుడొకడు “కత్తితో బొడిచినఁ గాని విడిచిపెట్టదు” అనియెను.

రెండ—ఈమెను జంపుట యెందులకు? మనకట్టి యాజ్ఞలేదు. శిశువు కాతరస్వరముతో నేడువసాగెను. అప్పుడు సరళకూడ నేర్చుచు “నాథా! నాథా! ఇక నాకు శక్తిలేదు. నీ యానందుని రక్షించుకొనుము!—అని తరుచ్యుత కుసుమమువలె—మూలచ్చిన్న రసాలమువలె—శరతాదితకురంగివలె సరళ యవసన్నయై భూమిపైఁ బడిపోయెను. ఆ రాక్షసులిరువురును శిశువును దీసికొని యొడొరులం జూచుకొనుచు నిలువఁబడిరి. అప్పుడొకడు “ఇక నాలస్యమెందులకు?” అనియెను.

రెండ—ఆలస్యము లేదు.

వారిరువురు శిశువును బట్టుకొని కమ వాడికత్తులతో నా నెత్తురు కండును ఖండించుటకు సిద్ధముగ నుండిరి.

పదునెనిమిదవ ప్రకరణము

అఘాతుకులు తీవ్రహృదయములతో నా బిడ్డను ఖండించుటకుఁ గత్తి నెత్తునంతలో నెచ్చటి నుండియో రివ్వు రివ్వున రెండు బాణములువచ్చి వారి మస్తకముల భేదించివై చెను—వికటద్వనులు చేయుచు నా దురాత్ము లిట్లే నిలుపునఁ గూలబడిపోయిరి. అప్పుడు శిశువుకూడ వారిచేతులనుండి జాతి క్రిందఁ బడిపోయెను. అంతలో నొక వీరపురుషుఁ డచ్చటికివచ్చి యా బాలకు నెత్తుకొనియెను. ఆతఁ డెవ్వరు ?—వనరాజు—

అతని బాణాఘాతములచే నా దురాత్ము లిరువురును నొక్కసారిగ మరణించిరి వనరాజు శిశువును నూరడించుచు సరళను లేవనెత్తుటకై సత్వరముగ నామె యొద్దకుఁ బోయెను—కాని—యిక నెక్కడ సరళ !—సరళ కుసుమము వృంతచ్యుతమై పడిపోయినది—ఒడిలో బిడ్డ నూడఁ బెటికికొన్నంతనే యామె హృదయము ప్రీలిపోయినది :

వనరాజు కన్నుల నీరు విందిపోయెను. అప్పు డాతఁ డా బిడ్డ నొడిలో నుంచుకొని బాలునివలె నేడువసాగెను. కాని యిక నచ్చట నాలఁడు చాలనేపుండుట మంచిదికాదు—ఆతఁ డొంటిగ నుండెను—నయవంకలను రాజభటులు కావలియున్నారు—ఇట్టి స్థితిలో నాతఁ డచ్చట నొంటిగ నుండగూడదు—కాని యాతఁ డా శిశువును దీసికొని పోయి యేమిచేయుఁ గలఁడు ?—ఎక్కడనుండి సంరక్షింపఁ గలఁడు ? ఇచ్చటనే యెవ్వరికైన నొప్పగించినచో నా శిశువును మృత్యుముఖమునం దుంచినట్లే యైపోవును. ఇక బ్రదికించుట యెట్లు ?—

యేడ్చియేడ్చి యా బిడ్డ నిద్రించెను. వనరాజు నిద్రితశిశువు నెత్తుకొని యతి జాగరూకతతో గేతకీదుర్గమును విడిచి పోయెను. అతఁ డీతరులకంటఁ బడకుండ నా దుర్గమునం దెట్లు ప్రవేశించెనో యట్లే వెడలిపోయెను. దుర్గముదాటి కొంత దూరమువరకును పోయి యాతడు

వంశీవ్యని గావించెను. అప్పు డిరువురు కోయ లొక గుఱ్ఱముం దీసికొని యాతనియొద్దకు వచ్చిరి. అప్పు డాతఁ డా శిశువుతోఁగూడ నశ్వారోహణముం గావించి భద్రారణ్యాభిముఖుడై వెడలిపోయెను. అక్కడక్కడ బిడ్డకు బాలిప్పించుచు నెక్కడ నాఁగకుండ దేవీమందిరాభిముఖుడైపోయెను. మందిరమున శారదానందస్వామి దర్శనమయ్యెను. శారదానందుడు వనరాజు నొడినున్న శిశువుంజూచి “వనరాజా ! ఈ శిశువెక్కరు ? ” అని యడిగెను.

వన—నిడుబ్రోలు రాజ్యము నకు మహారాజు—

శార—నిడుబ్రోలు మహారాజా ?

వన—బాను—సరళాదేవి తనయుడు—ఆనందరాయలు.

శార—నీకీబిడ్డ యెట్లు లభించెను ?

వనరాజు సమస్తవృత్తాంతమును స్వామికి వివేదించెను. అప్పుడు స్వామి “ ఏయద్దేశముతో నీవీతని నిచ్చటికిఁ దీసికొని వచ్చితివి ? ” అనియెను.

వన—ఇంకెవ్వరి కొప్పగింతును? ఈతని నిక నెవ్వరు రక్షింతురు?

శార—నుంచిపడచేసితివి—కాని యీతని బోషించుట యెట్లు ?

వన—మీరీతని బోషింపగలరను నుద్దేశముతో దీసికొనివచ్చితివి.

శార—ఒక శిశువును బెంచుటకు నా యోగసాధనము లన్నియు జెడిపోయినవి—మరల విప్పు డింకొక శిశువా ?

వనఅది— శిశువుదోషము కాదు—

స్వామి కొంతనేపాలోచించి “ నేనీబిడ్డను మరల నీ కెప్పు దొప్పగించిన నప్పుడు తీసికొనవలయును— అట్లంగీకరింతువేని నేనీ శిశువును బరిగహింతును ” అనియెను.

వనరా జిప్పు డాశికువు నెట్లు పెంచగలడు—ఈ నిమిషమునందే యుద్ధమునకు బోవలసియుండెను—అందుచే గత్యంతరములేక వనరాజు స్వామిమాటల కంగీకరించి యాశికువును సన్యాసి చేతులతో బెట్టి యప్పుడే నిడుబ్రోలు పురాభిముఖుడై బయలుదేరి పోయెను.

శారదానందస్వామి యా చిన్ని యానందరాయల నందుకొని దేవీమందిరమునఁ బ్రవేశించెను

పంచమిద్దవ ప్రకరణము

సరళయును వక్షళయును మరణించివార్త కేతకీదుర్గమునకు వ్యాపించెను. అది యెట్లు జరగెనో దుర్గక్షకున కెంతమాత్రమును దెలియదు. ఆతడు తనకుఁ దెలిసిన వృత్తాంతమును మహారాజునకు వార్తనంపించెను. నియమానుసారము సరళా వక్షళ మృతకళేబరములకు సంస్కారములు జరగి పోయెను. రాజకుమారుడగు నానందరాయల కొఱకు దుర్గాధ్యక్షుఁడనేకవిధముల వెదకించెను. ఆతడుకూడ మరణించినచో మృతదేహము దొరకియే యుండను. అట్లు దొరకలేదు. మురళ కన్నిసంగతులును దెలియవచ్చెను. క్రమముగ నీదారుణ వృత్తాంతము నగరమునందందియును జెప్పుకొనసాగిరి. సరళ మరణించుటయు నామె కుమారుఁడగపడకుండుటయు ఛావించి యనేకు లనేక విధములుగఁ జెప్పుకొనుచుండిరి రాజబంధువులు చంచలహృదయు లైపోయిరి. ప్రజలు లోలోపలనే దుఃఖింపసాగిరి.

అప్పుడొక ప్రతీహారి పోయి ప్రమోదోద్వానమందున్న విజయ రాయనితో " మహారాజా ! కులవృద్ధుఁడగు సదాశివరాయలు రెండువేల యాశ్వికనైన్యముతోఁ దోయి శత్రుపక్షమునఁ జేరినాడు " అని మనవి చేసెను. మఱియొకఁడు " మహాప్రభూ ! మంత్రీకుమారుఁడగు విద్యాధరుఁడును, సామంతప్రభునకు నారాయణగాయలును గారాగృహము

నుండి పలాయితులై పోయినారు. కారాగృహాధికారియగు గోవింద రాయలు వారిని విడిచిపెట్టి వారలతోఁగలసి పాటిపోయినాఁడు " అని చెప్పెను.

అప్పుడు మహారాజు మాటిమాటికి సురాపానము చేయుచు " అందఱును బోయినఁ బోనిమ్ము ! రాగము నాలాపింపుమనుము ! గానము నాపవలదు " అనియెను.

అప్పు డింకొక ప్రతీహారి " మహాప్రభూ ! ఏబదివేలకోయ నైన్యముతో రామరాయలు రాజధానిని ముట్టడింపవచ్చున్నాడు " అనియెను.

విజయరాయ లతికష్టముతో గన్నులనువిప్పి " ఎవరురా ! " అనియెను.

ప్రతి—రామరాయలు—

విజయరాయలు మఱియొకసారి మద్యపాత్రమును బూరించి త్రాగుచు " గానము సాగనిమ్ము ! " అనియెను.

ప్రతీహారి మరల విసీతుడై " మహారాజా ! నగరరక్షణమున కెట్టి ప్రయత్నములను జేయనక్కఱలేదా ? " అనియెను.

విజయరాయలు విరక్తభావముతోఁ గనుబొమలు ముడిచివైచుచు " అన్నియును మహారాజ్ఞియే చేసికొనును—సంగీతము సాగనిమ్ము ! " అనియెను.

సంగీతములు చెలరేగిపోవుచుండెను. గాయికల మధురకంఠస్వరములును, నర్తకీజనపదమంజీరని ధ్వనంబులును, వేణువీణామృదంగ మధుర ధ్వనులును నా ప్రమోదోద్యానమందిర మంతయును మాధురీమయముగఁ జేసివైచుచుండెను. కాని యెవ్వరి హృదయములందును నానందములేదు. భయముచేతనే గాయిక గానము చేయుచుండెను.

నర్తకి నాట్యము చేయుచుండెను; వాదకుఁడు వాద్యము చేయుచుండెను. కాని యందర హృదయములును భయప్రకంపితములై యుండెను. ఆందర హృదయములయందును గోయళవృత్తాంతమున, రామరాయల యాగమన వార్తయును సంచారము నేయుచుండెను. ఆచిరకాలముననే రాజధాని యంతయు భయంకరముగ రక్తస్లాశితమైపోవును. ఇట్టి యవస్థలో నీ మేళతాళములు, నీ సంగీతములు నెవ్వరికి రుచించును ? కాని విజయ రాయనికి మాత్ర మా భావమేలేదు—ఆ యాందోళనమే లేదు ! ఆతఁడు మద్యపాన నిమగ్నుడై పడియుండెను—మనోబలము తగ్గుచున్న కొలది నాతడు సురాపానమును గావించుచుండెను.

ఆకిస్మికముగ మురళ యచ్చటికి వచ్చెను. నిమిషములో నాట పాటలును వాద్యములు నాగిపోయెను. అప్పుడు విజయరాయలు “సంగీ తను సాగనిమ్ము” అనియెను. మురళ హస్తసంజ్ఞచే వారల నందరను బంపివైచి విజయరాయనిం జూచి క్రోధగర్భవస్వరముతో “ఇదియేమి ! కన్నులు మూసికొనిపోయియున్నవి ?” అనియెను. విజయరాయలు చతుఁడై తన్నులువిప్పి “ఎవరు ? మురళయా ?” అనియెను.

ముర—ఔను. నేనే—ఇంకను నీకు దెలివిరాలేదా ?

విజ—ఇంకేమి తెలివి; తెమ్ము ! మద్యపాత్రము విటుతెమ్ము.

ముర—ఏమీ ! వృద్ధమహారాజు రక్త మీ విధముగ మద్యమై పోయినదా యేమి ?

విజ—నోరు మూయుము.

ముర—నోరుమూయుట యెందులకు ? త్రాగుము ! ఇదిగో ! పాత్ర-వృద్ధమహారాజును జంపుట కేపలము మద్యపానముచేయటకా ?

విజ—ఊరకుండుము. మురళా ! నన్ను క్షమింపుము. ఎవరైన వినియెదరు.

మొర—విన్నచో నీకేమి నష్టము ? ఇంకను గొంచెము త్రాగుము.

విజ—నాకుఁ బిచ్చియెత్తి పోవుచున్నది.

మొర—నీవు క్రమముగఁ బ్రాప్తయ్యెదవై పోవుచున్నావు.

విజ—మొరళా : నీవు నన్ను నిందింపకుము. నేనికఁ ద్రాగను.

మొర—ఇది యెక్కడిమాట ? నీవింతటి వీరుడవా ? ఇంకను నాకుఁ దెలియనేలేదు :

విజ—నీవు రాక్షసివి.

మొర—నేను నా తండ్రినిజంపి కల్లుతోఁ గాలక్షేపము చేయుచున్నానా ?

విజ—చాలింపుము : నీ కించుకంతయును దయలేదా ?

మొర—ఎవ్వరిపై నుండవలయును ?

విజ—ఉన్ :—హృదయము — మనస్సు—ప్రాణము—సర్వ శరీరమును మండిపోవుచున్నది—తెమ్ము : తెమ్ము : ఒకసారి త్రాగి మఱి చచ్చెదను.

మొర—లోకులందరును బతుకంటె నధముడని యసహ్యించుకొనుచున్నారు—ఇంకను జావవలయునా ?

విజ—మొరళా : నన్నేమి చేయమనియెదవు ?

మొర—మైకము వదలనిమ్ము మాటాడవచ్చును.

విజ—నీమాటలు విషణాణమువలెఁ దాఁకుచున్నప్పు డింకను మత్తెక్కడ ?

మొర—ఇంకను నొకమాట యున్నది. సరళ కుమారు డీకఁ దేడు.

విజయరాయ లొక్కయుదుటన లేచి నిలువఁబడియెను. ఒక్క-
విమిషములో నాతని మైకము వదలిపోయె—అపాదమస్తకమును
బ్రకంపితమైపోవుచుండెను. అది యంతయును జూచి మురళ విందా
గర్భితంబును గఠోరంబును హాలహాలపకీర్ణంబునగు చిరునవ్వు నవ్వుచు
మత్తువదలిపోయినదా ? పోకున్నచో ఏక వదలిపోవును అనియెను.

విజయరాయలు కాతరన్వరముతో “ మురళా ! నీకు నామీదఁ
గోపమేయున్నచో — నన్ను దండింపవలయునని నీకు గోరికయ్యే
యున్నచో—నీయిష్టము వచ్చినట్లు నన్ను శిక్షింపుము—కాని నీభయంకర
విషవచనములను నేనిక విని సహింపఁజాలను—నన్ను కూలములచేఁ
టొడిపింపుము—కుక్కలచేఁ దినిపింపుము—శ్మశానమునఁ జితాగ్నిచే
భస్మము చేయింపుము—కాని యిట్టి నీ మాటలను విని సహింపజాలను ”
అనియెను.

ముర — ఇప్పటికి మైకము వదలినది. ఇకఁ గార్యలోచనము
కావచ్చును.

విజ — మరల నేమి ? కార్యలోచన మనుమాట విన్నతోడనే
నా హృదయము కంపించిపోవుచున్నది.

ముర — భయము లేదు—దుర్జయబలపరాక్రమ తేజోధురంధర
విజయరాయ మహారాయా ! భయములేదు—

విజ — ఇంక నైనను నీకు జాలి కలుగుట లేదా ?

ముర — ఇంకఁ గార్యలోచనమునకు రండు :

విజ — చెప్పుము ! నేను నీదాసానుదాసాధముఁడను ! చెప్పుము.

ముర — నా కిష్టము లేకపోయినను నిరంతరము మద్యపాన
సక్తుఁడవై పోయినను నీవు నా స్వామివే—

విజ — ఏమి చేయవలయునో చెప్పుము :

ముర—కోయదశముతో రామరాయలు యుద్ధముచేయుటకు వచ్చుచున్నాడు—ఒక్కకోయలే యైనచో నంత భయములేదు. నరసింహ రాయలును సదాశివరాయలును గూడ నాతనితోగలసినారు. నారాయణ రాయలును నా సోదరుడును జెఱసాలనుండి విడివడి పారిపోయినారు. గోవిందరాయలు కూడ వారితో గలసినాడు. నింకను నెంతమందియో కలయుట కుద్యుక్తులగుచున్నారట! ఎవ్వరిని నమ్ముటకును వలను గాకున్నది.

విజ—ఇక నుపాయము! నేనానాయకు లేమనుచున్నారు?

ముర—వారినిగూడ విశ్వసింపరాదు.

విజ—ఇక నెట్లు?

ముర—ఏమియును మాటాడకుండ రామరాయల పాదములపై బడవలయును. ఇక మీకున్న నుపాయ మిది యొక్కటియే!

విజ—మురళా! విజయరాయలింకను మరణింపలేదు!

ముర—నేనుమాత్ర మట్లనుకొనుటలేదు.

విజ—మురళా! యుద్ధముచేయుదును—విజయరాయలు మరల మునుపటి విజయరాయలే యని లోక మెఱుంగునుగాక!

ముర—అట్లయినచో నిక లెమ్ము!

విజ—పద! ఎట్టి భయంకరకార్యము చేసి సింహాసనమును సంపాదించగలిగితినో యంతకంటెను భయంకరకార్యముం గావించి యా సింహాసనమును రక్షించెదనని తెలిసికొనుము.

ముర—నాధా! ఇవి నా విజయరాయని మాటలే. నీ వొకసారి యుత్తమును బట్టినచో విద్రోహిగణమంతయు వాత్యాప్రభంజితవారుకా గణముంబోలి పంచబంగాళమైపోవును.

అప్పు డాయరువురును గలసి ప్రమోదోద్యానమును విడిచి పోయిరి.

ఇరువదియవ ప్రకరణము

మహాసభ గావించుట కాహ్వానము లంపఁ బడియెను. మహారాజు ప్రమోదోద్ధానమును బరిత్యజించి వచ్చెదనని నగరప్రజల కందఱకును దెలియవచ్చెను. రెండు సంవత్సరములకుఁ దరువాత నిప్పు డాతఁడు కొలువుకూటమునకు వచ్చుచుండెను. కొందఱు భయముతోడను, గొందఱు ఊకతోడను, గొందఱు వేడుకతోడను దర్బారునకు వచ్చుచుండిరి. పూర్వ మొకప్పు దొకనాఁడు నిడుఱ్ఱోలురాజు సభామంటప మీ విధముగనే జనసంకులమై యుండెను. మహారాజుజ్జీచే సమస్తనైవికులును సభాప్రాంగణమునఁ బ్రవేశించియుండిరి. సామంతరాజులుకూడ భయముచే నేనాసమన్వితులై వచ్చియుండిరి. అప్పుడు రాజధానియందంతట నీమాటలే చెప్పుకొను చుండిరి.

మహారాజుగు విజయరాయలు యోధవేషాలంకృతుడై కొలువు కూటమునకువచ్చి సింహాసనముపై కూరుచుండెను. కాని మునుపటి జయధ్వనులులేవు. కొంతమంది జయధ్వనులను గావించిరి. గావి యా ధ్వనులలో జీవకళలేదు—ఉత్సాహకళలేదు—విజయరాయ లా సంగతి గ్రహించి హృదయభావమును గోపనమును చేసికొని యెప్పటివలె వచ్చియున్న రాజోద్దోగ్యులతోడను సామంతులతోడను సమాదర పూర్వకముగ సంభాషించెను. పిమ్మట రాజకార్యము లారంభమయ్యెను. అప్పుడు విజయరాయలు సభాసదులంజూచి " మహారాజును హత్య గావించిన రామరాయలు విద్రోహియై యుద్ధమునకు వచ్చుచున్నాఁడు. మనమాలస్యము చేయకుండ నాపాపాత్మునకు దగినదండనముం గావింప

వలయును. రాజద్రోహులై యాబాలకునితో జేరిపోయినవారి కందరకును మనము తగినశిక్ష గావింపవలయును. అసభ్యులగు నారణ్యకుల కందఱకును దగినశాస్త్రీ చేయవలయును. మీరు భయపడవలసిన పనిలేదు. నేనాసహితుడనై యుదయముననేపోయి వారిని బాటద్రోలివచ్చెదను. దేశాభిమానులందఱు నీ సమయమున నాకు సహాయులై యుండి విడుద్రోలు రాజ్య గౌరవమును గాపాడెదరని విశ్వసించుచున్నాడను " అనియెను

ఇప్పుడు జయధ్వనులులేవు. విజయరాయని వదన మప్పుడు విషాదచ్ఛాయావృత మైపోయెను. క్రోధాతిరేకముచే సర్వాంగములును గంపించిపోవుచుండెను. ఆతఁ డతికష్టముతో హృదయభావమును బయలుపడనీయక " ఇక మీరు మీయిండ్లకుఁ బోవచ్చును. నేను నేనలఁ బరామర్శించెదను " అనియెను. అందఱు నిశ్శబ్దముగ సభ వదలిపోయిరి. మహారాజుకూడ నిశ్శబ్దముగ వెలుసలనున్న నేసలయొద్దకుఁ బోయెను. కావి యచ్చటను జయధ్వనులులేవు—ఎవ్వ రాతని దైవముగ భావించు కొనుచుండిరో, యెవ్వ ాతని నామశ్రవణ మాత్రమున జయజయ ధ్వనులం గావించుచుండిరో యట్టివారిప్పు డాతనిం జూచి నిశ్శబ్దముగ నూరకుండిరి. అందఱు నవనతః స్త్రులై నిలిచియుండిరి. ఇక విజయ రాయని హృదయ మెట్లుండునో వేఱుగఁ జెప్పవలయునా ?

ఆతఁడు నైవికులం జూచి " మీరు మీ నేనానాధుని గుర్తింపలేదా " ఇప్పుడు మీరందఱు నిట్లుంటిరేమి ? " అనియెను. అప్పుడొక వృద్ధ నైవికుడు ముందటివచ్చి " మహారాజా ! ఇది మాయపరాధము కాదు—ఎనిమిది మాసములనుండి మాకు వేతనములులేవు. పూర్వము మాకెంతయో గౌరవమున్నది—ఆదరమున్నది—అభిమానమున్నది. ఇక నిప్పుడో కితిసశాసనములును, గష్టజీవనములును వచ్చినవి " అనియెను.

విజయరాయలు కొంత నేపటివఱకు మాటాడఁజాలక నిలవఁబడి పోయెను. ఏమి చెప్పవలయునో యాతనికిఁ దోచినదికాదు—పిమ్మట నాతడు “ యుద్ధము సిద్ధమైయున్నది. ఇట్టిస్థితిలో నిడుఁబ్రోలురాజ్య గౌరవమును గాపాడు భారము మీతలపై నున్నది. మీరీ సమయమునఁ దోడుపడకుండినచో ఏక రాజ్యరక్షణమున కుపాయములేదు. విజయ రాయని యాశయును లేదు. మీ కష్టములనన్నిటిని మఱచిపొండు : మీలోపముల నిప్పుడే తీర్చివై చెదను. మీకు నాయెడల నసంతుష్టి యేమైన నున్నచో స్పష్టముగఁ జెప్పుడు— నేనిప్పుడే యీ రాజకిరీటము దీసివైచి మీహస్తసంపుటములఁ బ్రతిష్ఠించెదను. మీయిష్టము వచ్చిన వారికి కిరీటము నర్పింపవచ్చును. ఇష్టమున్నచో రాజద్రోహియు, నరహంతకుడును, బాపాత్ముడునగు రామరాయలకైన నీయవచ్చును. నాయాటంకమేమియునులేదు ” అనిచెప్పి మహారాజు కిరీటమును దీయుట కుద్యుక్తుఁడయ్యెను. అంతలో నాకాశము బ్రద్దలగునట్లు నైవికుల జయజయధ్వనులు చెలరేఁగెను. చాలకాలమునకు వారందరును మరలఁ దమ విజయరాయనిం గాంచి యాతని గంభీరమధురాలాపముల నాలకించి సకలదుఃఖములను, సకలకష్టములను, సకలావమానములను నొక్కసారిగ మఱచిపోయిరి. జయజయధ్వనులతో నగరమంతయు నిండిపోయెను.

విజయరాయని హృదయ మానంద ప్రపూర్ణమయ్యెను. అప్పు డాతఁడు నైవికుల సంబోధించి “ మనము రేపటి ప్రాతఃకాలముననే దండయాత్ర గావింపవలయును. ఇక మీరందఱును మీ నివాసములకుం బోవచ్చును ” అని యాజ్ఞాపించెను.

నైవికులందఱును మరల జయజయధ్వనులం గావించుచు దుర్గాభిముఖులై వెడలిపోయిరి. మహారాజు జంతఃపురమునకు వచ్చెను మురళ యుత్కంఠయై యాతనికొఱ కెదురు చూచుచు దెను. అప్పుడామె ధర్తనుజూచి సంభ్రమముతో “ ఏమైనది ? ” అని ప్రశ్నించెను.

విజ—అంత బాగులేదు. రాజకోశమున ద్రవ్యమున్నదా ?

ముర—ఒక చిల్లిగవ్వయైన లేదు.

విజ—అయినచో ఏక నాశలేదు. నైవికులకు వేతనము లీయవలయును.

ముర—నాయలంకారములున్నవి. వావిని విక్రయింపవచ్చును.

విజ—బాగుగఁ జెప్పితివి—ఏమి చేసియైనను సింహాసనమును గాపాడుకొనవలయును.

ముర—అట్లే కానిచో నింతకష్టమును—ఇంత పరిశ్రమమును—నర్వమును విరర్థకమైపోవును.

విజ—ఔను. ఇప్పుడే యలంకారములను విక్రయించి ద్రవ్యమును గూర్చవలయును.

ముర—ఆ పనియంతయు నేను చేయుదును.

ఇరువదియొకటవ ప్రకరణము

నిడుబ్రోలు రాజధానిని సమీపించి కోయలు శిథిరములను స్థాపించిరి. వారి శిథిరములు నిత్యోత్సాహముతో నిండియుండెను. వారందఱును యుద్ధమునకై వచ్చియుండిరి—అందఱు రణరంగమున విజయలక్ష్మికే దమస్రాణముల నర్పించుటకై వచ్చియుండిరి—అందఱును జగజ్జననియగు భూదేవి హృదయతాపమును దమ క్రొన్నెత్తుటి పెల్లువలచే శ్రమింపజేయుటకై వచ్చియుండిరి. ఆ యుత్సాహములో వారి కేమియును దెలియుటలేదు.

ఆడుచుండిరి - పాడుచుండిరి. వాద్యముల మ్రోగించుచుండిరి - సురా పానములఁ జేయుచుండిరి. మహాదేవిం బూజించుచుండిరి. అందఱు నీవిధముగ నక్కడక్కడ గుంపులుగఁజేరి వినోదవిలాసములచే బ్రౌద్ధులు గడుపుచుండిరి.

వారితోఁ గలసి వనరాజుకూడ నానందవిమగ్నుడై యుండెను. ఎల్లప్పుడు నాతఁడు వేణుగానము చేయుచుండెను. ఆ మధురమోహన స్వరమున సమస్తకాననమును మాధురీమయమగుచుండెను. శిఖరముల యందలి కోయలందఱు నాతని మురళీధ్వనులఁ దదేకధ్యానముతో నాలకించి యానందించుచుండిరి. అందఱు నా యానందముచే మైచుటచి పోవుచుండిరి. అందఱు నావేణుగానానందరాజ్యమున కధీశ్వరులై యుండిరి. ఒకప్పుడు వనరాజు వీణాగానముకూడఁ గావించుచుండెను. అట్టివీణ యీ ప్రపంచమునం దెవ్వరు నెప్పుడు మ్రోయించి యుండరు. ఆ వీణా తంతువులనుండి మధురామృతవాహినులు పొంగి పొరలుచుండెను. ఆ యమృతవాహినులలోఁ బ్రేమతరంగములు నాట్యము చేయుచుండెను. అంతయు నమృతమయమై మాధురీమయమై ప్రేమమయమై యానంద మయమైయుండెను—ఆ యానందములో యుద్ధమును దమ్మును సమస్తమును మఱచి కోయలందఱును దన్మయులై యుండిరి.

ఒక్కొక్కప్పుడు వనరాజు వేణువునుమించి వీణ నతిక్రమించి కలకంఠస్వరమున గానము చేయుచుండెను. ఆ మధురస్వరములు సకల తరుపల్లవములతోడను సమ్మిళితములై సంగీతరసతరంగిణుల దిగంత వ్యాప్తములుగఁ జేసివై చుచుండెను. ఆ మధురమోహన సంగీతస్వరములు మధురవాయుమండలమునఁ బ్రచారముచేయుచు సనంతమధురాకాశమున విలీనములై పోవుచుండెను—ఆ కోమలకలస్వన మనంతమూ ర్తిమై యనంత

ప్రతిన్వరములతో ననంత ప్రకృతి నానంద రూపమున నారాధించుచుండెను. అంతయు నానందవిలాస క్రీడామయమైయుండెను. వనరాజు నానందమునకుఁ జరిమితిలేదు.

ఇట్టివారు యుద్ధమునకై వచ్చిరని యెవ్వరనుకొందురు—ఇట్టివారు రక్తధారాప్రవాహముల నీడులాడవచ్చిరని యెవ్వరు భావించుదురు : ఇట్టివారు కొలఁదికాలములో సమరరంగమున సమసిపోవుటకై వచ్చిరని యెవ్వరూహించుదురు?—అందఱు నట్టి యానందమున మునిగియుండిరి.

కాని యందొక్కఁడు మాత్ర మట్లులేఁడు. వనరా జెంత ప్రయత్నించినను రామరాయల కానందముం గూర్చుఁజాలక పోయెను. ఏ వేణుగానమునకు వనజంతువులుకూడ మోహించుచున్నవో, యే వీణా మధురస్వరములకు వృక్షములయందలి పక్షులుకూడ విశ్చేష్టములై పోవుచున్నవో యేమధురసంగీత రసప్రవాహమున నీ భూమండలమంతయు నమృతసాగర విమగ్న మగుచున్నదో యట్టి మధురమురళీగానము—అట్టి మధురమోహన వీణాగానము—అట్టి యమృత మధురమోహన కలకంఠ గానము—రామరాయల కానందము గూర్చుఁజాలక పోయెను. రామరాయల కది సుఖకరముగ లేకుండుటయే గాక దుస్సహ క్లేశదాయకము కూడ నయ్యెను.

ఆతఁ డెప్పుడు నొంటిగ నుండుటకే కోరుచుండెను. అవకాశమైనప్పుడు విర్జనస్థలమునం దొంటిగఁ గూర్చుండి బిగ్గరగ నేడ్చుచుండును. ఆతని కిప్పు డానందింపవలసిన సమయము. ఆతని కిప్పుడు సుఖదినములు సమీపించియున్నవి—ఆతఁడు శీఘ్రముగ నిడుఁబ్రోలు సింహాసనము వదిల్పింపగలడు—ఆతని పక్షమున నరసింహరాయలు వచ్చిచేరెను. ప్రియబంధుడగు విద్యాధరుఁడును, గులవృద్ధుఁడగు సదాశివరాయలును, సామంతుండగు నారాయణరాయలును గోవిందరాయలును గూడ

నాతనిపక్షమునఁ జేరియుండిరి. ఇంకను గొందఱు రాజబంధువులు రానైయుండిరి. ఇవి యన్నియు నాతని కానందకారణములేగదా ! కాని యాతని హృదయమున కేదియు నానందజనకముగ లేక యుండెను—

సరళ యిఁకలేదు. ఆ సంగతి వనరా జతనితోఁ జెప్పకపోయినను నాతఁడు తెలిసికొనియెను. ఈవృత్తాంత మంతటను వ్యాపించినది. సరళ యిఁక లేదు—ఆగతిక యగు నామె పతివియోగమును సహింపఁ జాలక యీ ప్రపంచమును వీడిపోయినది. ఆమె యెంతకష్టపడియెనో యెవ్వరికిఁ దెలియును ?—ఎట్టి యాతనను సహింపజాలక మరణించినదో యెవ్వరికిఁ దెలియును ? రామరాయని హృదయము విదీర్ఠమై పోవుచుండెను—ఏమయిన విఁక నేమిచేయఁగలఁడు—లోకముకొరకు హృదయావేగము నడచుకొని యాతఁడు గట్టిగ నేడువఁజాలకుండెను— గట్టిగ నేడ్చినచో నాతని హృదయపరితాప మించుక యుపశమించియే యుండును. లోక మేమనుకొనునో యని యాతఁ డట్లు చేయఁజాల కుండెను.

ఆతఁడు సమయము దొరికినచో నొంటిగఁ గూరుచుండి బిగ్గరగ నేడ్చియుండును. కాని వనరా జాతని కట్టి యవకాశము లేకుండఁ జేసెను. ఎల్లప్పుడును వనరా జాతని కన్నులయెదుటనే తిరుగుచుండెను. వనరాజుతోఁ గలసి మెలసి తిరుగుచుండుటచే రామరాయని కించుక శాంతి లాభమగుచుండెను. కాని యెల్లప్పుడును వనరా జాతనియొద్దనే యుండుట కవకాశము లేకుండెను. వనరాజు విరంతరమును గోయలతో మండవలయును. వారికి యుద్ధవిద్య నేర్పుచుండవలయును. వారి కానందముగ గానము చేయుచుండవలయును.

రామరాయని హృదయమునందలి పరితాప మితరుల కెట్లు తెలియును ? కిరీరములకు దూరమునందున్న యొక నిర్ణనారణ్యమున రామరాయ లొంటిగఁ గూర్చుండి యేడ్చుచుండెను. ఆతని నయన ద్వయమునుండి యశ్రుధారలు ప్రవహించుచుండెను. కన్నీటిచే నాతని వక్షము తడిసిపోవుచుండెను. అప్పు డాకస్మికముగ నెవ్వరోవచ్చి యాతని వీపుపై జేయివైచిరి. అప్పుడు రామరాయ లదరిపడి వెనుదిరిగి చూచెను—ఆతఁడు వనరాజు :

వన—మరల దుఃఖించుచుంటివేమి ?

రామరాయలింక దుఃఖము నాపుకొనఁజాలక వనరాజుమెడ పట్టుకొని యాతనిహృదయముపై మొగము నానుకొని “మిత్రమా ! నేనిక నీదుఃఖమును సహింపజాలను. ఆమె నన్నెంతగఁ బ్రేమించుచుండెడిదో నీ వెఱుంగ జాలవు ” అనియెను.

వనరాజునకుఁ గన్నీరు మున్నీరయ్యెను. ఆతఁ డతికష్టముతోఁ గన్నీటి నాపుకొనఁ బ్రయత్నించెను. అప్పు డాతని కోమలవదనమండల మెఱ్ఱగఁ గండిపోయెను. అయిన నాతఁడు కన్నీటి నడఁగింపఁ జాలక పోయెను. కాన్ని వేడి కన్నీటిబిందువు లాతని కన్నులనుండి రామరాయని మెడపైఁ బడియెను. అప్పుడు రామరాయ బ్రహ్మశ్రుస్పర్శ నముచేఁ జకితుఁడై మొగమెత్తిచూచెను. కాని విమిషములో వనరాజు కన్నీటిని దుడుచుకొనియెను. రామరాయల కాసంగతి తెలియలేదు. చాలనేపటివఱకు రామరాయలు వనరాజు మొగమువంకనే చూచుచు విలువఁబడియెను.

ఇరువదిరెండవ ప్రకరణము

వనరాజు రామరాయలం జూచి

“ రాజకుమారా ! నీ విట్లున్నచో

యుద్ధముచేయువా రెవరు ? ” అనియెను.

రామ—చెలికాఁడా : నీయెదుట దాఁచుట యెందులకు ? నాకు యుద్ధము చేయవలెనని లేదు. అప్పుడప్పుడు శిఖరమును విడిచి రాత్రి వేళఁ బాఠిపోవలయునని తోఁచుచుండును. కేవలము లోకులు నవ్వుదురని యట్లు చేయఁజాలకుంటివి. నేను సింహాసనముకొఱకు యుద్ధము చేయవలయునని యొప్పుడు నిశ్చయింపలేదు. నా కెప్పుడును రాజు కావలయునను కోరిక కలుగనేలేదు. ఇంతప్రయత్నమును సరళకొఱకై చేసియుంటివి. చాలఁగాలము ఘోరారణ్యములలో నందుకొఱకే చాలఁ గష్టపడితివి. అందుకొఱకే కష్టపడి నీ స్నేహలాభమును సంపాదించితివి. వనరాజా ! ఇఁక యుద్ధ మెవ్వరికొఱకు ? —నా సరళ లేదు.

ఇట్లు చెప్పి రామరాయలు బాలకునివలె నేడ్చెను. వనరాజునకుఁ గూడ గన్నీరు విందెను. కాని యాతఁడు హృదయభావమును హృదయమునందే యడంచుకొని “ రాజకుమారా ! విడుఱ్ఱోలురాజ్య ప్రజల కొఱకు—దుష్టశాసన పీడితులగు దీనులకొఱకు—నీయా వ్రమిత్ర బంధు పరివారముకొఱకు—నీవు యుద్ధము చేసితీరవలయును ” అనియెను.

రామ—వనరాజా ! అందుకొఱకే యింతకాలమువఱకును మిమ్ములను విడిచిపోఁజాలనైతివి. అట్లే కానిచో నేదినమున నా సరళ యీ లోకమున లేదని వినియుంటినో యానాఁడే గైరికవనసభారినై పోయియుండును.

వన—సరళవంటి భాగ్యవతి యీ ప్రపంచమునం దెక్కడ నున్నది ?

రామ—నీవమె నెప్పుడును జూడలేదు. ఆమెప్రేమ వర్ణనా తీతమైనది. ఆ ప్రేమకు సాటిలేదు.

వన—రాజకుమారా : నీప్రేమకుమాత్రము సాటి యెక్కడ నున్నది ?

రామ—నేనెంతటి కష్టముతోఁ గాలము గడపుచుంటినో యెవ్వ రెఱుంగుదురు ? నీవు నాకెంతయో యుపకారము చేసితివి. ఇంకెందు లకు ? నన్ను విడిచిపెట్టము : ఇంత రక్తపాతము వింతెవ్వరికొఱకు ? నా విమిత్త మిఁక నట్టిపని చేయవలదు. ఇంటికిఁబొమ్ము : కోయల కందఱకును నెలవిచ్చి పంపుము : నాకుఁగూడ నెలవొసంగుము : నేను ప్రతికృతానమునందును సరళను ద్యావించుచు జీవితమును గడపి వైచెదను.

వన—నీ వెవ్వరికొఱకు యుద్ధము చేయకపోయినను నీ కుమారుడు— సరళ చిన్ని కుమారుఁడు—ఆనందరాయల కొఱకైన యుద్ధముచేయుట నీకుఁ గర్తవ్యము :

రామ—ఆనంద—ఆనందుఁడీక లేఁడు :

అవి రామరాయలు మరల దుఃఖింపసాగెను. అప్పు డత్యాద రముతో వనరాజు రామరాయల కన్నీరు తుడుచుచు “ ఆనందుఁడు జీవించియున్నాడు ” అనిచెప్పి తానా చిన్ని బిడ్డను రక్షించిన వృత్తాంత మంతయును నాతనికిఁ దెలియఁజేసెను. ఆనందుఁడు బ్రదికియున్నమాట వినుటతోడనే రామరాయల దుఃఖహృదయాంతరాళమునఁగూడ నానంద రేఖ యగపడియెను.

రామ—వనరాజా : యుద్ధం చేయుదును—సరళకొరకు యుద్ధము చేయుదును—ఆనందుని సింహాసనాసీనుం జేయుటకై యుద్ధముచేయుదును. ఇట్లు చేయకపోయినచో సరళ నాపై గోపగించదా : చెలికాదా : నేను యుద్ధము చేయుదును.

వన—పద : ఇక విట్లొంటిగఁ గూర్చుండి యెన్నఁడును విచారించవలదు.

ఇరువురును శిఖిరాఖిముఖులై బయలుదేరిరి. వచ్చుచుండఁగా విద్యాధరుఁడు వారి కెదురుగవచ్చి “ కుమారా : నలువురు సామంత రాజులు పదివేలక్షత్రీయ వీరులతో మన పక్షమున యుద్ధముచేయుటకై వచ్చియున్నారు ” అని చెప్పెను. ఆ సమయమునకు సరిగ నలువంకలను జయజయధ్వనులు చెలరేఁగెను. అప్పు డందఱు నానందహృదయములతో శిఖిరమునఁ బ్రవేశించిరి. యువరాజుం గాంచి నైవికులందఱును మరల మరల జయజయధ్వనులం గావించుచుండిరి. వారందఱు నానందముతో జేయుచుండు నా జయధ్వనులు రాజధానియందలి యంతఃపురమున నున్న మురళకర్ణములలోఁ బ్రతిధ్వనించుచుండెను.

ఇరువదిమూడవ ప్రకరణము

నిడుఁబ్రోలు రాజధాని యిప్పుడు యుద్ధక్షేత్రముగఁ బరిణమించినది. నగరమునకు నలు వంకలను దండనాయకులు నేనానహితులై మిగుల జాగరూకతతోఁ గాచుకొనియుండిరి. నగరరాజమార్గములం దెల్లదల రాజసైనికులాయుధ హస్తలై తిరుగుచుండిరి. గజబృంహితములు, హయహేషలు, సైవికుల జయజయ శబ్దములు, జననమూహ కోలాహలధ్వనులు మొదలగు

వావితో రాజధానియంతయు నిండిపోయెను. అంగడులు మూసివేయఁ బడియెను. కృషికులు స్వకార్యముల నుజ్జగించిరి. శిల్పగణము శిల్పకార్యములఁ బరిత్యజించెను. రాజపథమున నైవికులుదక్క మఱి యెవ్వరును దిరుగుటలేదు. బాలికాబాలకులును స్త్రీలును మందిరముల విడిచి వెలుపలకు వచ్చుటలేదు. అంతటను యుద్ధప్రయత్నములే— అంతటను భయంకరభావములే— ఆకసమున గ్రద్దలాడుచుండెను.

విజయరాయలు జాగరూకుడై మెలంగుచుండెను. రెండేండ్లకుఁ బూర్వ మాతఁ దెట్టి దుర్జయ నేనాద్యక్షుడై యుండెనో యిప్పుడు సరిగ నాతఁ డగ్నే యుండెను. రెండేండ్లనుండి యుద్ధకార్యములను మఱచి విశృంఖలులై యున్న నైవికుల నాతఁ డిప్పుడు మరలఁ బరిశ్రమచేసి వియమబద్ధులుగాఁ జేయుచుండెను. అతఁడు విడువకుండ నశ్వారోహియై తిరుగుచు నగరరక్షణమునకుఁ గావలసిన కార్యములను యుద్ధమున కావశ్యకంబులగు ప్రభుత్నములను జేయుచు రేయుంబవలు శ్రమపడి యన్నియు నాయత్తపఱచుచుండెను. నైవికులందఱు నాతనియెడల మిగుల సంతుష్టులై యుండిరి. మురళ యమూల్యాలంకారములను విక్రయించి విశేషద్రవ్యమును సంపాదించి విజయరాయలప్పుడు నైవికుల వేతనముల నొసంగటయే గాక విశేష బహుమానములను గూడఁ గావించెను. ఇంతేకాక విజయరాయలు కోటిశ్యరులగు వర్తకుల యొద్ద విశేషధనమును తీసికొనియెను. భయముచే వారేమియును మాటు మాట చెప్పక ధనము విచ్చివైచిరి. ఆ ద్రవ్యమంతయును నైవికుల విషయమున నాతఁడు తృణప్రాయముగ వ్యయపెట్టుచుండెను. ఇతఁ నాతనికి నేనలవలన భయములేదు. పదివేలమంది క్షత్రియవీరు లాతని కొఱకుఁ బ్రాణముల నర్పించుటకు సిద్ధముగ నుండిరి.

అందఱును దైర్యముతో నుండిరి. అన్నియును సంసిద్ధములయ్యెను. ఇత యుద్ధము జరుపవచ్చును. ఉభయపక్షవీరులును సముత్కంఠులై యుద్ధమున కెదురుచూచుచుండిరి. కాని ముందుగ నెవ్వరాక్రమింతురో యెవ్వరికిని దెలియుటలేదు. అప్పుడు విజయరాయలు తనతో " రామరాయ లిప్పుడు యుద్ధముచేయుటకు వచ్చి యున్నాడు. ఆతడే ముందుగ దుర్గము నాక్రమించును. అందువలన నేను దుర్గరక్షణముం గావించుకొనవలయును " అని యాలోచించుకొనుచుండెను. కాని రామరాయ లట్లాక్రమించునను చిహ్నము లేవియు నగపడుటలేదు. రామరాయల శిబిరములఁ గేవల మానందవిలాసములు నాటపాటలును జెలరేగుచుండెను. కోయలు సగరము నాక్రమించుటకు భయపడుచుండిరినియు, నందువలన రామరాయ లధీరుడై యుండెననియు విజయరాయనికి దెలియవచ్చెను. అందుచే నాతడే సనై న్యముగఁ బోయి శత్రుసేనలఁ దలపడి వీల్చి చెండాడవలయునని విజయరాయలు నిశ్చయించు కొనియెను.

సంధ్యాకాల మైనతరువాత విజయరాయలు తన సైనికుల కందఱును దెల్లవాఱకముందే శత్రుశిబిరముల నాక్రమింపవలయును. అందఱు నిందుకొఱకు సంసిద్ధులై యుండవలయును అని యాజ్ఞాపించెను. నిమిషములో నాతనియాజ్ఞ సైనికులకందరకును దెలిసిపోయెను. దండనాయకులు సైనికులను యుద్ధసన్నద్ధులం జేయుచుండిరి. అన్ని కార్యములు నతిరహస్యముగ నతిజాగరూకతతోఁ గావింపఁబడుచుండెను. ఆరాత్రి సైనికులు తెవ్వరును నిద్రింపలేదు. అందఱును జాగరూకులై యుండిరి. రెండుజాములైన తరువాత విజయరాయలు సైనికులందరను యధోచిత కార్యములయందు నియోగించి విశ్రామార్థమై తన ప్రాసాదమునకుఁ దిరిగివచ్చెను. ఆతఁడు తిన్నగ శయనగృహమునకుఁ బోయెను. దాసదాసీజనులెవ్వరు నా సమయమునం దాతనితో నెట్టి ప్రశంస చేయుటకును భయపడిపోయిరి.

ఇరువదినాలుగవ ప్రకరణము

గభీరతమంబగు నయ్యర్థరాత్రమున మహారాజ్ఞి
యగు మురళ స్వామి శయనమందిరమునఁ
బ్రవేశించెను. విజయరాయలు శయనింపలేదు; గృహమధ్యమునఁ
బ్రచారము చేయుచుండెను. అతఁడు తలవంచుకొని దీర్ఘనిశ్వాసముల
విడుచుచుండెను. అతఁడు దీర్ఘచింతానిమగ్న మానసుడై యుండుటచే
మురళ పదశబ్దములను వినలేదు. మెల్లమెల్లగ—నిశ్శబ్దముగ మురళవచ్చి
స్వామివీఁపుపైఁ జేయివైచెను. అదరిపడి విజయరాయలు తిరిగిచూచి
“ మరల నాకాస్వప్నమే వచ్చినది ! ” అనియెను.

మురళ వికటముగ నప్పుచు “ ప్రతిరాత్రియు నంధకారమున
మీకుఁ బికాచదర్శన మగుచువేయున్నది ” అనియెను.

విజ—నవ్వెదవేమి ? నేను నిశ్చయముగఁ జూచుచున్నాను.
యుద్ధమునుండి నేనికఁ దిరిగిరాను.

ముర—ఈభవిష్యత్కానము మీకెట్లు కలిగినది ?

విజ—కానిచో నా భయంకరస్వప్న మీరాత్రియే వచ్చుట
యెందులకు ? రేపు యుద్ధము కాఁగలదు.

ముర—మీకాస్వప్నము ప్రతిదినమును వచ్చుచున్నది ? ఛీ !
ఇంతభయ మెందులకు ?

విజ—మురళా ! ఒక్కమాట వినియెదవా ? రమ్ము ! నన్నుఁ
బట్టుకొనుము ! రమ్ము ! మనము పాతిపోవుదము ! ఇరువురము
నేయరణ్యమునకై నఁ బోయి జీవితము ! నా ప్రాణములపై నాకంతటి
యాశకలుగుచున్నది—ఇంత శీఘ్రముగ మరణింపఁ జాలను—నేను
మహాపాపాత్ముఁడను—వచ్చినచో నాకు గతులు రేపు—శరణ్యములేదు—

అందువలనఁ జచ్చుటకు నాకు సాహసము కలుగుటలేదు—చచ్చినచో నేను భయంకరనరకానలజ్వాలలోఁ బడిపోవుదును :—అందుచేత— ఆభయముచేత—నేను మరణింపఁజాలను : మురళా : నన్నుఁ గొన్నాళ్లు బ్రదుకవిమ్ము :

మురళ చిఱునవ్వునవ్వుచు “ నిన్నుఁ జంపువారెవ్వరు : మహా వీరుఁడవగు నిన్నును, నీవీరనైన్యమును మూఢులగు నా కోయలే జయించినచో దూర్వున నుదయించు సూర్యుఁడు పశ్చిమమున నుదయింపఁదా : నీమాటలు వినిన నవ్వువచ్చుచున్నది ” అనియెను.

విజయరాయలు కాతరస్వరముతో “ యుద్ధమున నాకు జయమైనను కావచ్చును. కాని యుద్ధమునఁ జొచ్చుబ్రదుకులంగూర్చి యెవ్వరు నిర్ణయింపగలరు : యుద్ధమునకుఁ బోవునప్పుడే జీవితాళ వదలుకొనవలయును. దూరమునుండి యొకబాణము తగిలినఁ జాలదా ? చావనఁగా నెంత ? చచ్చుటకు నాకు సాహసములేదు ” అనియెను.

ముర—ఈవిధముగ బ్రదికి యున్నందువలన నేమిలాభము ? నిన్ను వన్యమృగమువలె బోనున బంధించి లోకులందఱకును “ ఈపితృ హంతకుని జూడుఁడు : ” అని ప్రదర్శింపవలయునా యేమి ?

విజ—చీ ! చీ ! ఊరకుండుము :

ముర—ఏమి : ఊరకుండుటయేమి ? ఇష్టమున్నచో నీవు పాటి పొమ్ము :—నేనుమాత్ర మట్లు చేయఁజాలను :—నీస్థానమున నీమారుగ నేనేనిలిచి యుద్ధముచేసెదను. అపజయము తటస్థించినను రణరంగము నుండి వెనుదిరిగిరాను : ఆప్పుడు లోకులందఱును మురళ వీరపురుషునివలె మరణించినదని ప్రశంసించుదురు :

విజయరాయ లేమియును మాటాడలేదు. మౌనముతో నటు నిటుఁ దిరుగుచుండెను. కొంతనేపైన తరువాత మురళను సమీపించి

“ నీవాభయంకరాన్ని జ్వాలను జూచియుండలేదు—ఏయిద్దరి జ్వాలను నన్నుఁ జిరకాలమునుండి దహించివైచుచున్నదో యాయన్ని జ్వాలను నీవు చూడలేదు—అందుచేతనే నీకుఁ జావనిన భయములేదు—ఆధారుణా నలమును జూచినచో నీవును మరణింపఁజాలవు—మురళా ! నేను నీపాదములఁ బట్టుకొనియెదను—నన్నింకను గొన్నాళ్ళు బ్రదుకనిమ్ము ! నిశ్చయముగ నేనెఱుంగుదును—యుద్ధమునకుఁ బోయినచో నిఁక మరలిరాను : ” అనియెను.

ముర—ఏమియీవెట్టి ! నిన్నుఁ జంపువారెవ్వరు ? గ్రహగణ నముచేసి సన్యాసి చెప్పినమాట లప్పుడే మఱచిపోయితివా ?

విజయరాయ లటునిటుఁ దిరుగసాగెను. అప్పుడు మురళ “ పితృ హంతకుండ, నరరూపరాక్షసుఁడు ననిపించుకొనుచు నసహ్యకర పదార్థమువలెఁ బ్రత్యక్ష హాలాహలమువలె లోకులందఱకు నగపడుచు నీవిధముగ జీవించి యుండుటకంటె మరణించుటయే మేలు ! ” అనియెను.

విజ—నేను పాటిపోయినచో నన్నెవ్వరు పట్టుకొనగలుగుదురు ?

అప్పుడతి గంభీరభావముతో—అతిభయావహస్వరముతో మురళ “ విజయరాయా ! నీవు యుద్ధమున కంగీకరింపక పాటిపోవఁదలఁచినచో నితరు లెందులకు ?—పితృహంతకుఁడని యందఱకుఁజెప్పి నేనే నిన్నుఁ బట్టి యొప్పగించెదను ” అనియెను.

విజయరాయని సర్వాంగరములును బ్రకంపితములై పోవు చుండెను. అతఁడు విస్ఫూరితనయనములతో మురళం జూచి “ ఛీఛీ ! నోరుమూయుము ! ” అనియెను.

ముర—“ విజయరాయా ! నీవు సమరముచేసి తీరవలయును— కాకున్నఁ జచ్చితీరవలయును—అట్లు కానిచో నేను మరణించెదను. అంతియకాని నేను జీవించియుండఁగా నీవిడుబ్రోవ రాజ్య మహారాజ్య

పదమును మఱియొకరి కీయఁజాలను" అని మురళ క్రోధావేశముతో నటనుండి వెడలిపోయెను. చాలనేపటివఱకును విజయరాఘు లక్ష్మే యాగృహమునఁ బ్రచారముచేయుచుండెను. అంతలో నాతఁ డాకస్మిక ముగ నులికిపడి పలువంకల దిలకించుచు వెలుపలఁ బ్రవేశించెను. తోడనే యశ్వారోహియై వైస్యములయొద్దకు బయలుదేలిపోయెను. వైనికులందఱును జాగరూకతతో యుద్ధసన్నద్ధులై నిలిచియుండిరి. నిమిషములో మహారాజునాజ్ఞ యంతటను వ్యాపించెను. తర్జుణమె నేనలన్నియు శత్రుశిబిరముల నాక్రమించుటకై దాడివెడలెను.

ఇరువదియైదవ ప్రకరణము

రామరాయని శిబిరమునం దందఱును రణవేష ములతోడనే నిద్రించుచుండిరి. వనరాజు నాజ్ఞచే వారందఱును విశ్రమించియుండిరి. ఉదయముననే విశ్చయముగ యుద్ధము జరగునని వనరాజెఱుఁగును. అందుచేతనే యారాత్రి విశ్రమించుట కాతఁ డాజ్ఞయొసంగెను. కాని వనరాజుమాత్రము నిద్రింప లేడు. రామరాయలును నిద్రింపలేడు. మురళ విజయరాయని యుద్ధ మునకుఁ బురికొల్పుచున్న సమయమునకు సరిగ నిక్కడ వనరాజును రామరాయలును గూర్చుండి ఘాటాడుకొనుచుండిరి.

వన—రాజకుమారా : నీవు నాకొత్తవరము నీయవలయును—

రామ—చెలికాఁడా : ఈ ప్రపంచమున సరళతరువాత నాకుఁ బ్రేమింపదగినవాఁడవు నీవొక్కడవే—ఇంతేకాక నేను నీకు విశేషించి యనేకవిధముల ఋణపడియుంటివి నీవు నన్నుఁ గోరుటయననేమి ? చెప్పుము : నీవు చెప్పినట్లే చేసెదను.

వన—నీవు రేపటిదినమున రణరంగమునకుఁ బోవలదు—ఇది నాయాజ్ఞ—ఇది నాయాల్లోచన—

ఆ మాటల నాలకించి రామరాయలు విస్మితుఁడయ్యెను. బాల నేపటివఱకు వనరాజువంకఁ జూచుచు “అదియేమి వనరాజా? నీవే నన్ను యుద్ధమునకుఁ బురికొల్పితివి—మరల నీవే యుద్ధమునకు రావలదని విషేధించుచున్నావు!” అనియెను.

వన—నీమాటుగ నేనే యుద్ధము చేయుదును—నీవు రణరంగ మునకు రావలదు—ఈనాయాజ్ఞను నీవు పాలింపఁజాలవా?

రామ—నెచ్చెలీ! అట్లు చేసినచో లోకులేమనుకొందురు? ఇది యెట్లు సాధ్యమగును? యుద్ధసమయమున నేనగపడకున్నచో మన పక్షముఁజేరిన క్షత్రియవీరు లెవ్వరును యుద్ధముచేయఁజాలకు—ఆందుచే నుశిక్షితులగు రాజనైవికుల చేతులలోఁబడి కోయలందఱును నిర్మూలమై పోవుదురు. నేనేమొగము పెట్టుకొని యట్లుండగలను? నీయాజ్ఞను బాలింపజాలను.

అప్పుడు వనరాజు చకితుఁడై “రాజకుమారా! శత్రునైశ్యము వచ్చుచున్నది. నైవికుల పదకల్పములు వినవచ్చుచున్నవి” అని చెప్పి వనరాజు మురళీధ్వని నారంభించెను. ఆ మధుర మురళీధ్వని యంత రాశమున మధురతరంగాయిత శుగుచుండెను. కోయలందఱు నామోహన ధ్వనుల నాలకించిరి. మంత్రబలముచేతనుం బోలె వారందరును లేచి యుద్ధసన్నద్ధులై నిలువఁబడిరి. ఏమిషములో గోయలందరును జాగ రూకులైరి; అందఱును యుద్ధసన్నద్ధులైరి.

అప్పుడు వనరాజు మురళీగానమునాఁపి సంభ్రమముతో రామ
 రాయల హస్తములం బట్టుకొని కాతరస్వరముతో “ రాజకుమారా :
 నాయాజ్ఞను బాలింపుము : నీవు యుద్ధము చేయవలదు ” అనియెను.

అప్పుడు రామరాయలు నవ్వుచు “ మిత్రమా : నీవు నన్ను
 మిగులఁ బ్రేమించుచున్నందులకు నేనానందించుచున్నాను. భయము
 లేదు—నేను మరణింపను ” అనియెను.

ఇంతలో విజయరాయని నేనలు కోయశిబిరములను సమీపించి
 జయధ్వనులం గావించుచుండెను. తోడనే రామరాయని నేనలును
 గగనవిదీర్ఘంబులగు జయధ్వనులం గావించుచుండిరి. ఇఁక మాటాడుచుఁ
 గూర్చుండుట కవకాశములేదు. రామరాయలును వనరాజును గూడ
 నొక్కయుదుఱున నశ్వముల నధిరోహించిరి. ఆయంధకారములో
 నాయరువురి వాఁడికత్తులును మిలమిలమెఱనెను. మరల మరల
 జయధ్వనులు భూనభోంకరాశముల విండిపోవుచుండెను.

ఇరువదియాఱవ ప్రకరణము

భీయంకరయుద్ధ మారంభమయ్యెను. నైవికుల
 దిక్కారములును. శస్త్రాస్త్రముల యుజయుజ
 ధ్వనులును, ధనుష్టంకార స్వనంబులును, గజబృంహిదగభీరనిస్వనంబు
 లును, శశ్వహేషారవంబులును, దండనాయకుల యుత్సాహవాక్యములును
 సూహసుల యార్తనాదములును దిక్కుల విండిపోవుచుండెను. కోయ
 నైన్యము నలువంకలను ముట్టడింపఁబడి యుండెను. ప్రత్యేక మొక
 ప్రక్కను బడివేలమంది క్షత్రియవీరులతో విజయరాయలు కోయల

నుఱుమాడుటకు సంసిద్ధుడై యుండెను. కాని సుస్థిరసర్వతమాలికంటోలి చెక్కుచెరరిక రామరాయని క్షత్రియ వీరగణంబును, కోయగణంబును నిలిచి శత్రువులతోఁ బోరాడుచుండెను. విజయరాయని యశ్వసైన్యము వారిని ముట్టడించుచు మరలఁ బెదరిపోవుచుండెను. రామరాయని సైన్య మొక్కయడుగైనఁ జలింపక శత్రువుల నెదిరించుచుండెను.

వనరాజు ప్రౌఢవ్యూహ రచనావ్రథావము శాత్రువులకు దుర్భేధ్యముగ నుండెను. అప్పుడు వనరాజే సర్వసేనాధ్యక్షుఁడు. కౌరవసేనా వ్యూహమును భేదించుటకై యగ్రవర్తియగుచున్న యభిమన్యు కుమారునింటోలి వనరాజు శత్రుభయంకరుడై యుండెను. ఆతని సైన్య మాతని యద్భుతవ్యూహరచనచే నొక్కయడుగైనఁ గదలుటలేదు — అంగుళమైనఁ జరుగుటలేదు — నిమిషమైనఁ జలించుటలేదు. గాలివానకు సముద్ర ముప్పొంగివచ్చునట్లు వియరాయని సైన్యము మాటిమాటికి నాతని సైన్యముం దాఁకుచుండెను — కాని యెంతమాత్రమును గదల్పఁ జాలకుండెను. వనరాజు నాజ్ఞకెవ్వరు నడుగుదాటుటలేదు. రామరాయని పక్షమునంజేరిన క్షత్రియవీరులుకూడ నాతని యాజ్ఞను బాలించుచుండిరి. అంతయు నియమబద్ధముగ నుండెను. కౌశలమయమై యుండెను — అంతయు సుందరమైయుండెను.

కోయసేన యర్థచంద్రాకారముగ నిలిచియుండెను — ఎదుట ఆంతటను భార్యములను వెనుకనుగూడఁ గోయలు మహాసంరంభముతో నిలిచియుండిరి. వెనుకనొక యర్థచంద్రవ్యూహమునకు మధ్యస్థలమున సేనాసమేళుడై సదాశివగాయలును, నాశ్వికవీరులతో నాతని పాశ్వముల సరసింహారాయలును, ద్రివిక్రమరాయలును నిలిచియుండిరి. ఆవై పునఁ

గేతకీడుర్గాధ్యక్షుడు ప్రబలనైనయ్యముతో వారి నెదిరించి యాక్రమించుచు వెనుకకుఁ దగ్గుచు మహాసంరంభముతో యుద్ధముచేయుచుండెను.

ముందఱనున్న యర్ధచంద్రవ్యూహమున రామరాయలును నాతని పార్శ్వమున నశ్వారోహియై వనరాజును నిలిచియుండిరి. విద్యాధరుఁడును—నారాయణరాయలును గజారాధులై యువరాజున కిరు గెలంకులనుండి రాజవృత్రమును బట్టియుండిరి. అయిదువేలమంది క్షత్రియవీరు లశ్వారూధులై యాతని యుభయపార్శ్వముల నిలిచి రక్షించుచుండిరి.

రెండుజాముల వఱకును మహారణము జరగినది. కాని విజయ రాయలు శత్రునైనయ్యము వింతుకంఠయును భేదింపఁజాలకపోయెను; కోయనేన నొక్కయడుగైనఁ గదలింపఁజాలకపోయెను. రాజకుల కళంకుడగు నా విజయరాయనిపై నొక్కసారిగఁబడి యాతని దండింప వలయునని యువరా జెన్నియోసారులు విజృంభించెను. గాని వనరాజు నాజ్ఞ లేకపోయెను. కేవలము రామరాయలకు మాత్రమే యిట్టి యావేగము కలుగలేదు—ఆ పక్షమునందలి యెల్లక్షత్రియవీరులకును గోయలకునుగూడ నిట్టి యుద్రేకమే కలుగుచుండెను—వారు మాటిమాటికి వనరాజు మొగమువంకఁ జూచుచు నాజ్ఞకొఱకు నిరీక్షించుచుండిరి. కాని వనరాజు చలించుటలేదు—

విజయరాయలు మిగుల నధీరుఁడైపోయెను. రెండుజాములు యుద్ధముచేసినను గోయనైనయ్యము చెక్కుచెదరలేడు. మాటిమాటికి నాతని హృదయమునఁ గ్రోధానలము వర్ధిల్లిపోవుచుండెను. తన నైనయ్యము మిగుల నలసిపోవుచున్నట్లు కూడ నాతనికిఁ దోచెను. ఇంకను

నిశ్చే కొంతనేపు యుద్ధమైనచో దనకుఁ బరాజయము తటస్థించుననికూడ భయము కలిగెను. ఒక్కసారిగా కడసారి ప్రయత్నము చేయవలయునని యాతడు నైన్యనమేతుడై మహాసంరంభముతో శత్రునైన్యముపై బడియెను. మేరుపర్వతము స్థానచ్యుతమై యాకస్మికముగ నాకోయలపై బడినట్లయ్యెను— ఈసారి యా నైన్యము చెదరిపోయెను.

ఆసంకుల సమరమునం దొకటిరెండు బాణములు వచ్చి విద్యాధరుని యేనుగు శరీరమునం గ్రుచ్చుకొనియెను. ఆ బాధచే నావారణము ఘీంకరించుచు మావంతుఁ డెంతయాపిన నాఁగక శరవేగముతో శత్రునైన్యమధ్యమునం బ్రవేశించి చెల్లాచెదరు చేయుచుండెను. ఆ పదాఘాతములచే ననేకశత్రునైవికులు పడిపోవుచుండిరి. అప్పుడు విజయరాయని నైవికులు జయధ్వనులం జేయుచుఁ జాలమంది యా విద్యాధరునిం జాట్టుముట్టిరి.

ప్రియబంధుఁడగు విద్యాధరుఁడు ప్రాణములపై నాశ వదలుకొని శత్రువులతో యుద్ధము చేయుచుండుటను దూరమునుండి రామరాయలు కనుఁగొనియెను. అప్పుడు విద్యాధరుఁ డాత్మసంరక్షణమునకై చేయవలసినంత యుద్ధము చేయుచు నడుమ నడుమ వ్యాకులభావముతో రామరాయల వైపునకుఁ జూచుచుండెను—రామరాయ లిఁక నూరకుండఁజాలకపోయెను. ఆతఁడు వనరాజువైపునకుఁ జూచి “ చెలికాడా ! ఇఁక నీయాజ్ఞను బాలించుట కవకాశము లేదు—ప్రాణము నిచ్చియైన బంధువును రక్షించుకొనియెదను. కానిచో మరణింతును ” అనియెను.

ఇట్లు చెప్పుచుండఁగానే రామరాయని యశ్వము శరవేగమునం బోయి శత్రుసేనామధ్యమునఁ బ్రవేశించెను. అప్పుడు వనరాజు

భయప్రకంపితుడై “రాజకుమారా : ఇదియేమి : ఇదియేమి :” అనియెను. ఆ మాటలు రామరాయల చెవులఁ బడుటకు బూర్వమే యాతఁడు బంధురక్షణమునకై శత్రుసైన్యమునఁ బ్రవేశించెను. అందు వలన నాతనికి వనరాజు మాటయే వినబడలేదు.

ఇరువదియేడవ ప్రకరణము

వనరా జొక్కసారి వెనుకకు దిరిగి తన నేనావ్యూహముం దిలకించి యొక్క డీర్ఘ విశ్వాసమును విడిచి మొగముపై జెమ్మటలం దుడుచుకొనుచు “నైనిక సోదరులారా : రాజకుమారుని రక్షించుకొనుఁడు :” అని బిగ్గరఁగఁ బలుకుచు నాతఁడు తన యశ్వమును దాటించుచు శత్రువేనారంగ మధ్యమునఁ బ్రవేశించెను. పదివేలమంది కోయనైనికు లాతని వెను వెంటనే త్రోసుకొని వచ్చుచుండిరి. రెండువేలమంది యశ్వనైనికులతో నారాయణరాయలు కూడ వనరాజు ననుసరించి వచ్చెను.

విమిషములోఁ గోయలవ్యూహ మంతయుఁ జెదరిపోయెను. ఉభయవ్యూహములును మొదట నెట్టిరూపమున నిలిచియుండెనో యిప్పు డట్లు లేవు. ఎవరి యిచ్చమువచ్చినట్లుగ వారు మహారణరంగమునంబడి విజృంభించుచుండిరి. సంకులనమరము జరగిపోవుచుండెను. కేకలు, గర్జనములు, హేషారావములు మొదలగు ధ్వనులన్నియు నేకీకృతము లైపోయెను. శత్రుమిత్రనిర్ణయమున కుపాయమగుపడుటలేదు. ఎదుటఁ బడిన వారితోనెల్ల యుద్ధము గావించుచుండిరి. రణరంగమంతయు రక్తసిక్తమైపోయెను.

రామరాయలు విద్యాధరుని రక్షింపఁజాలకపోయెను. చాలమంది క్షత్రియవీరులచే ముట్టడింపఁబడి విద్యాధరుఁడు రణభూమిం బడిపోవుటకు సిద్ధముగనుండెను. అతని చేతియందలి కృపాణము క్రిందఁ బడిపోయెను. శత్రువు లాతని యేనుఁగను జుట్టుముట్టియుండిరి రామరాయ లాతని సమీపమునందే యుండెను. బంధు విపత్తుం జూచి యాతడు తన్నే మఱివిపోయెను. ఒక్కయుదుటున వారిపైబడి మరుమాఢ వలరతునని శరవేగమునఁ బోవుచుండెను. విద్యాధరుఁ డాతనిం జూచి “కుమారా : తొందరపడకుము ! లాభములేదు. ఆత్మరక్షణముం గావించుకొనుము ! నేను మరణించినచో లోపమురాదు; నీవు లేకున్నచో సర్వనాశనమైపోవును ” అని కేకవైచుచు నేనుఁగుపైనుండి క్రిందఁబడిపోయెను.

అప్పుడు విజయరాయని నైన్యమున జయద్వసులు చెలరేఁగెను. రామరాయలు తనకును విపత్తు కలుగనున్నదని తెలిసికొనియెను. ఆతనిచుట్టును శత్రువులు ముట్టడించి యుండిరి. వారితవఱకును విద్యాధరునితో రణముచేయుచు రామరాయనిఁ జూడలేదు. ఇప్పుడు యువరాజొంటిగఁ దమ కగ్గమైయుండుటం గాంచి వారందరును దెసలు బ్రద్దలగునట్లు సింహనాదములఁ గావించుచుండిరి. విజయరాయలు దూరమునందుండి రామరాయలంగాంచి సింహమువలె గర్జించుచు నాతనిపైఁ బడుటకు వచ్చుచుండెను. రామరాయు లప్పటి తనయవస్థం గాంచి భయపడలేదు. ఆతనికి ప్రాణములపై నాశలేదు. ఆతఁడు యుద్ధమునుండి వెనుదీయువాఁడు కాఁడు; అందుచే నాతఁడు తెగించి శత్రునైన్యముల నుఱుమాడుచు నొకసారి వెనుకకుఁ దిరిగి చూచెను. వనరాజును గోయలును మహాసంఘముతో శత్రునైన్యములఁ

జెందాడుచు భేదించుకొని తనవైపునకే వచ్చుచుండిరి. రామరాయని రక్షించుకొనుటకై వనరాజు వేశముతో వచ్చుచుండెను. అప్పటి యాతని యంతటి సౌందర్యము రామరాయ లెప్పుడును జూచియుండలేదు.

వనరా జశ్వారూఢుడై వచ్చుచుండెను. ఆతని వినీల కుంతలములు విడివడి వెన్నునను, వక్షోభాగములను జీరాడుచుండెను. ఆతని దక్షిణహస్తమునందలి శాణితకృపాణము రక్తమై రౌద్రకిరణ ప్రతిభాసిత మగుచుండెను. ఆతని దుస్తులన్నియు జెదరియుండెను. ఆతని మోహన వీణ ఎచ్చటనో పడిపోయినది—ఆతని ట్రాక్ష మాలికయును కృష్ణా జినమును విప్పుదులేవు—కాని వనరాజు తన మధురమోహన మురళిని మాత్రము విడువలేదు—ఆతని వామహస్తమునం దిప్పటికిని నా చిరపరి చితంబగు వేణువు విరాజిల్లుచున్నది :

విజయరాయని నైనికులు ప్రాణములనైన లక్ష్యముచేయక యాతని నడ్డగించుచుండిరి. కాని యెవ్వరు నాతని నిశితకృపాణము నెదుట నిలువఁజాలకుండిరి. పర్వతమును భేదించి వేగవతియగు సరస్వతి యెట్లు ప్రవహించునో యట్లే వనరాజు శత్రుసైన్యమును భేదించుకొని రామరాయని సమీపించుచుండెను. రామరాయలు వనరాజును దదేక ద్యానముతోఁ జూచుచు ముగ్ధుడైపోయెను. అంతలో నొకశత్రువీరుఁ డాతని శిరమును దెగనఱకుటకై తనకరవాలమును బైకెత్తెను. అప్పుడు వనరాజు “రాజకుమారా ! సావధానుఁడ వగుము !” అని హెచ్చ రించెను. ఆ ప్రళయకోలాహల మధ్యమునఁ గూడ నా మధురస్వరము యువరాజునకుఁ గర్ణగోచరమయ్యెను. ఆతఁడు చటాలనఁ దిరిగి యాత్మసంరక్షణముం గావించుకొనియెను.

కాని యాతఁ డేకాకియై యలైంతనేపటివఱకు నాత్మసంరక్షణము చేసికొనఁగలడు : ఒకటి రెండు నిమిషములు గడపఁగలిగినచో వనరాజెంతయో దూరమునలేఁడు—కాని యట్లు జరగినదికాదు—అకస్మికముగ నప్పుడు విజయరాయలే ససైన్యముగ వచ్చి యువరాజు నాక్రమించెను. ఆతనిఁజూచి రామరాయలు క్రోధావేశవివశుడై యున్నత్యునివలె యుద్ధము చేయనారంభించెను. ఆతని యాసన్నమృత్యువుం జూచి వనరాజు రాక్షసునివలెఁ దన యిరుగెలంకులం గల శత్రువీరుల మస్తకములను నిశితఖడ్గమున కెరనేయుచు మహామారణ క్రీడోన్నత్యుడై ముందఱికి సత్వరముగ వచ్చిపడుచుండెను.

అంతలో నచ్చట భయంకర కోలాహలము బయలుదేరెను. ఉత్తరక్షణముననే రక్తాక్తకశేబరుడై యున్న యొక యోధుడు వనరాజు పార్శ్వమునకు వచ్చుచుండెను. ఆతని వెనుకనే విజయరాయలును నేనానహితుడై త్రోసికొని వచ్చుచుండెను. వనరాజొక్కసారి మాత్రము చూచెను—తన పార్శ్వమున నున్న యాతఁడు యువరాజు—అంతలో రామరాయలు గుఱ్ఱముపైనుండి క్రిందఁ బడిపోయెను. తక్షణమే వనరాజు గుఱ్ఱమునుండి క్రింది కుఱికి యాతని బట్టుకొనుటకై ప్రయత్నించెను—కాని సమీపముననే త్రోసికొనివచ్చుచున్న విజయరాయనిం జూచి చేయునదిలేక వెనుకకుఁ దిరిగి కోయల సంబోధించి “సోదరులారా : మీరు నన్నుఁ బ్రేమించుమాట సత్యమేయైనయెడల నీ రాజకుమారుఁ డశ్వపదాఘాతములం బడిపోకుండ వచ్చి రక్షించుకొనుఁడు : ” అని కేకవై చెను.

నిమిషములో నైదువేలమంది కోయలువచ్చి యువరాజును బరివేష్టించి చుట్టును బర్వతప్రాకారముం బోలి నిక్కలులై నిలిచి యుండిరి. అంతలో మెఱపుమెరసినట్లుగ గుఱ్ఱమును బరుగెత్తించి వనరాజు విజయరాయనిపై బడియెను.

ఇరువదియెనిమిదవ ప్రకరణము

వనరాజుం జూచి విజయరాయలు తప్పించు కొని పోవుచుండెను. విమిషములో వనరాజు తవి నెదిరించి యడ్డగించి “ రాక్షసా ! క్రూరరాక్షసా ! ఇప్పుడు నేనే నీకుఁదగిన శిక్షగావించెదను ” అని గర్జించుచు విజృంభించెను. విజయరాయలు గుఱ్ఱమునాపి క్రోధముతో “ ఓ యరణ్యబాలకా ! నీవు విజయరాయలన నేమియో యెఱుంగవు ” అనియెను. వనరాజు ధిక్కరించుచు “ ఎఱుగకేమి ? నీవు నిడుఁబ్రోలు రాక్షసుఁడవు ” అనియెను. విజయరాయ లిఁక సాహసింపఁజాలక క్రోధముతో “ ఓ బాలకా ! విన్నుంజంపినాహస్తమును గళంకితముగఁ జేసికొనజాలను. ఇంకను మించిపోలేదు— ప్రాణముల నఱచేత నుంచుకొని పాఠిపొమ్ము ! ఇఁక నెవరికొఱకు యుద్ధముచేసెదవు ? రామరాయ లిఁకలేఁడు ! ” అనియెను.

వనరాజు మఱి మాటాడకుండ విజయరాయనిపైఁ బడియెను. అతని యుద్ధకౌశలముం గాంచి విజయరాయలు నవ్వుచు “ బాలకా ! నీవు యుద్ధవిద్యా పారంగతుఁడవని నేను మెచ్చుకొనుచున్నాను. నీవు నన్నేమియును జేయఁజాలవు—నేనెట్టి పురుషుని మూలమునను మరణించువాఁడను గాను ” అనియెను. వనరాజు క్రోధోద్రేకముతో నవ్వుచు పితృహంతకుఁడా ! నరరూపరాక్షసుఁడా ! నేను పురుషుఁడను గాను—కోయల శ్యామలను ! ” అనియెను.

“ శ్యామలయా ? ” అని పలుకుచు విజయరాయలు కొన్ని యడుగులు వెనుకకువైచెను. విమిషములో నాతని కన్నులయెదుట నా భయంకర స్వప్నము ప్రదర్శితమయ్యెను. అతని కృపాణము

చేతినుండి జాతిపోవుచుండెను. కావి యాతఁ డతికష్టముతో రైర్యము తెచ్చుకొని “ నీవు నిజముగ శ్యామలవే కావచ్చును. అయినను నీచేతులలో నేను మరణింపను. శ్రీహస్తములయందుఁగూడ నాకు మరణములేదు ” అనియెను.

వన—నన్నింతవఱ కెవ్వరును శ్రీయని యెరుంగరు.

ఆమాటల నాలకించినంతనే విజయరాయని కన్నులు చీకటులు గ్రమ్యెను. కావి యింతలో నాతనికి మరల రాక్షసబలము వచ్చెను. ఆతఁడు గుఱ్ఱమును దాటింది వనరాజు విశీర్ణకుంతలముల వామ హస్తములతోఁ బట్టుకొని బలవంతముగ నాతనితలవంచి కంతమునకు గుఱిచూచి నరకుటకై కరవాలమును బైకెత్తెను—ఇకనొక విమిషము—

ఆకస్మికముగ విజయరాయలే వికటధ్వనిచేయుచు గుఱ్ఱము నుండి క్రిందికిఁ బడిపోయెను. విజయరాయలు శ్యామలను నఱకుట కుద్యుక్తుడై యున్న విమిషములోనే శ్యామల తన మొలనున్న శాణితచ్చరికం దీసి విజయరాయని వక్షమునఁ బడివఱకు దూసికొని పోవునంతటి బలముగఁ బడిచెను. తోడనే యాతఁడు పడిపోయెను. ఆకస్మికముగ మహారాజు పడిపోవుటం జూచి క్షత్రియవీరు లందఱును బలాయితులైరి.

అప్పుడు శ్యామల గుఱ్ఱమునుండి క్రింది కురికెను. కోయ లామెకుఁ ద్రోవయొసంగిరి. అప్పుడామె యున్నాదినివలె రామరాయల యొద్దకుఁ బరుగెత్తుకొనిపోయి యాతని మస్తకమును దన యంకమునం జేర్చుకొని కూర్చుండెను. అప్పు డామెకుఁ గన్నీరు మున్నీరై పోవు చుండెను. ఆమె యేడ్చుచు నేడ్చుచు “ నాదా ! ప్రాణేశ్వరా ! ఒక్క మాట మాటాడుము ! నిన్నాదరించుటకు నా కెప్పుడు నవకాళము దొరకలేదు ” అనియెను.

రామరాయలు మూర్ఛితుఁ డయ్యెనేగాని యింకను మరణించి యుండలేదు — ఆతని కర్ణకుహరములయం దస్పష్టముగ శ్యామల మధుర కంఠస్వరము ప్రవేశించెను. ఆ మధురస్వరామృతలహరిమాల మూలముల నాతని ప్రతిరక్తనాళమునందును సంజీవనీసుధ ప్రవహించెను. ఒక్కనిమిషములో నాతనికిఁ దెలివివచ్చెను. ఆతఁడు మెల్లమెల్లఁగఁ గన్నులను విచ్చి శ్యామలవంకఁ జూచుచు మెల్లమెల్లఁగ “ వ—న—రా—జా ! ” అనియెను.

శ్యామల వికలహృదయయై యేడ్చుచు “ నాథా ! నేను నీదాసిని — శ్యామలను— ” అనియెను

రామరాయలు మరల “ శ్యామ—లా ? ” అనియెను. అంతలో నాతఁడు కన్నులు మూయుటం జూచి శ్యామల యేడ్చుచు “ స్వామీ ! ఒక్కసారి పలుకరింపుము ! నాథా ! ఒక్కసారిమాత్రము—నిన్ను నేను పొందియు నీయిహజీవనమున నీ నేవాభాగ్యమును బొందఁజాలకపోయితిని ” అనియెను.

రామరాయలు మరలఁ గన్నులు విచ్చి యతికష్టముతో మెల్ల మెల్లఁగ “ వనరాజును శ్యామలయు నొక్కరే యని నేనెన్నియోసారులనుకొంటిని — కాని నిశ్చయించుకొనఁజాలకపోయితిని ! శ్యామలా ! ముందుగనే యీమాట చెప్పినచో నేను చావకుండఁగనే యుందునే!— ఆనంద— ” ఇక నాతనికి వాక్యస్ఫురణ మగుటలేదు—ఇక గంఠస్వర ముబుకుట లేదు. రామరాయలు కన్నులు మూసికొనియెను— తోడనే యాతని ప్రాణవాయువులు ప్రేమవాయు తరంగములఁ గలసి బోయెను.

అప్పుడు శ్యామల బాలికవలె—అజ్ఞానశిశువువలె—అధీరయగు నబలవలె స్వామిపక్షమునం బడి దొరలుచు నేడువసాగెను—

ఇక నా వనరాజు లేడు—ఇక నా కోయల నేనానాయకుడు లేడు—ఇక నా రక్తమయియగు కైలాసేశ్వరియును లేదు—శ్యామల యిప్పుడు పతివిహీనయు—కాతరయు—విహ్వలయునై ప్రాణేశ్వరుని పక్షమునై బడి యేడ్చుచుండెను. ఎంతటి శిశిలాభముం బడసిననేమి? నారీహృదయమునందలి నారీత్య మెక్కడకుఁ బోవును? సమీపము నందున్న కోయలందఱు నిదియంతయుం గాంచి స్తంభితులై నిలువఁబడి పోయిరి. ఎవ్వరేమనుటకును సాహసింపఁజాలకుండిరి.

రామరాయ లగపడకుండుటచే నీ పక్షమునందలి క్షత్రియవీరు లందఱును నిరుత్సాహులై యుద్ధమును మానివైచిరి. విజయరాయనిం గానక యా పక్షమునందలి నై వికులందఱును యుద్ధమును విరమించిరి. వనరాజుం గానక కోయలందఱును బలాయితులై పోవుచుండిరి.

ఇరువదితొమ్మిదవ ప్రకరణము

మహారాజరంగమధ్యమున, రక్తతరంగ మధ్యమున, హతాహతా నైవికజన మధ్యమున శ్యామల భర్తకొఱకు దుఃఖించుచుండెను రామరాయని మృత కశేబర మురహనం జేర్చుకొని యామె యేడ్చుచుండెను. ఆనమ యమునం దెవ్వరోవచ్చి యామెను “వనరాజా!” అని పిలిచిరి. శ్యామల యామాట నాలకింపలేదు. మరల నావ్యక్తి “శ్యామలా!” అని పిలిచెను. ఈసారి శ్యామల తలయెత్తి చూచెను. ఎదుట నొక వీరపురుషుఁడు నిలువఁబడియెను. శ్యామల యాతఁ దెవ్వరో తెలిసికొనఁ జాలకపోయెను.

పురు—నేను నీతండ్రియగు కూరనేనువి మంత్రివి—కారదా నందుఁడను.

శ్యామల—“ తండ్రి : నాయవస్థ జూచితివా ? నాస్వామి యిఁక లేఁడు—” అవి యేడువసాగెను.

కార—శ్యామలా ! ఎందులకు దుఃఖించెదవు ! విధివిధాన మట్లున్నది. నాకు మాత్రము సర్వనాశనము కాలేదా ? అయినను నేను బాలకునివలె నాఁడుదానివలె నేడ్చుటమాత్రము లేదు. నీదుఃఖము నాదుఃఖముకాదా ? ఇన్నాళ్ళు విన్నుఁబెంచుట యిందుకొఱకే కాఁబోలును :

శ్యామల యేడ్చుచు “ తండ్రి : నేనాఁడుదాననుగాక మఱి యేమగుదును ? మీరు నన్నుఁ బురుషునిగాఁ జేసితిరి. మీయాజ్ఞాను సారముగఁ బురుషునివలె యుద్ధముచేసితిని—మీరు చెప్పినట్లు ద్వంద్వ యుద్ధముచేసి విజయరాయలను సంహరించి పితృఋణమును దీర్చు కొంటిని—ఇంకను నన్నేమి చేయమనియెదరు ? నా స్వామికొఱ కించుకనేవు నేనేడువఁగూడదా ? ” అవియెను.

కార—నీవు పితృఋణమును దీర్చుకొన్నమాట నిజమే—కాని స్వామికొఱ కేడ్చుట కిది సమయము కాదుతల్లీ !

శ్యామల—తండ్రి : మీపాదములఁ బట్టెదను—నన్నించుకనే పేడువనిండు ! ఇట్లు కానిచో నేను పిచ్చిదాన నైపోయెదను. నా హృదయము పగిలిపోవుచున్నది ఈస్థానముననే నాస్వామి పాదముల చెంతనే నన్ను మరణింపనిమ్ము !—హా ! నాధా ! నాతో నొకసారి మాటాడవేమి ?

కార—శ్యామలా ! ఆనందరాయకుమారుని నేనొప్పగించినప్పుడు తీసికొందునని నీవు నాకు మాటయిచ్చిన సంగతి మఱచిపోయితివా !

ఇదిగో తీసుకొనుము : ఈ కుమారు నీకొప్పగించుటకే యిచ్చటికి వచ్చితివి.

అనిచెప్పి యుయ్యెలవంటి సంచిలోఁ బరుండియున్న బిడ్డను బైకిఁదీసి శ్యామలయొడిలో నుంచి “శ్యామలా! సుక్షత్రయవంశ సంభూతుండును, సర్వారణ్యాదీశ్వరుండును, కోయల కండఱకును బ్రత్యక్ష దైవస్వరూపుఁడును, గిరిదుర్గప్రభుండునునగు మీతండ్రి కూరనేన మహారాజు సబంధమిత్రముగ విజయరాయనిచే రణరంగ విహతుడైన యానాటిరాత్రి స్వామివియోగమున గుండెలుపగిలి మరణించిన నీతల్లి వక్షముపై నేడ్చుచున్న రెండేండ్ల చిన్నబిడ్డయగు నిన్నుఁ దీసికొనివచ్చి యిన్నాళ్ళవరకుఁ బెంచితివి. ఉత్తమక్షత్రయ వీరబాలికవగు నీవు నాయాజ్ఞను బాలించి విజయరాయని సంహరించి పితృఋణముం దీర్చుకొంటివి—నిన్నుఁ బెంచి నీమూలమున నేనును నాస్వామి ఋణమునఁ దీర్చుకొంటివి. తల్లీ! నీతండ్రిని సింహాసన ప్రథునిం జేసిన యాతని సింహాసనముపై నిన్నుధిష్ఠింపఁజేసితివి; పౌరుషము ఫలించినది—కాని దైవము సంపూర్ణముగఁ దోడుపడలేదు—ఇక నేనీ ప్రాపంచిక పరిణామములం జిక్కి కష్టసుఖముల ననుభవింపఁ జాలను—నా ఋణము తీరిపోయినది. కాని బిడ్డా! నీకు నీస్వామి ఋణముమాత్రము మిగిలియున్నది. నీవు సర్వవిద్యల నభ్యసించితివి—నమస్తదర్శముల నెఱింగితిని—ఇక నీకు నేను చెప్పవలసిన దేమియును లేదు. తల్లీ! నీవిక నన్నుఁ జూడఁజాలవు—నేవిక నీప్రపంచమును మమత్వముతో జూడఁజాలను” అని చెప్పి శారదానందుఁ డదృశ్యుఁడై పోయెను.

శ్యామల విశ్చేష్టయై యొకసారి యొడిలోని యానందుని మొగమువంకను మరియొకసారి స్వామివదనము వంకను సజల నయనములతోఁజూచుచు నిట్టూర్పులు విడుచుచుండెను. పిమ్మట శ్యామల

యా బిడ్డనెత్తుకొని రణరంగము నలువంకలను బరికించెను—దూరము నుండి యేనుఁగుపై నున్న నారాయణరాయలు శ్యామల కెదురుగ వచ్చుచుండెను. శ్యామల సత్వరముగఁబోయి యాతని యేనుఁగుపై నెక్కి కూరుచుండి “ నారాయణరాయా ! రాజచ్ఛత్రమును బట్టుము. ఇదిగో ! విడుఁబ్రోలు మహారాజు ! నాయొడిలో నున్నాఁడు ! అనియెను.

నారాయణరాయలు శ్యామలం జూచి యామె యొడిలోని కుమారునిం జూచి విస్మితుడైపోయెను. అప్పుడు శ్యామల వనరాజ వేషముం దీసివైచి “ నారాయణరాయా ! చూచుటలేదా యీచిన్ని యానందరాయలను ! ” అనియెను. నారాయణరాయలకు సంపూర్ణముగ నేసంగతియుఁ దెలియదు. అయిన నాతఁడు సత్వరముగలేచి నిలువఁబడి శ్యామలపై రాజచ్ఛత్రమును బట్టెను. ఆకస్మికముగ నా భద్రగజముపై రాజచ్ఛత్రముం గాంచి యుభయనై నికులును సత్వరముగ నాచోటికివచ్చి మూగిరి.

అప్పుడు శ్యామల యేనుఁగుపై నిలువఁబడి యానందరాయల నందరకుం జూపుచు “ రాజబంధువులారా ! సామంతప్రభువులారా ! నై నికులారా ! కోయనాయకులారా ! ఈ కుమారుఁడు మీ మహారాజు ! పితృహంతకుడగు విజయరాయని మూలమున నిడుఁబ్రోలురాజ్యమునకుఁ దుదకిట్టి యవస్థవచ్చినది. ఈ యానందరాయలు నా స్వామియగు రామరాయల కుమారుఁడు—సరళాదేవి చిన్ని కుమారుడు ! కేతకీదుర్గమున ఘాతుకుల చేతులఁ బడకుండ నీతనిం గాపాడితిని. మీ రాజవంశమును మీ నిడుఁబ్రోలురాజ్య సింహాసనమును వెలయింపఁగల యీ చిన్ని కుమారుడే మీ మహారాజు ! ” అని హెచ్చరించెను.

అప్పు డందఱు నేకగ్రీవముగ “ చిన్ని యానందరాయ మహారాయలకు జయ ! శ్యామలా మహారాజ్ఞికి జయ ! ” అని యుత్సాహ సూచకముగ జయజయధ్వనులం గావించిరి.

ప రి శి ష్ట ము

శ్యామలాదేవి కరుణచే నిడుఁబ్రోలు మహారాజ్యమునకును, నమస్తారణ్య రాజ్యమునకును జిన్నియానందరాయలే మహారాజయ్యెను. రాజబంధువుఁడును సామంతప్రభువు నగు నారాయణరాయ లాతనికి సంరక్షకుఁడుగ నుండి రాజకార్యముల విర్వర్తించుచుండెను. ఆనంద రాయని మహారాజుగఁ బదసిన ప్రజల కందఱకును మరల నెప్పటి యానందము కలిగెను.

జగదేకసుందరి యగు శ్యామల యిఁక లేదు—నిడుఁబ్రోలు రాజ్యసింహాసనోద్ధారిణి యగు శ్యామల యిఁక లేదు—కోయలకనక ప్రతిమామూర్తియగు శ్యామల యిఁక లేదు—మధుర మురళీగాన మోహిని యగు శ్యామల—ప్రేమానందైకస్వరూపిణి యగు శ్యామల స్వామి మృతకళేబరముతోఁ జితారోహణముంజేసి ప్రజ్వలితపవిత్రాగ్ని జ్వాలాసాన్నిధ్యమున స్వామికరీరముతోఁ దనకరీరమును సమ్మిళితముగ జేసివైచినది—స్వామిప్రాణములలోఁ దన ప్రాణముల నైక్యముగఁ జేసివైచినది—స్వామియనిందిత ప్రేమసాగరమునఁ దన యనంతప్రేమ ప్రవాహమును విలీనముగఁ జేసివైచినది !!

మురళి చావలేదు. ఆమె యున్మాదివియై వీధులవెంటఁ దిరుగు చుండెను. ప్రజలందఱు నామెనుజూచి భయపడి యోసరిల్లిపోవుచుండిరి. అర్ధరాత్రివేళ నామె గుండెలు బాదుకొని యేడ్చుచుండెడిది. చిరకాల వృద్ధి యామె తన పాపఫలము ననుభవించుచుఁ బిశాచమువలె నంచరించుచుండెను. బ్రదికియుండియే పిశాచమైయున్న యీ మురళి చచ్చినతరువాత నేమగునో యని ప్రజలందఱును భయపడుచుండిరి.

కృమలాదేవి నహగమసముం గావించిన పవిత్రస్థలమున కృమల విగ్రహమును, వీరపురుషుల విగ్రహములను బ్రతిష్ఠించి ప్రజలందఱును పూజించుచుండిరి. కొంతకాలమున కాపవిత్రక్షేత్రమునం దొక తిత్తిణీసృక్షము బయలుదేరెను. విరుబ్రోలు ప్రజలందఱును దానిని వీరులచింతయని పూజించుచుండిరి. ఆ వీరులచింతయును, ఆ వీర యోధ విగ్రహములును గూడ విప్పటికిని బ్రజలచేఁ బూజింపబడుచున్నవి. చాలకాలమువఱకు నాదివ్యస్థలమున విశ్వబ్ధవిశీధరాత్రులయం దీక్రింది దివ్యగానము కోమలకలస్వరముతో వినవచ్చుచుండెను.

“ నెత్తుటివసంతమునఁ దోగి , నెనరుఁదీగ
జీవమోహన కరమైన , చిగురుదొడుగఁ
జిన్నిచిగురాకుపీటపై , వన్నెగులుకఁ
గోరకము రాజసంబునఁ , గొలుపుదీర్పె ”

స మ్మాప్త ము.

శ్రీమదాంధ్ర రామాయణం

రచన : శ్రీ మోదేకుర్తి గున్నయ్య బి. ఏ.

మహర్షి వాల్మీకి విరచిత సంస్కృత రామాయణం తెలుగులో స్త్రీలూ పురుషులూ, పండితులూ, పాఠకులూ చివరికి పిల్లలు సహితం చదివి అర్ధించేసుకొనే సులభ శైలిలో అత్యంత ఆధునిక పద్ధతిలో రచన కావించబడిన సంపూర్ణ గ్రంథం. గ్లేజు పేషరు-చక్కని అచ్చు-ద్వివర్ణ ఆర్ట్ బోర్డు బాకట్ 1200 పుటల డెమ్ప్సెజులో పునర్ముద్రితమైనది. వెల 15-0

భగవద్గీత-బైబిల్-కొరాన్

రచన : శ్రీ విన్నకోట వేంకటరత్న శర్మ

ఆంధ్రావనంతా అఖండంగా కీర్తించబడిన మహత్తర మతగ్రంథం ! అందమైన ఐదవ ముద్రణ 915 పుటలు-ద్వివర్ణ బాకెట్-ఫుల్ క్యాలిగ్రాఫీ బైండింగ్ వెల 10-0

భారత అర్థశాస్త్రము

రచన : డాక్టర్ కట్టమంచి రామలింగారెడ్డి ఎం. ఏ.

తెలుగులో మొట్టమొదటిసారిగా వెలువడిన అర్థశాస్త్ర (Political Economy) గ్రంథం. ప్రతి ఒక్కరు పఠించవలసిన శాస్త్రీయ గ్రంథం ! పాలమీగడవంటి గ్లేజు పేషరులో పునర్ముద్రితమైనది వెల 7-8

హిందూ యుగము

(భారత రాజకీయ, సంస్కృతిక చరిత్ర)

రచన : శ్రీ త. కృత్తివాసతీధర్మలు, ఎం. ఏ. బి. ఇడి.

తెలుగులో అతిప్రాచీన కాలంనుంచి నేటిదాకా అనుభవతంగా వస్తున్న భారత రాజకీయ సంస్కృతిక చరిత్ర గ్రంథాలు ఏవీ వెలువడలేదనే చెప్పాలి. ఆ కొరతను తీర్చే ప్రయత్నంలో ముందు హిందూ సంస్కృతి అతి ప్రాచీన భారతచరిత్రను తెలిపే హిందూయుగం వెలువడింది. ఆధునిక చారిత్రక గ్రంథాలు అనేకం పరిశోధించి రచన సరళంగా, పఠితమౌదయాలకు వాత్సుకొనేటట్లు కావించబడినది. 488 పుటలు ఫుల్ క్యాలిగ్రాఫీ ద్వివర్ణ బాకెట్ బైండింగ్ వైట్ గ్లేజు పేషరు వెల 6-0

కాళహస్తి తమ్మారావు అండ్ సన్స్, రాజమండ్రి.

